

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет

**ЗБІРНИК НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ
ФАКУЛЬТЕТУ БІОЛОГІЇ, ГЕОГРАФІЇ І ЕКОЛОГІЇ**

ЧАСТИНА 3

**Напрямок підготовки 6.040104. Географія*,
спеціальності 7.04010401 Географія*,
8.04010401 Географія***

**ХЕРСОН
2013**

УДК
ББК

Збірник навчальних програм факультету біології, географії і екології. Частина 3. Напрямок підготовки 6.040104 Географія*, спеціальності 7.04010401 Географія*, 8.04010401 Географія*.

Збірник навчальних програм для студентів, що навчаються за напрямом підготовки 6.040104. Географія* та отримують спеціальності 7.04010401 Географія*, 8.04010401 Географія*, включає програми нормативних та спеціальних курсів, призначених для підготовки фахівців – географів. У збірнику представлені програми дисциплін, що викладаються на відповідних кафедрах факультету біології, географії і екології Херсонського державного університету: ботаніки, екології і географії, соціально-економічної географії.

Колектив укладачів: професор, доктор біологічних наук О.Є. Ходосовцев
доцент, кандидат географічних наук А.В. Давидов
доцент, кандидат географічних наук І.О. Пилипенко
доцент, кандидат географічних наук Д.С. Мальчикова
доцент, кандидат географічних наук К.І. Ковальова
доцент, кандидат географічних наук І.М. Котовський
доцент, кандидат біологічних наук Н.Р. Павлова
кандидат географічних наук О.В. Машкова
кандидат географічних наук Л.М. Богдєорова
кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов

Рецензенти: доктор географічних наук, професор кафедри економічної та соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Мезенцев К.В.**
доктор географічних наук, професор кафедри фізичної географії та природокористування Одеського національного університету імені Іллі Мечникова **Вихованець Г.В.**

Обговорено на засіданні кафедри соціально-економічної географії (протокол № 4 від 5 грудня 2011 р.)

Розглянуто на засіданні науково-методичної ради факультету біології, географії і екології (протокол № 2 від 27 грудня 2011 року)

Схвалено науково-методичною радою Херсонського державного університету (протокол №5 від 19 січня 2012 року)

Рекомендовано до друку Вченою радою Херсонського державного університету (протокол №7 від 30 січня 2012 року)

©Херсонський державний університет, 2013

Зміст

Загальне землезнавство	5
Геологія	8
Метеорологія і кліматологія	13
Гідрологія	18
Геоморфологія	22
Картографія з основами топографії	26
Ландшафтознавство.....	28
Основи технологій виробництва	30
Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства	37
Основи теорії суспільної географії	39
Географія населення.....	46
Біогеографія	50
Геоінформаційні технології в географії	55
Екологія	59
Методика навчання географії.....	64
Безпека життєдіяльності	67
Основи охорони праці.....	76
Географія материків і океанів	81
Географія світового господарства	85
Регіональна економічна і соціальна географія	88
Історична географія.....	94
Фізична географія України.....	101
Економічна та соціальна географія України.....	104
Основи наукових досліджень.....	111
Вступ до фаху	116
Дистанційне зондування Землі.....	118
Рекреаційна географія	125
Соціальна географія	130
Географія агропромислового комплексу	140
Методи і методики суспільно-географічних досліджень	147
Суспільно-географічна районологія	152
Конструктивна географія.....	158
Геостатистика	163
Географія транспорту.....	167
Історія географії.....	173
Основи туризму	181
Туристські ресурси України	182
Географія міжнародного туризму	185
Туристичне країнознавство	190
Основи геотектоніки	195
Структурна та динамічна геоморфологія.....	197
Палеогеографія четвертинного періоду	200
Морська геологія та геоморфологія.....	203
Географічна експертиза та аудит	207
Географія торгівлі і сфери послуг.....	209
Теорія регіонального розвитку.....	213
Туристсько-рекреаційний комплекс Херсонської області	217
Географія Херсонської області	221
Методика викладання економіки.....	226
Суспільно-географічне прогнозування	229
Планування територій.....	235

Методика викладання фахових географічних дисциплін у вищому навчальному закладі	243
Управління регіональними туристсько-рекреаційними комплексами.....	244
Географічна комплексологія	247
Геоекологічні основи туризму	254
Просторовий аналіз методами ГІС-технологій	256
Методика проведення екскурсій	259

Навчальна програма дисципліни «Загальне землезнавство»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук І.М. Котовський,
доцент, кандидат географічних наук О.В. Давидов*

Нормативна навчальна дисципліна «Загальне землезнавство» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів напрямку підготовки «Географія*», за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Пояснювальна записка

Дисципліна «Загальне землезнавство» представляє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення про генезис Всесвіту та його загальну характеристику, форму і розміри Землі будову планети, рівні організації природи Землі, а також організацію географічної оболонки, її динаміку та закони. Оволодіння знаннями про антропосферу, сучасний етап розвитку географічної оболонки, в майбутньому допоможе студентам стати висококваліфікованими спеціалістами в області географії. Саме тому вивчення загального землезнавства є дуже необхідною ступеню в процесі підготовки майбутніх географів.

Мета навчальної дисципліни: сформувати цілісне уявлення про середовище існування людства у різних масштабах – від географічної оболонки до Всесвіту, та методологічні засади географічного пізнання.

Під час вивчення курсу перед студентами постають наступні **завдання**:

Теоретичні: Сформувати логічне та глибоке уявлення про основні географічні процеси в межах Землі як частини Всесвіту та Сонячної системи зокрема, вивчення зв'язків між окремими географічними процесами, та їх наслідків.

Практичні: Набути вмінь аналізувати основні географічні процеси їх взаємозв'язок. Оволодіння методикою роботи із статистичним та картографічним матеріалом.

Студенти географи повинні **знати**: особливості Землі як планети, орбітальний рух Землі, географічну оболонку та її загальні закономірності.

Студенти географи повинні **вміти**: визначати географічні координати, будувати відповідні профілі, гіпсографічні криві, описувати різноманітні профілі, діаграми та ін., аналізувати діаграми та картосхеми знаходити відображення в картографічному матеріалі. Проводити польові дослідження.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Загальне землезнавство» має міжпредметні зв'язки з наступними предметами, які викладаються студентам географам на 1 курсі: «Геологія загальна та історична», «Гідрологія з основами океанології», «Метеорологія та кліматологія». Надалі, отримані знання студенти будуть використовувати під час вивчення таких дисциплін, як: «Фізична географія материків та океанів», «Фізична географія України», «Основи природокористування» тощо.

Зміст дисципліни

Вступ. Історія розвитку землезнавства. Об'єкти і предмет вивчення землезнавства, його місце в системі географічних наук. Географічні ідеї давнього часу. Географія середньовіччя. Великі географічні відкриття. Розквіт географічної науки. Географія новітнього часу.

Методологія сучасного землезнавства. Джерела інформації в землезнавстві. Парадигми землезнавства : хорологічна, систематична, модельна, системна, екологічна. Методологічні засади землезнавства: історизм, уніформізм, емерджентність. Методи землезнавства: емпіричні підходи, теоретичні підходи.

Всесвіт. Сонячна система. Форми існування матерії у Всесвіті. Загальна характеристика Всесвіту. Еволюція Всесвіту . Небесні тіла: зірки, планети, комети, астероїди, метеорити. Структура Всесвіту: галактики, наша Галактика. Сонячна система.

Характеристики Сонця. Планети Сонячної системи. Основні ознаки таких видів небесних тіл: комети, астероїди, метеорити.

Особливості Землі як планети. Форма і розміри Землі. Внутрішня будова Землі. Гравітаційне поле Землі. Магнітосфера Землі. Магнітне поле Землі. Географічні наслідки параметрів Землі як планети. Космічний вплив на Землю. Сонячно-земні зв'язки. Фігура Землі.

Орбітальний рух Землі. Параметри орбітального руху Землі. Екліптика, дні рівнодення і сонцестояння. Географічні наслідки обертання Землі навколо Сонця: зміна пір року, пояси освітленості, рік природна одиниця часу. Прецесії тривалістю 26 000 і 40 000 років. Рух Землі і календар.

Географічна оболонка та її загальні закономірності. Співвідношення основних понять, що відображають глобальний рівень організації природи Землі. Географічний простір, географічна оболонка, біосфера, ландшафтна сфера. Склад, межі та будова географічної оболонки. Закономірності географічної оболонки: цілісності, кругообігів речовин та енергії, ритмічності, зональності, азональності, полярної асиметрії, дискретності, неперервності та нерівномірності розвитку.

Загальні природничі й організаційні закони в географічній оболонці. Механічна взаємодія в планетарних фізико-географічних процесах. Ізостазія в геосферах. Гравітаційна взаємодія Землі з Місяцем і Сонцем. Гравітаційна диференціація речовини в Землі. Термодинамічні явища в географічній оболонці. Система горизонтального переносу тепла – географічні теплові машини. Явища електромагнетизму. Геохімічні явища. Закони біологічних систем. Соціальні системи. Геосистеми.

Динаміка географічної оболонки. Основні типи руху геосистем. Джерела енергії географічної оболонки. Радіаційний баланс. Тепловий баланс. Динаміка атмосфери. Океанська циркуляція. Кругообіг води. Біологічні й біогеохімічні процеси. Перенесення мінеральної речовини.

Організація географічної оболонки. Вертикальна ярусність географічної оболонки. Зональні ознаки структури земної кори. Поясно-зональні структури. Природна зональність. Історія дослідження природної зональності. Компонентна зональність. Ландшафтна зональність. Зональні-азональні ознаки Світового океану. Структури розподілу суходолу й океану. Контактні зони. Бар'єри. Географічні пояса та періодична система географічних зон.

Сучасний етап розвитку географічної оболонки. Людство як компонент географічної оболонки. Природне середовище існування людини. Поняття про природні умови та ресурси. Вплив природного середовища на здоров'я людини. Вплив діяльності людини на довкілля: його позитивні та негативні наслідки. Фактори кліматичних змін. Парниковий ефект. Баланс CO₂ в географічній оболонці. Радіаційна рівновага. Глобальне похолодання клімату. Геоекологічна роль Світового океану.

Антропосфера: сучасний етап розвитку географічної оболонки. Поняття про антропосферу та ноосферу. Людство як компонент географічної оболонки. Історія природокористування. Екологічні кризи минулого: біфуркації історії людства. Сучасна екологічна криза та її прояви. Екологічні стратегії людства. Ознаки глобальної екологічної кризи. Концептуальні принципи сталого розвитку і глобального природокористування. Основні шляхи екологізації природокористування. Принципи екологічного гуманізму. Теорія екологічної етики. Методологія вирішення глобальних проблем людства. Оптимізація природокористування.

Теоретичні і методологічні основи проведення природно-географічних та геоморфологічних досліджень. Мета, значення і завдання проведення природно-географічних та геоморфологічних досліджень. Місце природно-географічних та геоморфологічних досліджень в географічних, геологічних, екологічних, інших роботах. Важливість географічних і геоморфологічних знань в нинішніх умовах взаємодії природи та суспільства. Огляд розвитку різних систем природокористування. Зростання значення

географічних та геоморфологічних досліджень в сучасних раціональних і біосферній системі природокористування. Головні напрямки використання природно-географічних та геоморфологічних знань. Для цілей раціонального природокористування. Розробка мінеральних, енергетичних, водних, земельних, біосферних ресурсів. Будівництво. Екологія.

Організація і проведення природно-географічних та геоморфологічних досліджень. Підготовка і проведення польових природно-географічних та геоморфологічних робіт. Етапи проектування робіт: підготовчий польовий, польові роботи, післяпольовий камеральний. Основні засади організації природно-географічних і геоморфологічних робіт. Комплексний характер робіт. Зміни в організації за сучасних умов. Послідовність і співвідношення етапів робіт. Основні завдання для кожного з етапів.

Методи польових досліджень. Комплекс методів польових геоморфологічних досліджень. Геоморфологічні методи. Геологічні методи. Геофізичні методи. Географічні методи. Дистанційні методи. Геологічні, геофізичні, географічні і дистанційні методи є додаткові або допоміжні у вивченні рельєфу. Існують певні обмеження їх використання.

Ведення польової документації. Фіксування даних польових геоморфологічних досліджень. Ведення щоденника. Вибір і методика польових маршрутів. Фіксація результатів польових досліджень визначає загальну їх якість. Основною формою їх є щоденник спостережень. Якість польових досліджень також визначається правильністю вибору і ведення польових маршрутів. Документація відслонень, відслонень гірських виробіток. Польові зарисовки. Схеми. Складання профілів і розрізів. Польова документація об'єктів дослідження здійснюється різними способами. Останні залежать від конкретних умов. Важливим є поєднання різних способів. Особлива увага повинна приділятися профілям і розрізам - вертикальним моделям об'єктів дослідження.

Геоморфологічна карта зйомочних масштабів. Класифікація і типи геоморфологічних карт. Картографічні способи зображення геоморфологічних об'єктів. Основні напрямки в геоморфологічному картографуванні. Загальні і часткові геоморфологічні карти. Способи польової геоморфологічної зйомки.

Геоморфологічний аналіз рельєфу. Вивчення морфології рельєфу. Морфографічні і морфометричні методи. Методи вивчення генезису рельєфу. Методи вивчення віку рельєфу. Проявлення тектонічних рухів в рельєфі. Методи вивчення новітніх тектонічних рухів.

Морфолітогенетичний аналіз. Вивчення речовинного (гранулометричного, мінерального, геохімічного) складу пухких відкладів. Вивчення структури і текстури пухких відкладів. Вивчення форми осадочних тіл та їх відображення у рельєфі.

Палеогеоморфологічний аналіз. Основні відомості про палеогеоморфологію. Палеогеоморфологія, вивчаючи склад, будову, структур геоморфолітосфери, здійснює динамічні інтерпретації історичного, еволюційного, функціонального характеру «рельєфу Землі». Методи вивчення древнього похованого рельєфу. Палеогеоморфологічні реконструкції. Палеогеоморфологічні карти.

Список рекомендованої літератури:

Основна література:

1. Багров М. В., Боков В. О., Черваньов І. Г. Землезнавство. – К.: Либідь, 2000. – 464 с.
2. Волошин І. І. Загальне землезнавство: навчальний посібник. – Ніжин: Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя. – 2002. – 294 с.
3. Волошин І. І., Уварова А. Є. Загальне землезнавство: практикум. – К.: Видавництво КДПУ, 2000. – 268 с.
4. Географический атлас (для учителей средней школы). – М.: Картография, 1982. – 238 с.
5. Географический энциклопедический словарь: термины и определения. – М.: Наука, 1989. – 602 с.

6. Геренчук К. И., Боков В. А., Черванев И. Г. *Общее землеведение*. – М.: Высшая школа, 1984. – 255 с.
7. Калесник С. В. *Общие географические закономерности Земли*. – М.: Мысль, 1970. – 283 с.
8. *Короткий тлумачний словник з географії*. – К.: Либідь, 2001. – 135 с.
9. Медина В. С. *Загальна фізична географія*. – К.: Рад. школа, 1974. – 212 с.
10. Мельчаков Л. Ф. *Общее землеведение с основами краеведения*. – М.: Просвещение, 1990. – 314 с.
11. *Методическое руководство по геоморфологическим исследованиям*. – Л.: Недра, 1972. – 384 с.
12. Мильков Ф. Н. *Общее землеведение*. – М.: Высшая школа, 1990. – 335 с.
13. Мольчак Я. О., Ільїн Л. В. *Загальне землезнавство*. – Луцьк, 1997. – 386 с.
14. Неклюкова Н. П. *Общее землеведение. Ч. I*. – М.: Просвещение, 1976. – 336 с.
15. Неклюкова Н. П. *Общее землеведение. Ч. II*. – М.: Просвещение, 1975. – 224 с.
16. Олійник Я. Б., Федорищак Р. П., Шищенко П. Г. *Загальне землезнавство*. – К.: Знання, 1987. – 215 с.
17. Судакова С.С. *Общее землеведение*. – М.: Недра, 1987. – 325 с.
18. Фоменко А.Н., Хихлуха В.И. *Общая физическая география и геоморфология*. – М.: Недра, 1987. – 373с.
19. Шубаев Л.П. *Общее землеведение*. – М.: Высшая школа, 1977. – 455 с.

Додаткова література:

1. Веклич М.Ф. *Комплексный палеогеографический метод и рекомендации по составлению литолого-фациальных карт и палеогеографических карт*. – К.: Наукова думка, 1989. – 80 с.
2. Галицкий В.И. *Основы палеогеоморфологии*. – К.: Наукова думка, 1980. – 224 с.
3. *Геоморфологическое картирование*. – М.: Высшая школа, 1977. – 375 с.
4. Жекулин В.С. *Введение в географию*. – Л.: Гидрометеиздат, 1989.
5. Исаченко А.Г. *Ландшафтоведение и физико-географическое районирование*. – М.: Просвещение, 1999. – 366 с.
6. Кравчук Я.С. *Геоморфологічне картографування в науково-дослідній роботі*. – Львів: ЛДУ, 1981. – 63 с.
7. Куликов К. А. *Планета Земля*. – М.: Просвещение, 1985. – 122 с.
8. Мизун Ю. Г. *Полярные сияние*. – М.: Наука, 1983. – 144 с.
9. Новиков И.Д. *Эволюция Вселенной*. – М.: Просвещение, 1989. – 66 с.
10. Сафронов В.С. *Происхождение Земли*. – М.: Знание, 1987. – 48 с.
11. Спиридонов А.И. *Геоморфологическое картографирование*. – М.: Недра, 1975. – 184 с.
12. Спиридонов А.И. *Основы общей методики полевых геоморфологических исследований и геоморфологического картографирования*. – М.: Высшая школа, 1970. – 456 с.
13. Сухарев С.М., Чундаков С.Ю., Сухарева О.Ю. *Основы екології та охорони довкілля*. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 394 с.
14. *Теоретичні, регіональні, прикладні напрями розвитку антропогенної географії та ландшафтознавства: Зб. наук. праць*. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2005. – 214 с.
15. Филиппов Е.М. *Земля в развитии*. – К.: Наука, 1989. – 211 с.

Навчальна програма дисципліни «Геологія»

Укладачі: професор, доктор геолого-мінералогічних наук Г.П. Вінніченко,

доцент, кандидат географічних наук О.В. Давидов

Нормативна навчальна дисципліна «Геологія загальна та історична» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів напрямку підготовки «Географія*», за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Пояснювальна записка

«Геологія загальна та історична» представляє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення про Землю як планету, її внутрішню будову, хімічний, мінералогічний та петрографічний склад, ендегенні та екзогенні процеси розвитку, а також геологічну історію. Глибоке оволодіння знаннями про геологічні процеси сучасності дозволить створити у студентів уявлення про закономірності розвитку Землі як планети та сформуванню основи географічного кругозору, що в майбутньому допоможе студентам стати висококваліфікованими спеціалістами в області географії. Саме тому вивчення геології є дуже необхідною ступеню в процесі підготовки майбутніх географів.

Мета курсу: сформувати у студентів уявлення про внутрішню будову Землі, геологічну історію її розвитку, особливості проявлення та поширення ендегенних і екзогенних процесів.

Під час вивчення курсу перед студентами постають наступні **завдання:**

Теоретичні: Сформувати логічне та глибоке уявлення про внутрішню будову, ендегенні та екзогенні процеси розвитку Землі. Вивчення різноманіття поглядів на розвиток та еволюцію Землі як планети. На основі отриманих знань про Землю та процеси, що її перетворюють, сформувати певний науковий фундамент для раціонального використання природних ресурсів.

Практичні: Навчити визначати фізичні та хімічні властивості мінералів та гірських порід. На базі сформованих знань з мінералогії та петрографії надавати оцінку якості корисних копалин певних регіонів. Створення теоретичної бази, завдяки якій можливе попередження негативних наслідків небезпечних геологічних процесів. Встановити закономірності геологічних процесів у часі та просторі.

Студенти географи повинні **знати:** гіпотези виникнення Всесвіту та планет Сонячної системи, внутрішню будову, хімічний, мінералогічний та петрографічний склад земної кори, ендегенні процеси та закономірності їх поширення на Землі, екзогенні процеси та особливості їх проявлення на Землі, геологічну історію та найбільш визначні її етапи.

Студенти географи повинні **вміти:** визначати фізичні властивості мінералів та за допомогою визначника їх назви, визначати структурні та текстурні особливості гірських порід різного типу.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Геологія загальна та історична» має міжпредметні зв'язки з наступними дисциплінами, які викладаються студентам географам на 1 курсі: «Геоморфологія та палеогеографія», «Гідрологія з основами океанології», «Метеорологія та кліматологія». Надалі, отримані знання студенти будуть використовувати під час вивчення таких дисциплін, як: «Фізична географія материків та океанів», «Фізична географія України», «Основи природокористування» тощо.

Зміст дисципліни

Методологія та історія геологічної науки. Поняття про геологію, предмет та задачі її дослідження. Структура геологічної науки, характеристика розділів та методів геології. Практичне значення геології.

Основи періодизації історії геології. Донауковий етап розвитку геологічних знань. Античний етап розвитку геологічних знань. Середньовічний етап розвитку геологічних знань. Розвиток геології в епоху відродження. Становлення наукової геології. Перші космогенетичні гіпотези та початок наукової геології. Космогенетичні гіпотези Ж.

Бюффона. Космогенетичні гіпотези І. Канта, П.Лапласа. Роботи М.В. Ломоносова. Геотектонічні гіпотези розвитку та еволюції земної кори. Геотектонічні гіпотези: „Нептунізм” А. Вернера, „Плутонізм” Дж. Геттона. Виникнення палеонтології та біостратиграфії. Роботи Вільяма Сміта. Геотектонічна гіпотеза „кратерів підняття” Леопольда фон Буха. Роботи Олександра Гумбольдта. „Катастрофізм” Ж. Кюв'є, „Уніформізм” Ч. Лайеля. Становлення льодовикової теорії, роботи Ж.Л. Агассиса. Вивчення мінералів.

Класичний етап розвитку геології. Роботи Ч.Дарвіна. Геотектонічна гіпотеза „Контракції” Е. Де Бомона. Роботи Е. Зюсса. Гіпотеза перманентності, Гіпотеза континентальних мостів. Геотектонічна гіпотеза „Геосинкліналей” Д.Холла та „Платформ” О. Карпинського. Виникнення палеогеографії, геоморфології та гідрогеології. Розвиток петрографії, мінералогії, кристалографії, становлення вчення про корисні копалини. Роботи В. Гольдшмідта. Виникнення геофізики. Геотектонічна гіпотеза „Ізостазії”, Дж. Ері, Дж. Прагга, К. Дантона. Кризовий етап розвитку геотектоніки. Роботи Р. Ван Беммелена, В. Білоусова. Гіпотеза „Дрейфу континентів” А. Вегенера. Космогенетична гіпотеза Д. Джефріса. Роботи В.А. Обручева, В.І. Вернадського.

Новітній етап розвитку геології. Гіпотеза про поширення Землі Б. Хейзена та У. Кері. Становлення концепції „Тектоніки літосферних плит”. Дослідження на судні „Гломар Челенджер”. Виникнення вчення про конвекцію. Становлення геодинаміки. Виникнення вчення про субдукцію та колізію. Гіпотеза „Слебів”. Виникнення гіпотези „Океанізації Землі”. Сучасні напрямки розвитку геології.

Земля в космічному просторі. Будова Сонячної системи. Класифікація планет Сонячної системи та їх загальна характеристика. Походження Сонячної системи та формування планети Земля. Космогенетичні гіпотези: Бюффона, Канта – Лапласа, Джефріса, Фесенкова, Шмідта, „Великого вибуху”.

Будова та склад Землі. Форма та розміри Землі. Внутрішня будова Землі. Земні геосфери та ядро Землі. Щільність та тиск в межах Землі. Магнетизм. Тепло Землі. Зміни температури з глибиною. Агрегатний стан речовини Землі. Середній хімічний склад Землі. Речовинний склад земної кори. Хімічний склад та поняття про кларки. Поняття про мінерали, їх генезис та класифікацію. Поняття про парагенезис. Магматичні гірські породи, їх структурні та текстурні особливості, класифікація. Осадкові породи та їх класифікація.

Будова земної кори. Континентальний тип земної кори. Субконтинентальний тип земної кори. Океанічний тип земної кори. Субокеанічний тип земної кори. Рифтогенна земна кора. Будова та склад мантії та ядра.

Процеси внутрішньої динаміки (ендогенні). Тектонічні рухи. Причини та наслідки тектонічних рухів. Сучасні та давні тектонічні рухи. Значення тектонічних рухів в формуванні рельєфу земної поверхні. Тектонічні дислокації. Складчасті та розривні дислокації. Класифікація складок. Класифікація розривних дислокацій. Горсти, грабени та рифти.

Основні структурні елементи земної кори та літосфери. Геофізична структура літосфери. Поняття про континентальні та океанічні платформи, їх різноманіття. Структура давніх платформ та їх географічне поширення. Поняття про плити та щити. Масиви, синеклізи, антеклізи та авлакогени. Форми рельєфу платформ. Океанічні платформи їх структура, та переважаючі форми рельєфу.

Орогенні пояси та орогенезис на Землі. Поняття про орогенні пояси. Їх структуру та домінуючі форми рельєфу. Класифікація орогенних поясів за географічних положенням. Причини різноманіття орогенних поясів. Класифікація гірських систем за висотою. Найвищі гори Землі. Передгірні та міжгірні прогини. Геосинклінали.

Перехідні зони та їх різноманіття. Поняття про перехідні зони та їх різноманіття. Причини виникнення перехідних зон. Активні перехідні зони, їх генезис, тектонічна та морфологічна будова. Класифікація активних перехідних зон. Пасивні перехідні зони, їх

генезис, тектонічна та морфологічна будова. Мікро континенти, їх генезис та поширення по Землі.

Магматичні процеси. Поняття про магматичні процеси, їх причини, наслідки та різноманіття. Поняття про вулканізм. Визначення вулканів та їх класифікація. Характеристика продуктів вулканічної діяльності. Категорії вулканів, їх характеристика та різноманіття. Географічне поширення вулканів. Вулканічні пояси, центрально-платформений вулканізм. Планетарна система серединно-океанічних хребтів.

Сейсмічні процеси. Поняття про землетрус, його генезис та наслідки. Класифікація землетрусів. Поняття про гіпоцентр, епіцентр, сейсмічні хвилі, оцінювання землетрусів. Наслідки землетрусів. Поняття про цунамі, їх генезис, класифікацію, географічне поширення. Поняття про щілини та їх різноманіття. Системи щілин.

Процеси зовнішньої динаміки (екзогенні процеси). Поняття про вивітрювання. Фізичне вивітрювання: температурне та механічне вивітрювання. Хімічне вивітрювання: окислення, гідратація, розчинення, гідроліз. Місце органічного світу в процесах вивітрювання. Кора вивітрювання. Сучасні та давні кори вивітрювання. Площинні та лінійні кори вивітрювання. Наукове та практичне значення дослідження кори вивітрювання. Корисні копалини в корі вивітрювання. Ґрунти та ґрунтоутворюючий процес.

Еолові процеси. Поняття про еолові процеси, їх генезис та наслідки. Руйнівна діяльність вітру: дефляція та корразія. Транспортна діяльність вітру та її види. Еолова акумуляція. Поняття про пустелі та їх різноманіття. Дефляційні пустелі. Акумулятивні пустелі.

Геологічна діяльність поверхневих текучих вод. Делювіальні процеси. Геологічна діяльність тимчасових руслових потоків. Поняття про яри та яроутворення. Діяльність тимчасових гірських потоків. Геологічна діяльність річок. Поняття про ерозійні процеси та їх види. Донна та бокова ерозія. Транспортна діяльність річок. Поняття про алювій. Акумулятивна діяльність річок. Особливості поширення геологічних процесів в різних частинах річкової долини. Спрямованість та циклічність розвитку річкових долин. Поняття про гирла річок. Розвиток річкових систем та рух вододілів. Корисні копалини пов'язані з діяльністю річок.

Геологічна діяльність підземних вод. Походження підземних вод. Типи підземних вод. Рух та режим підземних вод. Хімічний склад підземних вод. Карстові процеси. Поняття про карстові процеси та карстові форми рельєфу. Поверхневі карстові форми рельєфу. Підземні карстові форми рельєфу. Поняття про карстові печери, стадії розвитку карстових печер та її будову. Поняття про карстові утворення та їх різноманіття. Карстові печери України. Класифікація карсту. Найбільші карстової печери світу. Поняття про суфозійні процеси. Значення підземних вод.

Гляціальні та флювіо – гляціальні процеси. Причини утворення льодовиків. Типи льодовиків: гірські, материкові, проміжні. Режим та рух льодовиків. Коливання положення краю льодовиків. Геологічна та рельєфоутворююча діяльність льодовиків. Руйнівна діяльність льодовиків. Поняття про морену. Класифікація морен. Транспортна діяльність льодовиків. Льодовикова акумуляція. Водно-льодовикові відкладення.

Геологічні процеси в мерзлій зоні літосфери. Загальні данні о мерзлотних гірських породах. Географічне поширення та потужність багатолітньомерзлотних гірських порід. Підземна крига. Підземні води зони мерзлоти. Кріогенні процеси. Термокарст. Процеси пучення. Полігональні утворення. Наледі. Кріогенні схилі процеси. Господарське значення областей поширення багатолітньомерзлотних гірських порід.

Геологічна діяльність озер та боліт. Походження озерних котловин. Лімноабразія. Седиментація в озерах. Походження та типи боліт. Відкладення боліт. Практичне використання озерних та болотних відкладень.

Гравітаційні процеси та їх типи. Водно-гравітаційні процеси. Гравітаційно – водні процеси. Підводно-гравітаційні процеси. Практичне значення дослідження гравітаційних явищ та заходи боротьби з ними.

Геологічна діяльність морів та океанів. Загальні риси рельєфу та фізико-хімічні особливості Світового океану. Рельєф дна Світового океану. Підводні континентальні окрайки. Класифікація континентальних окрайок. Ложе Світового океану. Серединно-океанічні хребти. Поняття про епіконтинентальні та котловинні моря.

Берегові процеси. Поняття про берегову зону та домінуючі процеси розвитку. Визначення понять берег, пляж, зріз, підводний схил, узбережжя. Поняття про абразію, її причини, види та наслідки. Абразійні форми рельєфу. Поняття про прибережно-морські наноси. Поперечний та вздовж береговий перенос наносів. Потоки наносів. Поняття про акумуляцію в береговій зоні. Визначення понять пляж, коса, пересип, перейма, стрілка, бар.

Накопичення осадків в різних зонах Світового океану. Поняття про седиментацію. Осадки прибережні або літоральні. Осадки області шельфу або субліторальні (неритові). Теригенні осадки, біогенні осадки. Коралові рифи. Хемогенні та вулканічні осадки. Осадки материкового схилу та підніжжя (батальні). Підводні зсуви. Мулові потоки. Осадки ложа Світового океану (абісальні). Накопичення осадків в лагунах та соленосних басейнах. Поняття про діагенез та катагенез. Поняття про фації.

Історична геологія. Вік Землі та геохронологія. Відносна геохронологія та її методи. Палеомагнітна шкала часу. Абсолютна геохронологія та її методи. Геохронологічна та стратиграфічна шкали. Хронологія головних геохронологічних підрозділів. Архейський еон. Протерозойський еон. Фанерозойський еон.

Історія орогенезу Землі. Хронологія Байкальського та Фанерозойського мегациклу. Загальна характеристика та значення Байкальського мегациклу. Загальна характеристика Каледонського циклу, його причини та наслідки. Загальна характеристика Герцинського циклу, його причини та наслідки. Загальна характеристика Мезозойського циклу, його причини та наслідки. Загальна характеристика Альпійського циклу, його причини та наслідки.

Зледеніння в історії Землі. Причини зледеніння. Четвертинні зледеніння. Палеозойські та докембрійські зледеніння. Кам'яновугільно-пермське зледеніння. Пізньоордовікське-сілурійське зледеніння.

Список рекомендованої літератури:

Основна література

1. Войлошников В.Д. Геология. Методы реконструкции прошлого Земли, геологическая история Земли. – М.: Просвещение, 1979. – 272 с.
2. Иванова М.Ф. Общая геология с основами исторической геологии: учебник. – М.: Высшая школа, 1980. – 440 с.
3. Левитес Я.М.. Историческая геология с основами палеонтологии и геологии СССР. – М., 1970. – 288 с.
4. Леонтьев О.К. Морская геология. – Москва: Высшая школа, 1982. – 344 с.
5. Свинко Й.М., Сивий М.Я. Геология: підручник. – К.: Либідь, 2003. – 480 с.
6. Хаин В.Е., Рябухин А.Г. История и методология геологических наук: учебник. – М.: МГУ, 1997. – 224 с.
7. Чарыгин М.М., Васильев Ю.М. Общая и историческая геология. – М.: Высшая школа, 1968. – 448 с.
8. Якушова А.Ф., Хаин В.Е., Славин З.И. Общая геология. – Под ред. В.Е. Хаина. – М.: МГУ, 1988. – 448 с.

Літературні джерела для виконання лабораторних робіт:

1. Белоусова О.Н., Михина В.В. Общий курс петрографии. – М.: Недра, 1972. – 344 с.

2. Бондаренко О.Б., Михайлова И.А. Краткий определитель ископаемых беспозвоночных. – М.: «Недра», 1969. – 480 с.
3. Каденская М.И. Руководство к практическим занятиям по минералогии и петрографии. – М.: Просвещение, 1976. – 240с.
4. Миловский А.В. Минералогия и петрография. – М.: «Недра», 1985. – 432 с.
5. Музафаров В.Г. Определитель минералов, горных пород и окаменелостей. – М.: «Недра», 1979. – 328 с.
6. Пособие к лабораторным занятиям по курсу общей геологии // Под ред. Павлинова В.Н. и др. М.: «Недра», 1970. – 192 с.
7. Смит Г. Драгоценные камни. – М.: «Мир», 1980. – 586 с.

Додаткова література:

1. Апродов В.А. Вулканы. – Москва: «Мысль», 1982. – 367 с.
2. Бабаев А.Г. и другие. Пустыни. – Москва: «Мысль», 1986. – 320 с.
3. Гвоздецкий Н.А. Карст. – Москва: «Мысль», 1981. – 216 с.
4. Зенкович В.П. Основы учения о развитии морских берегов. – М.: АН СССР, 1962. – 542 с.
5. Логвиненко Н.В. Морская геология. – Л.: Недр, 1980. – 343 с.
6. Менард Г.У. Геология дна Тихого океана. – М.: Мир, 1966. – 273 с.
7. Ог Э. Геология: геологические явления / Под ред. проф. Милановского Е.В. – М.: ГОНТИ НКТП. – 1938. – 560 с.
8. Раст Хорст Вулканы и вулканизм. – Москва: «Мир», 1982. – 344 с.
9. Хаин В.Е. Региональная геотектоника. Океаны. Синтез. – М.: Недр. – 1985. – 292 с.
10. Шуйський Ю.Д. Походження та історія розвитку світового океану. – Одеса: «Астропрінт», 1999. – 200 с.

Навчальна програма дисципліни «Метеорологія і кліматологія»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук І.М. Котовський
доцент, кандидат географічних наук О.В. Давидов*

Нормативна навчальна дисципліна «Метеорологія та кліматологія» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів напрямку підготовки «Географія*», за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Пояснювальна записка:

Дисципліна «Метеорологія та кліматологія» представляє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення про походження та склад атмосфери, перетворення сонячної радіації в атмосфері, тепловий режим атмосфери, а також про природу кристалізації хмар та туманів. Глибоке оволодіння знаннями про глобальні атмосферні процеси дозволить створити у студентів уявлення про закономірності формування кліматичних умов на планеті та сформуванню основу географічного кругозору, що в майбутньому допоможе студентам стати висококваліфікованими спеціалістами в області географії. Саме тому вивчення метеорології та кліматології є дуже необхідною ступеню в процесі підготовки майбутніх географів.

Метою вивчення курсу «Метеорологія і кліматологія» є: одержання знань про фізичні процеси та явища в атмосфері Землі в їх взаємодії із земною поверхнею та Космосом упродовж характерних проміжків часу (доба, сезон, рік, кліматична епоха тощо).

Під час вивчення курсу перед студентами постають наступні **завдання**:

Теоретичні: Сформувати логічне та глибоке уявлення про загальні закономірності процесів, які відбуваються в атмосфері, встановити взаємозв'язок гідросфери, атмосфери, літосфери та біосфери у межах географічної оболонки. Визначити суттєвість основних атмосферних процесів в цілому та в окремих ділянках атмосфери

Практичні: Оволодіння методикою спостережень за погодою, розвиток вмінь реєстрації та аналізу метеорологічних показників, прогнозування погодних умов на основі власних спостережень.

Студенти географи повинні **знати:** метеорологічні величини та метеорологічні прилади, визначати умови для проведення спостережень за погодою. Класифікувати основні типи погоди та типи клімату.

Студенти географи повинні **вміти:** вимірювати, обчислювати, аналізувати данні отриманні при спостереженні. Користуватися кліматичними та синоптичними картами, будувати кліматодіаграми, наносити ізолінії на карту, проводити розрахунки кліматичних показників.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Метеорології та кліматології» має між предметні зв'язки з наступними предметами, які викладаються студентам географам на 1 курсі: «Геологія загальна та історична», «Гідрологія з основами океанології», «Загальне землєзнавство». Надалі, отримані знання студенти будуть використовувати під час вивчення таких дисциплін, як: «Фізична географія материків та океанів», «Фізична географія України», «Основи природокористування» тощо.

Зміст дисципліни

Вступ до метеорології. Предмет і методи метеорології. Поділ метеорології на наукові дисципліни. Зв'язок метеорології з іншими науками. Значення метеорології. Історичний нарис метеорології в Україні.

Загальна характеристика атмосфери. Загальні відомості про атмосферу. Поділ атмосфери на шари. Горизонтальна неоднорідність атмосферного повітря. Походження та еволюція атмосфери. Склад та будова атмосфери. Значення атмосфери для географічної оболонки. Взаємодія атмосфери з іншими геосферами.

Метеорологічні величини й атмосферні явища. Рівняння стану газу. Атмосферний тиск. Основне рівняння статички атмосфери. Температура повітря. Вологість повітря. Вітер і турбулентність. Атмосферні явища.

Основи термодинаміки. Перший принцип термодинаміки. Сухо адіабатичний градієнт. Волого адіабатичний градієнт. Термічна стратифікація атмосфери. Потенціальна температура. Енергія нестійкості, конвекція та прискорення конвекції.

Промениста енергія в атмосфері. Загальні відомості про Сонце. Поняття про сонячну радіацію. Склад сонячної радіації. Надходження сонячного випромінювання на верхню межу атмосфери. Сонячна стала. Розподіл сонячної радіації по земній кулі при відсутності атмосфери.

Перетворення сонячної радіації в атмосфері. Закон Буге. Пряма, розсіяна і сумарна сонячна радіація. Закономірності географічного розподілу сумарної радіації. Поглинання сонячної радіації в атмосфері Землі. Розсіювання сонячної радіації в атмосфері. Закони послаблення сонячної радіації в земній атмосфері. Сонячна радіація в атмосфері та її термічний режим.

Радіаційний баланс земної поверхні. Сумарна радіація. Альbedo Землі. Випромінювання Землі та атмосфери. Радіаційний баланс земної поверхні. Відбита сонячна радіація. Ефективне випромінювання, географічні закономірності його розподілу, тепличний (оранжерейний) ефект атмосфери. Радіаційний баланс підстилаючої поверхні.

Тепловий режим ґрунту та водойм. Рівняння теплового балансу земної поверхні. Нагрівання та охолодження ґрунту. Нагрівання та охолодження водойм. Добовий та річний хід температури поверхні ґрунту та водойм. Поширення коливань температури в глибину ґрунту та водойм.

Тепловий режим атмосфери. Поняття приземного підшару. Процеси нагрівання та охолодження повітря. Добовий та річний хід температури повітря. Приморозки. Географічний розподіл температури приземного підшару атмосфери. Зміна температури повітря з висотою в граничному шарі атмосфери. Зміна температури повітря з висотою у вільній атмосфері. Температура повітря в гірських країнах. Типи термічної стратифікації в тропосфері. Типи термічної інверсії атмосфери. Карти ізотерм січня та липня. Відмінності термічного режиму північної та південної півкулі.

Природа туманів, хмар та опадів. Загальні уявлення про воду та її фізичні властивості в різних фазових станах. Кругообіг води на Землі. Основні поняття кінетики фазових перетворень. Конденсація і сублімація на земній поверхні та в атмосфері. Тиск насичення та рівняння Клаузіуса-Клапейрона. Тиск насичення водяної пари над водою та льодом. Основи теорії утворення крапель та кристалів льоду у атмосфері. Атмосферні ядра конденсації. Природа кристалізації хмар і туманів.

Хмари й тумани. Загальні аспекти утворення хмар і туманів. Мікрофізичні характеристики хмар і туманів. Поняття про конденсацію та сублімацію. Продукти сублімації та конденсації.

Випаровування та випаровуваність, їх географічний розподіл. Закон Дальтона. Вологість повітря. Основні характеристики вологості повітря. Залежність характеристик вологості від температури повітря. Добовий хід вологості повітря на різних широтах.

Наземні гідрометеори: роса, іній, паморозь ожеледь, ожеледиця, рідкий та твердий наліт. Тумани, їх типи. Смог.

Адіабатичний процес в тропосфері. Хмари, умови їх утворення, Міжнародна класифікація хмар. Генетичні типи хмар. Хмарність. Макро- і мікрофізичні процеси, які призводять до утворення різних форм хмар. Мікроструктура різних форм хмар.

Загальні уявлення про фізичні процеси в середині хмар, які призводять до опадоутворення. Параметричні моделі атмосфери, з якої випадають опади. Морфологічні види опадів. Зонально-регіональні закономірності розподілу опадів.

Атмосферне зволоження, його показники. Планетарні закономірності зволоження, його зв'язок з природною зональністю.

Глобальні атмосферні процеси. Глобальні атмосферні процеси та методи їх вивчення. Метеорологічна інформація при аналізі глобальних атмосферних процесів. Складання приземних синоптичних карт. Система отримання метеорологічної інформації.

Поле атмосферного тиску. Поле фізичної величини та його характеристика. Поле атмосферного тиску та його аналіз. Причини зміни тиску. Зміна атмосферного тиску з висотою. Барична ступінь. Планетарні закономірності розподілу атмосферного тиску. Карти ізобар січня і липня. Баричний градієнт. Географічні та сезонні особливості поля тиску.

Вітер та його поле. Види, що діють на частинки повітря земної атмосфери. Рівняння руху мас повітря у векторній та координатній формах. Моделі зв'язків полів тиску і вітру. Особливості руху повітря в граничному шарі атмосфери. Вертикальні рухи повітря. Місцеві вітри.

Повітряні маси й атмосферні вихори. Поняття про повітряну масу. Умови формування і трансформації повітряних мас. Ознаки теплих та холодних повітряних мас. Погодні явища при надходженні теплих та холодних мас. Географічні типи та підтипи повітряних мас. Вплив орографії на характеристики повітряних мас.

Поняття про атмосферний фронт. Теплий фронт, холодні фронти 1-го та 2-го роду, зміна погоди при їх проходженні. Фронти оклюзії. Ізобаричне поле фронту. Утворення та розмивання фронтів. Головні кліматичні фронти. Вплив орографії на фронти.

Поняття про циклон і антициклон та їх характеристика. Фронтальні циклони позатропічних широт. Тропічні циклони. Малі атмосферні вихори (смерчі, тромби, торнадо). Поняття про антициклон. Антициклональна термічна інверсія. Генетичні

типи циклонів. Планетарна система розподілу тиску і переважаючі вітри. Основні ланки атмосферної циркуляції. Схеми циркуляції атмосфери на основі циклонів та антициклонів.

Азональна ланка атмосферної циркуляції. Мусони позатропічних широт. Тропічні мусони. Місцева циркуляція: бризи, фени, бора, стокові та гірсько-долині вітри. Циркуляція у вільній атмосфері. Струмінні течії.

Погода й клімат. Поняття погода, її показники. Елементи погоди. Погодні явища. Класифікація погод. Служба погоди. Прогноз погоди. Місцеві ознаки передбачення погоди. Значення прогнозів погоди для життя і діяльності людей.

Поняття клімат, його показники. Кліматоутворюючі чинники: широтний розподіл сонячної радіації, характер підстильної поверхні, циркуляція атмосфери. Генетична класифікація кліматів Землі. Характеристика кліматичних поясів та областей. Арктичний пояс. Субарктичний пояс. Помірний пояс. Субтропічний пояс. Тропічний пояс. Субекваторіальний пояс. Екваторіальний пояс. Субантарктичний пояс. Антарктичний пояс. Кліматодіаграми. Поняття мікроклімат.

Список рекомендованих джерел:

Основна література

1. Алисов Б.П., Полтораус М.И. Климатология. – М.: Наука, 1985. – 264 с.
2. Антонов В.С. Динамическая метеорология для географических факультетов. – Черновцы: ЧГУ, 1971. – 125 с.
3. Багров М.В., Боков В.О., Череваньов І.Г. Землезнаство. – К.: Либідь, 2002. – 464 с.
4. Волошин І.І. Загальне землезнаство. – Ніжин: Вид-во НДПУ ім. М.Гоголя, 2002. – 294 с.
5. Воробьев В.И. Синоптическая метеорология. – Л.: Гидрометеиздат, 1968. – 774 с.
6. Геренчук К.И., Боков В.А., Череваньов И.Г. Общее землеведение. – М.: Высшая школа, 1984. – 255 с.
7. Гуральник И.И. Метеорология. – Л.: Гидрометеиздат, 1982. – 334 с.
8. Давыдов Л.К., Дмитриева А.А., Конкина Н.Г. Общая гидрология. – Л.: Гидрометеиздат, 1973. – 462 с.
9. Матвеев Л.Т. Динамика облаков. – Л.: Гидрометеиздат, 1981. – 311 с.
10. Матвеев Л.Т. Курс общей метеорологии. Физика атмосферы. – Л.: Гидрометеиздат, 1984. – 751 с.
11. Мильков Ф.Н. Общее землеведение. – М.: Высшая школа, 1990. – 335 с.
12. Михайлов В.Н., Добровольский А.Д. Общая гидрология. – М.: Высшая школа, 1991. – 368 с.
13. Неклюкова Н.П. Общее землеведение. Земля как планета. Атмосфера. Гидросфера. – М.: Просвещение, 1977. – 336 с.
14. Основи загальної гідрології. – К.: Вища школа, 1975. – 192 с.
15. Ратобильский Н.С., Лярский П.А. Землеведение и краеведение. – М.: Изд-во «Университетское», 1987. – 414 с.
16. Судакова С.С. Общее землеведение. – М.: Недра, 1987. – 325 с.
17. Тараканов Г.Г. Тропическая метеорология. – Л.: Гидрометеиздат, 1980. – 175 с.
18. Тарнопольский А.Г. Фізика граничного шару атмосфери. – АОБАХВА, 2001. – 152 с.
19. Федорищак Р.П. Загальне землезнаство. – К.: Вища школа, 1995. – 223 с.
20. Фоменко А.П., Хихлуха В.И. Общая физическая география и геоморфология. – М.: Недра, 1987. – 373 с.
21. Хромов С.П., Мамонтова Л.И. Метеорологический словарь. – Л.: Гидрометеиздат, 1974. – 568 с.
22. Хромов С.П. Метеорология и климатология. – Л.: Гидрометеиздат, 1983. – 404 с.

23. Хромов С.П. Метеорология и климатология для географических факультетов. – Л.: Гидрометеиздат, 1968. – 491 с.
24. Шубаев Л.П. Общее землеведение. – М.: Высшая школа, 1977. – 455 с.

Додаткова література:

1. Алисов Б.П. Климатология / Б.Алисов, М. Полтораус. – М.: Наука, 1985. – 264 с.
2. Антонов В.С. Короткий курс загальної метеорології: Навчальний посібник / Віл Сергійович Антонов. – Чернівці: «Рута», 2004. – 336 с.
3. Баландин Р.К. Цивилизация против природы: что происходит с погодой и климатом. / Роман Константинович Баландин. – М.: Вече, 2004. – 378 с.
4. Вайсберг Дж. Погода на Земле / Джон Вайсберг. – Л.: Гидрометеиздат, 1990. – 224 с. (каф. географии).
5. Волошин І.І. Загальне землезнавство: Навчальний посібник / Іван Іванович Волошин. – Ніжин, 2002. – 294 с.
6. Волошина А.П. Руководство к лабораторным занятиям по метеорологии и климатологии / Волошина А.П., Евневич Т.В, Земцова А.И. – М.: Изд-во МГУ, 1975. – 144 с.
7. Географический атлас для учителей средней школы / Главное управление геодезии и картографии при Совете Министров СССР / Отв. ред. Л.Н. Колосова. – М.: Картография ГУГК, 1982. – 238 с.
8. Гончаренко С.У. Физика атмосферы / Семён Устинович Гончаренко. – К.: Техника, 1991. – 154 с.
9. Гончарова Л.Д. Клімат і загальна циркуляція атмосфери: Навч. посібник / Гончарова Л.Д., Серга Е.М., Школьний Є.П. – К.: КНТ, 2005. – 251 с.
10. Горбань Л.И. Народный календарь погоды. Секреты долгосрочного прогноза / Леонид Иванович Горбань. – К.: Знания Украины, 2006. – 208 с. (каф. географії).
11. Гуральник И.И. Метеорология / Гуральник И.И., Дубинський Г.П., Ларин В.В. – Л.: Гидрометеиздат, 1982. – 334 с.
12. Ефимова В.М. Основы антропоклиматологии / В.Ефимова, А. Ярош. – Сімферополь: Таврия-Плюс, 2003. – 202 с.
13. Жаков С.И. Общие климатические закономерности Земли / Степан Иванович Жаков. – М.: Просвещение, 1984. – 159 с.
14. Жарков С.Н. Народні прикмети і завбачення погоди / Сергій Миколайович Жарков. – К.: Рад. школа, 1986. – 160 с.
15. Захаревская Н.Н. Метеорология и климатология / Наталья Николаевна Захаревская. – М.: Колос, 2005. – 128 с. (каф. географії).
16. Колесник П.И. Метеорология / Пётр Иванович Колесник. – К.: Вища школа, 1986. – 175 с.
17. Краткие психрометрические таблицы для агрометеорологических постов (по данным наблюдений психрометром аспирационным) [під ред. Руднева Г.В.]. – Л.: Гидрометеорологическое издательство, 1982. – 78 с.
18. Лосев К.С. Климат: вчера, сегодня и завтра? / Ким Семёнович Лосев. – Л.: Гидрометеиздат, 1985. – 176 с.
19. Любар І.Г. Народ завбачує погоду / Інна Георгіївна Любар. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1990. – 32 с.
20. Народні прикмети / Упоряд.: М.К. Дмитренко, В.М. Колодніцький. – К.: Народознавство, 1997. – 24 с.
21. Остапенко П.Д. Вопросы о погоде / Петро Дмитрович Остапенко. – Л.: Гидрометеиздат, 1982. – 240 с.
22. Прох Л.З. Словарь ветров / Леонид Зусьевич Прох. – Л.: Гидрометеиздат, 1983. – 312 с. (каф. географії).
23. Ушаков С.А. Дрейф материков и климаты Земли / С. Ушаков, Н. Ясаманов. – М.: Мысль, 1984. – 206 с.

24. Хромов С.П. Метеорология и климатология / Сергей Петрович Хромов. – Л.: Гидрометеиздат, 1983. – 404 с.
25. Чернюк Г.В. Метеорологія і кліматологія / Г. Чернюк, В. Лихолат. – Тернопіль: «Підручники і посібники», 2005. – 112 с.
26. Ясаманов Н.А. Занимательная климатология / Николай Александрович Ясаманов. – М.: Знание, 1989. – 192 с

Навчальна програма дисципліни «Гідрологія»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук О.В.Давидов,
доцент, кандидат географічних наук І.М. Котовський*

Нормативна навчальна дисципліна «Загальна гідрологія з основами океанології» є складовою циклу природничо-наукової підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів напрямку підготовки «Географія*», за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Пояснювальна записка

Дисципліна «Загальна гідрологія» представляє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення про генезис, еволюцію та сучасний стан гідрологічного середовища Землі.

Мета курсу: ознайомити студентів з системою основних наукових знань і методів дослідження в області гідрології.

Під час вивчення курсу перед студентами постають наступні **завдання:**

Теоретичні: сформувані у студентів уявлення про загальні закономірності будови, функціонування, динаміки та еволюції водних об'єктів Землі, а також про наслідки впливу техногенної діяльності людини на гідрологічні об'єкти; сформувані у студентів синергетичний підхід до вивчення процесів і явищ в природних і антропогенних водних екосистемах з урахуванням екологічного напрямку підготовки фахівців.

Практичні: сформувані практичні навички дослідження гідрологічних об'єктів природного і штучного походження з урахуванням екологічного напрямку підготовки фахівців.

Студенти географи повинні **знати:** загальні закономірності будови, функціонування, динаміки та еволюції льодовиків, ґрунтових вод, річок, озер, боліт, Світлового океану; параметри оцінки наслідків впливу техногенної діяльності людини на гідрологічні об'єкти; шляхи попередження негативного антропогенного впливу на водні екосистеми; основні гідроекологічні проблеми України та світу.

Студенти географи повинні **вміти:** досліджувати гідрологічні об'єкти природного і штучного походження з урахуванням географічного напрямку підготовки фахівців.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Загальна гідрологія» має зв'язки з наступними курсами, які викладаються студентам-екологам на 1 курсі: «Метеорологія та кліматологія», «Геологія загальна та історична», «Загальне землезнавство», «Геоморфологія та палеогеографія». Надалі, отримані знання студенти будуть використовувати під час вивчення «Фізичної географії України», «Фізичної географії материків та океанів», «Основ природокористування» тощо.

Зміст дисципліни

Цілісність і дискретність гідросфери. Гідросфера — водна оболонка Землі. Утворення та еволюція гідросфери Землі. Найважливіші властивості природних вод: теплові, оптичні, хімічні. Вода — розчинник, поверхневий натяг води. Географічні наслідки фізико-хімічних властивостей природних вод. Частини гідросфери. Об'єднання

частин гідросфери у цілісність Світовим кругообігом води. Велике, мале та внутрішньоматерикове кола кругообігу води. Світовий водний баланс. Світовий океан, його частини. Межі океанів. Класифікація морів. Види заток. Протоки Світового океану. Сучасні методи дослідження океану. Рівнева поверхня океанів і морів. Причини її коливання.

Хімічні та фізичні властивості природних вод. Вода як речовина. Молекулярна структура та ізотопний склад. Хімічні властивості вод. Вода як розчинник. Фізичні властивості вод. Агрегатні стани води та її фазові переходи. Щільність води. Теплові властивості води.

Фізичні основи гідрологічних процесів. Фундаментальні закони фізики та їх використання при дослідженні водних об'єктів. Водний баланс. Баланс речовин розчинених у воді. Тепловий баланс. Основні закономірності руху природних вод. Класифікація видів руху води. Енергія, робота та потужність водних потоків. Сили існуючих водних потоків. Вертикальна стійкість вод.

Кругообіг води в природі та водні ресурси Землі. Вода на Землі. Кругообіг тепла на земній кулі та місце в ньому природних вод. Кругообіг води на земній кулі. Кругообіг речовини розчиненої у воді. Вплив гідрологічних процесів на природні умови.

Гідрологія льодовиків. Походження льодовиків та їх поширення на земній кулі. Типи льодовиків. Утворення та будова льодовиків. Живлення та абляція льодовиків. Режим та рух льодовиків. Роль льодовиків в живленні та режимі річок.

Гідрологія підземних вод. Походження підземних вод та їх поширення на земній кулі. Фізичні та водні властивості ґрунтів. Види води в порах ґрунтів. Класифікація підземних вод. Типи підземних вод за характером залягання. Води зони аерації, ґрунтові води, верховодка, капілярна зона. Води зони насичення. Ґрунтові води. Артезіанські та глибинні води. Рух підземних вод. Водний баланс та режим підземних вод. Взаємодія поверхневих та підземних вод. Роль підземних вод в живленні річок. Практичне значення та охорона підземних вод

Гідрологія річок. Річки та їх поширення на земній кулі. Типи річок. Морфологія та морфометрія річки та її басейну. Водозбір та басейни річки. Морфометричні характеристики басейну річки. Річка та річкова сітка. Долина та русло річки. Продольний профіль річки.

Живлення річок. Види живлення річок. Класифікація річок за видами живлення. Водний баланс басейну річки. Види коливання водності річок. Фази водного режиму річок. Повені, паводки та межень. Типовий гідрографі річки. Розчленування гідрографа за видами живлення. Класифікація річок по водному режиму.

Річковий стік. Складові річкового стоку. Фактори та кількісні характеристики стоку води. Рух води в річках. Закономірності трансформації паводків. Рух річкових наносів. Класифікація річкових наносів.

Руслові процеси. Фізичні процеси та типізація руслових процесів. Мікроформи річкового русла та їх зміни. Мезоформи річкового русла та їх зміни. Макроформи річкового русла та їх зміни. Стійкість річкового русла.

Термічний та льодовий режим річок. Тепловий баланс річок. Термічний режим річок. Льодові явища. Гідрохімічний режим річок. Гідробіологічні особливості річок.

Гирла річок. Фактори утворення, класифікація та районування гирл річок. Особливості гідрологічного режиму гирл та гирлового узбережжя. Господарське значення річок. Антропогенна трансформація стоку річок.

Світовий океан. Фізичні та хімічні властивості океанічної води. Хімічний склад океанічної води. Постійність сольового складу океанічної води. Формування сучасного складу вод Світового океані. Солоність океанічної води, закономірності її розподілу у поверхневому шарі та з глибиною. Відмінності солоності води в морях.

Уміст кисню в океанічній воді, джерела його надходження, закономірності його розподілу в поверхневих шарах та з глибиною. Уміст вуглекислого газу, азоту, сірководню в океанічній воді.

Густина води Океану та чинники, що її вивчають. Тиск океанічної води та його зміна з глибиною. Прозорість води в океані. Колір води океанів та морів.

Термічний режим Світового океану. Тепловий баланс океанічної води. Закономірності добового та річного ходу температури поверхневих шарів води. Зміна температури в океані з глибиною. Розподіл температур на поверхні Світового океану.

Лід в океані. Утворення льоду в солоній воді. Крижані кристали, сало, склянка, нілас, блинчастий лід, молодик, паковий лід. Поширення океанічної криги.

Динаміка вод Світового океану. Хвилювання води. Елементи хвилі. Класифікація хвиль за походженням. Вітрові хвилі, їх розміри, енергія, рух. Сейсмічні хвилі, їх вплив на узбережжя. Анемобаричні хвилі.

Припливно-відпливні рухи океанічної води. Нерівність припливів. Сигізійні та квадрантурні припливи. Внутрішні хвилі.

Течії Світового океану. Класифікація хвиль за походженням. Фрикційні та градієнтні течії. Класифікація течій за глибиною, тривалістю, температурою. Закони Екмана. Узагальнена схема поверхневих течій Світового океану. Кругообіги течій в Атлантичному, тихому, Індійському та Північно Льодовитому океанах.

Поверхневі та глибинні водні маси. Зональні типи поверхневих водних мас. Апвелінг і даунвелінг.

Океан як середовище життя. Поділ органічного світу океану на бентос, планктон, нектон. Продуктивність Світового океану на різних широтах. Природні ресурси Світового океану: біологічні, хімічні, мінеральні, паливні, енергетичні, ресурс води для опріснення, рекреаційні.

Поверхневі води суходолу. Класифікація вод суходолу. Поняття річка, її частини. Річкова система, річкова сітка, гідрографічна сітка. Річковий басейн і водозбір. Головні річкові басейни суходолу. Области внутрішнього стоку. Світовий вододіл Землі.

Живий та мертвий водні перерізи річки. Морфометричні характеристики поперечного перерізу річки. Продольний профіль річки, падіння та похил річки. Швидкість руху річкового потоку.

Річковий стік, його показники. Чинники, від яких залежить величина річкового стоку. Джерела живлення річок. Водний режим річок, його фази (повінь, паводок, межінь). Катастрофічні розливи річок. Класифікація водного режиму річок за М.Львовичем. Зональні типи водного режиму річок.

Хімічний склад річкових вод. Тепловий режим річок. Лід на річках, льодостав та льодохід. Біота в річках. Господарське використання та охорона річок.

Поняття «озеро». Класифікація озерних улоговин за походженням. Улоговини ендегенного та екзогенного походження. Морфометричні характеристики озера. Водний баланс озерної води. Відмінності водного балансу проточних та безстічних озер. Класифікація озер за водним режимом.

Хімічний склад озерних вод. Класифікація озер за солоністю. Взаємозв'язок між хімічним складом і солоністю озерної води. Уміст газів у воді озер. Тепловий баланс озер. Пряма та обернена термічна стратифікація озерних вод. Поняття термоклин. Типи термічного режиму озер. Динаміка озерних вод. Вітрові хвилі та сейші. Життя в озерах. Значення озер у житті та діяльності людини.

Поняття «болото». Утворення боліт. Класифікація боліт за багатством мінерального живлення: евтрофні, мезотрофні, оліготрофні. Використання боліт. Поняття «заболочені землі».

Штучні водні об'єкти. Водосховища та ставки. Канали зрошувальні, обводнювальні, судноплавні, комплексного призначення.

Підземні води. Льодовики. Багаторічна мерзлота. Поняття «підземні води». Властивості гірських порід (пористість, вологоємність, водопроникність). Форми води в ґрунтах. Класифікація підземних вод за умовами залягання. Води зони аерації, ґрунтові води, між пластові води. Зональні типи ґрунтових води. Артезіанські басейни. Хімічний склад підземних вод за температурою. Джерела, Гейзери. Використання та охорона підземних вод.

Поняття «льодовики». Хіоносфера, снігова лінія. Утворення і розвиток льодовиків. Морфологічні типи льодовиків. Гірські льодовики. Гірсько-покривні та покривні льодовики.

Поняття «багаторічна мерзлота». Утворення та поширення багаторічної мерзлоти. Підземні води в умовах багаторічної мерзлоти.

Список рекомендованих джерел:

Список основної літератури

1. Михайлов В.Н. Общая гидрология. – М.: Просвещение, 1991. – 368 с.
2. Неклюкова Н.П. Общее землеведение. Ч.1. – М.: Просвещение, 1976. – 336 с.
3. Олійник Я.Б., Федорищак Р.П., Шищенко П.Г. Загальне землезнавство. – К.: Знання-Прес, 2003. – 247 с.
4. Ратобильский Н.С., Лярский П.А. Землеведение и краеведение. – М.: Высшая школа, 1987. – 215 с.
5. Судакова С.С. Общее землеведение. – М.: Просвещение, 1987. – 243 с.
6. Федорищак Р.П. Загальне землезнавство. – К.: Вища школа, 1995. – 223 с.
7. Фоменко А.П., Хихлуха В.И. Общая физическая география и геоморфология. – М.: Наука. – 373 с.
8. Шубаев Н.П. Общее землеведение. Ч.II. – М.: Просвещение, 1977. – 451 с.

Список додаткової літератури:

1. Азовское море. Учебное пособие. – Симферополь: Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского, 2000. – 42 с.
2. Колебания уровня и волны в Мировом океане. Учебное пособие. – Симферополь: Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского, 2001. – 50 с.
3. Мировой океан и его части. Учебное пособие. – Симферополь: Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского, 2000. – 78 с.
4. Михайлов В.Н., Повалишников Е.С. Гидрология морей. – М., 1999
5. Приливы в Мировом океане. Учебное пособие. – Симферополь: Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского, 2001. – 50 с.
6. Проблемы гидрологии и гидроэкологии. Под редакцией Н.И. Алексеевского. – М., 1999 (выпуск I).
7. Пуклаков В.В. Гидрологическая модель водохранилища: руководство для пользователя. – М., 1999
8. Течения в Мировом океане. Учебное пособие. – Симферополь: Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского, 2001. – 54 с.
9. Чалов Р.С., Беркович К.М., Чернов А.В. Экологическое русловедение. – М., 2000.
10. Чалов Р.С., Румянцев И.С. и др. Природоприближенное восстановление и эксплуатация водных объектов. – М., 2001.

Web-ресурси:

1. <http://awrri.auburn.edu/index.php>
2. <http://www.meteo.ru/catalogue/hydro-int.php>
3. <http://sites.google.com/site/rockglacier/osobennosti-gidrologii>
<http://www.mavicanet.ru/weblink?MGWLPN=CATA&MGWAPP=g&id=861704>

«Геоморфологія»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук О.В. Давидов
доцент, кандидат географічних наук І.М. Котовський*

Нормативна навчальна дисципліна «Геоморфологія та палеогеографія» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів напрямку підготовки «Географія*», за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Пояснювальна записка

Дисципліна «Геоморфологія та палеогеографія» представляє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення студенту про сучасний стан рельєфу земної поверхні, його генезис та еволюцію, а також морфометрію, морфографію та динаміку. Глибоке оволодіння знаннями про рельєф земної поверхні дозволить створити у студентів логічне уявлення про рельєфутворюючі ендегенні та екзогенні процеси, його генезис та еволюційні тенденції в часі. Саме це дозволить сформувати у студентів географів основу географічного кругозору, допоможе їм стати висококваліфікованими спеціалістами в області географії і дозволить використовувати дані матеріалів при вирішенні різних прикладних народногосподарських завдань. Саме тому вивчення геоморфології та палеогеографії є дуже необхідною ступенню в процесі підготовки майбутніх географів.

Мета курсу: сформувати у студентів уявлення про генезис, еволюцію, морфометрію, морфографію та динаміку рельєфу Землі на сучасному етапі та у геологічному минулому.

Під час вивчення курсу перед студентами постають наступні **завдання:**

Теоретичні: Сформувати логічне та глибоке уявлення про морфогенетичні процеси розвитку земної поверхні, різноманіття форм рельєфу, їх морфографічні, морфометричні та динамічні характеристики. Вивчення різноманіття поглядів на розвиток та еволюцію рельєфу Землі.

Практичні: Оволодіння методикою польових геоморфологічних та палеогеографічних досліджень, розвиток вмінь камеральної обробки матеріалів польових досліджень та прогнозування розвитку рельєфу.

Студенти географи повинні **знати:** різноманіття форм рельєфу, їх генетичні особливості та напрямки їх сучасної еволюції, а також методи палеогеографічних досліджень.

Студенти географи повинні **вміти:** складати геоморфологічні та палеогеографічні карти, будувати відповідні профілі, описувати різноманітні форми рельєфу, їх структурні та тектонічні особливості.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Геоморфологія та палеогеографія» має міжпредметні зв'язки з наступними предметами, які викладаються студентам географам на 1 курсі: «Геологія загальна та історична», «Гідрологія з основами океанології», «Метеорологія та кліматологія». Надалі, отримані знання студенти будуть використовувати під час вивчення таких дисциплін, як: «Фізична географія материків та океанів», «Фізична географія України», «Основи природокористування» тощо.

Зміст дисципліни

Загальні уявлення про геоморфологію. Предмет і завдання геоморфології. Вивчення геоморфології як науки і об'єкти її вивчення. Цілі й задачі геоморфології. Зв'язок геоморфології з іншими суспільно-історичними науками, її місце в системі геолого-географічних наук. Взаємовідносини геоморфології, фізичної географії і геології. Рельєф як компонент географічного ландшафту. Основні наукові напрямки сучасної

геоморфології. Місце на зв'язок геоморфології із землезнавством та менеджментом природних ресурсів.

Стисла історія розвитку геоморфології. Роль вітчизняних і зарубіжних дослідників в становленні і розвитку геоморфології. Українська геоморфологічна школа. Геоморфологія на службі практики. Роль геоморфології у вирішенні народногосподарських проблем.

Загальні відомості про рельєф. Деякі загальні питання геоморфології. Поняття "елемент рельєфу", „форма рельєфу”, „тип рельєфу” їх зміст. Морфографічна характеристика рельєфу. Зовнішні риси рельєфу. Зовнішні риси рельєфу рівнинних і гірських областей. Морфометрична характеристика рельєфу. Наукове і прикладне значення морфографічних і морфометричних показників. Морфометричне картографування і його практичне значення.

Генезис рельєфу. Основні поняття. Денудаційний і акумулятивний рельєф. Рельєф і корелятні відклади. Вік рельєфу. Основні методи його визначення.

Фактори, що формують рельєф. Ендогенні і екзогенні агенти, як провідні фактори рельєфоутворення. Властивості гірських порід і їх роль у формуванні рельєфу. Зв'язок рельєфу з геологічною структурою платформених і орогенних областей.

Рельєф і клімат. Класифікація кліматів в залежності від їх ролі у формуванні рельєфу.

Рельєф як результат взаємодії ендегенних і екзогенних сил. Висхідний і низхідний розвиток рельєфу. Вирівнювання рельєфу і етапність його розвитку. Поняття про пенеплен.

Ендегенні процеси та рельєф. Рельєфоутворююча роль тектонічних рухів. Прояв у рельєфі складчастих і розривних порушень. Роль коливальних рухів земної кори в рельєфоутворенні. Роль нових і сучасних рухів земної кори в формуванні рельєфу. Поняття про геотектури і морфоструктури. Наукове і прикладне значення вивчення взаємозв'язку рельєфу з структурами земної кори.

Магматизм, землетруси і їх роль в рельєфоутворенні. Інтрузивний магматизм і його прояв в рельєфі. Вулканізм і рельєф. Рельєф вулканічних областей. Просторовий зв'язок вулканічного рельєфу з тектонічними порушеннями земної кори. Типи вулканів і їх морфологія. Морфологія лавових потоків і покривів. Рельєф областей згаслої вулканічної діяльності. Землетруси як фактор ендегенного рельєфоутворення.

Будова земної кори та планетарні форми рельєфу. Мегарельєф материків. Мегарельєф платформ суходолу. Рельєф рівнинних (платформених) областей. Рівнинні простори як тип геоморфологічного ландшафту. Зв'язок рельєфу рівнин з геологічною структурою. Морфоструктури рівнинно-платформених областей і їх типи. Особливості прояву ендегенного рельєфоутворення, зональність рельєфу рівнин. Класифікація рівнинних областей (гіпсометрична, морфологічна). Генетичні типи рівнин і їх морфологічні особливості.

Мегарельєф орогенних поясів. Внутриматерикові ерогенні пояси. Відродженні орогенні пояси. Особливості рельєфоутворення в межах гірських і рівнинних країн. Рельєф гірських (орогенічних) областей. Гірські країни як особливий тип геоморфологічного ландшафту. Відображення в рельєфі гір геологічної структури і тектонічних рухів земної кори. Морфоструктура гірських областей. Екзогенні процеси і прояв їх в морфоскульптурі. Морфологічні елементи гір. Типи вертикального та горизонтального розчленування гір. Перевали, гірські проходи. Руйнування гір і утворення дрібносопковика, пенипленів і педипленів. Поверхні вирівнювання в горах та її походження. Класифікація гір (морфологічна, генетична); географічне поширення гір різних типів. Геологічний та морфологічний вік гір.

Мегарельєф підводних материкових окрайок. Шельф. Материковий схил. Материкове підніжжя. Бордерленди та мікро континенти. Мегарельєф перехідних зон. Морфологія глибоководних жолобів. Морфологія острівних дуг. Морфологія окрайкових острівних дуг. Генетичні типи перехідних зон.

Мегарельєф ложа океану та серединно-океанічних хребтів. Фактори, формуючі рельєф дна морів і океанів. Ендогенне і екзогенне рельєфоутворення. Форми рельєфу морського дна, утворенні екзогенними процесами. Значення вивчення рельєфу дна Світового океану.

Екзогенні процеси та рельєф. Екзогенні процеси і рельєф. Екзогенні фактори рельєфоутворення їх якісна і кількісна характеристики. Процеси денудації і акумуляції. Значення сили тяжіння в формуванні рельєфу. Вивітрювання та рельєфоутворювання. Фізичне та хімічне вивітрювання. Кора вивітрювання.

Сучасні екзогенні геоморфологічні процеси, особливості їх зонального прояву. Поняття про морфоскульптури. Генетичні типи морфоскульптур.

Гравітаційна морфоскульптура. Схилі процеси і рельєф схилів. Визначення поняття "схил", "схилоформуючі процеси", "схилі процеси". Класифікація схилів (за умовами утворення розвинених на них процесів). Обвальні схили. Обсипні схили. Лавинні схили. Зсувні схили. Вік схилів. Розвиток схилів. Поняття про педименти і педиплени.

Зсувна морфоскульптура, фактори зсувоутворення. Морфологія зсувів. Класифікація. Заходи боротьби із зсувними процесами. Форми рельєфу, обумовлені площинним змивом.

Флювіальна морфоскульптура. Области гумідного клімату як райони розвитку флювіальних процесів та пов'язаних з ними форм рельєфу. Загальні особливості флювіальних форм. Генетична класифікація флювіальних форм рельєфу. Водно-ерозійні та водно-акумулятивні форми рельєфу.

Основні закони ерозії та акумуляції. Визначення поняття "базис ерозії", "профіль рівноваги". Форми повздожнього профілю річкових долин; фактори, що обумовлюють його в різних умовах розвитку. Водоспади, пороги, бистрини, їх генезис.

Форми рельєфу тимчасових (лінійних) водотоків. Форми рельєфу постійних водотоків. Меандри, їх типи. Розвиток заплави та елементів її мезорельєфу. Типи заплав (рівнинних і гірських рік).

Річкові тераси, їх типи, умовні позначення. Псевдотераси. Наукове і прикладне значення вивчення терас.

Морфологічні типи річкових долин. Асиметрія річкових долин та фактори, що її зумовлюють. Відношення долин з тектонічною структурою. Прохідні долини, гіпотези їх утворення. Перехват рік і його ознаки. Морфологічні та генетичні типи річкових долин. Гирла річок.

Типи вододілів і річкові мережі. Типи ерозійного і ерозійно-денудаційного рельєфу в різних умовах геологічної структури.

Карстова морфоскульптура. Карстові області як особливий тип геоморфологічного ландшафту. Визначення поняття "карст". Умови і типи карстоутворення. Гідрологічний режим карстових областей. Типи карсту. Поверхневий і глибинний карст. Комплекс поверхневих карстових форм і гіпотези їх утворення. Річкові долини карстових областей. Форми підземного карсту. Карстові печери, їх типи. Зонально-кліматичні типи карсту. Псевдокарст. Прикладне значення вивчення карсту.

Льодовикова і водно-льодовикова морфоскульптура. Области нівального клімату як райони інтенсивної рельєфоутворюючої діяльності льоду та снігу. Поняття про фактори, які формують льодовики. Области сучасного і давнього зледеніння. Типи льодовиків.

Гірське зледеніння, його рельєфоутворююча роль. Поняття про іоносферу, снігову межу. Типи гірських льодовиків. їх будова, морфологія поверхні. Форми рельєфу гірських льодовиків, морфологія, гіпотези утворення.

Рельєфоутворююча роль материкового (рівнинного, покривного) зледеніння. Зональність рельєфу областей давнього покривного зледеніння. Особливості рельєфоутворення в областях льодового зносу і льодової акумуляції. Зміна льодового рельєфу в після льодовий час. Водно-льодові форми рельєфу і гіпотези їх утворення в перигляційних областях. Кордони давніх покривних зледенінь на території колишнього СРСР і поширення льодової і водно-льодової морфоскульптури.

Кріогенна морфоскульптура. Визначення поняття "багаторічна мерзлота (вічна)", "діяльний шар"; поняття "геокрілітозони", будова багаторічної мерзлої товщі, її типи. Географічне поширення багаторічної мерзлоти. Особливості рельєфоутворення в умовах розвитку багаторічних мерзлих товщ ґрунтів. Форми рельєфу, пов'язані з морозним вивітрюванням і альтипланацією. Соліфлюкція і пов'язані з нею форми рельєфу. Гідролаколіти, торф'яні бугри. Наледі. Термокарст. Наукове і прикладне значення вивчення мерзлотного рельєфу.

Еолова морфоскульптура. Пустелі як особливий тип ландшафту, де провідним рельєфоутворюючим фактором є діяльність вітру. Особливості рельєфоутворення. Рельєфоутворюючі процеси аридних областей. Типи пустель і їх географічне поширення.

Дефляційні, піщано-корозійні, солончаково-дефляційні форми рельєфу, умови їх утворення. Акумулятивні піщані форми, їх різноманітність, умови утворення. Особливості флювіальних форм рельєфу пустель.

Роль еолових процесів в перетворенні рельєфу водно-льодових (зандрових) рівнин, терасових рівнин в долинах рік, берегів морів та озер.

Господарське значення вивчення еолових процесів і еолової морфоскульптури.

Морфоскульптура морського походження. Берегові морські процеси і обумовлені ними форми рельєфу. Визначення поняття "берегова лінія", "берег", "південний береговий схил", "берегова зона", "побережжя".

Основні фактори рельєфоутворення в береговій зоні. Поняття про профіль рівноваги берега. Повздовжнє і поперечне переміщення наносів і пов'язані з ним форми рельєфу. Абразивні і акумулятивні береги. Утворення акумулятивних форм при вздовж береговому русі наносів. Абразія та її види. Вирівнювання берегової смуги. Берега припливних морів. Коралові берега та острови. Денудаційні берега. Давні берегові лінії, морські тераси. Еволюція берегів підняття та занурення.

Методи геоморфологічних досліджень і геоморфологічне картографування. Типи геоморфологічних карт. Основні схеми генетичної класифікації рельєфу.

Палеогеографія, об'єкт, цілі та завдання. Методи вивчення давніх ландшафтів, рельєфу, клімату, поверхневого стоку, реліктових ландшафтів. Палеогеографія антропогену, розвиток ландшафтів, зональні і атональні релікти.

Проблеми прикладної геоморфології, менеджмент природних ресурсів, вирішення розшукових та інженерних проблем. Охорона рельєфу та заповідні пам'ятники рельєфу.

Список рекомендованої літератури:

Основна література:

1. Леонтьев О.К., Рычагов Г.И. Общая геоморфология. – М.: «Высшая школа», 1979. – 287с.
2. Рычагов Г.И. Общая геоморфология. – М.: МГУ. – 2006. – 416 с.
3. Славин В.И., Ясаманов В.А. Методы палеогеографических исследований. – М.: Недра. – 1983. – 255 с.
4. Стецюк В.В., Ковальчук І.П. Основи геоморфології: Навч. посібник / За ред. О.М. Маринича. – К.: Вища школа, 2005. – 495 с.
5. Щукин И.С. Общая геоморфология: в 3 т. – М.: МГУ, 1960. – т.1. – 614 с.; 1964. – т.2. – 562 с.; 1974. – т.3. – 383 с.
6. Эдельштейн Я.С. Основы геоморфологии. – М.: Гос. изд. геолог. литерат., 1947. – 400 с.

Додаткова література

1. Апродов В.А. Вулканы. – Москва: «Мысль», 1982. – 367 с.
2. Бабаев А.Г. и другие. Пустыни. – Москва: «Мысль», 1986. – 320 с.
3. Гвоздецкий Н.А. Карст. – Москва: «Мысль», 1981. – 216 с.

4. Зенкович В.П. Основы учения о развитии морских берегов. – М.: АН СССР, 1962. – 542 с.
5. Зимы нашей планеты: Пер. с англ. / Под ред. Б.Джона. – М.: Мир. – 1982. – 336 с.
6. Леонтьев О.К., Никифоров Л.Г., Сафьянов Г.А. Геоморфология морских берегов. – Москва: МГУ, 1975. – 336 с.
7. Логвиненко Н.В. Морская геология. – Л.: Недра. – 1980. – 343 с.
8. Менард Г.У. Геология дна Тихого океана. – М.: Мир, 1966. – 273 с.
9. Проблемы теоретической геоморфологии / Под ред. Л.Г. Никифорова, Ю.Г. Симонова. – М.: МГУ, 1999. – 512 с.
10. Раст Хорст Вулканы и вулканизм. – Москва: «Мир», 1982. – 344 с.
11. Хаин В.Е. Региональная геотектоника. Океаны. Синтез. – М.: Недра. – 1985. – 292 с.
12. Хаин В.Е. Современная геодинамика: достижения и проблемы // Природа. – 2002. – № 1. – 15 с.

Навчальна програма дисципліни «Картографія з основами топографії»

*Укладач: доцент, кандидат географічних наук О.В. Давидов
доцент, кандидат географічних наук І.М. Котовський*

Нормативна навчальна дисципліна «Топографія з основами картографії» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів напрямку підготовки «Географія*», за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Пояснювальна записка

Дисципліна «Топографія з основами картографії» представляє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення про форму та розміри Землі, зображення земної поверхні на картах і планах, місцевість та її основні види, класифікація зйомок місцевості, а також аналіз властивостей картографічного зображення земної поверхні. Оволодіння знаннями про державну геодезичну та нівелірну мережу України в майбутньому допоможе студентам стати висококваліфікованими спеціалістами в області географії. Саме тому вивчення топографії з основами картографії є дуже необхідною ступеню в процесі підготовки майбутніх географів.

Мета курсу: сформувані у студентів картографічний світогляд, способи відображення навколишнього світу, просторовий аналіз та моделювання.

Під час вивчення курсу перед студентами постають наступні **завдання:**

Теоретичні: Сформувані знання про способи картографічного зображення, генералізації, класифікації карт і атласів. Оволодіння навичками роботи з теодолітом та нівеліром. Проведення окомірної зйомки.

Практичні: Оволодіння методами картографічного зображення, навчити вирішувати прямі та зворотні задачі номенклатури топографічних карт, орієнтуватися на топокартію. Застосовувати знання для моделювання екологічних процесів.

Студенти географи повинні **знати:** математичну основу топографічної карти, класифікації карт, види картографічних проєкцій, сучасні можливості побудови карт та вимірювання на них.

Студенти географи повинні **вміти:** проводити вимірювання на топографічній карті, обчислювати, масштаб, відстань та площу. Визначати форми рельєфу за допомогою топографічної карти. Розраховувати прямокутні та географічні координати. Будувати карти в різних картографічних проєкціях. Проводити вимірювання на місцевості.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Топографія з основами картографії» має між предметні зв'язки з наступними предметами, які викладаються студентам географам

на 1 курсі: «Математика», «Гідрологія з основами океанології», «Загальне землєзнавство». Надалі, отримані знання студенти будуть використовувати під час вивчення таких дисциплін, як: «Фізична географія материків та океанів», «Фізична географія України», «Геоінформаційні системи» тощо.

Зміст дисципліни

Загальні відомості. Предмет топографії та картографії, їх зв'язок з іншими науками. Історія виникнення і розвитку топографії і картографії. Роль і місце топографії і картографії в сучасній географії.

Форма і розміри Землі. Зображення земної поверхні. Форма і розміри Землі. Кривизна рівневої поверхні. Нормальна сила тяжіння та поняття геоїда і еліпсоїда Красовського. Зображення земної поверхні на планах і картах. Перехід від фізичної поверхні Землі до її зображення на площині. Географічний глобус.

Поняття місцевість та способи її вивчення. Місцевість та її елементи. Основні види місцевості. Основні способи вивчення місцевості. Сутність та способи орієнтування на місцевості. Способи визначення напрямів за сторонами горизонту. Орієнтування за зірками. Способи визначення відстаней на місцевості.

Знімання місцевості. Види робіт зі створення топографічних карт. Класифікація зйомок. Поняття про відновлення карт. Методи і види знімання місцевості. Створення робочої основи знімання. Основні способи знімання ситуації. Тахеометрична зйомка. Географічний опис місцевості

Топографічні карти і плани. Основні властивості картографічного зображення земної поверхні. Математична основа карт. Розграфляння і номенклатура топографічних карт. Картографічні умовні знаки. Поняття про картографічну генералізацію. Зміст топографічної карти. Повнота, вірогідність і точність топографічних карт. Спеціальні карти та плани міст. Топографічні карти шельфу.

Аналіз топографічних карт. Визначення географічних та прямокутних координат. Вимір відстаней по карті. Визначення площ по карті. Визначення азимутів та дирекційних кутів. Визначення кількісних характеристик рельєфу. Рух на місцевості за топографічною картою.

Державна геодезична і нівелірна мережа. Поняття про геодезичну мережу. Державна геодезична мережа України. Державна нівелірна мережа України.

Основи картографування. Географічні карти, їх класифікація і зміст. Способи зображення географічних процесів та об'єктів. Технологія створення географічних карт. Особливості використання екологічних карт.

Дистанційні засоби зондування Землі. Історія виникнення та розвитку дистанційного зондування. Аерофотознімки і прийоми роботи з ними. Роль дистанційного зондування Землі в географічних дослідженнях. Системи супутникової навігації.

Список рекомендованої літератури:

Основна література:

1. Земледух Р. М. Картографія з основами топографії. – К.: Вища школа, 1993. – 456 с.
2. Картография с основами топографии: Учебное пособие. / Под ред. Г. Ю. Грюнберга. – М.: Просвещение, 1991. – 368 с.

Додаткова література:

1. Андреев Н. В. Методическое пособие по факультативному курсу «Топография и картография». – М.: Просвещение, 1985. – 112 с.
2. Берлянт А. М. Образ пространства: карта и информация. – М.: Просвещение, 1986. – 240 с.

3. Грюнберг Г. Ю. Учись сам делать географические карты. – М.: Просвещение, 1965. – 127 с.
4. Куприн А. М. Топография для всех. – М.: Недра, 1987. – 167 с.
5. Куприн А. М. Умей ориентироваться на местности. – М.: Издательство ДОСААФ, 1969. – 75 с.
6. Кусов В. С. Картографическое искусство Русского государства. – М.: Недра, 1989. – 96 с.
7. Пересадько В. А. Борисенко Л. Я. Шкільний словник-довідник з картографії й топографії. – Харків: Основа, 2004. – 80 с.
8. Ратушняк Г. С. Топографія з основами картографії. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 208 с.
9. Скуратович О. Я. «Загальна географія. 6 клас» – К.: Зодіак-ЕКО, 1998. – 192 с.

Навчальна програма дисципліни «Ландшафтознавство»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук І.В. Охременко

Нормативна навчальна дисципліна «Ландшафтознавство» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів напрямку підготовки «Географія*», за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Пояснювальна записка

Мета курсу: пізнання методологічних основ ландшафтознавства, формування уявлення про ландшафтну сферу та її структурні елементи як нелінійні системи, у яких антропогенні геосистеми є, поряд з іншими, одними із компонентів цілого.

Завдання курсу:

Теоретичні: вивчення системно-синергетичних основ організації ландшафтної сфери; природних та природно-антропогенних компонентів як складових ієрархічних цілісних геосистем; закономірностей просторово-часової диференціації (інтеграції) геосистем різного рівня організації; природно-господарських систем як структурних одиниць сучасної ландшафтної сфери; різних типів ландшафтних моделей.

Практичні: оволодіння методичними прийомами ландшафтних досліджень; набуття умінь та навичок добору та практичної реалізації ландшафтних досліджень (ландшафтне профілювання, ландшафтне картографування тощо).

Перелік знань та умінь студентів. Студенти повинні *знати*: системно-синергетичні основи організації ландшафтної сфери; природні та природно-антропогенні компоненти як складові ієрархічних цілісних геосистем; закономірності просторово-часової диференціації (інтеграції) геосистем різного рівня організації; природно-господарські системи як структурних одиниць сучасної ландшафтної сфери; різні типи ландшафтних моделей.

Студенти повинні *вміти*: читати та аналізувати ландшафтні карти, будувати ландшафтні профілі та складати ландшафтні карти, визначати генезис геосистем, фактори еволюційного розвитку, оцінювати сучасний стан ландшафтної сфери та її структурних складових.

Міждисциплінарні зв'язки. Вивчення даної дисципліни базується на знаннях, набутих у результаті засвоєння курсів галузевих (компонентних) *фізико-географічних наук*: геоморфології, гідрології, метеорології, кліматології, ґрунтознавства тощо, комплексних: загального землезнавства тощо, *економічної географії* (зокрема регіональної); *основ хімії та біології*.

Зміст дисципліни

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЛАНДШАФТОЗНАВСТВА

Вступ. Філософський базис, теоретичні положення, об'єкт та предмет ландшафтознавства. Поняття „ландшафтна сфера”. Методи ландшафтних досліджень. Місце ландшафтознавства в системі географічних наук. Значення сучасної ландшафтної науки.

Етапи розвитку ландшафтної географії.

Системно-синергетична парадигма як основа сучасної ландшафтної науки. Загальнонаукове уявлення про системи. Поняття „система”, «геосистема». Властивості цілісності: відокремленість, стійкість, структурність, організація, ієрархічність, взаємозв'язок з навколишнім середовищем. Синергетичні властивості систем: самоорганізація, нелінійність, дисипативність.

Становлення синергетичної концепції.

Системний підхід. Системний аналіз.

Природна геосистема як сукупність природних компонентів. Поняття „компонент”. Властивості компонентів. Компонентна структура ландшафту.

Системостворюючі зв'язки: речовинні, енергетичні, інформаційні; прямі та зворотні; негативні та позитивні; безпосередні та опосередковані.

Ієрархія геосистем та морфологічна структура ландшафту. Основні організаційні рівні геосистем: планетарний, регіональний, топологічний. Морфологічні одиниці ландшафту: фація, (під)урочище, місцевість. Існуючі класифікації морфологічних одиниць. Співвідношення понять „фація” та „геохімічні ячейка”.

Загальне та регіональне розуміння терміну „ландшафт”. Співвідношення індивідуальних та типологічних ландшафтних одиниць. Вертикальні та горизонтальні межі ландшафтних систем.

Ландшафтне картографування та профілювання.

ХОРОЛОГІЧНІ ТА ХРОНОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ЛАНДШАФТНОЇ СФЕРИ. ПРИРОДНІ КОМПЛЕКСИ ЗЕМЛІ.

Закономірності диференціації ландшафтної сфери. Систематика природних ландшафтів Землі. Просторова диференціація геосистем. Зональність, азонність, інтразонність. Ландшафтні рівні, пояси, яруси, зони.

Фізико-географічне районування та ландшафтна структура регіонів. Принципи районування: територіальної єдності, генетичний, комплексності, відносної однорідності.

Функціонування та динаміка геосистем. Енергетичні фактори функціонування. Процеси функціонування: фізико-механічні, хімічні, біогеохімічні, біологічні. Біогеохімічний колооберт. Біопродуктивність ландшафтів. Геофізичні та геохімічні особливості ландшафту. Поняття „динаміка геосистем”. Стани, їх класифікації.

Генезис та еволюція геосистем. Поняття „генезис”. Генетичні ряди ландшафтів. Поняття „еволюція”. Фактори еволюційного розвитку. Проблема саморегуляції та стійкості геосистем. Саморозвиток. Метахронність. Вік ландшафтних систем.

Вчення про антропогенні ландшафти. Класифікація антропогенних ландшафтів, їх характеристика. Концепція «культурного ландшафту» (за А.Г. Ісаченком). Концепція геотехсистем.

Концепція природно-господарських систем (ПГТС) (за Г.І. Швєбсом). Зародження вчення про ПГТС. Інформаційні можливості та геоактивні властивості ландшафтів. Класифікація сучасних природно-господарських систем (територіальні: слабо змінені, конструктивні, похідні; аквальні). Антропогенна регуляція ПГТС. Функції ПГТС.

Список рекомендованої літератури: Основна література

1. Арманд Д.Л. Наука о ландшафте. – М.: Мысль, 1975. – 288 с.
 2. Беручашвили Н.Л. Геофизика ландшафта. – М.: Прогресс, 1990. – С. 35-79.
 3. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології. – К.: Либідь, 1993. – 224 с.
 4. Гродзинский М.Д., Шищенко П.Г. Ландшафтно-экологический анализ в мелиоративном природопользовании. – К.: Либідь, 1993. – С. 23-59.
 5. Гуцуляк В.М. Ландшафтна екологія. Геохімічний аспект. – Чернівці: Наші книги, 2010. – 312 с.
 6. Давиденко В.С., Білявський Г.О., Арсенюк С.Ю. Ландшафтна екологія. – К., 2007. – 254 с.
 7. Исаченко А.Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование. – М.: Высшая школа, 1991. – 366 с.
 8. Исаченко А.Г. Методы прикладных ландшафтных исследований. – Л.: Наука, 1980. – С. 21-67.
 9. Макунина А.А., Рязанов П.Н. Функционирование и оптимизация ландшафтов. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1988. – С. 17-22.
 10. Маркинцевич Г.И., Клицунова Н.К., Мотузко А.И. Основы ландшафтоведения. – Минск, 1986. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1988.
 11. Преображенский В.С., Александрова Т.Д., Куприянова Т.В. Основы ландшафтного анализа. – М.: Наука, 1988. – 191с.
 12. Преображенский В.С. Ландшафты в науке и практике. – М.: Мысль, 1981. – С. 61.
 13. Шищенко П.Г. Прикладная физическая география. – К.: Вища школа, 1988. – С. 56-97.
- Додаткова література*
1. Куракова Л.И. Современные ландшафты и хозяйственная деятельность. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1983. – С. 11-37.
 2. Николаев В.А. Проблемы регионального ландшафтоведения. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1979. – С.13-57.
 3. Реймерс Н. Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 637 с.

Web-ресурси

1. <http://chitalka.info/>
2. <http://readbookz.com/>
3. <http://orel.rsl.ru>
4. <http://orel.rsl.ru>

Навчальна програма дисципліни «Основи технологій виробництва»

*Укладачі: доцент, кандидат педагогічних наук К.І. Ковальова
кандидат географічних наук Л.М. Богадьорова*

Пояснювальна записка

ВСТУП

Курс «Техніко-економічні основи промислових виробництв» вивчається студентами спеціальності "Географія". Він відіграє важливу роль у загальноосвітній і спеціальній підготовці студентів. Знання основ виробництва вкрай необхідні як для майбутніх вчителів географії, так і спеціалістів, які займаються вивченням проблем регіонального розвитку. Курс дає можливість познайомитись із формами організації та факторами розміщення виробництва, знаряддями праці, сировиною, її витратами, технологією і технічним рівнем різних галузей промислового і сільськогосподарського виробництва. і згодом на практиці застосовувати одержані знання. Таким чином, курс має як загальноосвітнє, так і практичне значення.

Курс має тісний зв'язок із спеціальними геологічними та географічними дисциплінами, побудований на основі використання знань з хімії, фізики, а також пов'язаний з дисциплінами суспільно-географічного напрямку «Розміщення продуктивних сил», «Економічна та соціальна географія України», рядом екологічних дисциплін тощо.

Метою курсу курсу є ознайомлення студентів з такими поняттями як знаряддя праці, сировина, її витрати, технологія і технічний рівень різних галузей промислового і сільськогосподарського виробництва. і згодом на практиці застосовувати одержані знання. Таким чином, курс має як загальноосвітнє, так і практичне значення. Він тісно пов'язаний з іншими курсами, що читаються на кафедрі - "Географією промислових комплексів", "Географією АПК", "Географією транспорту" та іншими.

Завдання курсу:

- ознайомлення з основами сучасної техніки та організацією промислового виробництва;
- вивчення техніко-економічних особливостей основних галузей промисловості;
- ознайомлення з основними технологічними схемами виробничих процесів головних галузей і виробництв у зв'язку з розміщенням їх підприємств і впливом на навколишнє природне середовище;
- визначення видів сировини, основних і допоміжних матеріалів, що використовуються у виробництві, основної та побічної продукції та її використання;
- виявлення різноманітних внутрігалузових і міжгалузових виробничих зв'язків, особливостей структури галузей та внутрігалузових і міжгалузових пропорцій;
- виявлення впливу виробничої діяльності на навколишнє середовище в різних галузях матеріального виробництва і на окремих його стадіях;

Студенти повинні знати:

- поняття про головні технологічні процеси;
- сутність науково-технічного прогресу (НТП) і науково-технічної революції (НТР) та основні напрямки їх розвитку;
- форми організації виробництва;
- види сировини, що використовуються в галузях промисловості;
- техніко-економічні особливості галузей промисловості;
- технологічні схеми виробництва з виявленням їх впливу на розміщення підприємств окремих галузей і виробництв;
- вплив окремих виробництв на певних стадіях технологічних процесів на довкілля;
- значення використання новітніх технологій для підвищення ефективності виробництва і зменшення шкідливих викидів у навколишнє середовище.

Студенти повинні вміти:

- складати технологічні схеми основних виробничих процесів у промисловості;
- виявляти внутрішньогалузеві та міжгалузеві виробничі зв'язки;
- виявляти рівень матеріало-, енерго- та трудомісткості виробництва;
- показувати економічну ефективність впровадження новітніх технологій в окремі галузі і підгалузі;
- виявляти стадії технологічних процесів, де здійснюється найбільш негативний вплив на довкілля;

Зміст курсу

ОСНОВИ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА.

Промисловість в системі народного господарства.

Місце промисловості в структурі господарства. Суспільний поділ і інтеграція праці та розвиток промисловості. Класифікація промислових виробництв. Поділ промисловості на добувну і обробну; виробництво засобів виробництва і предметів споживання. Поняття "галузь промисловості". Групи галузей промисловості щодо техніко-економічних особливостей виробництва (енерго-, матеріале-, паливо-, водо-, трудомісткі тощо).

Основні напрями науково-технічного прогресу в промисловості. Інтенсифікація промислового виробництва.

Форми суспільної організації виробництва.

Раціоналізація розміщення промислового виробництва на основі вдосконалення форм суспільної організації.

Концентрація виробництва в промисловості. Рівень концентрації в галузях важкої, легкої і харчової промисловості. Техніко-економічні переваги великих підприємств, вплив концентрації на собівартість продукції. Оптимальні розміри підприємств в різних галузях. Недоліки виробничої концентрації виробництва. Територіальне зосередження виробництва та його форми.

Спеціалізація виробництва як одна з форм суспільного поділу праці. Форми спеціалізації (предметна, подетальна, стадійна або технологічна). Рівень спеціалізації та його визначення. Економічні переваги спеціалізації. Проблеми стандартизації, типізації і уніфікації промислових виробів.

Кооперування виробництва, промисловості та його зв'язок із спеціалізацією виробництва. Форми кооперування - предметне (агрегатне), подетальне, технологічне. Класифікація коопераційних зв'язків за масштабами (міжгалузеве, внутрігалузеве, міжрайонне, внутрірайонне, міжнародне тощо). Рівень кооперування в різних галузях промисловості.

Комбінування виробництва, його зміст та переваги. Форми комбінування. Комбінати з послідовною і комплексною переробкою сировини. Прогресивне значення комбінування у комплексному розвитку виробництва і раціоналізації розміщення продуктивних сил.

Вплив природних і економічних умов на розвиток промисловості.

Роль природних умов і ресурсів у промисловому виробництві. Природні ресурси і добувна промисловість. Територія як ресурс і фактор розміщення промислових виробництв. Сировина у промисловості та її класифікація (первинна, вторинна, основна, допоміжна тощо). Вплив кліматичних, гідролого-кліматичних, геолого-геоморфологічних факторів. Промислове виробництво і охорона навколишнього природного середовища.

Вплив економічних умов та промислове виробництво. Населення і характер розселення. Транспорт і виробництво. Сезонність в роботі промисловості. Ринкові чинники функціонування і розміщення промислового виробництва.

Основи промислового виробництва в енергетиці.

Значення енергетики в господарстві. Паливно-енергетичний комплекс та його галузева структура. Види палива, їх калорійність. Умовне паливо. Паливний баланс та його зміни в умовах НТП.

Основні способи видобутку і переробки нафти. Фізична перегонка нафти, основні нафтові фракції. Способи хімічної переробки нафти. Крекінг, піроліз, риформінг нафти. Зберігання і транспортування нафтопродуктів.

Видобуток, переробка і транспортування природного газу, його економічні і екологічні переваги. застосування газу в господарстві.

Вугільна промисловість. Класифікація вугілля. Застосування бурого, кам'яного, коксівного вугілля. Способи видобутку вугілля: відкритий (кар'єри і розрізи) та підземний (шахтний). Схема шахтного поля.

Видобуток чорних сланців і торфу.

Склад, значення електроенергетики. Енергоресурси та їх еквіваленти. Нетрадиційні види енергії. Основи виробничих процесів у теплоенергетиці. ТЕС, ДРЕС, ТЕЦ, принципи їх розміщення і роботи.

Гідравлічні електростанції, їх переваги і недоліки. Види ГЕС - греблеві і дериваційні. Гідроаккумулятивні станції.

Атомні електростанції. Типи атомних реакторів. АЕС і охорона. довкілля, ядерна безпека.

Використання інших видів енергії (припливів, відпливів, вітру, сонячної енергії, геотермальної енергії).

Передача електричної і теплової енергії. Енергосистеми.

Основи промислового виробництва в металургії.

Структура металургійного комплексу. Чорна і кольорова металургія. Склад виробництв чорної металургії, основні властивості чорних металів, їх застосування в господарстві. Сировинна база чорної металургії. Підготовка руди до плавки. Вогнетривкі матеріали. Флюси. Кокс. Доменне виробництво. Властивості чавуну. Виробництво сталі в мартенах, конверторах, електропечах. Прокатне виробництво. Феросплави та їх застосування.

Властивості, класифікація і застосування кольорових металів. Особливості сировинної бази кольорової металургії, збагачення руд кольорових металів. Комплексний характер використання руд. Типи комбінатів кольорової металургії. Особливості технологічних процесів і розміщення комбінатів з виплавки легких і важких кольорових металів.

Порошкова металургія. Сутність і значення порошкової металургії. Способи отримання металевих порошків та отримання з них виробів.

Металургійне виробництво і навколишнє середовище.

Основи промислового виробництва в машинобудуванні.

Значення машинобудування в господарстві і розвитку інших галузей. Машинобудування і НТП. Сучасні напрямки інтенсифікації виробництва - автоматизація, роботизація, електронізація, комп'ютеризація. Структура машинобудівного комплексу. Загальні поняття про машини і механізми. Види машинобудівних виробництв. Ливарне виробництво Ковальського - штампувальне і зварювальне виробництво. Складальні виробництва. Структура сучасного машинобудівного заводу. Роль спеціалізації і кооперування виробництва в машинобудуванні. Міжгалузеві зв'язки.

Основи промислового виробництва в хімічній промисловості.

Структурні особливості хімічної промисловості. Хімізація народного господарства. Сировинна база. Використання відходів інших виробництв. Комплексоутворююча роль хімічної промисловості. Новітні галузі.

Техніко-економічні особливості гірничохімічної промисловості.

Технологічні процеси виробництва кислот, соди, мінеральних добрив та ін. галузей основної хімії.

Нафтоперероблення та коксохімічна промисловість. Склад і класифікація нафти. Видобуток і підготовка нафти до переробки. Класифікація і властивості нафтопродуктів.

Технологічні процеси перероблення нафти. Пряма або фракційна перегонка нафти. Крекінг нафтопродуктів, термічний і каталітичний. Способи очищення нафтопродуктів.

Технологія коксохімічного виробництва. Склад і класифікація вугілля. Технологічні процеси одержання коксу. Уловлювання побічних продуктів коксування.

Виробництво синтетичного каучуку, гумових виробів, хімічних волокон, пластичних мас. Хімія оргсинтезу. Екологічні проблеми галузі.

Основи промислового виробництва в лісовій і деревообробній промисловості.

Значення і склад галузі. Сировинна база, класифікація деревини. Заготівля і вивезення деревини. Сплавляння лісу. Технологічні процеси у лісопильному виробництві. Склад деревообробної промисловості. Виробництво фанери, сірників. Техніко-економічні

особливості целюлозно-паперової промисловості. Гідролізне виробництво і лісохімічна промисловість.

Комбінування лісової промисловості з іншими галузями. Екологічні аспекти функціонування лісопромислового комплексу.

Основи промислового виробництва в промисловості будівельних матеріалів.

Будівельна індустрія як самостійна галузь матеріального виробництва. Масштаби будівництва. Капітальне і житлове будівництво. Склад галузей будівельного комплексу. Природні і керамічні будівельні матеріали. Виробництво в'язучих будівельних матеріалів (гіпсу, вапна, бітуму, дьогтю). Цементна промисловість. Виробництво бетону і залізобетону. Будівельна індустрія і екологія.

Основи промислового виробництва в легкій і харчовій промисловості.

Склад комплексу з виробництва товарів народного споживання (ТНС). Роль легкої і харчової промисловості у виробництві ТНС. Технологічні і економічні зв'язки з галузями важкої промисловості, сільським господарством тощо.

Текстильна промисловість, її галузева структура. Сировинна база. Співвідношення натуральних і хімічних волокон у різних галузях. Структура, виробництва текстильного комбінату. Техніко-економічні особливості швейної, трикотажної, взуттєвої, хутрової промисловості.

Галузева структура і значення харчової промисловості. Сировинна база і її класифікація. Техніко-економічні особливості борошномельно-круп'яної, хлібопекарської, цукрової, олійної, м'ясної, молочної, рибної, плодоовочеконсервної, спиртової промисловості.

ОСНОВИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Основи загального землеробства.

Землеробство як галузь сільськогосподарського виробництва і як наука. Основні галузі сільського господарства і їх взаємозв'язок. Основні закони землеробства. Родючість ґрунту, показники родючості і окультуреності ґрунту. Основні режими ґрунту і їх регулювання. Заходи окультурення ґрунту. Поняття про бур'яни і системи заходів боротьби з ними.

Системи землеробства. Основні та спеціальні заходи обробітку ґрунту і технологічні операції. Системи обробітку ґрунту під конкретні культури (ярі та озимі). Насіння та сівба (садіння) сільськогосподарських культур. Способи сівби. Строки сівби. Догляд за рослинами.

Сівозміни. Основні фактори сівозмін.

Значення сівозмін у сільському господарстві. Вплив беззмінних посівів на врожайність сільськогосподарських культур. Агрегатні основи сівозміни. Озимі і ярі зернові в сівозміні. Просапні, зернобобові, льон і багаторічні трави в сівозміні. Роль пару в сівозміні, основні види парів. Проміжні посіви (підсівні, післяукісні, післяжнивні та озимі).

Класифікація сівозмін. Специфіка польових, кормових та спеціальних сівозмін. Роль хімічного, фізичного, біологічного і економічного факторів у чергуванні культур. Запровадження і освоєння сівозмін. Книга історії полів. Меліорація земель і її види. Мінеральні, органічні і бактеріальні добрива. Строки, способи і дози внесення. Системи добрив у сівозміні. Збирання врожаю.

Основи виробництва продукції рослинництва. Технологія вирощування основних сільськогосподарських культур.

Рослинництво як галузь сільськогосподарського виробництва. Біологічні особливості польових культур. Класифікація польових культур. Характеристика вирощування основних груп сільськогосподарських культур. Зернові культури (озимі і ранні ярі). Технологія вирощування озимої пшениці, жита., ячменю. Технологія вирощування ярих хлібних злаків. Технологія вирощування кукурудзи, сорго, проса і гречки. Зернобобові культури (горох, квасоля, соя, чина, нут та ін.).

Технологічний аналіз вирощування культур подається за схемою: загальна характеристика і значення культури, основні райони поширення посівів, сортовий склад, умови життя і живлення, агротехнічні міроприємства, попередники у сівозміні, система обробітку ґрунту, внесення добрив, посів, догляд за посівами і збирання врожаю.

Кормові трави. Коренеплоди: цукрові буряки, кормова бруква і турнепс. Бульбоплоди: картопля. Баштанні: гарбузи, кавуни, дині. Олійні культури: соняшник, льон-кудряш, гірчиця, озимий ріпак, ярий ріпак, рицина, мак, кунжут, арахіс, сафлор, ріжій, перила, лялеманція.

Ефіроолійні: коріандр, тмин, м'ята перечна, аніс, фенхель.

Прядильні; бавовник, льон-довгунець, коноплі, кенаф, джут.

Наркотичні: тютюн і махорка, хміль,

Кормові трави: однорічні бобові і злакові, багаторічні бобові і злакові. Значення трав у рільництві та луківництві.

Основі технологічні процеси у виробництві продукції тваринництва.

Тваринництво як галузь сільськогосподарського виробництва. Структура тваринництва. Основи розведення сільськогосподарських тварин. Продуктивність тварин. Добір і підбір у тваринництві. Поняття про породи. Методи розведення тварин. Племінна робота. Основи годівлі. Оцінка кормів за загальною поживністю. Основні технологічні процеси у скотарстві: породний склад ВРХ, годівля і утримання худоби, вирощування молодняка, доїння корів, відгодівля і нагул.

Свинарство: біологічні особливості, породний склад, види м'ясної продукції. Свиновідгодівельні комплекси на промисловій основі. Племінна робота в свинарстві. Види відгодівлі (на м'ясо, на бекон, на сало).

Вівчарство; породи овець, годівля і утримання, відтворення стада.

Птахівництво: породи сільськогосподарської птиці, класифікація порід курей. Породи індиків, качок, гусей, цесарок. Племінна робота в птахівництві. Утримання птиці. Птахівництво на промисловій основі.

Кролівництво: біологічні і господарські особливості, породний склад, розмноження, годівля, утримання.

Ставкове рибництво: як допоміжна галузь тваринництва, біологічні особливості ставкових риб. Типи рибних господарств.

Конярство: породний склад і використання, годівля і утримання. Звіринництво і перспективи його розвитку на Україні.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Дербинова М.П. Промышленные узлы. – М., 1997
2. Желібо Є.П., Анапко Д.В., Буслик В.М., Овраменко М.А., Петрик Л.С., Пирч В.П. Основи технологій виробництва в галузях народного господарства: Навч. Посібник. – К.: Кондор, 2005. – 716 с.
3. Загальне землеробство. За ред. В.П.Гордієнка. - К.: Вища шк., 1988.
4. Ивенина В.К. Основы промышленного производства. (Словарь-справочник). Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1986.
5. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка – К., 2006

6. Ковальова К.І. Основи промислового, сільськогосподарського виробництва і транспорту. Методичні рекомендації. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 20 с.
7. Колотило Д.М. Системи технологій та екологія промисловості: Навч. посіб. – К.: НМКВО, 1992. – 220 с.
8. Основы промышленного и сельскохозяйственного производства (под ред. А.Ф.Куракина). - М.; Просвещение, 1981.
9. Пістун М.Д., Гуцал В.О., Провотар Н.І. Географія агропромислових комплексів. - К.: Либідь, 1997.
10. Плоткин М.Р. Основы промышленного производства. - М., Высш. шк., 1987.
11. Польський Б.М., Стеблянюк М.І. та ін. Основи сільського господарства. - К.: Вища шк., 1991.
12. Програма курсу «Вступ до фаху» КНУ імені Тараса Шевченка Упорядник - Дорошенко В.
13. Сокольський А.Т., Афтанділянц В.В., Коваленко О.М. та ін. Технологічні процеси галузей промисловості: Навч.- метод. посіб. для самост. вивч. дисц. /за наук. ред. Сокольського А.Т. – К.: КНЕУ, 2006. – 236 с.
14. Топчієв О.Г. Терміни і поняття в економічній географії. - К.: Рад. шк., 1982.
15. Хрущев А.Т. География промышленности СССР. - М.: Мысль, 1990.
16. Шрач Н.И. Промышленные комплексы. – М., 1990

Додаткова література

1. Войтюк В.В. Чорна металургія України. – К.: Техніка, 1986. – 120 с.
2. Деречин В.В. Системи технологій. – Одеса: Латстар, 2002. – 300 с.
3. Дичковська О.В. Системи технологій галузей народного господарства: Навч. посіб. – К.: ІСДО, 1995. – 312 с.
4. Долгоруков Ю., Гончаров Ю. Стан і основні напрями структурної перебудови металургійного комплексу України //Економіка України. – 1994. - №9. – С. 28 – 35.
5. Збожна О.М. Основи технології: Навч. посіб. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 364 с.
6. Колотило Д.М. Екологія і економіка: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 1999. – 368 с.
7. Розміщення продуктивних сил України: Навч.- метод. посіб. для самост. вивч. дисц. /С.І. Дорогунцов, Ю.І. Пітюренко, Я.Б. Олійник та ін.. – К.: КНЕУ, 2000. – 364 с.
8. Стасовський Ю. Економічні основи організації та функціонування мінізаводів у металургії //Економіка України. – 2001. - №9. – С. 34 - 41.

Web–ресурси

1. Лекции. Основы промышленного и сельскохозяйственного производства. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/25183/>
2. Способы производства стали: Режим доступа <http://gptstal.ru/stati/sposoby-proizvodstva-stal/>
3. Хімічний комплекс України: Режим доступу <http://www.vuzlib.net/rps/27.htm>
4. технологічні основи виробництва азотної кислоти: Режим доступу <http://eco.com.ua/content/%C2%ABtekhnologichni-osnovi-virobnitstva-azotnoi-kisloti%C2%BB>
5. Інформаційний портал деревообробної галузі: режим доступу <http://eco.com.ua/content/%C2%ABtekhnologichni-osnovi-virobnitstva-azotnoi-kisloti%C2%BB>

«Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства»

Укладач: доцент, кандидат сільськогосподарських наук В.І. Мазур

Нормативна навчальна дисципліна «Ґрунтознавство з основами географії ґрунтів» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів напрямку підготовки «Географія*», за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Пояснювальна записка

Дисципліна «Ґрунтознавство з основами географії ґрунтів» представляє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення про ґрунтоутворюючі процеси, морфологічні ознаки ґрунтів, структуру ґрунту та її типи, а також властивості ґрунту. Глибоке оволодіння знаннями про класифікацію ґрунтів дозволить створити у студентів уявлення про закономірності їх поширення та сформуванню основу географічного кругозору, що в майбутньому допоможе студентам стати висококваліфікованими спеціалістами в області географії. Саме тому вивчення ґрунтознавства є дуже необхідною ступеню в процесі підготовки майбутніх географів.

Мета курсу: з'ясування місця ґрунту в екосистемах, його глобальних планетарних функцій. Вивчення головних закономірностей формування ґрунтового профілю. Вивчення фізичних, хімічних та фізико-хімічних властивостей ґрунту. Встановлення впливу на ґрунтоутворюючий процес основних природних та антропогенних факторів. Розгляд заходів збереження, відновлення та підвищення родючості ґрунтів, з метою зростання урожайності сільськогосподарських культур. Вивчення основ застосування зональних науково-обґрунтованих систем ведення господарства. Знайомство з основними типами ґрунтів України. Формування відношення до ґрунтів, як до національного багатства, дбайливе використання якого суттєво впливає на розвиток економіки та добробуту народу.

Під час вивчення курсу перед студентами постають наступні **завдання:**

Теоретичні: набуття вміння визначати основні типи ґрунтів та знання розповсюдження їх по території України; вивчення впливу на ґрунтоутворюючий процес як природних (материнських порід, клімату, рельєфу, рослинності тощо), так і антропогенних (промисловості, сільського господарства, транспорту тощо) факторів.

Практичні: вивчення морфологічних ознак ґрунтів в польових умовах. Робота із статистичними та картографічними матеріалами.

Студенти географи повинні **знати:** склад та властивості мінеральної та органічної частини ґрунту, закономірності обміну іонів, які сорбовані в ґрунтовому комплексі поглинання, з іонами ґрунтового розчину; особливості ґрунтового профілю ґрунтів різних генетичних типів; географічні закономірності формування ґрунтів різного генетичного типу; типи деградаційних процесів в ґрунтах та шляхи їх усунення.

Студенти географи повинні **вміти:** визначати тип ґрунту за механічним складом, читати ґрунтовий профіль ґрунтів різного генетичного типу, визначати необхідні меліоративні заходи для поліпшення якості ґрунтів, аналізувати вплив кліматичних та геолого-мінералогічних факторів на характер розвитку генетичних горизонтів ґрунтів різного типу; встановлювати бонітет ґрунтів.

Міжпредметні зв'язки: дисципліна «Ґрунтознавство з основами географії ґрунтів» має міжпредметні зв'язки з наступними дисциплінами, які викладаються студентам географам: «Гідрологія», «Метеорологія», «Геологія загальна та історична», «Геоморфологія та палеогеографія», «Ландшафтознавство», «Фізична географія України».

Зміст дисципліни

Поняття «грунт» і «родючість ґрунту». Роль ґрунту в природі і житті людини. Ґрунтознавство як наука. Зв'язок його з іншими науками. Внесок в розвиток ґрунтознавства В.В.Докучаєва, Сибірцева, Костичева, Глинки, Коссовича, Неуструєва, Прасолова, Вільямса, Полинова, Гедройца, Тюріна.

Вивірювання і особливості протікання кожного з його видів. Гідроліз, приклади хімічних формул його протікання в ґрунті. Окислювальні реакції в ґрунті, приклади хімічних формул їх протікання. Механічний (гранулометричний) склад ґрунту, класифікація механічних елементів (за М.А. Качинським). Мінералогічний склад ґрунтоутворюючих порід, класифікація мінералогічного складу магматичних порід (за Ф.У. Кларком).

Найбільш поширені групи глинистих мінералів ґрунтів, характеристика їх властивостей. Поділ ґрунтоутворюючих порід за їх генезисом, назви порід кожного з підрозділів, сутність відмінностей їх властивостей.

Найважливіші напрямки ґрунтоутворюючих процесів, фактори від яких вони залежать. Морфологічні ознаки ґрунту, приклад характеристики будь-якого типового ґрунтового профілю. Роль мікроорганізмів у ґрунтоутворенні, значення окремих їх груп. Роль вищих рослин і тварин у ґрунтоутворенні.

Структура ґрунту, її типи та значення в розвитку напрямку процесу ґрунтоутворення. Органічна маса ґрунту, форми в яких вона перебуває. Неспецифічні органічні речовини ґрунту. Гумус та його склад. Роль гуматів і фульватів у процесах ґрунтоутворення. Форми сполук хімічних елементів в ґрунтах, доступність їх для рослин. Мікроелементи ґрунтів, значення їх для рослин. Радіоактивність ґрунтів.

Вбирна здатність ґрунтів, її види та значення. Ґрунтові колоїди і ґрунтовий вбирний комплекс. Колоїдна міцела, її будова та види. Ємність вбирання, її значення. Екологічне значення вбирної здатності ґрунту. Склад ґрунтового розчину. Кислотність ґрунтів, її види, способи визначення. Лужність ґрунтів, її види, способи визначення.

Водостійкість структури ґрунту, види, значення. Роль і види факторів структуроутворення ґрунту.

Загальні фізичні властивості ґрунту, одиниці їх вимірювання. Фізико-механічні властивості ґрунту, одиниці їх вимірювання. Стан і форми води в ґрунті. Водні властивості ґрунту. Водний баланс, його формула та зміст кожної її складової частини. Типи водного режиму ґрунтів, їх визначення, відмінності. Стан ґрунтового повітря, їх характеристика. Значення ґрунтового повітря. Повітряні властивості ґрунту, їх характеристика. Теплові властивості ґрунту, їх характеристика. Типи теплового (температурного) режиму ґрунтів.

Класифікація ґрунтів. Таксономічні одиниці. Номенклатура та діагностика ґрунтів. Антропогенний фактор ґрунтоутворення.

Ерозія ґрунтів та заходи боротьби з нею. Забруднення ґрунтів хімічними препаратами та елементами важких металів, заходи по їх охороні. Вплив мінеральних та органічних добрив на процеси ґрунтоутворення. Вплив водних меліорацій на родючість ґрунтів.

Умови ґрунтоутворення в Україні. Географічне положення, клімат, рослинність, ґрунтоутворюючі породи, рельєф.

Агроґрунтові регіони України. Ґрунти Українського Полісся. Ґрунти Лісостепу. Ґрунти Степу. Ґрунти Сухих Степів. Ґрунти Гірського Криму. Карпатська буроземно-лісова провінція. Особливості формування гірських ґрунтів. Висотна поясність ґрунтового покриву гірських країн.

Принципи раціонального землекористування.

Список рекомендованої літератури:

Основна література

1. Почвоведенъе. Ред. В.А. Ковды. Ч 1,2. – М.: Высшая школа, 1988. – 368 с.
2. Почвоведенъе. Ред И.С. Кауричева. Изд-е 4-е. – М.: Агропромиздат, 1989. – 719 с.
3. Чорний І.Б. Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства: навч посібник. – К.: Вища школа, 1995. – 240 с.
4. Гамаюнов В.Є., Гринь А.І. Тлумачний словник з ґрунтознавства. – Херсон: Колос, 2001. – 83 с.

Додаткова література:

1. Вадюшина А.Ф., Корчагина З.А. Методы исследования физических свойств почв. 3-е изд. перераб и дополненное. – М.: Агропромиздат, 1986. – 416 с.
2. Методология и методические аспекты почвоведенъя. – Новосибирск: Наука, 1988. – 168 с.
3. Орошаемое земледелие. Ред В.И. Остапова. – К.: Урожай, 1987. – 279 с.
4. Дмитриев М.Т. Санитарно-химический анализ загрязняющих веществ в окружающей среде. Справ изд. – М.: Химия, 1989. – 368 с.

Web-ресурси:

Підручники з ґрунтознавства:

1. <http://dssac.ru/elektronnye-utchebniki.html?showall=1>
2. http://www.pochva.com/studentu/study/books/info.php?book_id=201
3. <http://www.soil.msu.ru/downloads/sswebresources.pdf>
4. Сайт факультету ґрунтознавства МДУ <http://www.soil.msu.ru>
5. Сайт Інституту ґрунтознавства МДУ-РАН <http://www.soilinst.msu.ru>
6. Ежегодник «Загрязнение почв Российской Федерации токсикантами промышленного происхождения»
http://www.typhoon.obninsk.ru/rus/ipm/otd1/ezhegodniki/tpp/ezheg_tpp_2006.pdf
7. Ежегодники «Мониторинг пестицидов в объектах природной среды Российской Федерации» http://www.typhoon.obninsk.ru/rus/ipm/otd1/ezhegodniki_pstcd.htm
8. Прогноз и данные о загрязнении окружающей среды при авариях
<http://www.feerc.obninsk.org/Ru/Prod.xml>
13. Оперативные данные о радиационной обстановке
<http://www.feerc.obninsk.org/remac/req.htm>
10. Soil Science Society of America <http://www.soils.org>
11. Soil Salinity Laboratory <http://www.ussl.ars.usda.gov>
12. Canadian Soil Information System <http://www.sis.agr.gc.ca/cansis>
International Soil Reference and Information Centre <http://www.isric.nl>

Навчальна програма дисципліни «Основи теорії суспільної географії»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук І.О. Пилипенко
кандидат географічних наук Л.М. Богадьорова*

Пояснювальна записка

Програма вивчення нормативної дисципліни "Основи суспільної географії" складена у відповідності до місця та значення дисципліни за структурно - логічною схемою, передбаченою освітньо-професійною програмою бакалавра з напряму підготовки 0401 Природничі науки, спеціальність 6.040104 Географія, і охоплює всі змістовні модулі, визначені анотацією для мінімальної кількості годин, передбачених стандартом.

Міждисциплінарні зв'язки: вихідна, передуює вивченню дисциплін «Фізична географія материків і океанів», «Географія населення», «Регіональна економічна та соціальна

географія», «Основи соціальної географії», «Економічна та соціальна географія України», «Географія світового господарства».

Мета курсу - формування у студентів нового типу соціально-географічних знань, які відповідають рівню світової географії. При цьому, звичайно, нема потреби відмовлятися від власних наукових досягнень. У програмі ставиться завдання адаптувати досягнення західної соціальної географії до дослідницьких проблем вітчизняної соціальної географії з тим, щоб нове покоління студентів відповідало потребам світової практики.

Завдання курсу:

- надання студентам основоположних знань про структуру суспільної географії, її місце в системі наук, практичну й теоретичну значущість науки;
- навчання методам суспільно-географічного аналізу та практичного застосування положень суспільної географії;
- освоєння студентами основних теоретичних зведень в області сучасних суспільно-географічних знань;
- опанування студентами методами суспільно-географічного аналізу розвитку антропосфери.

Вимоги до знань та вмінь

Студенти повинні знати:

- знати та охарактеризувати онтологічний статус суспільної географії, її місце в системі наук.
- знати головні принципи та особливості взаємодії природи та суспільства;
- оволодіти первинними знаннями в галузі політичної географії;
- знати про еволюцію просторових процесів і форм організації суспільства та їх регіональні відмінності.

Студенти повинні уміти:

- вміти оцінювати особливості географічного положення та його вплив на розвиток населення і господарства, а також їх взаємодію із собою та природою
- виділяти головні етапи розвитку та парадигми суспільної географії;
- вміти застосовувати головні методологічні принципи та підходи суспільної географії.
- виявити головні географічні аспекти народонаселення;
- вміти охарактеризувати та просторово диференціювати основи географії господарства;
- оволодіти сучасними методами обробки географічної інформації.

Зміст дисципліни

Науковий статус суспільної географії

Суспільна географія як наука про територіальну організацію суспільства та її форми. Об'єкт і предмет пізнання. Визначення науки. Структура і рівні соціо-економіко-географічних знань. Поняття "географічного" в структурі наукових знань. Функції економічної і соціальної географії в суспільстві: теоретико-пізнавальні, управлінсько-перетворювальні і прогностичні. Роль суспільної географії у вирішенні теоретичних і прикладних проблем суспільства. Місце суспільної географії в оточуючому світі. Макро- і мікросоціо-географія. Суспільна географія в системі наук: географічних, економічних, соціологічних.

Інтеграційний потенціал суспільної географії. Внутрішня єдність суспільної географії. Структура суспільної географії. Диференціація суспільної географії: теоретична, галузева і регіональна. Завдання суспільної географії. Проблеми і перспективи розвитку.

Етапи розвитку світової суспільної географії

Становлення економічної географії як науки. Зародження економіко-географічних ідей в працях античних і середньовічних географів. Фактори розвитку економічної

географії: потреби торгівлі, економіки, управління, військової справи. Економічні, соціально-політичні, теоретичні, культурні і наукові передумови виникнення географії. Основні віхи розвитку науки.

Перші економіко-географічні праці Страбона, Б.Вареніуса.

Антропогеографія. Хорологічні концепції німецького філософа і географа І.Канта, німецьких географів А.Гетнера, К.Ріттера, Ф.Ріхтгофена, американського географа Р.Харшторна. Французька школа - "географія людини", школа "культурного ландшафту" О.Шлютер. "Штандортні" теорії Т.Тюнена і А. Вебера.

Теорія центральних місць і просторової економіки В.Кристаллера, А.Льоша і В.Бунге.

Основні етапи розвитку науки в період середньовіччя і великих географічних відкриттів. Прогрес економічної і соціальної географії у ХУІІІ-ХХ століттях. Особливості становлення і розвитку європейської і американської школи економічної і соціальної географії. Взаємозв'язок і взаємодія американської і європейської шкіл. Розвиток науки в Китаї, Індії, Японії, арабських країнах.

Особливості становлення російської економічної географії, зокрема в ХІХ і ХХ століттях. Економгеографічні дослідження радянського суспільства в 20-30-і роки. Розвиток економічної і соціальної географії в Росії в умовах сталінізму, "застою", "перебудови" і становлення ринкових відносин.

Головні теоретико-методологічні та інституційні особливості суспільної географії ХХ століття.

Розвиток суспільної географії в Україні і напрямки її наукового пошуку

Історія суспільної географії як наукова проблема. Стан питання в сучасній літературі. Особливості економгеографічного знання. Соціально-економічні передумови і теоретичні витоки виникнення географічної думки в Україні, її характерні риси.

Економіко-географічні описи України в працях античних, арабських і європейських вчених. Перші економіко-географічні дослідження в працях літописців Київської Русі. Економіко-географічні роботи Козацької християнської республіки. Основні етапи розвитку економічної і соціальної географії в Україні в ХУІІ-ХІХ століттях. Основні напрямки економіко-географічних досліджень на рубежі ХІХ-ХХ ст. Загальна характеристика різних шкіл і напрямків. Особливості становлення і розвитку економічної і соціальної географії в Україні у складі російських, польських і австро-угорських досліджень. Економіко-географічні дослідження радянського суспільства в Україні у 20-30 роки, в умовах сталінізму, "застою" і "перебудови". Розвиток економічної географії України в роботах вчених української діаспори.

Економіко-географічні основи дослідження господарства України в працях Д.П.Журавського, О.О.Русова, А.О.Скальковського. Роботи В.Григоровича-Барського, П.Чубинського, С.Рудницького, В.Кубійовича, К.Воблого, О.Діброви.

Наукові напрямки і найважливіші проблеми економічної і соціальної географії. Наукові центри, організації, труднощі, досягнення, проблематика досліджень.

Географічні основи взаємодії суспільства і природи

Визначення природи у суспільстві. Географічне середовище як сфера взаємодії суспільства і природи. Природні і антропогенні фактори. Закони природи і суспільства. Етапи взаємодії суспільства і природи. Сучасні напрямки взаємодії і закони системної єдності суспільства і природи. Потреби людства і природи.

Відтворення життя і виробництво.

Різноманітність взаємозв'язків і відносин суспільства і природи. Характерні риси взаємодії суспільства і природи. Географічний фаталізм. Інвайроментальна соціологія. Планетарна рівновага. Екосфера.

Вплив людства на природу і його наслідки. Фактори і форми впливу людства на природу: науково-технічний прогрес, урбанізація, розвиток продуктивних сил тощо. Види і наслідки забруднення навколишнього середовища. Вплив забруднення

навколишнього середовища на національне і світове господарство країни. Питання регулювання якості природного середовища.

Соціальна теорія оточуючого середовища. Навколишнє середовище людини, населення і здоров'я людини. Зв'язки між компонентами природного середовища і людиною. Соціосфера, антропосфера, техносфера.

Формування виробничої діяльності і розвиток природно-антропогенних ландшафтів. Оптимізація середовища в природно-техногенних системах. Проблема геотехнології. Методи оцінки цінності природи.

Наукові географічні прогнози наслідків впливу господарської діяльності на навколишнє середовище. Екологічний моніторинг.

Протиріччя взаємодії суспільства з навколишнім середовищем і шляхи їх вирішення.

Географічні аспекти народонаселення і демографії

Походження людини і населення Землі. Поліцентрична і моноцентрична теорії походження сучасної людини. Космічна та інші теорії появи людини на планеті. Суть народонаселення. Загальна характеристика народонаселення світу. Історія формування, динаміка чисельності і розміщення населення. Расова структура. Етнічна структура. Мови. Релігійна структура. Статеві-вікова структура. Соціально-економічна структура. Демографічна політика. Теорії і концепції народонаселення. Теорія Мальтуса та її значення в управлінні народонаселення. Демографічний простір. Територіальна організація населення. Територіальна спільність людей. Оцінка демографічного потенціалу. Демографічна ситуація і її оцінка. Демовідтворювальний територіальний комплекс, його функції і територіальна структура. Закономірності демографічних процесів. Єдність і протиріччя демографічного процесу. Демографічна структура: динаміка чисельності, народжуваність, смертність, тривалість життя, природний приріст тощо. Глобальні проблеми народонаселення і соціально-економічний розвиток сучасного світу. Демографічна криза і демографічний вибух. Демографічні аспекти міжнародного економічного і науково-технічного співробітництва. Міжнародна діяльність в області народонаселення. Якість населення: суть, зміст, критерії. Проблеми економічної оцінки життєдіяльності одної людини в різних країнах. Народонаселення і навколишнє середовище.

Розміщення і густота населення. Розміщення населення у відповідності з демографічними, соціально-професійними, біологічними ознаками.

Міграції населення, їх суть і види. Ріст міграційної рухомості населення і її вплив на склад міського і сільського населення. Територіальні відмінності в інтенсивності міграцій. Міграційна політика. Механізм управління міграціями.

Українська діаспора і діаспора інших народів.

Нації, націоналізм і національний фактор. Типологія націоналізму. Теорія нації та етнонаціональні відносини. Проблеми етнонаціональної політики.

Географія трудових ресурсів і ринку праці

Визначення трудових ресурсів. Суть і структура трудових ресурсного потенціалу. Види трудових ресурсів. Демографічні аспекти формування трудових ресурсного потенціалу. Населення виробник і споживач матеріальних благ. Відтворення робочої сили і його фази: виробництва, розподілу, споживання і обміну. Ресурси праці і джерела їх формування. Економіко-географічні аспекти формування робочої сили в світі і його регіонах. Формування структури зайнятості. Територіальні особливості структури зайнятості. Показники оцінки ефективного використання трудових ресурсів в галузях світового господарства. Соціальні аспекти ефективного використання трудових ресурсів. Освітньо-кваліфікаційний потенціал і його використання. Економічно активне населення. Основні напрямки вдосконалення структури зайнятості населення і формування ринку праці.

Ринок робочої сили: сутність функціонування і перспективи. Формування робочої сили в ринкових умовах. Зовнішній або професіональний ринок праці і внутрішній ринок праці.

Моделі ринку праці: японська, модель США, шведська модель і командно-адміністративна модель. Моніторинг зайнятості населення і формування ринку праці, в тому числі регіонального. Проблеми зайнятості і безробіття. Соціальний захист в умовах ринку.

Розселення населення і його територіальна організація

Суть системи розселення. Основні поняття розселення. Історичні типи розселення населення. Основні протиріччя розселення. Новий етап в розвитку розселення. Фактори і закономірності формування розселення населення. Зональні особливості розселення населення. Система розселення і науково-технічний прогрес. Вплив систем розселення на розміщення виробництва. Регіональні системи розселення і оцінка їх ефективності. Система індикаторів розвитку поселень. Типологія соціальних і демографічних статусів поселень. Типи поселень. Міста, їх суть, особливості. Класифікація міст за чисельністю. Функціональна структура міст. Розвиток опорного каркасу розселення. Урбанізація населення світу, урбанізованість території. Регіональні типи урбанізації. Соціально-географічні і просторові аспекти урбанізації. Урбанізація і екологія. Міські агломерації: суть, властивості. Еволюція міських агломерацій. Типи міських агломерацій і регулювання їх розвитку. Формування конурбацій і мегалополісів. Субурбанізація і рурбанізація. Форми сільського розселення: компактна і дисперсна. Проблеми розселення населення світу.

Структура господарства та методи їх аналізу.

Просторовий аспект суспільного відтворення. Закономірності розвитку всіх елементів продуктивних сил і соціальної інфраструктури в територіальному розрізі. Галузева і територіальна структура господарства та їх вплив на розміщення виробництва. Міжгалузеві комплекси. Аналіз структури господарства. Аналіз спеціалізації господарства. Соціальна орієнтованість економіки. Типи економічного розвитку: доіндустріальний, індустріальний і постіндустріальний. Тенденції розвитку територіально-виробничої структури світового господарства. Процеси світового і регіонального розвитку. Тенденції розміщення виробництва. Вплив НТП на територіальну структуру господарства. Географічні зрушення в територіальній структурі господарства. Диверсифікація виробництва. Еволюція старопромислових регіонів. Критерії ефективності регіонального розвитку. Формування нових територіальних пропорцій виробництва і обміну. Економічні системи. Основні показники національної економіки та рівнів економічного розвитку країн.

Місце і роль сільського господарства в економіці. Еволюція сільськогосподарського виробництва. Фактори розміщення сільського господарства - економічні, соціальні, природні, технічні, історичні, екологічні.

Галузева структура сільськогосподарського виробництва.

Географічні типи сільського господарства країн світу і сільськогосподарське районування. Зональна спеціалізація сільського господарства.

Розміщення галузей переробки сільськогосподарської сировини. Формування АПК, АТК і продовольчих комплексів.

Географія транспорту

Транспорт в системі народного господарства. Структура і закономірності формування транспортної системи. Економічні і природні фактори розвитку транспорту. Класифікація видів транспорту за характером виконуваної роботи, розвитком та розміщенням. Транспортні вузли, пункти і центри, їх типи.

Основні показники рівня розвитку транспорту. Шляхи сполучення рухомий склад, число зайнятих, пасажиро- і вантажооборот.

Регіональні транспортні системи світу. Порти і транспортні центри світу.

Географія залізничного, автомобільного, трубопроводного транспорту світу. Система нафто-, газо- і продуктопроводів. Географія повітряного транспорту. Географія морського і річкового транспорту світу.

Проблеми розвитку транспорту світу. Розвиток транспорту світу і навколишнє середовище.

Проблеми формування єдиної транспортної системи ЄТС країни. Теоретична концепція ЄТС. Оцінка ефективності нового будівництва і реконструкції транспорту. Ключові проблеми і основні напрями транспортної системи.

Географія інфраструктури

Поняття і зміст інфраструктури. Роль інфраструктури в світовому господарстві. Склад її галузей і класифікація. Виробнича і соціально-культурна інфраструктура. Інфраструктурно-територіальні комплекси. Географія сфери обслуговування. Територіальна організація торгівлі і масового харчування. Інфраструктура підприємництва і міжнародного бізнесу. Система науково-технічної інформації. Регіональні аспекти розвитку соціальної інфраструктури. Екологічна інфраструктура. Інституціональна інфраструктура. Розвиток ринкової інфраструктури. Основні елементи інфраструктури. Основні елементи інфраструктури ринку та їх функції.

Основи політичної географії

Політико-географічні фактори в розвитку і розміщенні виробництва і формуванні територіальної структури і організації господарства. Територіальна розстановка політичних сил в країнах. Політична географія на макрорівні і рівні крупних регіонів. Територіально-політична організація і орієнтація суспільства, розстановка політичних сил.

Географія впливу політичних партій, загострення міжнародних відносин у зв'язку з територіальними претензіями і т.д. Коріння і характеристика наявних міждержавних спорів і претензій. Політико-географічні типології. Залежності впливу партій від різних соціально-економічних факторів. Регіоналізм як один із проявів територіальних відмінностей у політичній культурі, зафіксованих в законах, звичаях, масовій свідомості, історичному досвіді. Географічні відмінності в політичній культурі. Порівняльний аналіз особливостей формування і морфологій державних територій країн різних регіонів.

Класифікація міжнародних кордонів, вплив кордонів на господарський і політичний розвиток прикордонних районів.

Динаміка і політична роль політико-адміністративних систем, тобто ієрархічно-територіальних одиниць, які мають складні взаємозв'язки з розміщенням продуктивних сил та іншими суспільними явищами. Оцінка діяння різних просторово виражених явищ і процесів на розстановку політичних сил життя суспільства. Закріплення політичної єдності і територіальної цілісності.

Наукові засади територіального поділу праці

Суть територіального поділу праці ТПП. Значення ТПП в розвитку і розміщенні світового господарства, раціональному використанні природних, матеріальних, трудових та інших ресурсів. Фактори і умови ТПП. Система ТПП. Транспорт і ТПП. ТПП і навколишнє середовище. Принципи ТПП. Теорії ТПП: теорія абсолютних переваг, теорія відносних переваг. Форми ТПП - міжрайонний поділ праці і міжнародний поділ праці. ТПП і економіко-географічні райони.

Основи територіальної організації суспільства

Сутність територіальної організації суспільства і регіональної системи господарювання. Територіальна структура народного господарства. Види і форми територіальної організації суспільства. Територіальні системи, комплекси і спільності. Інтегральні територіальні комплекси. Адміністративно-територіальний устрій. Міста, селища і сільські поселення. Регіональні ринкові структури вільні економічні зони, єврорегіони, технополіси, технопарки, світові міста тощо. Старопромислові, депресивні та стагнаційні райони. Потенційно небезпечні райони і райони екологічного лиха. Управління територіальною організацією суспільства.

Основні глобальні проблеми людства

Глобальні проблеми і загальнолюдські цінності. Кількісна і якісна оцінка глобальних проблем людства. Людський фактор у глобальній кризі. Суть глобальної демографічної проблеми. "Демографічний вибух" і його економіко- і соціально-демографічні наслідки. Зв'язок демографічних проблем з іншими глобальними проблемами людства. Урбанізація: вузол проблем регіонального розвитку.

Суть глобальних соціальних проблем. Пріоритети в їх дослідженні і розв'язанні. Види соціальних проблем, їх органічний зв'язок з економічними проблемами. Виникнення і структура економічних проблем, їх зв'язок з іншими глобальними проблемами.

Суть продовольчої проблеми. Глобальний і регіональний потенціал і прогноз виробництва продовольства. Особливості розв'язання продовольчої проблеми в окремих групах країн. Міжнародне співробітництво у виробництві та розподілі продуктів харчування.

Проблеми сировини і енергії. Альтернативні джерела енергії. Створення міжнародної енергетичної інфраструктури. Міжнародне співробітництво у розв'язанні проблем сировини і матеріалів. Контури енергогосподарства майбутнього. Економічні аспекти енергетики майбутнього. Перебудова світової енергетики.

Глобалізація процесів взаємодії людського суспільства і природного середовища. Стан навколишнього середовища та його криза. Поняття екологічної катастрофи і екологічної небезпеки. Проблеми глобального моніторингу навколишнього середовища.

Використання ресурсів Світового океану. Ресурсний потенціал Світового океану, ріст його значення і ефективне використання в Інтересах всього людства.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Алисов, Н.В. Экономическая и социальная география мира (общий обзор) / Н.В. Алисов, Б.С. Хорев. – М.: Гардарики, 2000. – 704 с.
2. Гладкевич, Г.И. Введение в экономическую и социальную географию / Г.И. Гладкевич. – М.–Смоленск: СГУ, 1997. – 112 с.
3. Голиков, А.П. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1996. – 320 с. Економічна і соціальна географія світу: підручник / За ред. Б. Яценка. – К.: АртЕк, 1997. – 246 с.
4. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навчальний посібник. _ К.: Вид. Паливода А.В., 2006. – 284 с.
5. Максаковский, В.П. Географическая картина мира : в 2 кн. Кн. 1: Общая характеристика мира / В.П. Максаковский. – М.: Дрофа, 2004. – 496 с.
6. Навчальна програма дисципліни «Основи суспільної географії». Київський національний університет імені Тараса Шевченка, упорядник - проф. Олійник Я.Б.
7. Олійник, Я.Б. Вступ до соціальної географії: Навч. посіб. / Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: «Знання», КОО, 2000. – 204 с.
8. Перцик Е.Н. География городов (геоурбанистика). – М.: Высшая школа, 1991. – 319 с.
9. Пістун М.Д. Основи суспільної географії. - К.: Вища школа, 1994.–156с.
10. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. - К.: Вища школа, 1996. – 232 с.
11. Рибачок, І.М. Вступ до економічної географії / І.М. Рибачок. – К.: Вища шк., 1973. – 142 с.
12. Робоча програма дисципліни «Основи суспільної географії». ДНУ імені Олеса Гончара упорядник - доцент, к.геогр.н. Афанасьєв О.Є.
13. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – Київ – Чернівці: К. - М. Академія Зелена Буковина, 1999. – 568 с.
14. Соціально-економічна географія світу. Загальна частина / За ред. С.П. Кузика. –

- Тернопіль: Підручники & посібники, 1998. – 256 с.
15. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії Навч. посібник. - Одеса: Астропринт, 2009. - 544 с.
 16. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії Навч. посібник. - Одеса: Астропринт, 2001. - 560 с.
 17. Шаблій О. Суспільна географія. – Львів: Львівський національний університет, 2001. – 744 с.
 18. Шаблій, О.І. Основи загальної суспільної географії / О.І. Шаблій. – Л.: Вид.центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. – 444 с..

Додаткова література

1. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. - К.: ВПЦ "Київ, ун-т", 2005. - 253 с.
2. Степило М.Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько - методологічний аналіз). - К.: Товариство «Знання» КОО, 1998.
3. Майклл Бурда, Чарльз Виппош. Макроекономіка. Європейський контекст. - К.: Основи, 1998.
4. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навч. посібник. - Одеса: Астропринт, 2005. - 632 с.
5. Топчієв О.Г., Безверхнюк Т.М., Тітенко З.В. Регіональний розвиток України і становлення державної регіональної політики: Навч.-метод, посібник. - Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. - 224 с.
6. Шевчук Л.Т. Сакральна географія. – Львів: Світ, 1999. – 160 с.
7. Шищенко П.Г. Прикладная физическая география. – К.: Вища школа, 1988. – 192 с.
8. Юрковский В.М. География сферы обслуживания. – К.: УМК ВО, 1989. – 82 с.
9. Масляк П.О., Олійник Я.Б., Степаненко А.В., Шищенко П.Г. Географія. Навчальний посібник для старшокласників і абітурієнтів. - К.: Товариство «Знання», КОО, 1998.

Web – ресурси

1. <http://www.geo-tour.net>.
2. <http://www.articles.excelion.ru/science/geografy>.
3. <http://www.krugosvet.ru>.
4. <http://www.myplanet-earth.com>.
5. <http://www.worldgeo.ru>.
6. <http://www.vlant-consult.ru>.
7. <http://www.sci.aha.ru>.
8. <http://www.revolution.allbest.ru/geografy>.
9. <http://www.ru.wikipedia.org>.

Навчальна програма дисципліни «Географія населення»

Укладач – кандидат географічних наук, доцент І.О. Пилипенко

Пояснювальна записка

Мета: отримати системне уявлення про населення як про один із складових елементів географічної оболонки.

Для виконання даної мети необхідне виконання таких **завдань:**

1) отримати загальне уявлення про географію населення як науку, що вивчає населення – одну із складових ландшафтної оболонки;

2) вивчити основи теорії географії населення, закони і закономірності народонаселення, основні тенденції демогеографічних процесів;

3) оволодіти методами дослідження розселення населення та навчитись їх практичному застосуванню;

4) отримати уявлення про географічні особливості розселення населення світу в цілому та окремих його регіонів; про географічні особливості природного і механічного руху населення Землі та окремих її регіонів; про розвиток основних типів поселень, процеси урбанізації, особливості їх поширення по земній кулі; про географічні особливості расового, етнічного мовного, релігійного складу населення Землі;

5) отримати знання щодо народонаселення України: історію заселення території, динаміку чисельності її населення, формування основних типів населених пунктів, рух населення, рівень урбанізації, етнічний, мовний та конфесійний склад населення тощо.

В результаті вивчення даного курсу студенти повинні

знати:

- основи теорії географії населення;
- методи дослідження географії населення;
- загальні особливості географічного розміщення населення у світі та в окремих його регіонах;
- сучасні демогеографічні тенденції у світі;
- історію і сучасний стан демогеографічної ситуації в Україні;
- склад населення України (статеві-віковий, етнічний, релігійно-конфесійний, професійно-кваліфікаційний);
- регіональні особливості розселення населення в Україні.

вміти:

- показати на карті світу та України основні номенклатурні об'єкти;
- характеризувати демогеографічну ситуацію будь-якої території за її основними цифровими характеристиками;
- застосовувати на практиці методи дослідження географії населення.

Зміст дисципліни

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ДИСЦИПЛІНИ “ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ” В УКРАЇНІ І СВІТІ

Період первинного нагромадження географічних знань. Античний період. Середньовіччя. Початок системних досліджень населення у XVIII-XIX століттях. Внесок не географів у розвиток знань про населення. Провідна роль географів у зборі, обробці і систематизації інформації про народонаселення. Провідні вчені античності, середньовіччя та нового часу: Страбон, Птолемей, Вареніус, В.М.Татіщев, М.В.Ломоносов, П.І.Кеппен, А.Б.Бюшен, П.П.Семенов-Тянь-Шанський, К.І.Арсеньєв, А.І.Воєйков, Д.М.Анучін.

Період виникнення географічних шкіл у II-й пол. XIX – поч. XX ст. Основні наукові напрямки і течії. Антропогеографія і географія людини, засновники напрямків: Ф. Ратцель, Е. Хентингтон, П. Відаль де ла Блаш, А. Деманжон. Теорія штандарту: Й.Тюнен, А.Вебер, А.Льош, В. Кристалер. Хорологічний напрям: А.Геттнер, Р.Хартшорн.

Становлення і розвиток радянської школи з географії населення. Становлення предмету у 20-50 рр., провідні вчені: М.М.Баранський, Р.М.Кабо, О.А.Константинов, В.В.Покшишевський, М.І.Ляліков, Ю.Г.Саушкін. Подальший розвиток науки у 60-80 рр.: В.Г.Давидович, Г.М.Лаппо, Е.Н.Перцик, Ф.М.Листенгурт, І.М.Маєргойз, О.П.Литовка, Б.С.Хорєв, Ю.В.Поросьонков, С.О.Ковальов, Н.Я.Ковальська.

Формування української школи. Д.Журавський і П.Чубинський –дослідники українського народонаселення у XIX ст. К.Г.Воблий і С.Л.Рудницький – засновники сучасної української школи географії населення. Провідні вчені географи періоду 1960-2000-х рр.: Н.І.Блажко, Д.І.Богорад, Ю.І.Пітюренко, Л.М.Корецький, І.А.Фомін,

С.С.Мохначук, П.С.Коваленко, М.Ф.Тимчук, А.В.Степаненко, М.І.Фашевський, О.У.Хомра, О.І.Шаблій, В.В.Оникієнко, В.В.Загородній, В.І.Куценко, В.О.Джаман, М.С.Дністрянський та інші.

Розвиток західноєвропейської та північноамериканської школи географії населення після II-ї Світової війни. Основні напрямки і течії. Екологія людини: К.Зауер, І.Боуман, Г.Дарбі. Гуманістична географія: Дж.Райт, Д.Лоуенталь. Просторовий біхевіоризм: Г.К.Ціпф, Т.Хагерстранд. Теорія просторової організації суспільства: П.Хаггет, Р.Чорлі, Р.Морілл. Регіональний напрям: У.Айзард, Ф.Перрі, Е.Гувер, В. Леонтєф.

НАСЕЛЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття про демогеографію. Демографічні процеси. Форми прояву демографічних процесів. Народонаселення як основний компонент демографічного утворення.

Демогеографічні аспекти дослідження населення. Методологія та методика демогеографічного аналізу. Методи обрахунку населення. Чисельність населення і його динаміка. Природний і механічний рух населення. Джерела вивчення відтворення населення. Вікова і статева структура населення, шлюбність. Освітній і соціальний склад населення. Демографічна ємність території.

Демографічна політика. Демографічна ситуація. Демографічна поведінка. Демографічний оптимум. Методи державного управління демографічними процесами.

Прогнозування населення. Мета і завдання демографічних прогнозів. Методи прогнозування населення. Пошукове і нормативне прогнозування. Програмно-цільове прогнозування.

Трудові ресурси. Поняття про трудові ресурси. Чисельність і динаміка трудових ресурсів. Ефективність використання трудових ресурсів. Джерела вивчення трудових ресурсів. Методи дослідження трудових ресурсів.

Міграція населення. Міграція як соціально-географічне явище. Причини міграцій. Види міграцій. Міграційна поведінка, міграційна установка, міграційна мотивація. Міграція як просторова самоорганізація населення. Вплив міграцій на баланс трудових ресурсів. Методи дослідження міграцій.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ І СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ

Населений пункт як первинний об'єкт спостереження в географії населення. Поняття про населений пункт. Види і типи населених пунктів. Класифікація населених пунктів.

Міста. Поняття про місто. Критерії віднесення населених пунктів до міст. Функціональна структура міста.

Поняття про систему розселення. Розселення як форма просторового буття населення. Види і форми розселення. Територіальна організація населення. Поняття опорного каркасу. Загальні закономірності розселення.

Людність систем розселення. Поняття про людність території і територіальну локалізацію населення. Підходи до вивчення територіальних сукупностей населення різних рівнів і їх людності. Фактори, що визначають людність поселень. Групування поселень за їх людністю.

Фактори формування систем розселення. Види факторів, їх відмінність за часом і силою впливу на розвиток системи розселення. Взаємовплив і взаємодоповнення різних факторів на формування системи розселення.

Природні умови як фактор розселення населення. Роль літогенної основи, поверхні, погоди, клімату, гідрографічної мережі, ґрунтового покриву, рослинного та тваринного світу у формуванні систем розселення. Взаємозалежність між компонентами природної підсистеми, їх сукупна дія на систему розселення.

Історичні передумови та історичні події як фактор формування системи розселення. Роль давньої системи розселення на формування сучасної. Переселення

населення, їх причини та роль у формуванні сучасної системи розселення.

Системи розселення і територіальна організація матеріального виробництва. Розміщення виробництва як фактор формування регіональних систем розселення. Вплив фактору трудових ресурсів на розміщення виробництва. Роль концентрації населення та його урбанізації у формуванні регіональних особливостей розселення населення.

Транспорт і системи розселення. Роль транспорту у формуванні систем розселення. Етапи формування транспортної мережі і її вплив на систему розселення. Взаємозв'язаний розвиток транспорту і розселення населення. Населені пункти і транспортна мережа - основа опорного каркасу території.

Екологічний фактор у формуванні системи розселення. Погіршення стану навколишнього середовища і його вплив на розселення населення. Техногенні аварії і катастрофи. Сучасні тенденції у розв'язанні екологічної проблеми і поширення приміського способу життя.

Інші фактори. Сфера обслуговування і розселення населення. Вплив ринкових умов на систему розселення. Стратегічні інтереси держави і система розселення.

Системи міського розселення. Генеза міських поселень. Містоутворюючі функції міст. Містообслуговуючі функції міст. Функціональні типи міст. Поняття про процес урбанізації. Форми урбанізації. Агломерації, конурбації, мегалополіси. Регіональні типи урбанізації. Соціально-географічні проблеми урбанізації. Сучасні тенденції урбанізації.

Системи сільського розселення. Сільські поселення як форма просторового зосередження місць проживання і прикладання праці. Функції сіл. Особливості формування і розвитку сільського розселення. Генетичні типи сільських поселень. Регіональні відмінності у сільському розселенні.

Інтегральні системи розселення. Функції інтегральних систем розселення. Особливості їх будови, способи агрегування. Системоформуюча роль виробничих, технологічних, трудових, культурно-побутових, рекреаційних та ін. зв'язків. Локальні та регіональні системи розселення. Формування єдиної системи розселення держави.

РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ СВІТУ

Розселення населення світу в історичній ретроспективі. Осередки формування людства. Хід заселення людством земної поверхні. Історична динаміка чисельності населення. Сучасний стан розселення населення по суходолу. Регіональні особливості розселення населення.

Розселення населення і етнічні процеси. Поняття про етнос. Стадії і ступені розвитку етносів. Ознаки етносу, фактори формування етносів. Типи етнічних процесів. Класифікація етносів, підходи до класифікації. Етнічні території. Географічні аспекти етнічних процесів. Етнічні процеси і урбанізація. Сучасний стан етногеографічних процесів у світі. Основні напрямки та тенденції розвитку етногеографічних процесів.

Розселення населення і міграційні процеси. Типізація міграцій. Роль міграцій у формуванні населення земної кулі. Сучасні особливості міграційних процесів у світі. Основні напрямки та масштаби міграцій у світі. Проблеми, пов'язані з міграціями населення.

Розселення населення і урбанізаційні процеси. Особливості сучасних процесів урбанізації у світі, їх регіональні відмінності. Формування високо урбанізованих ареалів. Поняття про конурбації та мегалополіси. Найбільші мегалополіси світу, їх географічні особливості.

РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Формування системи розселення в Україні. Особливості заселення території України. Формування мережі населених пунктів. Динаміка чисельності населення. Вплив історичних подій на процеси розселення і склад населення України.

Етнічні процеси в Україні. Національний склад населення України. Регіональні

відмінності у національному складі. Сучасні етнічні процеси в державі. Національна політика. Етнічна територія українців.

Міграційні процеси в Україні. Роль міграцій у формуванні сучасного розселення населення України. Сучасний стан міграційних процесів в Україні. Проблеми і перспективи, пов'язані з міграціями населення.

Розселення населення і урбанізація в Україні. Історія виникнення і розвитку міст України. Особливості протікання процесів урбанізації в XIX-XX ст. Наслідки урбанізації. Регіональні відмінності в урбанізованості. Формування агломерацій в Україні.

Сучасний стан розселення населення в Україні. Чисельність і склад населення України у розрізі адміністративних одиниць. Найбільші населені пункти. Регіональні відмінності. Природний рух населення в Україні. Формування регіональних і загальнодержавної (єдиної) систем розселення. Роль держави в управлінні процесами розселення, відтворення населення та трудових ресурсів.

Список рекомендованої літератури

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983.
2. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демогеографічні аспекти. –Чернівці: “Рута”, 2003.
3. Доценко А.І. Регіональне розселення: проблеми і перспективи. – К.: “Наукова Думка”, 1994.
4. Заставецька О.В., Заставецький Б.І., Ткач Д.В. Географія населення України. Навчальний посібник. – Тернопіль, 2003.
5. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: Світ, 1994.
6. Ковалёв С.А., Ковальская Н.Я. География населения СССР. – М.: “МГУ”, 1980.
7. Крачило М.П. География населения. – К.: НМК ВО, 1992.
8. Лаппо Г.М. География городов. – М.: ВЛАДОС, 1997.
9. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К.: Знання, 1998.
10. Перцик Е.Н. География городов (геоурбанистика). – М.: Высшая Школа, 1991.
11. Питюренко Е.И. Системы расселения и территориальная организация народного хозяйства. -К.: Наукова Думка, 1983.
12. Питюренко Е.И. Территориальные ситемы городских поселений Украинской ССР. - К.: Наукова Думка, 1977.
13. Покшишевский В.В. Население и география. - М., “Мысль”, 1978.
14. Прибиткова І.М. Основи демографії. – К.: “АртЕк”, 1995.
15. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. – Одеса: «Астропринт», 2001.
16. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса: Астропринт, 2005.
17. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України. – Львів: Світ, 1998.

Навчальна програма дисципліни «Біогеографія»

Укладач: доцент, кандидат біологічних наук Н.Р.Павлова

Пояснювальна записка

Біогеографія – наука про закономірності географічного поширення живих організмів. З одного боку біогеографія – частина фізичної географії разом з геоморфологією,

кліматологією, ґрунтознавством, з іншого – частина біології разом з систематикою, морфологією, екологією та ін.

Біогеографії належить дуже важлива роль в розв'язанні сучасних глобальних проблем охорони давніх рідкісних біомів світу. Виходячи з цього біогеографія повинна зайняти належне місце в підготовці вчителя біолога і географа. Запропонована програма курсу “Біогеографія” враховує міжпредметні зв'язки.

У програмі передбачено паралельне вивчення лекційного і практичного курсів, що дозволяє одержати ґрунтовні теоретичні знання і практичні навички по застосуванню знань при вивченні біологічних та географічних дисциплін в школі.

Мета курсу: виявлення закономірностей регулюючих розселення і географічне поширення організмів та їх ценозів на планеті

Предмет біогеографії – живі організми і зв'язок між ними і факторами зовнішнього середовища (кліматом, ґрунтами, геоморфологією).

Біогеографія як наука носить синтетичний характер. В її склад входить фітогеографія, зоогеографія, географія грибів і мікроорганізмів. Надзвичайно важливі для біогеографії данні історичної геології, палеонтології, фізичної географії і екології.

Завдання курсу: інвентаризація флори і фауни, рослинного світу і тваринного населення; поділ Земної кулі на регіони по флорі, фауні, фіто – і зооценозам; виявлення причин, що діють на географічне поширення живих організмів, пояснення особливостей поширення живих організмів за допомогою гіпотез відносно історії розвитку Землі і еволюції живої природи; прогнозування норм використання тваринних і рослинних ресурсів і розробка мір по їх охороні.

- **Методичні завдання** – вироблення вмінь використовувати теоретичні знання з біогеографії для нормованого використання природних ресурсів і їх охорони.
- **Пізнавальні завдання** – формування наукових знань і вмінь для характеристики основних біотичних царств світу і основних типів біомів
- **Практичні завдання** - виробити навички користування знаннями по характеристиці основних типів біомів світу під час екскурсій в природу, та при вивченні біологічних дисциплін в школі.

КОРОТКИЙ НАРИС В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ БІОГЕОГРАФІЇ

Основні етапи розвитку біогеографії:

1. Період уривчастих відомостей продовжувався до початку 16 ст.
2. Період накопичення флористичних і фауністичних відомостей (початок 16 - кінець 18 ст.). Це період швидкого розвитку систематики рослин і тварин і накопичення величезного матеріалу. Створення “Системи природи” К. Ліннея. Значення праць П.С. Палласа, І. Лепьохіна, С. Крашеннікова та ін.
3. Період (кінець 18ст. середина 19 ст.). Знамениті вчені цього періоду – О. Гумбольдт, Е. Ціммерман, К. Рульє, Н. Сєвєрцов та ін.
4. Період (друга половина 19ст.) – швидкий розвиток ботаніко-географічних досліджень на основі еволюційного вчення Ч. Дарвіна.
5. Період – (початок – середина 20ст.) – період паралельних розробок ботаніко-і зоогеографічних проблем. Видатні вчені цього періоду – В. Докучаєв, Л. Зенкевич, Н. Бобринський, В. Альохін, С. Вульф та ін.
6. Період – (почався з середини 20 ст.) характеризується розвитком єдиної біогеографії. Відомі біогеографи цього періоду – А. Воронов, П. Ярошенко, П. Второв, В. Дроздов, Ж. Леме, У. Нейл та ін.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ БІОГЕОГРАФІЇ

Флора і фауна. Біота. Ценоз. Фітоценоз і зооценоз. Біотоп. Біом. Біоценоз. Біогеоценоз. Біосфера і її оболонки. Поширення організмів в біосфері. Продуктивність, первинна і

вторинна продукція. Організми продуценти, консументи і редуценти. Кругообіг речовин в біосфері.

АРЕАЛ

Зони в межах ареалу. Методи картографування ареалів. Типи ареалів – суцільний і його різновидності – стрічковий, крапковий, плямистий і співпадаючий. Диз'юнктивні ареали і причини їх виникнення. Космополітні ареали. Ендемічні ареали – види палеоендеми і неоендеми. Реліктові ареали. Вікарні ареали. Послідовність вивчення ареалу роду. Центри видової різноманітності і центри походження. Динаміка меж ареалів. Межі прогресивні, регресивні, стативні і пульсуючі. Вагільність (здатність розселитись) видів, організми – аллохтони (аборигени і мігранти) і автохтони. Міграції видів періодичні і неперіодичні. Фактори, що визначають величину і межі ареалів. Абіотичні, біотичні і антропогенні фактори.

ОСНОВИ БІОГЕОЦЕНОЛОГІЇ

Рослинний покрив і тваринне населення Землі. Склад і структура біоценозів. Первинність фітоценозу і вторинність зооценозу. Структура фітоценозів. Динаміка фітоценозів. Класифікація фітоценозів. Комбінації, комплекси, ряди і серії. Кількісна участь видів у складі фітоценозу. Едіфактори, доміанти і асектатори. Динаміка біоценозів. Широтна зональність і висотна поясність. Біогеографічне районування по основним типам біомів.

ФЛОРА І ФАУНА

Конкретні флори і фауни. Послідовність вивчення флор і фаун (видовий склад, екологічні групи, ареальні групи, генетичні елементи флор і фаун, визначення самотності флор і фаун). Типи флор (ортоселекційні, реліктові, мігруючі, ендемічні). Типи фаун (материкові, острівні, морські). Біотичне районування Земної Кулі та Світового Океану.

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ФЛОР І ФАУН ЗЕМЛІ.

Історія розвитку органічного світу в археозойській і протерозойській ерах. Флори палеозойської ери (вік панування водоростей, ринієфітів, папоротеподібних, і відповідно трилобітів, моллюсків і земноводних). Оледеніння південної півкулі Землі. Ботаніко-географічні області цього періоду. Флори і фауни мезозойської ери (вік панування голонасінних і плазунів, початок панування квіткових рослин). Флора кайнозойської ери (продовження віку панування квіткових рослин і ссавців та птахів). Оледеніння північної півкулі Землі. Льодовикові міграції. Флори третинного і четвертинного періодів. Сучасні типи флор і фаун. Найбільш давні флори і фауни світу.

ГОЛАРКТИЧНЕ БІОТИЧНЕ ЦАРСТВО

Межі царства. Історія формування і особливості сучасного стану. Шляхи міграції рослин і тварин. Ділення на провінції, місце України в цьому розподілі. Ендемічні родини рослин і тварин. Характерні родини рослин і тварин. Полярна область, ендемічні комплекси рослин і тварин. Історія формування флор і фаун. Євросибірська область, її межі. Основні типи біомів області – тайга(історія її формування, пристосування до життя в тайзі), широколистяні ліси (історія формування флор і фаун, ендемічні види рослин і тварин.) Степи – (типи степів Євразії, умови існування живих організмів). Західно і Центральноазіатська область. Пустелі Євразії та історія їх формування. Основні типи пустель. Пристосованість до життя в пустелях. Японо-Китайська область. Історія формування області. Ендемічні і характерні рослини і тварини. Причини видової різноманітності. Середземноморська область. Історія формування, умови для життя в субтропічному кліматі. Ендемічні і характерні рослини і тварини. Тихоокеанська Північноамериканська область, її географічне положення, історія формування, ендемічні рослини і тварини.

Атлантична Північноамериканська область, її географічне положення і історія формування. Ендемічні і характерні рослини і тварини. Причини подібності флор і частково фаун Атлантично – Північноамериканської області з Японо-Китайською. Проблеми охорони флор і фаун Голарктичного царства.

ПАЛЕОТРОПІЧНЕ ЦАРСТВО

Межі царства і історія формування. Шляхи міграції рослин і тварин. Пантропічні родини, роди і види. Ендемічні родини рослин і тварин. Характерні родини рослин і тварин. Основні типи біомів. Тропічні дощові ліси, їх структура, життєві форми рослин. Ендемічні і характерні рослини і тварини. Сухі баобабові ліси. Саванни, гіпотези їх походження, умови життя рослин і тварин. Південноафриканські пустелі – умови для життя, ендемічні комплекси рослин і тварин. Африканське або Ефіопське підцарство, історія його формування. Ендемічні і характерні рослини і тварини. Мадагаскарське підцарство. Історія формування. Ендемічні комплекси рослин і тварин. Причини відмінності фауни і флори Африканського і Мадагаскарського підцарств. Індомалайське підцарство, його кордони, історія формування, ендемічні родини рослин і тварин. Полінезійське підцарство. Історія формування, межі, ендемічні родини рослин і тварин. Гетерогенність флор і фаун. Причини видової бідності. Проблеми охорони флор і фаун Палеотропічного царства.

НЕОТРОПІЧНЕ ЦАРСТВО

Межі царства. Історія формування царства та спорідненість з флорою Палеотропісу і Австралії. Ендемічні і характерні родини, роди і види рослин і тварин. Пантропічні родини. Флористичний і фауністичний комплекс гілеї Амазонки. Флора і фауна саванн, сухих чагарників, пустель і Анд. Причини різноманітності, давності і обособленості флори і фауни Неотропісу.

АВСТРАЛІЙСЬКЕ БІОТИЧНЕ ЦАРСТВО

Межі царства. Історія формування царства. Ендемічні і характерні родини рослин і тварин царства. Давні рослини і тварини. Глибокий ендемізм фауни та причини її збереження. Адвентивні рослини і тварини на території Австралії і проблеми збереження ендеміків. Особливості флор і фаун – дощових, евкалиптових, араукарієвих лісів, саванн, скребів і пустель Австралії. Проблеми охорони давніх видів.

ГОЛАНТАРКТИЧНЕ ФЛОРИСТИЧНЕ ЦАРСТВО

Межі царства, розірваність окремих областей. Ендемічні родини рослин, зв'язки між ними на віддалених територіях. Характерні родини царства. Бідність флори і проблеми її збереження. Флора Патагонської і Новозеландської областей. Рідкісні рослини. Проблеми збереження лісів із агатісів. Характерні риси Новозеландської області. Флора і фауна островів, їх бідність та ендемізм.

КАПСЬКЕ ФЛОРИСТИЧНЕ ЦАРСТВО

Межі царства, історія формування і сучасний стан. Ендемічні родини рослин, декоративні рослини. Причини видової різноманітності флори. Проблеми охорони Капської флори. Причини подібності з флорами Австралійського і Неотропічного царства.

Список рекомендованої літератури

Основна література:

1. Алехин В.В. География растений. М. 1938.
2. Алехин В.В. и др. География растений с основами ботаники. М. 1961.
3. Бобринский Н.А. География животных М. 1961г.
4. Вальтер – Алехин . Основы ботанической географии. М. 1936.
5. Вальтер Г. Общая геоботаника М. 1974., 1982.

6. Вальтер Г. Растительность Земного шара. М. 1968.
7. Воронов А.Г. Биогеография с основами экологии. М. 1986
8. Воронов А.Г. Геоботаника М. 1973.
9. Воронов А.Г. и др. Биогеография мира М. 1988г.
10. Второв П.П. и др. Биогеография. М. 1978.
11. Вульф Е.В. Историческая география растений. 1946.
12. Григора І.М., Соломаха В.А. Основи фітоценології. К., 2000.
13. Гришко – Богменко Б.К. Географія рослин з основами ботаніки. К. 1991
14. Дарлингтон Ф. Зоогеография М. 1966
15. Дідух Я.П. Популяційна екологія. К., 1999.
16. Курнишникова и др. География растений с основами ботаники. М. 1987.
17. Кэмпбел Д. Ботанические ландшафты Земного шара М. 1948.
18. Лабораторний та польовий практикум з екології. К., 2000
19. Леме Ж. Основы биогеографии М. 1976.
20. Лопатин И.К. Основы зоогеографии. М. 1980.
21. Растительный мир Земли. 1. 2т. 1982г. (под редакцией Фукарека Ф.)
22. Тахтаджан А. Флористические области Земли.
23. Толмачев А.И. Введение в географию растений М. 1978.
24. У. Нейл. География жизни. М. 1973.
25. Хржановский и др. Ботаническая география с основами экологии растений. М. 1986г.
26. Шенников А.П. Введение в геоботанику М. 1964
27. Шмитхюзен И. Общая география растительности. 1966.

Додаткова література:

1. Вент Ф. В мире растений. М. 1982.
2. Денисова Г.А. Удивительный мир растений. М. 1981.
3. Ивченко С. Занимательно о фитогеографии. М. 1985.
4. Комаров В.Л. Происхождение растений М. 1961.
5. Манн – Боргезе Э. Драма океана. 1982.
6. Мейен С. Следы трав индейских М. 1981.
7. Менинджер Причудливые деревья. М. 1970.
8. Миркин Б.М. Что такое растительное сообщество. М. 1986.
9. Павлов Н.В. Ботаническая география зарубежных стран. М. 1955.
10. Понамарева И.Н. Экология растений с основами биогеоценологии. М. 1978.
11. Радкевич В.А. Животные и растения. 1980.
12. Ткачук І.В. Рослини-розвідники. К. 1979.
13. Уиттекер Р. Сообщества и экосистемы. М. 1980.
14. Ярошенко П.Ф. Геоботаника М. 1969.
15. Дажко Р. Основы экологии М. 1975.
16. Чернова Н.М. и др. Экология М. 1981.
17. Головкин В.Н. Рассказы о растениях-переселенцах. М. 1984.
18. Жизнь растений. Т. 1 – 6. 1974 – 1978.
19. Литинецкий И.Б. Предвестники подземных бурь. М. 1988.
20. У. Зедлаг Животный мир Земли М. 1973.
21. Букштынов Леса. М. 1981.
22. Н.И. Вавилов Пять континентов М. 1978
23. И. Акимускин Мир животных М. 1992.

«Геоінформаційні технології в географії»

Укладач: кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов

Пояснювальна записка

Сучасна підготовка висококваліфікованих фахівців неможлива без знання інформаційних технологій. Дисципліна є базовою для підготовки фахівців зі спеціальності «Географія». Вона спрямована на опанування знань та вмінь роботи із сучасними інформаційними технологіями, основ геоінформаційного аналізу, створення та обробки картографічних зображень. Навчальна дисципліна «Геоінформаційні технології в географії» є складовою нормативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр».

Метою курсу є знайомство з теоретичними, методичними та технологічними основами геоінформаційних систем, засвоєння загальних принципів роботи та оволодіння студентами практичних навичок використання геоінформаційних технологій для вирішення прикладних завдань.

Завдання курсу:

- надання студентам основоположних знань про структуру сучасної геоінформатики, її місце в системі наук, практичну й теоретичну цінність;
- сформулювати уявлення про особливості застосування ГІС-технологій для потреб науки та практики;
- навчання методам геоінформаційного аналізу та практичного застосування положень геоінформатики.

Студенти повинні знати:

- надбання знань про загальну будову комп'ютера, функціональне призначення його основних складових, структуру роботу операційної системи Windows;
- основні принципи та методи геоінформатики;
- основні положення методів та технологій створення, обробки та інтегрованого аналізу геоінформаційних систем;
- структури типових геоінформаційних пакетів, стандарти та категорії інформаційного забезпечення прикладних завдань.

Студенти повинні уміти:

- вільно працювати в операційній системі Windows;
- працювати у спеціалізованих ГІС-пакетах;
- збирати, вводити та обробляти просторову і атрибутивну суспільно-географічну інформацію в ГІС;
- вільно застосовувати знання для проведення просторового аналізу методами ГІС-технологій.
- здійснювати картометричний, геостатистичний, оверлейний, мережевий аналіз та ГІС-моделювання;
- оперувати просторово-зорієнтованої інформації у геоінформаційних системах настільного картографування;
- візуалізувати результати досліджень на базі ГІС;
- вирішувати практичні завдання з використанням ГІС-технологій;

Зміст дисципліни

Вступ

Мета, завдання та структура курсу «Геоінформаційні технології в географії». Зв'язок з іншими спецкурсами. Значення оволодіння ЕОМ при підготовці фахівців зі спеціальності «Географія».

Науковий експеримент у курсовій роботі. Можливості застосування ЕОМ в науковій і прикладній діяльності суспільних географів. Комп'ютерне моделювання як важливий сучасний метод наукових досліджень.

Програмне забезпечення ЕОМ. Огляд стандартних пакетів програм користувача-географа.

Операційна система Windows

Поняття про операційні системи. Робота з вікнами. Головне меню. Програми. Запуск програм. Робота в фоновому режимі. Функціональні клавіші. Вихід з оболонки Windows. Робота з файлами. Види файлів. Створення, копіювання, перейменування, знищення файлів. Робота в Paint. Робота з калькулятором.

Microsoft Word

Загальний вигляд на екрані. Меню користувача. Панелі інструментів. Робоче поле. Поняття про документи. Документи Word, їх типи. Папки документів. Папка "Мої документи". Створення, редагування, збереження документів. Вибір параметрів сторінки. Розміри тексту на сторінці.

Робота з текстом. Вибір робочої мови. Введення тексту з клавіатури. Редагування тексту. Робота з виділеними ділянками тексту. Вибір шрифту, величини літер, міжрядкового інтервалу, орієнтації тексту. Поділ тексту на сторінки. Нумерація сторінок. Перевірка граматики. Переноси слів. Можливості заміни.

Робота з таблицями. Вставка таблиці, вибір її параметрів. Редагування ячеек, стовпчиків та рядків.

Вставка спеціальних символів. Написання формул.

Побудова графіків, діаграм, схем в режимі Word. Вставка "готових" об'єктів (малюнків, таблиць, графіків тощо) з інших програм.

Передрук документів.

Microsoft Excel

Загальний вигляд на екрані. Меню користувача. Панелі інструментів. Робоче поле. Аркуші. Закладки.

Документи Excel, їх типи. Експорт-імпорт документів.

Вибір параметрів ячеек. Введення цифрової інформації. Вибір стилю цифр. Введення текстової інформації.

Математичні операції з рядками чисел. Розрахунок за формулами.

Блок статистичної обробки інформації. Стандартні функції. Математичні та статистичні функції.

Графічний блок Excel. Майстер діаграм. Побудова графіків, гістограм, діаграм. Стандартні і нестандартні діаграми.

Блок аналізу даних. Розробка сценаріїв. Розв'язок оптимізаційних задач. Кореляційно-регресивний аналіз.

Statistica for Windows

Загальний вигляд на екрані. Меню користувача. Панелі інструментів.

Документи Statistica, їх типи. Експорт-імпорт документів. Робота з файлами. Введення нових даних.

Модуль "Basic Statistics". Розрахунок описової статистики. Побудова кореляційної матриці. Тести на відповідність нормальному розподілу.

Модуль "Multiple Regression". Кореляційно-регресивний аналіз. Розрахунок рівняння регресії. Оціночні параметри.

Модуль "Cluster Analysis". Кластерний аналіз. Об'єднувчі методи. Метод к-середніх. Побудова дендрограми. Модуль "Discriminant Analysis". Дискримінантний аналіз. Розрахунок дискримінуючих та класифікаційних функцій.

Модуль “Factor Analysis”. Факторний аналіз. Вибір кількості факторів. Аналіз факторних навантажень. Оцінка факторних ваг.

Модуль “Time Series Forecasting”. Аналіз динамічних рядів. Перевірка динамічних рядів на стаціонарність. Виявлення тренду. Усунення автокореляції. Згладжування динамічних рядів. Експоненційне згладжування. Сезонне згладжування.

Геоінформаційні системи

Цілі, завдання та призначення геоінформаційних систем (ГІС). Основні функціональні можливості. Підсистеми ГІС. Апаратне забезпечення. Периферійні засоби вводу та виводу інформації. Інформаційне забезпечення. Види інформації. Якість інформації. Об’єктивність інформації

Цифрова карта, загальна структура та призначення. Особливості організації даних у ГІС. Просторово-орієнтовані дані, типи та структури. Атрибутивний опис. Шкали представлення атрибутивних даних. Растрові та векторні моделі представлення даних. Типологія ГІС.

Системи координат. Топографічна прив’язка даних. Картографічні проєкції. Проєкція Гауса-Крюгера.

Цифрові моделі карт. Топологічна та об’єктна моделі. Геореляційна модель. Інтегрована модель. Об’єктно-орієнтована модель. Характеристики цифрових моделей.

Принцип пошарової організації даних в ГІС. Тематичний шар. Покриття. Об’єктно-орієнтований принцип організації даних.

Способи інтеграції даних в БД ГІС. Етапи створення ЦМ карти. Джерела інформації в ГІС. Методи вводу, формати та організація даних. Представлення та перетворення форматів. Ідентифікація та топологія просторових даних. Структура цифрових топографічних, параметричних та тематичних карт. Методи розробки карт.

Програмне забезпечення ГІС. Підсистеми вводу. Векторний редактор. Вектори затор системи компонування та виводу даних. Повнофункціональні ГІС. Архітектурні принципи побудови систем.

Завдання, що вирішуються ГІС. Інтегрування даних, систематизація. Маніпулювання, управління, запит, візуалізація. Аналіз просторових даних. Моделювання. Інформаційне забезпечення, розробка та підтримка прийняття рішень. Створення високоякісної картографічної продукції.

Методологія та технологія створення геоінформаційної системи. Етап початкового представлення (аналізу та планування вимог). Етап концептуального проєктування. Етап детального представлення системи. Етап реалізації.

Вирішення аналітичних завдань у ГІС

Моделі даних у ГІС. Організація та обробка інформація у ГІС. Моделі представлення просторових даних. Принципи організації інформації у ГІС. Введення інформації у ГІС. Введення даних у ГІС з растровою моделлю даних. Помилки оцифрування мап. Аналіз інформації у ГІС. Буферизація. Оверлейні операції. Перекласифікація. Картометричні функції. Районування. Мережевий аналіз. Інші аналітичні операції. Підготовка звітів, мап, схем. Моделювання просторових задач.

Вступ до ГІС-аналізу

Сутність ГІС-аналізу. Просторові (географічні) об’єкти. Типізація просторових об’єктів. Дискретні об’єкти (точкові, лінійні, площинні). Неперервні явища. Узагальнені за площею явища. Позиційні та атрибутивні дані (категорії, ранги, кількість, величина, відношення). Способи представлення просторових даних. Робота з таблицями даних. Вибірка. Обчислення. Статистичний аналіз.

Аналіз місцезрештування об’єктів

Що дає аналіз місце розташування об’єктів? Способи відображення об’єктів на мапі. Підготовка даних. Присвоєння географічних координат. Присвоєння категорії. Нанесення на мапу однотипних даних. Групування об’єктів. Відображення об’єктів за

категоріями. Групування категорій. Вибір умовних позначень. Складення легенди мапи. Аналіз розподілу об'єктів.

Аналіз розподілу числових показників

Мапи розподілу числових показників. Вибір об'єктів для нанесення їх на мапу. Відображення кількості. Кількість та величина як узагальнені характеристики географічних об'єктів. Відношення. Класифікація. Використання класів. Створення класів вручну. Використання традиційних схем класифікації. Природня розбивка. Квантиль. Різні інтервали. Середньоквадратичне відхилення. Аномальні значення.

Створення мапи

Вибір типу мапи. Використання шкали символів. Використання шкали кольорів. Використання діаграм. Використання ізоліній. Створення тривимірних перспективних відображень. Точка спостереження. Z-фактор. Джерело світла. Відображення перспективи. Пошук закономірностей.

Мапи щільності

Навіщо потрібні мапи щільності? Відображення щільності на мапі. Оцінка вихідних даних. Два способи відображення щільності. Відображення щільності розподілу об'єктів. Створення поверхні щільності. Вибір методу. Визначення величини щільності для дискретних областей. Створення мапи щільності точок. Створення поверхні щільності. Розрахунок величини щільності. Використання шкали кольорів. Використання ізоліній.

Пошук об'єктів всередині області

Значення пошуку об'єктів всередині області. Постановка аналізу. Кількість досліджуваних областей. Аналіз дискретних та неперервних об'єктів. Шляхи визначення об'єктів всередині області. Побудова просторового запиту. Аналіз шляхом накладання шарів. Вибір методу. Візуальне співставлення. Створення мапи. Точки та лінії. Дискретні області. Неперервні об'єкти. Використання результатів. Загальне число. Частота Узагальнення числових атрибутів. Накладання областей на дискретні об'єкти. Накладання області на неперервні категорії та класи даних. Векторний метод. Растровий метод. Що доцільніше використовувати – вектор чи растр? Використання результатів. Одна область та множинність категорій. Багато областей з одним класом об'єктів. Декілька областей та множинність категорій. Співставлення дискретних областей з неперервними величинами.

Аналіз оточення

Необхідність аналізу оточення. Пошук та оцінка оточення. Оцінка віддаленості за відстанню до об'єкта або часом його досягнення. Оцінка оточення за відстанню до об'єкта або витратами на його досягнення. Концентричні зони. Окремі області. Три способи оцінки оточення. Найкоротша відстань. Відстань чи витрати за мережею. Витрати по поверхні. Створення буферної зони. Аналіз оточення декількох джерел. Вибір об'єктів в межах заданої відстані. Оцінка віддаленості об'єкту. Створення променевих діаграм. Створення дистанційної поверхні. Визначення максимальної відстані. Вимірювання відстаней чи витрат за мережею. Елементи мережевого шару. Оцінка параметрів вуличної мережі. Оцінка витрат на переміщення. Встановлення параметрів руху. Визначення зупинок та поворотів. Обчислення витрат по поверхні. Модифікація поверхні витрат. Використання бар'єрів.

Аналіз просторових змін

Значення аналізу просторових змін. Типи змін. Зміни місцеположення. Зміна розмірів або властивостей об'єкту. Типи об'єктів. Рухомі об'єкти. Об'єкти, що змінюють властивості або розміри. Час спостереження. Моделі часового ряду. Розподіл часу спостереження. Вибір часової шкали. Оцінка масштабу зміни. Оцінка швидкості зміни. Три способи нанесення на мапу змін. Створення часових рядів. Створення мап спостереження. Кількісна оцінка змін.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Берлянт А.М. Геоинформационное картографирование. – М.: 1997. – 64 с.
2. Бусыгин Б.С., Гаркуша И.Н., Серединин Е.С., Гаевенко А.Ю. Инструментарий геоинформационных систем (справочное пособие). – К.: ИРГ «ВБ», 2000. – 172 с.
3. Геоинформатика. Толковый словарь основных терминов / Под ред. А.М. Берлянта и А.В. Кошкарёва. – М.: ГИС-Ассоциация, 1999. – 204 с.
4. Геоинформатика. Толковый словарь основных терминов / Ю.Б. Баранов, А.М. Берлянт, Е.Г. Капралов, А.В. Кошкарёв и др. – М.: ГИС Ассоциация, 1999. – 204 с.
5. Гитис В.Г., Ермаков Б.В. Основы пространственно-временного прогнозирования в геоинформатике. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2004. – 256 с.
6. ДеМерс М.Н. Географические информационные системы. – М.: Изд-во СП Дата+, 1999. – 491 с.
7. Зейлер М. Моделирование нашего мира (руководство ESRI по проектированию базы геоданных). – М.: МГУ, 2001. – 255 с.
8. Картография с основами топографии: Учеб. пособие для студентов педагогических институтов по специальности «География». Под ред. Г.Ю. Грюнберга. – М.: Просвещение, 1991. – 368 с.
9. Митчелл Э. Руководство по ГИС-анализу. Ч.1: Пространственные модели и взаимосвязи: Пер. с англ. – К.: ЗАО ЕСОММ Со; Стилос, 2000. – 198 с.
10. Самардак А.С. Геоинформационные системы. – Владивосток, 2005. – 124 с.
11. Светличный А.А., Андерсон В.Н., Плотницкий С.В. Географические информационные системы: технология и приложения. – Одесса: Астропринт, 1997. – 196 с.
12. Світличний О.О., Плотницький С.В. Основи геоінформатики. Навчальний посібник / Загальна ред. О.О. Світличного. – Суми: Університетська книга, 2005. – 320 с.

Додаткова література

1. Серапинас Б.Б. Математическая картография: Учебник для вузов / Балис Балио Серапинас. – М.: Издательский центр «Академи», 2005. – 336 с.
2. Peterson Gretchen N. GIS Cartography: A Guide to Effective Map Design / Gretchen N. Peterson. – Boca Raton – London – New-York: CRC Press, 2009. – 227 p.

Web-ресурси

1. <http://gisa.ru>
2. <http://gis-lab.info> – Сайт про ГІС і ДЗЗ
3. <http://www.dataplus.ru> – Усе про ГІС. Дослідження у галузі ДЗЗ
4. <http://www.gisok.spb.ru/>

Навчальна програма дисципліни «Екологія»

Укладач: професор, доктор біологічних наук О.Є.Ходосовцев

Пояснювальна записка

Екологія – фундаментальна і прикладна наука, яка досліджує процеси, що відбувалися і відбуваються на Землі у взаємовідносинах живих організмів з природним середовищем.

Одним з найважливіших завдань екології є оптимізація взаємин між людиною і навколишнім середовищем, екосистемами, видами, популяціями живих організмів. Під

час проведення досліджень та реалізації практичних заходів і цього наряду важливим є пошук шляхів гармонізації зростаючих потреб людства у природних ресурсах, особливо не поновлюваних, з потенційними можливостями навколишнього середовища.

Метою вивчення дисципліни „Основи екології” є формування у молоді фактично нового світогляду, заснованого на ґрунтовних екологічних знаннях та культурі спілкування з природою, оволодіння теоретичними основами екології та надбання практичних навичок з екологічної безпеки, раціонального природокористування, збереження і відтворення природних ресурсів, захисту екологічних прав громадян та інтересів держави.

По закінченні навчання з дисципліни студент повинен *знати*:

- головні фундаментальні основи існування і розвитку Всесвіту, заснованого на універсальному еволюціонізмі і самоорганізації матерії;
- теоретичні і практичні аспекти сучасної екології: еволюцію взаємовідносин людини і природи, структуру навколишнього середовища;
- особливості функціонування біосфери і окремих екосистем, великий та малий колообіги речовин, енергії та інформації в біосфері, формування і динаміку природних ресурсів Землі;
- структуру завдань, методи сучасної екології;
- характер основних екосистем, основні екологічні поняття і закони;
- основні джерела антропогенного забруднення довкілля, основні причини розвитку глобальної екологічної кризи;
- методи збереження компонентів природного середовища (атмосфери, гідросфери, літосфери, рослинного і тваринного світу);
- основи моніторингу навколишнього середовища та природокористування, новітні галузі екології;
- екологічні наслідки природних і антропогенних катастроф;
- значення міжнародного співробітництва в галузі охорони природи;
- стратегії і тактики виживання людства, основи глобальної екологічної політики.

уміти:

- виконувати екологічні узагальнення;
- застосовувати базові екологічні знання під час роботи в школі;
- розумітися в екологічній документації;
- приймати оптимальні екологічні рішення під час розв'язання локальних екологічних проблем.

Програма розроблена на основі нормативного курсу «Основи загальної екології» для студентів біологічного факультету Київського національного університету ім.Тараса Шевченка. –Київ, 2004.

Контроль знань та вмінь студентів з дисципліни „Загальна екологія” здійснюють шляхом написання рефератів, рішення контрольних робіт, виконання практичних робіт та участі у семінарських заняттях. Проміжними формами контролю знань та вмінь студентів з дисципліни є модульна контрольна робота, а підсумкова – залік.

Зміст дисципліни

ВСТУП

Екологія як наука і світогляд, її сучасний стан і місце серед фундаментальних та прикладних наук. Історія виникнення екології, еволюція екологічних знань та їх роль у становленні цивілізації. Структура сучасної екології. Антропоцентричний та біоцентричний підходи. Найновіші галузі сучасної екології. Завдання і напрями, методи та об'єкти сучасних екологічних досліджень. Специфіка екологічних завдань і досліджень в освітянській галузі.

Системний підхід в екології. Системні категорії. Рівні організації живих систем. Геосистеми та їх компоненти. Емерджентні властивості природних систем. Екологічна система органічного світу.

ОСНОВИ ТЕОРЕТИЧНОЇ ЕКОЛОГІЇ

Фактори середовища та загальні закономірності їх дії на організм

Організм та середовище (аутекологія) – наука про взаємини організмів з природними факторами. Поняття „середовище“, умови існування організмів. Основні середовища життя. Класифікація екологічних факторів. Поняття про ресурси. Лімітуючі фактори та екологічна валентність виду. Абіотичні фактори середовища і адаптація до них організмів. Біотичні фактори. Антропогенні чинники. Спільний вплив екологічних факторів на організм. Закони аутекології: закон мінімуму, закон толерантності.

Температура як фактор. Пойкілотермні та гомойотермні організми. Адаптації пойкілотермних організмів до низьких та високих температур. Механізми терморегуляції гомойотермних організмів. Класифікація організмів щодо дії температурного фактору.

Водна та мінеральні солі. Водно-сольовий обмін у водних організмів. Пойкілоосмотичні та гомойосмотичні організми. Осморегуляція у прісній та солоній воді. Водний та сольовий обмін наземних організмів. Екологічні групи рослин по відношенню до вологості. Пойкілогідричні та гомойгідричні рослини. Водно-сольовий обмін у тварин. Азотистий обмін у тварин.

Сонячне випромінювання. Розподіл сонячної енергії в біосфері. Автотрофні організми. Поняття про фотосинтез. Світлові та темнові реакції фотосинтезу. Екологічні групи рослин по відношенню до освітлення. Поняття про хемосинтез.

Організми як ресурс. Гетеротрофний тип живлення: осмотрофія та фаготрофія. Поживна цінність рослин та тварин.

Поняття про абіотичні фактори: шум, вітер, рН ґрунту, радіаційне випромінювання.

Структура і динаміка популяцій

Поняття популяції. Популяції як головна форма існування і еволюції живої речовини. Поняття про особину популяції: модулярні та унітарні організми. Основні аксіоми популяційної екології

Структура популяцій. Просторова, вікова, статевая структура популяцій. Особливості популяцій рослин і тварин.

Динаміка популяцій. Експоненціальний та логістичний ріст популяції. Типи динаміки популяцій.

Генетичні процеси в популяціях (поняття про генетичні механізми еволюції, генетичний код). Рівновага в популяціях. Закон Харді-Вайнберга.

Типи стратегій популяцій: віоленти, пацієнти, експлеренти.

Типи взаємин між особинами в популяціях та міжпопуляційні взаємини: нейтралізм, конкуренція, аменсалізм, хижацтво, паразитизм, коменсалізм, протокооперація, мутуалізм.

Біоценози як природні угруповання

Синекологія – вчення про екологію угруповань. Біоценоз і його динаміка як результат міжвидових взаємин. Поняття про екологічну нішу. Біоугруповання та їх стійкість. Класифікація біоценозів.

Фітоценоз. Видовий склад, структура фітоценозу. Просторова структура фітоценозу (горизонтальна, вертикальна). Видове різноманіття. Значення біотичних взаємозв'язків у регулюванні чисельності видів. Класифікація фітоценозів. Поняття про сукцесію фітоценозів. Типи сукцесій. Стійкість фітоценозів до антропопресингу. Основні фітоценози півдня України.

Екологічні системи, їх структура, енергетика, властивості

Екосистеми – основні структурні одиниці сфери життя. Критерії виділення екосистем. Компоненти, будова і закони формування їх структури. Біотична будова екосистеми. Характер зв'язків у екологічній системі. Трофічні ланцюги, рівні, сітки, піраміди.

Енергетичні характеристики навколишнього середовища. Сонячна енергія і теплове випромінювання. Енергетичний аналіз екосистеми. Рівняння енергетичного балансу екосистеми. Продуктивність екосистеми та її біотична та екологічна рівновага. Стійкість та життєздатність екосистем. Функції, кількість і головні властивості живої речовини в екосистемах, відповідність основним законам термодинаміки. Поняття екологічної ентропії.

Екосистеми різних рівнів. Класифікація різних екосистем, основні екосистеми світу та їх динаміка. Особливості наземних і водних екосистем, їх різноманітність. Екосистеми півдня України, їх розвиток і саморегулювання.

Біосфера - глобальна екосистема землі

Поняття „біосфера“. Вчення В.І. Вернадського про біосферу. Принцип універсального еволюціонізму самоорганізації матерії Пригожина. Сучасні погляди на еволюцію біосфери. Структурні елементи біосфери як глобальної екосистеми. Межі розповсюдження життя в географічній оболонці Землі.

Буферні системи захисту життя на Землі – атмосфера, іоносфера, озоновий шар, океани, моря, роль лісів, особливо гілеї. Закономірності функціонування біосфери. Джерела і потоки енергії в біосфері. Біогеохімічні цикли води, азоту, фосфору, вуглецю, кисню, сірки.

Еволюція біосфери. Геохронологічна шкала. Гіпотези про виникнення живої речовини, вплив її на еволюцію атмосфери, гідросфери та педосфери.

ЛЮДИНА І ПРИРОДА

Екологічні аспекти господарської діяльності людини

Сучасний стан біосфери і причини її деградації. Розвиток глобальної екологічної кризи та її прояви. Екологічні аспекти науково-технічного прогресу. Екологічний прогноз.

Світові природні та антропогенні глобальні екологічні проблеми як результат порушення саморегуляції екосфери. Загальна характеристика і типологія глобальних екологічних проблем.

Глобальна енергетична проблема, необхідність впровадження нових альтернативних видів енергії. Історична деградація агроекосистем під впливом меліорації.

Деградація навколишнього середовища під впливом антропогенної діяльності людини

Техносфера та техногенні чинники забруднення довкілля. Джерела антропогенних забруднень енергетичного, промислового, транспортного, комунально-побутового походження. Класифікація антропогенних забруднень. Вплив промислового і сільськогосподарського виробництва на деградаційні процеси.

Техноекотехнічні проблеми. Типи промислового виробництва. Техногенні аварії і катастрофи. Екотехніка і екотехнології. Екологічна ситуація. Характеристика регіональних екологічних ситуацій на півдні України.

Міські екосистеми. Урбоекологічні проблеми. Стан довкілля в містах. Людина в міському середовищі. Екологічні аспекти побуту людини в місті. Відходи міста. Очисні споруди. Міста майбутнього. Екологічні проблеми та регуляція росту населення Землі, моделі росту населення. Урбанізація. Заселення непридатних для життя людини територій.

Техногенний вплив та екологічні проблеми атмосфери

Екологічна роль атмосфери для всього живого на планеті. Склад, будова і властивості атмосфери. Джерела, масштаби, особливості забруднюючих атмосферу речовин та наслідки забруднення. Зміни в атмосфері зумовлені її забрудненням. Вплив глобальних екологічних проблем атмосфери на господарську діяльність, здоров'я людини і стан живих організмів рослинного та тваринного світу.

Джерела забруднення повітряного середовища України, специфіка підприємств забруднювачів. Заходи боротьби із забрудненням атмосфери. Пропаганда боротьби з тютюновим димом.

Атмосферні глобальні екологічні проблеми – „парниковий ефект“, озоніві діри, кислотні дощі, „кисневий голод“, зростаючий дефіцит чистої питної води. Транспортна екологічна проблема, її усунення та запровадження екологічно чистих видів транспорту.

Антропогенна діяльність та екологічні проблеми гідросфери

Сучасний стан водних ресурсів планети: Світового океану, поверхневих і надземних вод. Водні ресурси України. Чинники, що впливають на хімічний склад природних поверхневих вод. Потенційна здатність до самовідновлення, авторегуляції і самоочищення водойм. Основні джерела забруднення поверхневих вод та характеристика забруднювачів. Світовий океан і його забруднення.

Водні проблеми України. Регіональні проблеми водного басейну Дніпра, Чорного і Азовського морів. Специфіка екосистем великих і малих штучних водосховищ з регульованим стоком. Екологічна роль малих річок і боліт. Наслідки меліорації і хімізації сільськогосподарського виробництва. Раціональне використання прісних вод і економія води.

Стічні води, їх класифікація та методи очищення.

Антропогенний вплив та екологічні проблеми літосфери

Будова і склад літосфери. Екологічна роль і функції ґрунтів у ландшафті. Фактори ґрунтоутворення і властивості ґрунтів. Ґрунт як важковідновний ресурс. Стан земельних ресурсів світу і України. Фактори деградації і втрат ґрунтів. Значення ґрунтів у забезпеченні людства продуктами харчування. Запобігання деградації і збереження ґрунтової родючості. Вплив промислового і сільськогосподарського виробництва та комунально-побутової діяльності на стан ґрунтів. Забруднення ґрунтів. Характеристика основних забрудників.

Антропогенний вплив на флору і фауну

Біорізноманіття – запорука стійкості природних систем. Місце рослин і тварин у природі і житті людини. Вплив людини на представників флори і фауни. Стійкість живих істот до антропогенних впливів. Причини вимирання і зникнення видів. Екологообґрунтоване використання природних угідь. Природоохоронні концепції, охорона генофонду та ценофонду.

Перспективи розбудови екологічної мережі. Природно-заповідний фонд України. Національні парки, заповідники, заказники, пам'ятки природи. Роль екологічних коридорів. Природно-заповідний фонд півдня України.

Сучасний стан довкілля в Україні

Стратегія і тактика еколого-збалансованого розвитку України. Географічні, економічні, демографічні особливості країни. Традиції природокористування. Характеристика стану навколишнього середовища і здоров'я жителів України. Вплив Чорнобильської катастрофи, наслідки аварії Причини розростання та шляхи виходу з екологічної кризи.

Концепція сталого розвитку України: плани і реальність. Участь держави в міжнародній природоохоронній діяльності. Національна доповідь про стан навколишнього середовища в Україні. Екологічна безпека України.

Виховання екологічної свідомості та ноосферного мислення

Місце екологічних проблем у житті сучасного суспільства. Соціальна екологія та її проблеми. Екологія людини – біологічні і соціальні аспекти. Виникнення соціальних конфліктів на базі екологічної нерівності територій і спільнот людей, що на них мешкають. Нові підходи до вирішення проблеми забруднення навколишнього середовища в умовах суцільної глобалізації і інформатизації суспільства. Масові громадські рухи і політичні партії, їх спрямованість і форми діяльності у вирішенні екологічних проблем. Рухи антиглобалістів, їх причини.

Формування екологічної свідомості і ноосферного мислення як єдиний можливий шлях продовження життя цивілізації на Землі. Витоки і недоліки ноосферної концепції. В.І. Вернадський і П'єр Тейар де Жарден. Сучасне трактування ідеї ноосфери. Стратегія і тактика виживання людства.

Роль та завдання безперервної екологічної освіти і виховання у підготовці фахівців з фізичного виховання. Формування екологічної етики і екоморальних норм. Екологічна культура. Екотуризм. Проблеми формування екологічного світогляду у учнів на уроках біології, географії та позашкільних заходах. Значення екологічного навчання і виховання у формуванні екологічної культури громадян.

Список рекомендованої літератури

1. Акімова Т.А., Хаскин В.В. Екология: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 455с.
2. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій в схемах. – К.: Вентурі, 1996. – 452с.
3. Барановський В.А. Екологічний атлас України. – К.: Географіка, 2000.
4. Білявський Г.О. Основи екології: теорія та практика. – К.: Лібра, 2002. – 352с.
5. Білявський Г.О. Основи екологічних знань. – К.: Либідь, 2000. – 336с.
6. Гайнріх Д., Гертт М. Екологія: Пер. з 4-го нім. вид. /Наук. ред. пер. В.В. Сребряков. – К.: Знання-Пресс, 2001. – 287с.
7. Дерій СІ., Ілюха В.О. Екологія. – К.: Вид-во Укр. фітосоц. центру, 1998. – 196с.
8. Джигирей В.С. Основи екології та охорона навколишнього середовища. – Львів: Афіша, 2000. – 272с.
9. Злобін Ю.А. Основи екології. – К.: ТОВ Лібра, 1998. – 248с.
10. Інформація про стан навколишнього природного середовища Херсонської області за 2005 рік. – Херсон, 2006 – 142 с.
11. Корабльова А.Т. Екологія: взаємовідносини людини і середовища. – Дніпропетровськ: Центр екологічної освіти. Вид. 2, 2001. – 265с.
12. Корсак К.В., Плахотнік О.В. Основи екології: Навчальний посібник. – К.: МАУП 1998. – 228с.
13. Кучерявий В.П. Екологія. – Львів: Світ, 2000. – 480с.
14. Ревелль П., Ревелль Ч. Среда нашего обитания. В 4 кн. /Пер. с англ. С.В. Ан, Т.В. Никитиной. – М.: Мир, 1999. – 340с.
15. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 637с.
16. Реймерс Н.Ф. Экология (теория, законы, правила, принципы и гипотезы). – М.: Россия молодая, 1994. – 366с.

Укладач: доцент, кандидат педагогічних наук К.І. Ковальова

Пояснювальна записка

Дисципліна «Методика викладання географії» вивчається студентами спеціальності «Географія» і відіграє важливу роль у спеціальній підготовці студентів до подальшої професійної діяльності у навчальних закладах. У процесі викладання курсу у студентів повинна сформуватися система знань та вмінь педагогічної роботи, достатня методична озброєність з врахуванням специфічності предмета географії, особливості та виключності його міжпредметних зв'язків, насамперед з економікою, фізикою, хімією, математикою історією, правом, суспільствознавством, дидактикою, віковою психологією.

Метою курсу є забезпечення усвідомлення студентами теоретичних основ шкільної географічної освіти та методики навчання географії; розкриття основних методичних понять і закономірностей; вироблення методологічних основ методичного мислення і практичної діяльності по навчанню і вихованню учнів.

Завдання курсу:

- **методичні:** навчити самостійно визначати зміст і методи навчання географії, вміти диференціювати навчальну інформацію на основну (поняття, закономірності, світоглядні ідеї) та допоміжну;
- **пізнавальні:** забезпечити засвоєння теоретичних та практичних основ шкільної географії та методики її викладання, осмислення досвіду кращих вчителів, прищеплення вмінь вивчати провідні географічні ідеї, організовувати експериментальні дослідження;
- **практичні:** навчити проектувати зміст навчання, здійснювати види навчально-виховного процесу, планувати різні види пізнавальної діяльності школярів і способи їх включення у процес навчальної діяльності.

Вимоги до знань і вмінь

Студент повинен знати: зміст шкільних курсів географії; методи і засоби навчання географії; форми організації навчально-виховного процесу з географії; особливості процесу формування знань, умінь, навичок на уроках географії; можливості застосування інтерактивних технологій при вивченні шкільних географічних курсів.

Студент повинен вміти: аналізувати зміст і структуру навчальної програми з географії; проектувати зміст навчання; конструювати урок, визначати його мету, структуру, систему методів навчання; здійснювати види навчально-виховного процесу; розв'язувати географічні задачі; розробляти та проводити практичні роботи з шкільних курсів географії.

Зміст дисципліни

Загальна методика.

Предмет методики викладання географії як науки. Основні категорії методики. Структура науки, зв'язок з іншими науками. Сучасні проблеми методичної науки. Методи науково-педагогічних досліджень у шкільній географії та методиці викладання. Педагогічний експеримент. Розвиток шкільної географії та методики викладання.

Завдання, структура та зміст шкільного курсу географії. Загальноосвітні та світоглядні завдання географічної освіти. Система географічних наук та її відображення в шкільному курсі.

Методи навчання географії. Характеристика методів за рівнем організації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Проблемне навчання географії.

Засоби навчання географії. Суть і функції засобів навчання географії. Сучасна класифікація. Географічна карта як джерело знань.

Процес навчання географії. Навчання як двосторонній процес, формування знань: поняття, причинно-наслідкові зв'язки, закономірності уявлення, факти.

Принципи навчання географії. Виховуючий характер навчання. Краєзнавчий принцип навчання географії.

Форми організації навчання географії. Урок географії. Проблема сучасного уроку. Типи і структура уроків. Планування навчальної роботи. Підготовка до уроку. План-конспект. Поурочне, тематичне і календарне планування.

Навчальні екскурсії з географії. Теоретична, практична і організаційна підготовка до екскурсій. Зміст, організація та методика проведення екскурсій в природу та на виробництво.

Позакласна робота з географії. Значення, організаційні форми, зміст, методика проведення позакласної роботи. Тиждень географії. Географічні олімпіади. Туристсько-краєзнавча робота.

Окремі методики.

Курс загальної фізичної географії. Мета та навчально-виховні завдання, світоглядні ідеї. Структура та зміст курсу. Дидактичне забезпечення курсу. Реалізація краєзнавчого принципу навчання. Організація і методика спостережень у природі. Календар погоди. Фенологічні спостереження. Система практичних робіт. Практичні роботи на місцевості. Методичні особливості вивчення розділів «Земля в космічному просторі», «Земля на плані і карті», «Оболонки Землі». Картографічні матеріали на уроках географії. Досвід вчителів географії.

Курс географії материків і океанів. Мета і навчально-виховні завдання. Структура та зміст навчального матеріалу. Дидактичне забезпечення курсу. Тематичні карти на уроках географії. Формування прийомів навчальної роботи з картами. Види і система практичних робіт. Проблемний підхід до навчання географії світу. Типові плани характеристик фізико-географічних об'єктів. Досвід вчителів, його вивчення і застосування.

Курс фізичної географії України. Мета і навчально-виховні завдання, структура і зміст курсу. Міжкурсові зв'язки. Формування знань та вмінь учнів. Шкільне краєзнавство, краєзнавчий принцип вивчення географії України. Засоби навчання. Варіативність підручників. Картографічні матеріали. Система практичних робіт у курсі. Особливості вступного уроку. Формування географічного образу України. Поглиблення знань про зв'язок тектоніки, геологічної будови, рельєфу і корисних копалин. Особливості методики вивчення клімату. Використання опорних знань при вивченні вод, ґрунтів, рослинного і тваринного світу, ПТК і фізико-географічного районування. Навчально-виховне значення та методика вивчення теми «Фізична географія своєї області». Топоніміка. Позакласна робота.

Курс економічної і соціальної географії України. Мета і навчально-виховні завдання, структура і зміст курсу. Дидактичне забезпечення. Використання картографічних матеріалів та нових засобів навчання. Система нових понять. Типи уроків у курсі. Методика формування понять про геополітичне положення України, демографічну ситуацію та демографічні проблеми. Методика вивчення галузевої та територіальної структури господарства. Практичні роботи в курсі. Робота з контурними картами. Проблемний підхід до вивчення курсу. Методика вивчення економічних районів України. Зміст, значення, методика викладання економічної і соціальної географії своєї області. Досвід вчителів, його вивчення і застосування. Позакласна робота при вивченні курсу. Зв'язок навчання з позакласною навчально-дослідною роботою. Екскурсія на підприємство. Мотивація навчальної діяльності. Значення курсу як засобу профорієнтації учнів.

Курс економічної і соціальної географії світу. Мета і навчально-виховні завдання, структура і зміст курсу. Економіко-географічні поняття. Система понять і причинно-наслідкових зв'язків. Методика формування знань і вмінь учнів. Міжпредметні зв'язки. Самостійні і практичні роботи в курсі. Дидактичне забезпечення. Формування основ розуміння сучасної політичної карти світу. Вивчення населення світу, світового господарства. Типові плани економіко-географічних характеристик країн. Вступні і узагальнюючі уроки. Уроки тематичних атестацій. Досвід вчителів, його вивчення і

застосування. Особистість вчителя. Теоретична самопідготовка і педагогічна майстерність вчителя. Культура мовлення і спілкування. Самоорганізація праці вчителя географії.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Душина Л.М., Понурова Г.А. Методика преподавания географии. - М.: Просв., 1997. -202 с.
2. Заставний Ф. Фізична географія України. 8 клас. - К.:Вища школа 1999.-254с.
3. Масляк П.А., Шищенко П.Г. Географія України. 8-9 класи. - К. Зодіак-ЕКО, 2000-427 с.
4. Методика викладання географії в школі (За.ред.. С.Г.Коберніка). - К. Стафед-2, 2000.-317 с.
5. Панчешникова Л.М. Методика обучения географии в средней школе. М.: Просв., 1983.-317 с.
6. Пестушко В.Ю., Сасихов В.О., Уварова Г.Є. Географія материків і океанів. -К.: Освіта, 1999. -230с.
7. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія 6-11 класи. - К.: Перун, 2005.- 90с.
8. Підручники для загальноосвітньої школи:
9. Скуратович В.А., Коваленко Н.О., Круглик Л.І. Географія. 6 клас. К.: Освіта, 2001.- 122 с.

Додаткова література

1. Статті в методичних журналах «Географія і основи економіки і школі», «Рідна школа», «География в школе», «География»
2. Замковий В.П. Майстерність учителя географії. - К.: Рад. Школа, 1972.-172 с,
3. Круглик Л.І. Методика вивчення географії у 8 класі. - К.: Рад. школа 1977,-92 с.
4. Чернишова Е.Я. Учебные экскурсии по географии. - М.: Просв., 1980 -111с.
5. Яковлев Н.Н., Сохор А.М. Методика и техника урока в школе. - М. Просв., 1985.- 205 с.

Web – ресурси

Все для учителя географии. – Режим доступа: <http://geo.1september.ru/>

Навчальна програма дисципліни

«Безпека життєдіяльності»

Укладач: викладач Л.Р. Жукова

Нормативна навчальна дисципліна «Безпека життєдіяльності» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів напрямку підготовки «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансованого природокористування», за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Пояснювальна записка

Мета курсу – вивчення дисципліни – забезпечити відповідні сучасним вимогам знання студентів про загальні закономірності виникнення і розвитку небезпек, надзвичайних ситуацій, в першу чергу техногенного характеру, їх властивості, можливий вплив на життя і здоров'я людини та сформулювати необхідні в майбутній практичній

діяльності спеціаліста уміння і навички для їх запобігання і ліквідації, захисту людей та навколишнього середовища.

Завдання курсу:

- **Теоретичні** – оволодіти системою знань сучасних проблем і головних завдань безпеки життєдіяльності та вміння визначити коло своїх обов'язків з питань виконання завдань професійної діяльності з урахуванням ризику виникнення небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків на об'єктах господарювання;

- **Практичні** – сформувати вміння ідентифікувати потенційні небезпеки, тобто розпізнавати їх вид, визначати просторові та часові координати, величину та імовірність їх прояву;

визначати небезпечні, шкідливі та вражаючі фактори, що породжуються джерелами цих небезпек;

прогнозувати можливість і наслідки впливу небезпечних та шкідливих факторів на організм людини, а вражаючих факторів - на безпеку системи „людина - життєве середовище”;

використовувати нормативно-правову базу захисту особистості та навколишнього середовища, прав особи на працю, медичне забезпечення, захист у надзвичайних ситуаціях тощо;

розробляти заходи та застосовувати засоби захисту від дії небезпечних, шкідливих та вражаючих факторів;

запобігати виникненню надзвичайних ситуацій, а в разі їх виникнення приймати адекватні рішення та виконувати дії, спрямовані на їх ліквідацію;

використовувати у своїй практичній діяльності громадсько-політичні, соціально-економічні, правові, технічні, природоохоронні, медико-профілактичні та освітньо-виховні заходи, спрямовані на забезпечення здорових і безпечних умов існування людини в сучасному навколишньому середовищі;

планувати заходи щодо створення здорових і безпечних умов життя та діяльності у системі „людина - життєве середовище”.

Після вивчення курсу “Безпека життєдіяльності ” студенти повинні

Знати:

- культуру безпеки і ризик-орієнтоване мислення, при якому питання безпеки, захисту й збереження навколишнього середовища розглядаються як найважливіші пріоритети в житті й діяльності;

- знання вміння оцінити середовище перебування щодо особистої безпеки, безпеки колективу, суспільства, провести моніторинг небезпечних ситуацій та обґрунтувати головні підходи та засоби збереження життя, здоров'я та захисту працівників в умовах загрози і виникнення небезпечних та надзвичайних ситуацій;

- здатність приймати рішення щодо безпеки в межах своїх повноважень.

Професійні компетенції за видом діяльності охоплюють:

виробничо-технологічна діяльність:

- здатність орієнтуватися в основних методах і системах забезпечення техногенної безпеки, обґрунтовано вибирати відомі пристрої, системи та методи захисту людини і природного середовища від небезпек;

- вміння оцінити сталість функціонування об'єкту господарювання в умовах надзвичайних ситуацій та обґрунтувати заходи щодо її підвищення;

- вміння обґрунтувати та забезпечити виконання комплексу робіт на об'єкті з попередження виникнення надзвичайних ситуацій, локалізації та ліквідації їхніх наслідків;

організаційно-управлінська діяльність:

- здатність орієнтуватися в основних нормативно-правових актах в області забезпечення безпеки;

- знання організаційно-правових заходів забезпечення безпечної життєдіяльності та вміння обґрунтувати та забезпечити виконання у повному обсязі заходів з колективної та особистої безпеки;

- вміння забезпечити координацію зусиль виробничого колективу в попередженні виникнення надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків;

проектно-конструкторська діяльність:

- вміння ідентифікувати небезпечні чинники природного та техногенного середовищ і віднайти шляхи відвернення їхньої уражальної дії використовуючи імовірнісні структурно-логічні моделі;

- вміння оцінити безпеку технологічних процесів і обладнання та обґрунтувати заходи щодо її підвищення;

- вміння обґрунтувати нормативно-організаційні заходи забезпечення безпечної експлуатації технологічного обладнання та попередження виникнення надзвичайних ситуацій;

педагогічно-консультативна діяльність:

- обґрунтування та методичне забезпечення проведення навчання серед працівників та населення з питань безпеки життєдіяльності та дій за надзвичайних ситуацій;

- вміння надати допомогу та консультації працівникам та населенню з практичних питань безпеки життєдіяльності та захисту у надзвичайних ситуаціях;

контрольно-консультативна діяльність:

- оцінювати стан готовності підрозділу до роботи в умовах загрози і виникнення НС за встановленими критеріями і показниками та надавати консультації працівникам організації (підрозділу) щодо підвищення його рівня;

- здатність аналізувати механізми впливу небезпек на людину, визначати характер взаємодії організму людини з небезпеками середовища існування з урахуванням специфіки механізму токсичної дії небезпечних речовин, енергетичного впливу та комбінованої дії уражальних факторів;

Міжпредметні зв'язки: дисципліна «Безпека життєдіяльності» має між предметні зв'язки з наступними курсами, які викладаються студентам-екологам: «Екологія людини», «Екологічна безпека», «Екологічний інжиніринг» тощо.

Зміст дисципліни

ВСТУП

Історія виникнення питань, пов'язаних з проблемою безпеки життєдіяльності людини. Етапи розвитку проблеми. Основні положення Концепції національної безпеки України. Безпека життєдіяльності, як галузь науково-практичної діяльності та навчальна дисципліна. Предмет, структура та функції дисципліни „Безпека життєдіяльності”. Мета і завдання дисципліни; її основні положення, як невід’ємної складової частини та загальноосвітньої компоненти підготовки всебічно розвиненої особи. Роль дисципліни у формуванні в майбутніх спеціалістів знань, умінь та навичок забезпечення безпеки діяльності, життя та здоров’я людини в умовах існуючого в країні рівня безпеки, пов’язаного з навколишнім середовищем, довкіллям, побутом, транспортом, виробництвом, соціальними відносинами тощо, рівнем державної системи захисту людини, а також рівнем індивідуальної природної та набутої захищеності особи. Зв’язок дисципліни з загальноосвітніми та профільюючими дисциплінами. „Безпека життєдіяльності” - фундамент загальної освіти з проблем безпеки та базова дисципліна для подальшого вивчення курсів „Основи екології”, „Основи охорони праці”, „Охорона праці в галузі” та „Цивільна оборона”.

Тема 1. Категорійно-понятійний апарат з безпеки життєдіяльності, таксономія небезпек. Ризик як кількісна оцінка небезпек.

Зміст теми. Модель життєдіяльності людини. Головні визначення – безпека, загроза, небезпека, надзвичайна ситуація, ризик. Безпека людини, суспільства, національна безпека. Культура безпеки як елемент загальної культури, що реалізує захисну функцію людства. Аксиоми безпеки життєдіяльності. Методологічні основи безпеки життєдіяльності. Системний підхід у безпеці життєдіяльності. Таксономія, ідентифікація та квантифікація небезпек. Види небезпек: мікро- та макро-біологічна, вибухопожежна, гідродинамічна, пожежна, радіаційна, фізична, хімічна, екологічна. Критерії переходу небезпечної події у НС, одиниці виміру показників класифікаційної ознаки НС та їхні порогові значення у природному середовищі, виробничій, транспортній та інших сферах життєдіяльності. Класифікація НС за причинами походження, територіального поширення і обсягів заподіяних або очікуваних збитків.

Професійна складова

Ідентифікація та оцінювання рівня небезпеки за допомогою імовірнісних структурно-логічних моделей, застосованих у відповідній галузі господарювання. Обґрунтування категорії ОГ за рівнем загрози техногенного, природного і терористичного характеру та ступенем їхньої захищеності. Визначення потенційно-небезпечних об'єктів і територій. Об'єкти підвищеної небезпеки та класи їхньої небезпечності.

Тема 2. Природні загрози та характер їхніх проявів і дії на людей, тварин, рослин, об'єкти економіки.

Зміст теми. Характеристика небезпечних геологічних процесів і явищ: землетрус, карст, осідання ґрунтів над гірничими виробками, зсув, обвал, ерозія ґрунту. Вражаючі фактори, що ними формуються, характер їхніх проявів та дії на людей, тварин, рослин, об'єкти економіки та навколишнє середовище.

Негативний вплив на життєдіяльність людей та функціонування об'єктів економіки в умовах проявів вражаючих факторів небезпечних метеорологічних явищ: сильного вітру, урагану, смерчу, шквалу, зливи, сильної спеки, морозу, снігопаду, граду, ожеледі.

Небезпечні гідрологічні процеси і явища: підтоплення, затоплення повеневими або паводковими водами, талими водами та в поєднанні з підняттям ґрунтових вод, підтоплення внаслідок затору льоду, вітрові нагони. Вражаючі фактори, що ними формуються, характер їхніх проявів та наслідки.

Пожежі у природних екосистемах (ландшафтна, лісова, степова, торф'яна пожежа). Вражаючі фактори природних пожеж, характер їхніх проявів та наслідки.

Біологічні небезпеки. Вражаючі фактори біологічної дії. Характеристика небезпечних патогенних мікроорганізмів: найпростіші, гриби, віруси, рикетсії, бактерії. Пандемії, епідемії, масові отруєння людей. Загальна характеристика особливо небезпечних хвороб (холера, сибірка, чума та ін.). Інфекційні захворювання тварин і рослин.

Професійна складова

Регіональний комплекс природних загроз. Методи виявлення їхніх вражаючих факторів, номенклатура та одиниці виміру. Комплекс заходів з запобігання природних НС та організації дій щодо усунення їхніх негативних наслідків.

Тема 3. Техногенні небезпеки та їхні наслідки.

Зміст теми. Техногенні небезпеки та їх вражаючі фактори за генезисом і механізмом впливу. Класифікація, номенклатура і одиниці виміру вражаючих факторів фізичної та хімічної дії джерел техногенних небезпек.

Промислові аварії, катастрофи та їхні наслідки. Рівні виробничих аварій в залежності від їхнього масштабу. Втрати міцності, деформації, провали і руйнування будівель та споруд. Пошкодження енергосистем, інженерних і технологічних мереж.

Небезпечні події на транспорті та аварії на транспортних комунікаціях. Вимоги до транспортування небезпечних речовин. Маркування небезпечних вантажів з небезпечними речовинами.

Гідродинамічні об'єкти і їхнє призначення. Причини виникнення гідродинамічних небезпек (аварій). Хвиля прориву та її вражаючі фактори. Вимоги до розвитку і розміщення об'єктів гідродинамічної безпеки.

Загальні поняття про основи теорії розвитку та припинення горіння. Етапи розвитку пожежі. Зони горіння, теплового впливу, задимлення, токсичності. Небезпечні для людини фактори пожежі. Вибух. Фактори техногенних вибухів, що призводять до ураження людей, руйнування будівель, споруд, технічного устаткування і забруднення навколишнього середовища. Класифікація об'єктів за їхньою пожежо вибухонебезпекою. Показники пожежо вибухонебезпеки речовин і матеріалів. Законодавча база в галузі пожежної безпеки. Основи забезпечення пожежної безпеки підприємств, установ, організацій, Відповідальність за порушення (невиконання) вимог пожежної безпеки.

Джерела радіації та одиниці її вимірювання. Класифікація радіаційних аварій за характером дії і масштабами. Фази аварій та фактори радіаційного впливу на людину. Механізм дії іонізуючих випромінювань на тканини організму. Ознаки радіаційного ураження. Гостре опромінення. Хронічне опромінення. Нормування радіаційної безпеки. Рівні втручання у разі радіаційної аварії. Вимоги до розвитку і розміщення об'єктів атомної енергетики. Чорнобильська катастрофа: події, факти, цифри. Категорії зон радіоактивно забруднених територій внаслідок аварії на ЧАЕС. Режими захисту населення. Захист приміщень від проникнення радіоактивних речовин.

Класифікація небезпечних хімічних речовин за ступенем токсичності, здатності до горіння, впливом на організм людини. Характеристика класів безпеки згідно із ступенем їхньої дії на організм людини. Особливості забруднення місцевості, води, продовольства у разі виникнення аварій з викидом небезпечних хімічних речовин. Класифікація суб'єктів господарювання і адміністративно-територіальних одиниць за хімічною безпекою. Типологія аварій на хімічно-небезпечних об'єктах та вимоги до їхнього розміщення і розвитку. Захист приміщень від проникнення токсичних аерозолів. Організація дозиметричного й хімічного контролю.

Професійна складова

Головні вимоги Правил техногенної безпеки галузей господарювання, підприємств, установ та організацій в залежності від профільного напрямку ВНЗ.. Загальні вимоги до безпечності технологічного обладнання, виробничих процесів, будівель і споруд. Особливості структури виробництва. Внутрішні фактори, що впливають на безпечність діяльності об'єкту господарювання. Комплекс робіт на об'єкті з попередження НС, локалізації та ліквідації їхніх наслідків за відомими алгоритмами, технологіями з урахуванням чинних галузевих норм і правил.

Тема 4. Соціально-політичні небезпеки, їхні види та характеристики. Соціальні та психологічні фактори ризику. Поведінкові реакції населення у НС.

Зміст теми. Глобальні проблеми людства: глобальна біосферна криза, екологічна криза, ресурсна криза, мирне співіснування, припинення гонки озброєння та відвернення ядерної війни, охорона навколишнього природного середовища, паливно-енергетична, сировинна, продовольча, демографічна, інформаційна, ліквідація небезпечних хвороб. Соціально-політичні конфлікти з використанням звичайної зброї та засобів масового ураження. Види тероризму, його первинні, вторинні та каскадні вражаючі фактори; збройні напади, захоплення й утримання об'єктів державного значення; встановлення

вибухового пристрою у багатолюдному місці, установі (організації, підприємстві), викрадання зброї та небезпечних речовин з об'єктів їхнього зберігання, використання, перероблення або під час транспортування. Класифікація об'єктів щодо забезпечення захисту від терористичних дій. Аналіз аварійних ситуацій під час технологічного тероризму. Антитерористичні критерії оцінки уразливості та підвищення стійкості роботи об'єктів підвищеної небезпеки. Сучасні інформаційні технології та безпека життєдіяльності людини. Особливості впливу інформаційного чинника на здоров'я людини та безпеку суспільства.

Соціальні фактори, що впливають на життя та здоров'я людини. Корупція і криміналізація суспільства. Маніпуляція свідомістю. Розрив у рівні забезпечення життя між різними прошарками населення. Шкідливі звички, соціальні хвороби та їхня профілактика. Алкоголізм та наркоманія. Зростання злочинності як фактор небезпеки. Види злочинних посягань на людину. Поняття та різновиди натовпу. Поводження людини в натовпі. Фактори, що стійко або тимчасово підвищують індивідуальну імовірність наразитись на небезпеку.

Психологічна надійність людини та її роль у забезпеченні безпеки. Захисні властивості людського організму. Види поведінки людини та її психічна діяльність: психічні процеси, стани, властивості. Поняття про психоемоційні напруження (стрес). Види напруження. Психотипи за реакцією людей на небезпеку. Частота змін стресових станів у людей, що знаходяться в районі НС.

Професійна складова

Психосоціальні наслідки впливу негативних факторів небезпек НС. Психологічна та медична реабілітація постраждалого населення. Професії підвищеного ризику. Психофізіологічний вплив оточення на людину. Основи підвищення психофізіологічної стійкості кадрів до професійних небезпек.

Тема 5. Застосування ризик орієнтованого підходу для побудови імовірнісних структурно-логічних моделей виникнення та розвитку НС.

Зміст теми. Загальний аналіз ризику і проблем безпеки складних систем, які охоплюють людину (керівник, оператор, персонал, населення), об'єкти техносфери та природне середовище. Індивідуальний та груповий ризик. Концепція прийнятного ризику. Розподіл підприємств, установ та організацій за ступенем ризику їхньої господарської діяльності щодо забезпечення безпеки та захисту населення і територій від НС. Управління безпекою через порівняння витрат та отриманих вигод від зниження ризику.

Головні етапи кількісного аналізу та оцінки ризику. Методичні підходи до визначення ризику. Статистичний метод. Метод аналогій. Експертні методи оцінювання ризиків. Застосування у розрахунках ризику імовірнісних структурно-логічних моделей. Визначення базисних подій. Ідентифікація ризику. Розробка ризик-стратегії з метою зниження вірогідності реалізації ризику і мінімізації можливих негативних наслідків. Вибір методів (відмова від ризиків, зниження, передача і ухвалення) та інструментів управління виявленим ризиком.

Професійна складова

Визначення наявних проблем з безпеки і захисту ОГ у НС, рівня їхнього ризику. Галузеві вимоги і норми щодо забезпечення сталого функціонування ОГ та контролю за станом його основних фондів.

Тема 6. Менеджмент безпеки, правове забезпечення та організаційно-функціональна структура захисту населення та АТО у НС.

Зміст теми. Правові норми, що регламентують організаційну структуру органів управління безпекою та захистом у НС, процеси її функціонування і розвитку, регламентацію режимів запобігання і ліквідації НС. Структурно-функціональна схема державного управління безпекою та захистом у НС в Україні з урахуванням правового статусу і повноважень органів влади. Органи управління, сили і ресурси з попередження та реагування на НС на державному рівні. Загальні норми законодавства, підзаконних актів, стандарти і технічні умови, технічні і адміністративні регламенти, що регламентують принципи і механізми регулювання безпеки, зниження ризиків і пом'якшення наслідків НС. Превентивні та ситуаційні норми: експертиза, ліцензування, сертифікація, аудит; підвищення технологічної безпеки виробничих процесів та експлуатаційної надійності об'єктів, підготовка об'єктів економіки і систем життєзабезпечення до роботи в умовах НС. Компенсаційні та регламентні норми: пільги, резервування джерел постачання, матеріально-технічних і фінансових ресурсів, страхування, спеціальні виплати, норми цивільної, адміністративної відповідальності та процедури їхнього застосування.

Зонування території за можливою дією вражаючих факторів НС. Основні показники рівнів небезпеки регіону, де знаходиться ВНЗ, які внесено у Паспорт ризику виникнення надзвичайних ситуацій області. Загальні засади моніторингу НС та порядок його здійснення. Застосування захисних бар'єрів та видів цивільного захисту: фізичного, постійно діючого функціонального, природного, комбінованого.

Загальні функції управління пов'язані з прогнозуванням, плануванням, регулюванням, координацією і контролем. Управлінське рішення, його сутність, правове, організаційне, інформаційне та документальне забезпечення. Загальна технологія та моделі прийняття управлінських рішень. Інформаційна підтримка та процедурне забезпечення прийняття й реалізації рішень пов'язаних з усуненням загрози виникнення НС або реагуванням на НС та організації ліквідування її наслідків.

Головні положення про навчання персоналу підприємств, установ і організацій діям та способам захисту в разі виникнення НС та аварій. Система інструктажів. Програми підготовки населення до дій у НС. Спеціальні об'єктові навчання і тренування. Функціональне навчання керівних працівників і фахівців, які організують та здійснюють заходи у сфері цивільного захисту.

Критерії та показники оцінки ефективності функціонування системи безпеки та захисту в НС об'єкту господарювання.

Професійна складова

Система управління безпекою та захистом у НС в галузі, як складова державної системи, її місце і значення в системі управління функціонуванням галузі. Організаційна побудова системи управління безпекою та захистом у НС на підприємстві, в установі та організації. Завдання і повноваження спеціально створених координуючих і постійних органів управління безпекою і захистом у НС.

Фінансування заходів з ліквідації наслідків НС, відшкодування збитків постраждалим. Страховий механізм відшкодування збитків від НС. Порядок надання фінансової допомоги та схема опрацювання звернень щодо виділення коштів з резервного фонду державного бюджету. Використання матеріальних ресурсів з державного, оперативного, регіонального та місцевого резерву. Порядок підготовки матеріалів, на підставі яких надається експертний висновок щодо рівня НС.

Тема 7. Управління силами та засобами ОГ під час НС.

Зміст теми.

Порядок надання населенню інформації про наявність загрози або виникнення НС, правил поведінки та способів дій в цих умовах.

Сутність і особливості оперативного управління за умов виникнення НС. Міські, заміські, запасні та пересувні пункти управління в НС. Спеціально уповноважений керівник та штаб з ліквідації НС. Сили і засоби постійної готовності.

Мета і загальна характеристика рятувальних та інших невідкладних робіт. Техніка, що застосовується при ліквідації наслідків НС. Розрахунок сил та їх ешелоноване угруповання. Склад та завдання угруповання сил першого, другого ешелонів та резерву. Організація взаємодії сил при проведенні аварійно-рятувальних робіт та основних видів забезпечення у зоні НС.

Здійснення карантинних та інших санітарно-протиепідемічних заходів. Технічні засоби і способи проведення дезактивації, дегазації та дезінфекції території, техніки, транспорту, будівель, приміщень, одягу, взуття і засобів захисту, продовольства, води, продовольчої сировини і фуражу. Дезактивуючи, дегазуючи та дезінфікуючи розчини..

Професійна складова

Спеціальні відомчі та позаштатні формування, які залучаються (у межах їхніх тактико-технічних можливостей) до проведення рятувальних та інших невідкладних робіт. Визначення порядку їхнього приведення до готовності та організації управління діями у процесі виконання завдань.

Основні засоби, тактика дій і способи виконання робіт у зоні НС в залежності від профільного напрямку ВНЗ. Матеріально-технічне, медичне та інші види забезпечення при проведенні рятувальних та інших невідкладних робіт на об'єктах галузі. Організація життєзабезпечення населення у НС та надання гуманітарної допомоги потерпілим.

Список використаних джерел:

Перелік основної літератури:

1. Безпека життєдіяльності (забезпечення соціальної, техногенної та природної безпеки: Навч. посібник/ В.В. Бегун, І.М. Науменко - К.: , 2004. – 328с.
2. Березуцький В.В., Васьковець Л.А., Вершиніна Н.П. та ін. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник / За ред. проф. В.В. Березуцького. – Х.: Факт, 2005. – 348 с.
3. Желібо Є. П., Заверуха Н. М., Зацарний В. В. Безпека життєдіяльності. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти України I-IV рівнів акредитації/ за ред. /Є. П. Желібо, і В.М. Пічі. – Львів: Піча Ю.В., К.: "Каравела", Львів: "Новий Світ.", 2002. – 328 с.
4. Касьянов М.А., Ревенко Ю.П., Медяник В.О., Арнаут І.М., Друзь О.М., Тищенко Ю.А. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. – 284 с.
5. Концепція освіти з напрямку "Безпека життя і діяльності людини" / В.О. Кузнецов, В.В. Мухін, О.Ю. Буров та ін. // Інформаційний вісник. Вища освіта. – К.: Вид-во наук.-метод. центру вищої освіти МОНУ, 2001. – № 6. – С. 6–17.
6. Ліпкан В.А. Безпекознавство: Навч. посіб. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 208 с.
7. Михайлюк В.О. Цивільний захист: Навч.посібник. Миколаїв: НУК, 2005. – ч.1. Соціальна, техногенна і природна безпека. – 136 с.
8. Михайлюк В.О., Халмурадов Б.Д. Цивільна безпека: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008, - 158 с.
9. Мохняк С.М., Дацько О.С., Козій О.І., Романів А.С., Петрук М.П., Скіра В.В., Васійчук

- В.О., Безпека життєдіяльності. Навчальний посібник. Львів. Видавництво НУ "Львівська політехніка", 2009.- 264 с.
- 10.Осипенко С.І., Іванов А.В. "Організація функціонального навчання у сфері цивільного захисту". Навчальний посібник. – К., 2008. – 286с.
 - 11.Скобло Ю.С., Соколовська Т.Б., Мазоренко Д.І., Тіщенко Л.М., Троянов М.М. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. – Київ: Кондор, 2003. – 424с.
 - 12.Черняков О.Г., Кочін І.В., Сидоренко П.І., Букін В.Є, Костенецький М.І. Медицина катастроф. Навч. посібник. К.: "Здоров'я". 2001, - 348 с.
 - 13.Яким Р.С. Безпека життєдіяльності. Навч. посіб. – Львів: Видавництво "Бескид Біт", 2005. – 304 с.
 - 14.Яремко З.М. Безпека життєдіяльності. Навчальний посібник. Львів. Видавничий центр ЛНУ ім. Ів. Франка, 2005.- 301 с.
- Додаткова література*
- 15.Бегун В.В., Бегун С.В., Широков С.В. Казачков І.В., Литвинов В.В., Письменный Е.Н. Культура безопасности на ядерных объектах Украины. Учебн. пособие. – К. НТУУ КПИ, 2009, -363с.
 - 16.Безопасность жизнедеятельности: Учебник / Под ред. проф. Э.А. Арустамова. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Изд. дом "Дашков и К", 2000. – 678 с.
 - 17.Безпека життєдіяльності: Навч. посіб. / О.С. Баб'як, О.М. Сітенко, І.В. Ківва та ін. – Х.: Ранок, 2000. – 304 с.
 - 18.Заплатинський В. М. Полімовний тлумачний словник з безпеки. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 120 с. ISBN 978-911-01-0002-1
 - 19.Заплатинський В., Матис Й. Безопасность в эру глобализации. Монография. – ЦУЛ, 2010.- 142.
 - 20.Іванова І.В., Заплатинський В.М., Гвозд'ї С.П. "Безпека життєдіяльності" навчально-контролюючі тести. – Київ: "Саміт-книга", 2005. – 148 с.
 - 21.Импульсная техника пожаротушения и многоплановой защиты. Изд.3-е, с изм. и доп./ Сост. В.Д.Захматов, А.С. Кожемякин. – Черкасы: ЧГТУ, 2002. – 31 с.
 - 22.Кулаласва Н.В., Михайлюк В.О., Халмурадов Б.Д., Ручні та пересувні засоби пожежогасіння: основні типи, будова та безпечне використання. Навчальний посібник. Київ, 2011. – 189 с.
 - 23.Кулешов Н.І., Уваров Ю.В., Олейник Є.Л., Пустомельник В.П., Єгурнов Ф.І. Пожежна безпека будівель та споруд. – Харків, 2004. – 271 с.
 - 24.Літвак С. М., Михайлюк В. О. Безпека життєдіяльності. Навч. посібник. Миколаїв. - ТОВ "Компанія ВІД". – 2001. – 230 с.
 - 25.Надзвичайні ситуації. Основи законодавства України. – К., 1998. – 544 с.
 - 26.Основи соціоекології: Навч. посіб. / Г.О. Бачинський, Н.В. Бернада, В.Д. Бондаренко та ін.; За ред. Г. О. Бачинського. – К.: Вища шк., 1995. – 238 с.
 - 27.Павленко А. Р. Компьютер и здоровье. Решение проблемы. 3-е изд., перераб. и доп. – К.: "Основа", 1998. – 152 с.
 - 28.Пістун І. П. Безпека життєдіяльності: Навч. посіб. – Суми: Університет. книга, 1999. – 301 с.
 - 29.Правила пожежної безпеки в Україні, затверджені наказом МНС України 19.10.2004 року № 126
 - 30.Смоляр В. І. Фізіологія та гігієна харчування. Підручник для студентів. – К.: "Здоров'я", 2000. – 335 с.
 - 31.Халмурадов Б.Д. Безпека життєдіяльності. Перша допомога в надзвичайних ситуаціях: Навч.посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 138 с.

32. Ярошевська В.М., Ярошевський М.М., Москальов І.В. Безпека життєдіяльності. – К.: НМЦ, 1997. – 292 с.
Internet-джерела
33. Офіційне інтернет-представництво Президента України <http://www.president.gov.ua/>.
34. Верховна Рада України <http://www.rada.kiev.ua> .
35. Кабінет Міністрів України <http://www.kmu.gov.ua/>.
36. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України <http://www.mon.gov.ua, www.osvita.com>.
37. Міністерство екології та природних ресурсів України <http://www.menr.gov.ua/>.
38. Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи <http://www.mns.gov.ua/>.
39. Рада національної безпеки і оборони України <http://www.rainbow.gov.ua/>.
40. Постійне представництво України при ООН <http://www.uamission.org/>.
41. Північноатлантичний альянс (НАТО) <http://www.nato.int/>.
42. Новини про поточні події у світі, в т. ч. про надзвичайні ситуації <http://www.100top.ru/news/> (російською мовою).
43. Сайт, присвячений землетрусам та сейсмічному районуванню території <http://www.scgis.ru/russian/>.
44. Сайт, присвячений надзвичайним ситуаціям природного характеру <http://chronicl.chat.ru/>.
45. Офіційний сайт Американського вулканологічного товариства <http://vulcan.wr.usgs.gov/> (англійською мовою).
46. Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів при Раді національної безпеки і оборони України <http://www.eriou.ukrtel.net/index.htm>.
47. <http://www.dnop.kiev.ua> - Офіційний сайт Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду (Держгірпромнагляду).
48. <http://www.social.org.ua> - Офіційний сайт Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.
49. <http://www.iacis.ru> - Официальный сайт Межпарламентской Ассамблеи государств–участников Содружества Независимых Государств (МПА СНГ).
50. <http://base.safework.ru/iloenc> - Энциклопедия по охране и безопасности труда МОТ.
51. <http://base.safework.ru/safework> - Библиотека безопасного труда МОТ.
52. <http://www.nau.ua> - Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)».
53. <http://www.budinfo.com.ua> - Портал «Украина строительная: строительные компании Украины, строительные стандарты: ДБН ГОСТ ДСТУ».

Навчальна програма курсу

«Основи охорони праці»

Укладач: викладач Л.Р. Жукова

Нормативна навчальна дисципліна «Охорона праці» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів напрямку підготовки «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансованого природокористування», за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Пояснювальна записка

Мета курсу:

Формування у майбутніх фахівців з вищою освітою необхідного в їхній подальшій професійній діяльності рівня знань та умінь з правових і організаційних питань охорони праці, з питань гігієни праці, виробничої санітарії, техніки безпеки та пожежної безпеки, визначеного відповідними державними стандартами освіти, а також активної позиції щодо практичної реалізації принципу пріоритетності охорони життя та здоров'я працівників по відношенню до результатів виробничої діяльності.

Завдання курсу:

Теоретичні - оволодіти системою знань питань охорони праці, техногенної безпеки та надзвичайних ситуацій на виробництві, методами і засобами створення безпечних умов праці з урахуванням специфічних особливостей виробництв за профілем спеціальностей на базі знань дисципліни “Основи охорони праці” і профільюючих дисциплін. Основні поняття у галузі охорони праці, їх терміни та визначення: умови праці, шкідливі та небезпечні виробничі фактори, класифікація їх, нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання, їх класифікація і причини, безпека праці тощо.

Практичні - сформувати вміння використовувати знання з питань ОП, техногенної безпеки та надзвичайних ситуацій на виробництві. Ефективно вирішувати завдання професійної діяльності з обов'язковим урахуванням вимог охорони праці та гарантуванням збереження життя, здоров'я та працездатності працівників у різних сферах професійної діяльності.

В результаті вивчення дисципліни “Основи охорони праці” студенти з відповідних напрямів підготовки повинні бути здатними до вирішення професійних задач діяльності, пов'язаних з забезпеченням життя, здоров'я і працездатності під час роботи та мати такі основні загальнокультурні та професійні компетенції з охорони праці:

Загальнокультурні компетенції.

- здатність до ефективного використання положень нормативно-правових документів в своїй діяльності;
- володіння основними методами збереження здоров'я та працездатності виробничого персоналу.

Професійні компетенції.

в виробничо-технологічній діяльності:

- обґрунтування вибору безпечних режимів, параметрів, виробничих процесів (в галузі діяльності);
- ефективне виконання функцій, обов'язків і повноважень з охорони праці на робочому місці, у виробничому колективі;
- проведення заходів щодо усунення причин нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві;

в організаційно-управлінській діяльності:

- проведення заходів з профілактики виробничого травматизму та професійної захворюваності;
- здатність до організації діяльності у складі первинного виробничого колективу з обов'язковим урахуванням вимог охорони праці;
- методичне забезпечення і проведення навчання та перевірки знань з питань охорони праці серед працівників організації (підрозділу);

в проектно-конструкторській діяльності:

- впровадження безпечних технологій, вибір оптимальних умов і режимів праці, проектування та організація робочих місць на основі сучасних технологічних та наукових досягнень в галузі охорони праці

Зміст дисципліни

Розділ 1. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ

1. Вступ. Загальні питання охорони праці

Сучасний стан охорони праці в Україні та за кордоном. Основні розділи дисципліни “Основи охорони праці”. Суб’єкти і об’єкти охорони праці. Основні терміни та визначення в галузі охорони праці. Класифікація шкідливих та небезпечних виробничих чинників.

2. Правові та організаційні основи охорони праці

Конституційні засади охорони праці в Україні. Законодавство України про охорону праці. Закон України “Про охорону праці”. Основні принципи державної політики України у галузі охорони праці. Гарантії прав працівників на охорону праці, пільги і компенсації за важкі та шкідливі умови праці. Охорона праці жінок, неповнолітніх, інвалідів. Обов’язки працівників щодо додержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці.

Обов’язкові медичні огляди працівників певних категорій.

Відповідальність посадових осіб і працівників за порушення законодавства про охорону праці.

Нормативно-правові акти з охорони праці (НПАОП): визначення, основні вимоги та ознаки. Структура НПАОП. Реєстр НПАОП.

Стандарти в галузі охорони праці. Система стандартів безпеки праці (ССБП). Міждержавні стандарти ССБП. Національні стандарти України з охорони праці. Санітарні, будівельні норми, інші загальнодержавні документи з охорони праці.

Акти з охорони праці, що діють в організації, їх склад і структура. Інструкції з охорони праці. Розробка та затвердження актів з охорони праці, що діють в організації.

Фінансування охорони праці. Основні принципи і джерела. Заходи і засоби з охорони праці, витрати на здійснення і придбання яких включаються до валових витрат.

3. Державне управління охороною праці, державний нагляд і громадський контроль за охороною праці

Система державного управління охороною праці в Україні. Компетенція та повноваження органів державного управління охороною праці. Національна рада з питань безпечної життєдіяльності населення.

Органи державного нагляду за охороною праці, їх основні повноваження і права.

Громадський контроль за дотриманням законодавства про охорону праці.

4. Організація охорони праці на підприємстві

Структура, основні функції і завдання управління охороною праці в організації.

Служба охорони праці підприємства. Статус і підпорядкованість. Основні завдання, функції служби охорони праці. Структура і чисельність служб охорони праці. Права і обов’язки працівників служби охорони праці.

Громадський контроль за станом охорони праці в організації. Уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці, їх обов’язки і права.

Комісія з питань охорони праці підприємства. Основні завдання та права комісії. Регулювання питань охорони праці у колективному договорі.

Атестація робочих місць за умовами праці. Мета, основні завдання та зміст атестації. Організація робіт та порядок проведення атестації робочих місць. Карта умов праці.

Кабінети промислової безпеки та охорони праці, основні завдання та напрямки роботи кабінетів.

Кольори, знаки безпеки та сигнальна розмітка.

Стимулювання охорони праці.

5. Навчання з питань охорони праці

Принципи організації та види навчання з питань охорони праці. Вивчення основ охорони праці у навчальних закладах і під час професійного навчання. Навчання і перевірка знань з питань охорони праці працівників під час прийняття на роботу і в процесі роботи. Спеціальне навчання і перевірка знань з питань охорони праці

працівників, які виконують роботи підвищеної небезпеки. Навчання з питань охорони праці посадових осіб.

Інструктажі з питань охорони праці. Види інструктажів. Порядок проведення інструктажів для працівників. Інструктажі з питань охорони праці для вихованців, учнів, студентів.

Стажування (дублювання) та допуск працівників до самостійної роботи.

6. Профілактика травматизму та професійних захворювань

Виробничі травми, професійні захворювання, нещасні випадки виробничого характеру. Інциденти та невідповідності. Мета та завдання профілактики нещасних випадків професійних захворювань і отруєнь на виробництві. Основні причини виробничих травм та професійних захворювань. Розподіл травм за ступенем тяжкості. Основні заходи по запобіганню травматизму та професійним захворюванням.

7. Основи фізіології та гігієни праці

Основи фізіології праці. Роль центральної нервової системи в трудовій діяльності людини. Втома. Гігієна праці, її значення. Чинники, що визначають санітарно-гігієнічні умови праці. Загальні підходи до оцінки умов праці та забезпечення належних, безпечних і здорових умов праці.

7.1. Повітря робочої зони

Робоча зона та повітря робочої зони. Мікроклімат робочої зони. Нормування та контроль параметрів мікроклімату. Заходи та засоби нормалізації параметрів мікроклімату.

Склад повітря робочої зони: джерела забруднення повітряного середовища шкідливими речовинами (газами, парою, пилом, димом, мікроорганізмами). Гранично допустимі концентрації (ГДК) шкідливих речовин. Контроль за станом повітряного середовища на виробництві. Заходи та засоби попередження забруднення повітря робочої зони.

Вентиляція. Види вентиляції. Організація повітрообміну в приміщеннях, повітряний баланс, кратність повітрообміну. Природна вентиляція. Системи штучної (механічної) вентиляції, їх вибір, конструктивне оформлення. Місцева (локальна) механічна вентиляція.

7.2. Освітлення виробничих приміщень

Основні світлотехнічні визначення. Природне, штучне, суміщене освітлення. Класифікація виробничого освітлення. Основні вимоги до виробничого освітлення. Нормування освітлення, розряди зорової роботи. Експлуатація систем виробничого освітлення. Джерела штучного освітлення, лампи і світильники. Загальний підхід до проектування систем освітлення.

7.3. Вібрація

Джерела, класифікація і характеристики вібрації. Гігієнічне нормування вібрацій. Методи контролю параметрів вібрацій. Типові заходи та засоби колективного та індивідуального захисту від вібрацій.

7.4. Шум, ультразвук та інфразвук

Параметри звукового поля: звуковий тиск, інтенсивність, частота, коливальна швидкість. Звукова потужність джерела звуку. Класифікація шумів за походженням, за характером, спектром та часовими характеристиками. Нормування шумів. Контроль параметрів шуму, вимірювальні прилади. Методи та засоби колективного та індивідуального захисту від шуму.

Інфразвук та ультразвук. Джерела та параметри інфразвукових та ультразвукових коливань. Нормування та контроль рівнів, основні методи та засоби захисту від ультразвуку та інфразвуку.

7.5. Електромагнітні поля та випромінювання радіочастотного діапазону

Джерела, особливості і класифікація електромагнітних випромінювань та електричних і магнітних полів. Характеристики полів і випромінювань. Нормування

електромагнітних випромінювань. Прилади та методи контролю. Захист від електромагнітних випромінювань і полів.

7.6. Випромінювання оптичного діапазону

Класифікація та джерела випромінювань оптичного діапазону. Особливості інфрачервоного (ІЧ), ультрафіолетового (УФ) та лазерного випромінювання, їх нормування, прилади та методи контролю. Засоби та заходи захисту від ІЧ та УФ випромінювань.

Класифікація лазерів за ступенями небезпечності лазерного випромінювання. Специфіка захисту від лазерного випромінювання.

7.7. Іонізуюче випромінювання

Виробничі джерела, іонізуючого випромінювання, класифікація і особливості їх використання. Типові методи та засоби захисту персоналу від іонізуючого випромінювання у виробничих умовах.

7.8. Санітарно-гігієнічні вимоги до планування і розміщення виробничих і допоміжних приміщень

Класи шкідливості підприємств за санітарними нормами. Санітарно-захисні зони підприємств. Вимоги до розташування промислового майданчика підприємства, до виробничих та допоміжних приміщень. Енерго- та водопостачання, каналізація, транспортні комунікації. Вимоги охорони праці до розташування виробничого і офісного обладнання та організації робочих місць.

8. Основи виробничої безпеки

8.1. Загальні вимоги безпеки

Загальні вимоги безпеки до технологічного обладнання та процесів. Безпека під час експлуатації систем під тиском і криогенної техніки. Безпека під час вантажно-розвантажувальних робіт.

8.2. Електробезпека

Дія електричного струму на організм людини. Електричні травми. Чинники, що впливають на наслідки ураження електричним струмом.

Класифікація приміщень за ступенем небезпеки ураження електричним струмом. Умови ураження людини електричним струмом. Ураження електричним струмом при дотику або наближенні до струмоведучих частин і при дотику до неструмоведучих металевих елементів електроустановок, які опинились під напругою. Напруга кроку та дотику. Безпечна експлуатація електроустановок: електрозахисні засоби і заходи.

Надання першої допомоги при ураженні електричним струмом.

9. Основи пожежної профілактики на виробничих об'єктах

Показники вибухопожеженобезпечних властивостей матеріалів і речовин. Категорії приміщень за вибухопожеженобезпечністю. Класифікація вибухонебезпечних та пожеженобезпечних приміщень і зон.

Основні засоби і заходи забезпечення пожежної безпеки виробничого об'єкту. Пожежна сигналізація. Засоби пожежегасіння. Дії персоналу при виникненні пожежі. Забезпечення та контроль стану пожежної безпеки на виробничих об'єктах. Вивчення питань пожежної безпеки працівниками.

Перелік літератури з курсу:

Основна література

1. Основи охорони праці: Підручник. 2-ге видання / К.Н.Ткачук, М.О.Халімовський, В.В.Зацарний та ін. – К.: Основа, 2006 – 448 с.
2. Запорожець О.І., Протоєрейський О.С., Франчук Г.М., Боровик І. М. Основи охорони праці. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 264 с.
3. Основи охорони праці: /В.В. Березуцький, Т.С. Бондаренко, Г.Г.Валенко та ін.; за ред. проф. В.В. Березуцького. – Х.:Факт, 2005. – 480 с.

4. Русаловський А. В. Правові та організаційні питання охорони праці: Навч. посіб. – 4-те вид., допов. і перероб. – К.: Університет «Україна», 2009. – 295 с.
5. Охорона праці: навч. посіб. / З.М. Яремко, С.В. Тимошук, О.І. Третяк, Р.М. Ковтун; за ред. проф. З.М. Яремка. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 374 с.
6. Катренко Л.А., Кіт Ю.В., Пістун І.П. Охорона праці. Курс лекцій. Практикум: Навч. посіб. – Суми: Університетська книга, 2009. – 540 с.
7. Жидецький В.Ц. Основи охорони праці. Підручник — Львів: УАД, 2006 – 336 с.

Додаткова література

1. Охорона праці та промислова безпека: Навч. посіб. / К. Н. Ткачук, В. В. Зацарний, Р. В. Сабарно, С. Ф. Каштанов, Л. О. Мітюк, Л. Д. Третьякова, К. К.Ткачук, А. В. Чадюк. За ред. К. Н. Ткачука і В. В. Зацарного. – К.: ____ 2009 – __ с.
2. Охорона праці (Законодавство. Організація роботи): Навч. посіб. / За заг. ред. к.т.н., доц. І. П. Пістуна. – Львів: “Тріада плюс”, 2010. – 648 с.
3. Охорона праці (практикум): Навч. посіб. / За заг. ред. к.т.н., доц. І. П. Пістуна. – Львів: «Тріада плюс», 2011 – 436 с.
4. Серіков Я. О. Основи охорони праці: Навч. посіб. – Харків, ХНАМГ, 2007. - 227с.
5. Гандзюк М.П., Желібо Є.П., Халімовський М.О. Основи охорони праці. – К.: Каравела, 2004. – 408 с.
6. Лабораторний практикум з курсу «Основи охорони праці»/ В. В. Березуцький, Т. С. Бондаренко, Л. А. Васьковець та ін.; За ред. В. В. Березуцького. — Х.: Факт, 2005. — 348 с.

Інтернет-ресурси

1. <http://www.dnopr.kiev.ua> - Офіційний сайт Держгірпромнагляду.
2. <http://www.mon.gov.ua> - Офіційний сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.
3. <http://www.mns.gov.ua> - Офіційний сайт Міністерства надзвичайних ситуацій України.
4. <http://www.social.org.ua> - Офіційний сайт Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.
5. <http://portal.rada.gov.ua> - Офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
6. <http://www.iacis.ru> - Официальный сайт Межпарламентской Ассамблеи государств-участников Содружества Независимых Государств (МПА СНГ).
7. <http://base.safework.ru/iloenc> - Энциклопедия по охране и безопасности труда МОТ.
8. <http://base.safework.ru/safework> - Библиотека безопасного труда МОТ.
9. <http://www.nau.ua> - Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)».
10. <http://www.budinfo.com.ua> - Портал «Украина строительная: строительные компании Украины, строительные стандарты: ДБН ГОСТ ДСТУ».

Навчальна програма дисципліни

«Географія материків і океанів»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук О.В. Давидов

Нормативна навчальна дисципліна «Фізична географія материків та океанів» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів напрямку підготовки «Географія*», за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Пояснювальна записка

Дисципліна «Фізична географія материків та океанів» представляє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення про закономірності організації географічної оболонки в межах Землі. Вивчення даної дисципліни дозволить сформулювати уявлення про глобальні тектонічні, кліматичні та гідрологічні процеси, їх вплив один на одного та на закономірності поширення органічного середовища на Землі. Саме тому вивчення фізичної географії материків та океанів є необхідною ступеню в процесі підготовки майбутніх географів.

Мета курсу: вивчення закономірностей генезису, еволюції та розподілу складових компонентів географічної оболонки в межах материків та океанів.

Під час вивчення курсу перед студентами постають наступні **завдання:**

Теоретичні: вивчити регіональні та глобальні особливості структури, генезису та розвитку географічної оболонки, сформулювати базу для створення географічного кругозору з розумінням глобальних процесів розвитку географічної оболонки, а це дозволить суспільству перейти на рівень ноосферного раціонального природокористування.

Практичні: вивчити особливості географічного розподілу певних складових компонентів географічної оболонки по Землі, для визначення якості природних ресурсів в межах певних регіонів та Землі в цілому та попередження негативних наслідків трансформації геосфери.

Після вивчення курсу студенти географи повинні **знати:** особливості геологічного середовища Землі на регіональному та планетарному рівні; особливості метеорологічного та кліматичного середовища Землі на регіональному та планетарному рівні; особливості гідрологічного середовища Землі на регіональному та планетарному рівні; залежність поширення складових компонентів біосфери Землі від умов геологічного, кліматичного та гідрологічного середовища.

Після вивчення курсу студенти географи повинні **вміти:** надати загально-географічну характеристику материкам та океанам Землі та їх складовим регіонам; показати на карті різні за генезисом географічні об'єкти та надати їм характеристику.

Міждисциплінарні зв'язки: «Фізична географія материків та океанів» базується на теоретичних та практичних знаннях з геології, кліматології, гідрології, загального землезнавства, геоморфології, гляціології та ін., знання та вміння отримані під час вивчення даної дисципліни дозволять студентам географам краще засвоїти такі дисципліни як: фізична географія України, Соціально-Економічна географія України, Соціально-економічна географія Світу та ін..

Зміст дисципліни

Тихий океан. Фізико-географічна та геологічна характеристика Тихого океану. Загальна морфометрична характеристика океану. Історія виникнення та еволюція океану. Відкриття та дослідження в Тихому океані. Геологічна та геоморфологічна будова дна. Гідрологічні та кліматичні особливості Тихого океану. Гідро хімічний склад океанічних вод. Поверхневі та глибинні океанічні течії. Ель-ніньо. Коливання рівня океану. Припливи, цунамі, хвилі. Клімат та кліматичні пояса в межах акваторії океану. Органічний світ океану.

Океанія. Особливості природи регіону Океанії. Фізико-географічне положення регіону. Різноманіття островів їх генезис, морфологія та морфометрія. Класифікація островів Океанії. Органічний світ та особливості заселення людиною Океанії. Нова Зеландія. Нова Гвінея.

Австралія. Природні особливості Австралії. Фізико-географічна характеристика. Тектонічна та геоморфологічна будова материка. Орографічна будова поверхні. Кліматичні умови. Особливості внутрішніх вод. Природні зони та ґрунтовий покрив. Органічний світ та причини його специфічності. Фізико-географічне районування.

Африка. Фізико-географічна характеристика Африки. Фізико-географічне положення материка. Історія відкриття та дослідження. Орографічна будова материка. Тектонічна та геоморфологічна будова. Східно-Африканський рифт. Гідрологічна та кліматична характеристика Африки. Загальна характеристика внутрішніх вод. Басейни стоку та їх поширення по материка. Класифікація річок. Характеристика найбільших річок. Класифікація озер. Характеристика найбільших озер. Кліматичні пояса. Природні зони та органічний світ. Особливості поширення природних зон по поверхні материка. Гілейні ліси та їх органічний світ. Савани та їх органічний світ. Пустелі та їх органічний світ. Сучасний стан субтропічної рослинності.

Фізико-географічне районування. Принципи фізико-географічного районування Африки. Північна Африка. Атлас. Сахара. Східна Африка. Ефіопія та Сомалі. Східно-Африканське плоскогір'я. Південна Африка. Південно-Африканське плоскогір'я. Капстад. Центральна Африка. Конго. Адамава. Азанде. Західна Африка. Гвінея. Сенегамбія. Сахель.

Індійський океан. Фізико-географічна та геологічна характеристика Індійського океану. Загальна морфометрична характеристика океану. Історія виникнення та еволюція океану. Відкриття та дослідження в Індійському океані. Геологічна та геоморфологічна будова дна. Гідро хімічний склад океанічних вод. Поверхневі та глибинні океанічні течії. Коливання рівня океану. Припливи, цунамі, хвилі. Клімат та кліматичні пояса в межах акваторії океану. Органічний світ океану.

Антарктида. Особливості розвитку природи Антарктиди. Фізико-географічна характеристика. Історія відкриття та дослідження. Тектонічна та геоморфологічна будова. Кліматичні особливості. Історія зледеніння та льодовиковий покрив. Органічний світ. Фізико-географічне районування.

Південна Америка. Фізико-географічна характеристика Південної Америки. Фізико-географічне положення материка. Історія відкриття та дослідження. Орографічна будова материка. Тектонічна та геоморфологічна будова. Гідрологічна та кліматична характеристика Південної Америки. Загальна характеристика внутрішніх вод. Класифікація річок. Характеристика найбільших річок. Класифікація озер. Кліматичні пояса та області високогірного клімату. Природні зони та органічний світ. Особливості поширення природних зон по поверхні материка. Екваторіальні ліси (Сельва) та їх органічний світ. Савани (Кампос, Льянос, Пантанал) та їх органічний світ. Субтропічні степи (Пампа) та їх органічний світ. Тропічні пустелі (Атакама, Гран-Чако) та їх органічний світ. Напівпустелі помірного поясу (Патагонія).

Фізико-географічне районування. Принципи фізико-географічного районування Південної Америки. Патагонія та Вогняна Земля, Пампа, Сьєра-Кордоба, Перед Кордельєри. Гран-Чако, Бені-Маморе, Пантанал, Бразильське плоскогір'я. Амазонія (Сельва), Льянос та Гвіанське нагір'я. Північні та Центральні Анди. Субтропічні та Патагонські Анди.

Північна Америка. Фізико-географічна характеристика Північної Америки. Фізико-географічне положення материка. Історія відкриття та дослідження. Орографічна будова материка. Тектонічна та геоморфологічна будова. Гідрологічна та кліматична характеристика Північної Америки. Загальна характеристика внутрішніх вод. Класифікація річок. Характеристика найбільших річок. Класифікація озер. Характеристика найбільших озер. Кліматичні пояса та області високогірного клімату. Природні зони та органічний світ. Особливості поширення природних зон по поверхні материка. Арктичні пустелі та тундра. Тайга, змішані та широколистяні ліси. Лісостеп, степ (прерії). Тропічні пустелі. Вологі тропічні ліси.

Фізико-географічне районування. Принципи фізико-географічного районування Північної Америки. Гренландія, Канадський Арктичний архіпелаг, Аляска. Лаврентійська височина, Лабрадор, Гудзонська низовина. Великі, Центральні, Приатлантичні та При

мексиканські рівнини. Аппалачі, Ньюфаундленд. Кордильєри Канади та США. Мексиканське нагір'я. Центральна Америка, Карибський регіон.

Атлантичний океан. Фізико-географічна та геологічна характеристика Атлантичного океану. Загальна морфометрична характеристика океану. Історія виникнення та еволюція океану. Відкриття та дослідження в Атлантичному океані. Геологічна та геоморфологічна будова дна. Гідро хімічний склад океанічних вод. Поверхневі та глибинні океанічні течії. Коливання рівня океану. Припливи, цунамі, хвилі. Клімат та кліматичні пояса в межах акваторії океану. Органічний світ океану.

Північний Льодовитий океан. Фізико-географічна характеристика Північного Льодовитого океану. Загальна морфометрична характеристика океану. Історія виникнення та еволюція океану. Відкриття та дослідження в Північному Льодовитому океані. Геологічна та геоморфологічна будова дна. Гідро хімічний склад океанічних вод. Поверхневі та глибинні океанічні течії. Коливання рівня океану. Припливи, цунамі, хвилі. Клімат та кліматичні пояса в межах акваторії океану. Органічний світ океану.

Євразія. Фізико-географічна характеристика Євразії. Фізико-географічне положення материка. Історія відкриття та дослідження. Орографічна будова материка. Тектонічна та геоморфологічна будова. Гідрологічна та кліматична характеристика Євразії. Загальна характеристика внутрішніх вод. Класифікація річок. Характеристика найбільших річок. Класифікація озер. Характеристика найбільших озер. Кліматичні пояса та області високогірного клімату. Природні зони та органічний світ. Особливості поширення природних зон по поверхні материка. Арктичні пустелі та тундра. Тайга, змішані та широколистяні ліси. Лісостеп, степ. Напівпустелі та пустелі. Субтропічні ліси та чагарники. Савани та рідколісся. Вологі тропічні ліси.

Фізико-географічне районування. Принципи фізико-географічного районування Євразії. Північна Азія. Західна Сибір, Центральна Сибір, Східна Сибір, Південна Сибір. Східна Азія. Куріли, Камчатка, Японія, Східний Китай, Далекий Схід. Південно-східна Азія. Південний Китай, Індокитай, Філіппіни, Зондський архіпелаг. Південна Азія. Індо-Гангська низовина, Індостан, Шрі-Ланка. Південно-західна Азія. Месопотамія, Аравія, Левант, Іранське нагір'я. Передня Азія. Мала Азія, Кавказ, Армянське нагір'я. Центральна Азія. Висока Азія, Середня Азія, Казахстан, Монголія, Алтай, Саяни. Середземномор'я. Піреней, Апенніни, Балкани, Сардинія, Корсика, Сицилія. Східна Європа. Урал, Північний Кавказ, Східноєвропейська рівнина, Крим. Центральна Європа, Альпи та Карпати, Південна Європа. Західна Європа та Британські острови. Північна Європа.

Список рекомендованої літератури:

Основна література:

1. Арманд Д.Л. и др. Зарубежная Азия: Физическая география – М: Учпедгиз, 1956.
2. Барков А. С. Физическая география частей света. Африка. –М., 1953.
3. Власова Т.В. Физическая география материков (с прилегающими частями океанов): В 2-х частях. Ч. 1. Евразия, Северная Америка. Ч.2. Африка, Южная Америка, Австралия, Океания. – М. 1986.
4. Жучкевич В.А. Физическая география материков и океанов. В 2-х ч. – Минск, 1986.
5. Леонтьев О.К. Физическая география Мирового океана. – М., 1982.
6. Физическая география материков и океанов / Под ред. А.М. Рябчикова. – М., 1988.

Додаткова література

1. Бабаев А.Г., Дроздов Н.Н., Зони И.С, Фрейкин З.Г. Пустыни / Серия «Природа мира». – М., 1986.
2. Барков А. С. Африка. – М.: ГУГК, 1953.
3. Вальтер Г. Растительность земного шара. Т. 1-3. – М., 1968-1975.
4. Витвицкий Г.Н. Климаты зарубежной Азии. – М.: Географгиз, 1960.
5. Волошин И.И., Чирка В.Г. География Светового океану. – К., 1996.

6. Гвоздецкий Н.А, Голубчиков Ю.Н. Горы / Серия «Природа мира». – М., 1987.
7. Географический энциклопедический словарь. Географические названий. – М., 1989.
8. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины. – М., 1988.
9. Гожее А.Д. Южная Америка. – М.: Географгиз, 1948.
10. Григорьев А.А. Субарктика. – М., 1946.
11. Гуру П. Азия. – М.: Иностранная литература, 1956.
12. Говоров К.А. Океания. – М., 1971.
13. Дмитриевский Ю.Д. Внутренние воды Африки и их использование. – Л.: Гидрометеиздат, 1967.
14. Долгушин Л.Д., Осипова Г.Б. Ледники / Серия «Природа мира». – М., 1989.
15. Дорыт Ж. Южная и Центральная Америка. – М.: Прогресс, 1977.
16. Забродская М.П. Физическая география Африки. – М.: Просвещение, 1973.
17. Игнатьев Г.М. Северная Америка. – М.: Просвещение, 1965.
18. Исаченко А.Г., Шляпников А.А. Ландшафты. – М., 1989.
19. Калесник СВ. Общие географические закономерности Земли. – М., 1970.
20. Каплин П.А, Леонтьев О.К., Лукьянова С.А., Никифоров Л.Г. Берега / Серия «Природа мира» М., 1991.
21. Кист А. Австралия и острова Тихого океана. – М.: Прогресс, 1981.
22. Лобова Е.В., Хабаров А.В. Почвы / Серия «Природа мира». – М., 1983.
23. Лукашева Е.А. Южная Америка. – М.: Учпедгиз, 1958.
24. Львович М.И. Сток рек земного шара // Природа, 1960. – № 5.
25. Марков К.К., Бардин В.И., Лебедев В.Л. и др. География Антарктиды. – М., 1968.
26. Невкий В.В., Нильсон О.А. Океания. – Л., 1960.

Атласи

1. Атлас мира. – М., 1967.
 2. Атлас мира. Африка. – М., 1977.
 3. Атлас океанов. Атлантический и Индийский океан. Т.2. – Л., 1977.
 4. Атлас океанов. Северный Ледовитый океан. Т.3. – Л., 1980.
 5. Атлас мира. Америка. – М., 1977.
 6. Атлас мира. Австралия и Океания. Антарктида. – М., 1983.
 7. Физико-географический атлас мира. – М., 1964.
- Географический атлас для учителей средней школы. – М., 1982. – 238 с.

Навчальна програма дисципліни «Географія світового господарства»

*Укладач: доцент, кандидат географічних наук Д.С. Мальчикова
кандидат географічних наук Л.М. Богадьорова*

Пояснювальна записка

Місце і значення навчальної дисципліни. Географія світового господарства є нормативною навчальною дисципліною в підготовці географів бакалаврів. Цей курс відноситься до блоку основних географічних дисциплін, а саме є складовою економічної географії, тому викладається для всіх студентів-географів. Предметом є територіальні та галузеві особливості структури сучасного світового господарства.

Світове господарство – це складна організована економічно-територіальна система з прямими та зворотними зв'язками. Світове господарство має галузеву, функціональну, територіальну структуру, що функціонує під впливом економічних, політичних, науково-технічних процесів і явищ. Світове господарство є складною системою, що виступає

підсистемою єдиної глобальної соціогеосистеми світу. Вона характеризується множиною складових елементів, ієрархічністю, багаторівневістю, структурністю.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку світу, враховуючи процеси глобалізації, географія світового господарства набуває великого значення та статусу світоглядної дисципліни, яка формує розуміння структурної та територіальної організації сучасного світового господарства, тенденцій в світових господарських зв'язках.

Мета навчальної дисципліни – вивчення особливостей і закономірностей розвитку та функціонування галузевої і територіальної структури сучасного світового господарства.

Завдання навчальної дисципліни:

- розкрити структуру світового господарства як складової глобальної соціально-економічної системи;
- визначити особливості функціонування світового господарства в умовах глобалізації;
- розкрити сутність та особливості міжнародного географічного поділу праці;
- показати основні методологічні підходи до визначення типів країн за рівнем розвитку;
- вивчити географію природно-ресурсного потенціалу світу, світової промисловості, сільського господарства, інфраструктури.

У результаті вивчення даного курсу студент повинен

знати:

- особливості формування та функціонування світового господарства;
- структуру сучасного світового господарства;
- соціально-економічні типи країн;
- географію природно-ресурсного потенціалу світу, світової промисловості, сільського господарства, інфраструктури;
- особливості світових господарських зв'язків.

вміти:

- проводити аналіз та оцінку факторів, що визначають рівень розвитку галузей світового господарства;
- давати характеристику галузей світового господарства;
- досліджувати територіальні відмінності розвитку окремих галузей світового господарства;
- застосовувати отримані знання та навички у вирішенні глобальних проблем сучасної цивілізації.

Зміст дисципліни

Світове господарство як складова глобальної соціально-економічної системи

Світове господарство та його структура

Поняття світового господарства. Галузева, функціональна і територіальна структура світового господарства. Закони, закономірності і принципи розвитку та розміщення світового господарства. Система національних рахунків. Стадії економічного розвитку. Міжнародний географічний поділ праці.

Розвиток світового господарства в умовах глобалізації

Сутність глобалізації. Рівні глобалізації. Фактори розміщення господарства в умовах глобалізації. Транснаціональні корпорації. Розвиток міжнародних економічних відносин. Регіональні інтеграційні утворення.

Типологія країн за рівнем соціально-економічного розвитку

Основні методологічні підходи до визначення типів країн за рівнем розвитку. Розвинуті країни: найрозвинутіші країни; високорозвинені країни; середньорозвинені країни. Країни, що розвиваються: з високим і середнім доходом; з доходом нижче середнього; з низьким доходом; з дуже низьким доходом; найменш розвинені.

Галузева і територіальна структура світового господарства

Природно-ресурсний потенціал світового господарства

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) як фактор виробництва. Мінерально-ресурсний потенціал. Земельно-ресурсний потенціал. Водно-ресурсний потенціал. Рослинний ПРП. Рекреаційний потенціал. Ресурси Світового океану.

Промисловість світу

Особливості сучасної галузевої структури світового господарства і промисловості, географія, особливості галузевої структури та територіальної організації, принципи та фактори розміщення гірничодобувної промисловості та енергетики світу; чорної металургії світу; кольорової металургії світу; світового машинобудування; хімічної промисловості світу; лісової, легкої і харчової промисловості світу.

Сільське господарство світу

Сільськогосподарське виробництво в системі світового господарства. Структура світового сільськогосподарського виробництва. Форми сільськогосподарського використання земель. Географія рослинництва світу. Географія тваринництва світу. Сільське господарство в умовах ринку. Державна політика підтримки сільського господарства. Регіональні особливості світового сільського господарства.

Інфраструктура світового господарства

Інфраструктура в системі світового господарства. Транспортна система світу. Залізничний, автомобільний, авіаційний, морський, трубопровідний транспорт світу. Світова система зв'язку. Соціальна інфраструктура.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Алисов Н.В. География мирового хозяйства /Н.В. Алисов, Б.С. Хорев. – М., 2000. – 668 с.
2. Алисов Н.В. Экономическая и социальная география мира (общий обзор): учебник / Н.В. Алисов, Б.С. Хорев. – М., 2001. – 704 с.
3. Воронин В.П. Мировое хозяйство и экономика стран мира: учеб. пособие / Воронин В.П., Кандакова Г.В., Подмолодина И.М. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 236 с.
4. Географія світового господарства (з основами економіки): навч. посіб. /Я.Б. Олійник, І.Г.Смирнова. – К.: Знання, 2011. – 640 с.
5. Голиков А.П., Грицак Ю.П., Казакова Н.А., Сидоров В.И. География мирового хозяйства: Учебное пособие. – К.: Центр учеб. литературы, 2008. – 192 с.
6. Кандиба Ю.І. Географія світового господарства. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів. – Харків, 2010. – 32 с.
7. Липец Ю.Г. и др. География мирового хозяйства: учеб. пособие. – М., 1999. – 400 с.
8. Международные экономические отношения // Под ред. Е.Ф. Жукова и др. М.: Юнити, 1999.
9. Международные экономические отношения. Учебник для вузов // Под ред. Рыбалкина В.Е. и др. М.: Юнити, 2000.
10. Мировая экономика и международный бизнес: учебник //Под ред. Полякова В.В., Щенина Р.К. – Изд. 3-е, стер. – М.: КноРус, 2006.– 650с.
11. Мировая экономика и переход к устойчивому развитию / Отв. ред. В.И. Зоркальцев. – Новосибирск: Наука, 2000. – 269 с.
12. Мировая экономика. Экономика зарубежных стран: учебник. – М., 2000. – 480 с.
13. Мировая экономика: механизмы и факторы роста / Дайнеко А.Е. и др. – М.: Изд-во деловой и учеб. лит., 2004. – 320 с.
14. Мировая экономика: прогноз до 2020 года / под ред. Дынкина А.А., Королева И.С., Мачавариани Г.И. – М.: Магистр, 2007. – 429 с.
15. Мировая экономика: тенденции 90-х годов. – М., 1999. – 303 с.

16. Фомичев В.И. Международная торговля. Учебник. М: Информ-М, 1998.

Додаткова література

1. Антипов Н.П. Экономическая интеграция в мировой экономике и транснациональные корпорации / Антипов Н.П., Королев А.Е. // Междунар. публичное и частное право. – 2001. – N 2. – С. 32-34.
2. Арыстанбекова А. Глобализация. Объективная логика и новые вызовы // Междунар. жизнь. – 2004. – N 4-5. – С. 54-65.
3. Байков Н. Мировое потребление и производство первичных энергоресурсов / Н. Байков, Г. Безмельницына // Мировая экономика и междунар. отношения. – 2003. – N 5. – С. 44-52.
4. Балаева А. Сфера услуг в мировой экономике: тенденции развития / А. Балаева, П. Предводителева // Мировая экономика и междунар. отношения. – 2007. – N 3. – С. 23-28.
5. Богомолов О.Т. Экономическая глобализация: критический анализ (к выходу книги лауреата Нобелевской премии, профессора Джозефа Стиглица – Joseph E. Stiglitz, Globalization and its Discontents, 2002) // Проблемы прогнозирования. – 2003. – N 4. – С. 22-33.
6. Болотин Б. Мировая экономика за 100 лет // Мировая экономика и междунар. отношения. – 2001. – N 9. – С. 90-114.
7. Бородоевский А. Тенденции социально-экономического развития в разных регионах мира // Мировая экономика и междунар. отношения. – 2007. – N 4. – С. 18-28.
8. Знамова О.В. Макроэкономические критерии деления стран на развитые и развивающиеся / О.В. Знамова, П.А. Степанов // Вестн. Омского ун-та. – 2002. – Вып. 3. – С. 107-110.
9. Илларионов А. Основные тенденции развития мировой экономики во второй половине XX века // Вопросы экономики. – 1997. – N 10. – С. 117-140.
10. Мировая экономика в XX веке: потрясающие достижения и серьезные проблемы // Мировая экономика и междунар. отношения. – 2001. – N 1. – С.3-15.
11. Мировое развитие // Год планеты, 2005: Политика, экономика, бизнес, банки, образование. – М.: Экономика, 2005. – С. 5-59.

Web-ресурси

<http://www.worldseconomics.ru>
<http://www.fao.org/>
<http://www.unctad.org/>
<http://www.agropoisk.ru/>
<http://www.icp.org.ua/>
<http://elevator.com.ua/>
<http://cluboz.net/>
<http://agronomiy.ru/>

Навчальна програма дисципліни «Регіональна економічна і соціальна географія»

Укладач: доцент, кандидат педагогічних наук К.І. Ковальова

Пояснювальна записка

Об'єктом регіональної і соціальної географії є окремі території – регіони, країни, райони, міста тощо. Об'єктом вивчення курсу є суспільно-географічні комплекси зарубіжних

територій. Предметом вивчення є територіальна організація суспільства чи окремих його частин – населення, виробничої, соціальної, духовної чи природно ресурсної сфер.

Мета курсу – ознайомлення студентів із особливостями розвитку і розміщення економіки окремих регіонів світу.

Завдання курсу:

- забезпечити усвідомлення основних підходів до типізації держав світу;
- висвітлити специфіку розвитку окремих регіонів світу;
- ознайомлення із станом економічного розвитку провідних країн регіонів світу;
- навчити виділяти основні риси і проблеми розвитку окремих регіонів світу;
- складати характеристику регіону світу за типовим планом;
- характеризувати сучасний стан розвитку економіки регіону, аналізуючи її проблеми і перспективи;

Вимоги до знань і вмінь

Студент повинен знати: суспільно-географічну термінологію; сучасну політичну карту світу, історико-географічні регіони; підходи до типізації держав світу; сучасні тенденції в управлінських, функціонально-галузевих, територіальних структурах та зовнішньоекономічних комплексах держав різних типів; особливості розвитку і розміщення економіки регіонів світу і їх складових.

Студент повинен вміти: орієнтуватися в сучасних процесах (глобалізація, інтеграція, інформатизація світового господарства), які суттєво впливають на географію господарських комплексів зарубіжних країн; розрізняти типи зарубіжних країн за рівнем соціально-економічного розвитку; аналізувати ПРП країн і проблеми його раціонального використання; показувати на карті основні центри окремих галузей промисловості; науково узагальнювати та обґрунтовувати фактичний матеріал.

Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, фізична географія материків і океанів, географія світового господарства, географія транспорту, історія, економіка, географія населення.

Зміст дисципліни

Вступ

Об'єкт і предмет регіональної економічної і соціальної географії зарубіжних країн. Характеристика навчальної, допоміжної і популярної літератури, статистичних джерел та картографічних матеріалів. План вивчення регіону, країни, району, населеного пункту, галузі діяльності. Його необхідність і умовний характер.

Типізація країн.

Значення і суть типізації. Умовний характер будь-яких типізацій, класифікацій і угруповань. Основні показники, що лежать в основі типізації країн. Типи країн за рівнем соціально-економічного розвитку: 1) економічно розвинені держави (головні держави, високорозвинені малі держави Західної Європи, держави “переселенського” капіталізму); 2) країни середнього рівня розвитку (середньо розвинені країни Західної та Центральної Європи); 3) економічно слабо розвинені держави (ключові слабозвинені держави, держави відносно зрілого капіталізму, малі фінансово-надлишкові держави нафтоекспортери, найменш розвинені держави та ін.).

Західна Європа.

Територія. Географічне положення. Природні умови і ресурси. Населення. Георелігійна ситуація. Регіоналістські, автономістські та сепаратистські рухи і їх прояви у суспільному житті держав регіону. Імпорт робочої сили.

Суспільний лад і державний устрій. Етапи і рівень економічного і соціального розвитку. Інтеграційні процеси. Європейський Союз – один з основних полюсів розвитку в сучасному світі. Проблема розширення ЄС. Науково-технічний і виробничий потенціал.

Структура господарства.

Енергетика. Обробна промисловість. Високотехнологічні виробництва. Сільське господарство. Аграрна політика ЄС. Транспорт. Зв'язок і телекомунікації. Нематеріальна діяльність. Зовнішні зв'язки. Міжнародні послуги. Туризм. Природна і культурна спадщина. Внутрішні відмінності. Міста.

Держави-карлики Західної Європи: Андорра, Ватикан, Ліхтенштейн, Мальта, Монако, Сан-Марино.

Північна Європа.

Територія. Географічне положення. Природні умови і ресурси. Населення. Георелігійна ситуація. Регіоналістські, автономістські та сепаратистські рухи і їх прояви у суспільному житті держав регіону. Імпорт робочої сили.

Суспільний лад і державний устрій. Етапи і рівень економічного і соціального розвитку. Інтеграційні процеси. Європейський Союз – один з основних полюсів розвитку в сучасному світі. Проблема розширення ЄС. Науково-технічний і виробничий потенціал.

Структура господарства.

Енергетика. Обробна промисловість. Високотехнологічні виробництва. Сільське господарство. Аграрна політика ЄС. Транспорт. Зв'язок і телекомунікації. Нематеріальна діяльність. Зовнішні зв'язки. Міжнародні послуги. Туризм. Природна і культурна спадщина. Внутрішні відмінності. Міста.

Південна Європа.

Територія. Географічне положення. Природні умови і ресурси. Населення. Георелігійна ситуація. Регіоналістські, автономістські та сепаратистські рухи і їх прояви у суспільному житті держав регіону. Імпорт робочої сили.

Суспільний лад і державний устрій. Етапи і рівень економічного і соціального розвитку. Інтеграційні процеси. Європейський Союз – один з основних полюсів розвитку в сучасному світі. Проблема розширення ЄС. Науково-технічний і виробничий потенціал.

Структура господарства.

Енергетика. Обробна промисловість. Високотехнологічні виробництва. Сільське господарство. Аграрна політика ЄС. Транспорт. Зв'язок і телекомунікації. Нематеріальна діяльність. Зовнішні зв'язки. Міжнародні послуги. Туризм. Природна і культурна спадщина. Внутрішні відмінності. Міста.

Східна Європа.

Територія. Географічне положення. Природні умови і ресурси. Населення. Георелігійна ситуація. Регіоналістські, автономістські та сепаратистські рухи і їх прояви у суспільному житті держав регіону. Імпорт робочої сили.

Суспільний лад і державний устрій. Етапи і рівень економічного і соціального розвитку. Інтеграційні процеси. Європейський Союз – один з основних полюсів розвитку в сучасному світі. Проблема розширення ЄС. Науково-технічний і виробничий потенціал.

Структура господарства.

Енергетика. Обробна промисловість. Високотехнологічні виробництва. Сільське господарство. Аграрна політика. Транспорт. Зв'язок і телекомунікації. Нематеріальна діяльність. Зовнішні зв'язки. Міжнародні послуги. Туризм. Природна і культурна спадщина. Внутрішні відмінності. Міста.

Південно-Східна Європа.

Територія. Географічне положення. Природні умови і ресурси. Населення. Георелігійна ситуація. Регіоналістські, автономістські та сепаратистські рухи і їх прояви у суспільному житті держав регіону. Імпорт робочої сили.

Суспільний лад і державний устрій. Етапи і рівень економічного і соціального розвитку. Інтеграційні процеси. Європейський Союз – один з основних полюсів розвитку в сучасному світі. Проблема розширення ЄС. Науково-технічний і виробничий потенціал.

Структура господарства.

Енергетика. Обробна промисловість. Високотехнологічні виробництва. Сільське господарство. Аграрна політика. Транспорт. Зв'язок і телекомунікації. Нематеріальна

діяльність. Зовнішні зв'язки. Міжнародні послуги. Туризм. Природна і культурна спадщина. Внутрішні відмінності. Міста.

Південно-Західна Азія.

Територія. Географічне положення. Політична карта регіону, основні етапи її формування. Природні умови і ресурси. Нафтогазовий басейн Перської затоки.

Населення. Рівень економічного і соціального розвитку. Араби. Іслам, його вплив на соціальне життя регіону. Іслам за межами регіону. Ісламське місто. Спосіб та умови життя населення. Місце в світі. “Гарячі точки” регіону.

Загальна характеристика господарства. Сільське господарство. Структура, головні галузі та райони спеціалізації. Нафтогазова промисловість. Специфічні умови розвитку нафтодобувних країн Перської затоки в другій половині ХХ – початку ХХІ ст. Політика постнафтового розвитку. Транспорт. “Перехрестя континентів”. Міжнародні морські, повітряні і наземні шляхи. Протоки Босфор і Дарданелли. Суецький канал. Транспортні проекти. Зовнішні економічні зв'язки.

Західна Азія (Машрик) і Північна Африка (Магриб) як культурний регіон. Археологічні та архітектурні пам'ятки різних епох. Єрусалим, Мекка та інші “священні” міста.

Туреччина. Особливості географічного положення. Природні умови та ресурси. Населення. Історичні особливості формування та розвитку. Державний устрій та участь у міжнародних інтеграційних об'єднаннях. Загальна характеристика господарства. Промисловість. Сільське господарство. Туризм. Внутрішні відмінності. Центральна Анатолія, Східна Анатолія, Південно-Східна Анатолія, Мармуроморський, Егейський, Середземноморський та Чорноморський економічні райони. Зовнішні економічні зв'язки.

Іран, Ірак, Саудівська Аравія (коротка характеристика).

Ліван, Ізраїль, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати (місце в регіоні).

Південна Азія.

Південна Азія як один з найбільших цивілізаційних регіонів світу. Територія. Географічне положення. Політична карта регіону, історія її формування. Природні умови і ресурси. Населення. Індійці і дравіди. Індуїзм, іслам, буддизм. Сучасний рівень та особливості соціально-економічного розвитку. Причини сумної першості регіону в сучасному світі за масштабами та рівнем бідності населення. Сприяння в економічному розвитку країн регіону колишнього СРСР. Роль регіону в історії світового сільського господарства.

Південна Азія як культурний регіон. Природні, історичні та культурні пам'ятки.

Пакистан, Бангладеш, Шрі-Ланка (коротка характеристика).

Південно-Східна Азія.

Південно-Східна Азія – великий історико-культурний регіон світу. Територія. Географічне положення. Формування політичної карти. Інтеграційні процеси. Природні умови і ресурси.

Населення. Іслам, буддизм, католицизм.

Диференціація в рівнях економічного і соціального розвитку. Місце в світі.

Загальна характеристика господарства. Сільське господарство. Культура поливного рису. Платанційні культури. Гірнична промисловість. Новітні працездатні виробництва.

Транспортні системи. Малаккська протока. Зовнішні економічні зв'язки.

Сінгапур – острів, місто, держава, транспортний вузол світового значення. Чинники прискореного розвитку.

Східна Азія.

Східна Азія як головна складова Азіатсько-Тихоокеанського регіону – однієї з найбільш активних зон світової політики й економіки сучасного світу. Політична карта.

Монголія. Коротка характеристика.

Корея. Природне середовище. Населення. Етапи розвитку.

Культура поливного рису. Південна Корея.

Англо-Америка.

Англо-Америка як історико-культурний регіон. Особливості інтеграційних процесів на сучасному етапі розвитку. Перспективи НАФТА.

США – перша дійсно глобальна держава світу. Передумови становлення США.

Основні риси сучасного господарства. Промисловість. Структура. Високотехнологічні виробництва. Енергетика. Промислові райони.

Агропромисловий комплекс. Ефективність та місце у МПП.

Канада. Історичні особливості формування. Сучасний політико-адміністративний та державний устрій. Англо-французький дуалізм.

Географічне положення. Природні умови і ресурси. Мінерально-сировинні ресурси як основа участі у МПП.

Латинська Америка.

Політична карта і особливості її формування. “Сусідство” з США. Проблеми внутрішньо регіональної інтеграції (МЕРКОСУР, КАРИКОМ, ЦАОР та ін.)

Населення. Етнічний склад. Роль перехідних рас. Демографічні процеси. Розміщення. Характер урбанізації, міста-гіганти. Сільське розселення, спосіб та умови життя. Українська діаспора у регіоні.

Оцінка природних умов і ресурсів, їх регіональні відмінності. Роль корисних копалин і агро-кліматичних ресурсів у формуванні іміджу на світових ринках. Особливості і рівень економічного і соціального розвитку. Типологія латиноамериканських держав за рівнем соціально-економічного розвитку. Відмінності структури господарства. Аграрно-сировинна спеціалізація. “Нові індустріальні країни”. Сільське господарство. Споживчі культури. Платаційні культури. Тваринництво.

Промисловість. Експортні галузі добувної промисловості. Гірничопромислові райони. Старі та нові галузі обробної промисловості, райони їх концентрації.

Транспорт. Трансконтинентальні шляхи. Панамський канал.

Зовнішні економічні зв’язки. Макіладорас. Проблеми зовнішнього боргу. Природна і культурна спадщина. Доколумбові цивілізації. Латинська Америка як культурний регіон. Туризм у Месоамериці.

Мексика. Територія. Географічне положення. Природні умови та природні ресурси. . Населення. Роль Мехіко.

Загальна характеристика господарства.

Транспортний комплекс.

Місце у міжнародному поділі праці.

Внутрішні відмінності та міста.

Бразилія. “Тропічний гігант”. Південний Схід, Північний Схід, Південь, Захід-Центр. “Наступ” на Амазонію. Ріо-де-Жанейро, Сан-Паулу, Бразилія.

Аргентина – найважливіша держава “Південного конусу”. Пампа, Захід, Північний Захід, Чако, Міжріччя, Патагонія.

Перу, Чилі, Куба, Гаїті (коротка характеристика).

Африка.

Політична карта (колоніальний період і сучасний стан). Нестабільність політичної ситуації. Регіональний поділ. Поняття “Африка на південь від Сахари”(Субсахарська Африка). Населення: демографічні і етнічні процеси, розміщення. Міське і сільське населення. Спосіб та умови життя. Трайбалізм. Оцінка природних умов і ресурсів, їх регіональні відмінності. Особливості та рівень економічного і соціального розвитку. Масштаби і напрями структурних зрушень в господарських комплексах африканських держав. Структура промисловості.

Сільське господарство і сільськогосподарські зони. Кустарне виробництво. Гірничопромислові райони. Особливості розвитку транспорту.

Місце в світі. Зовнішні економічні зв’язки. Роль туризму.

Єгипет, Алжир, Нігерія, Намібія, Габон, Кенія (коротка характеристика). Африка на південь від Сахари як культурний регіон. Природна і культурна спадщина.

Південна Африка – єдина високорозвинена держава Африки. Проблеми постапартеїдного розвитку.

Австралія і Океанія.

Австралія. Географічне положення. Природний потенціал. Корінне населення. Українці в Австралії. Розміщення населення і міста. Суспільний лад і державний устрій. Адміністративний поділ.

Структура господарства. Особливості транспортної системи. Зовнішні економічні зв'язки. Експортні галузі сільського господарства і гірничої промисловості. Природна і культурна спадщина.

Внутрішні відмінності та міста: Південний Схід, Північний Схід, Захід-Центр, Північ, Тасманія.

Нова Зеландія. Коротка характеристика.

Океанія. Політична карта Океанії. Природне середовище. Населення. Рівень розвитку і місце в світі.

Список рекомендованої літератури

Основна

1. Безуглий В.В., Козинець С.В. Регіональна економічна та соціальна географія світу. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2003. – 688 с.
2. Гладкий Ю.И., Чистобаев А.И. Регионоведение. – М., 2001.
3. Европейский экономический бюллетень. – Нью-Йорк, Женева, 1995-2001.
4. Економічна і соціальна географія світу // Яценко Б.П., Любіцева О.О., Юрківський В.М. та ін. – К.: АртЕК, 1997.
5. Максаковский В.П. Географическая картина мира. – Ярославль: «Верхняя Волга», 1998.
6. Мироненко Н.С. Страноведение. – М.: Аспект Пресс, 2001.
7. Социально-экономическая география зарубежного мира / Под ред В.В. Вольского. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 592 с.
8. Соціально-економічна географія світу // За ред. С.П. Кузика. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. – 256 с.
9. Текст лекцій “Типізація країн світу” з нормативного курсу “Регіональна економічна і соціальна географія світу” для студентів географічних спеціальностей /В.М. Юрківський, М.Д. Пістун, Я.Б. Олійник. – К.: РВЦ “Київський університет”, 1998. – 15 с.
10. Юрківський В.М. Економічна і соціальна географія Англо-Америци, Великобританії, Франції, Німеччини і Італії. -К. 1997 (тексти лекцій).
11. Юрківський В.М. Країни світу: Довідник. – К.: Либідь, 1999. – 368 с.
12. Юрківський В.М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни: Підручник. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 2001. – 416 с.

Додаткова

1. Авдоушкин Е.Ф. Международные экономические отношения. – М.: Юрист, 1999.
2. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М., 1983. – 350 с.
3. Атлас офицера. - М., 1984.
4. Витвер И.А. Историко-географическое введение в экономическую географию зарубежного мира. – М.: Географгиз, 1963.
5. Доклад о развитии человека за 2001 год. – Н.Ю.: Оксфорд юниверсити пресс, 2001. – 264 с.
6. Дмитриевский Ю.А. Африка: природа, население, хозяйство // География в школе. – 2001. - №2.

7. Економічна географія зарубіжних країн. Соціалістичні країни /Під ред. М.Д. Пістунуна. – К.: Рад. Школа, 1981.
8. Економічна і соціальна географія світу. Атлас для 10-11 класів. - К.: Інститут передових технологій, 2002. – 48 с.
9. Етнополітична карта світу ХХІ ст. – Тернопіль, Мандрівець, 2000.
10. Экономическая география зарубежных стран // Под ред. Н.В. Алисова. 3-е изд. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1984.
11. Энъеди Д. Экономическая география социалистических стран Европы. – М.: Прогресс, 1986.
12. Лапшин А. Перемены в странах Восточной Европы: к чему они ведут? – М., 1991.
13. Липец Ю.Г. География мирового хозяйства. – М., 1999.
14. Максаковский В.П. Историческая география мира. –М.: Экопрос, 1999.
15. Малая энциклопедия городов. – Харьков: Торсинг, 2000.
16. Малая энциклопедия стран. – Харьков: Торсинг, 2000.
17. Отчет о мировом развитии. 2001. – Вашингтон, 2002.
18. Павлов С.В., Мезенцев К.В., Любіцева О.О. Географія релігій. – Київ: АртЕК, 1998. – 504 с.
19. Погорлецкий А.И. Экономика зарубежных стран: Учебник. Второе издание. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2001. – 492 с.
20. Родионова И.А. Политическая карта мира. – М., 2001.
21. Руденко Г.М. Україна дипломатична. – К., 2000.
22. Слука Н.А. Урбанистическая панорама мира на пороге ХХ века // Вестник МУ. – География. – 2000. - № 2. – с. 7-13.
23. Страны и народы. Научно-популярное географо-этнографическое издание: в 20 т. - М., 1978-1985.
24. Страны мира. Краткий политико-экономический справочник.- М.: Политиздат, 2001.

Навчальна програма дисципліни «Історична географія»

Укладач – кандидат географічних наук, доцент Пилипенко І.О.

Пояснювальна записка

Мета курсу «Історична суспільна географія» – сформувані знання про загальні закономірності та особливості формування, розміщення та розвитку суспільно-географічного комплексу України на визначених історичних зрізах. Для цього необхідним є виконання таких завдань:

- визначити онтологічний статус дисципліни;
- дати оцінку джерельній базі історичної суспільної географії;
- дати характеристику природному середовищу як фактору історичного суспільного розвитку України;
- проаналізувати динаміку чисельності, природний та механічний рух населення України, особливості його розселення та національного складу;
- дати загальну характеристику господарства України, проаналізувати особливості його галузевої і територіальної структури, рівні соціально-економічного розвитку регіонів;
- проаналізувати чинники формування і функціонування, сучасний стан, територіальну організацію, проблеми та перспективи розвитку міжгалузевих комплексів України;

- розкрити основні види зовнішніх в'язків України, проаналізувати географію їх поширення;

- проаналізувати суспільно-географічні макрорайони України за такою схемою: спеціалізація і місце в господарстві України, історичні, природні, соціальні та економічні чинники розвитку, характеристика господарства в розрізі основних сфер, міжгалузевих комплексів, галузей, рівень економічного і соціального розвитку, елементи територіальної структури, проблеми і перспективи.

В результаті вивчення даного курсу студенти повинні

знати:

- основні риси і особливості суспільно-географічного положення України, її геополітичні та гео економічні вектори;

- зміст, сучасний стан та регіональні особливості демографічних, розселенських, міграційних та етнічних процесів в Україні;

- особливості господарського освоєння території України;

- основні риси господарства України: сучасний стан, особливості його галузевої і територіальної структури, рівні регіональної економічної та соціальної безпеки;

- закономірності розміщення, географію та сучасний стан розвитку різних галузей виробничої та соціальної сфер;

- основні напрямки та риси різних видів зовнішніх зв'язків України;

- історичні особливості господарського розвитку, природноресурсний, демографічний, працересурсний та виробничо-економічний потенціал, рівень економічного і соціального розвитку, сучасний стан та закономірності розміщення різних галузей виробництва, транспорту та соціальної сфери, рівень участі в територіальному поділі праці, інвестиційні можливості, проблеми та перспективи суспільно-географічних макрорайонів України;

вміти:

- давати оцінку суспільно-географічного положення території;

- давати соціально-економічну оцінку природних умов і запасів природних ресурсів з метою раціонального природокористування;

- аналізувати демографічні, розселенські, міграційні та етнічні процеси в їх взаємозв'язку;

- аналізувати компонентну і територіальну структуру галузевих і міжгалузевих комплексів;

- здійснювати комплексний суспільно-географічний аналіз макрорайонів та визначати проблеми і перспективи їх розвитку.

Зміст дисципліни

Тема 1. Науковий статус дисципліни «Історична суспільна географія». Предмет, мета та завдання історичної географії. Об'єкт дослідження. Структура історичної географії та її місце в системі географічних наук.

Основні концепції та підхід до розуміння предмета і об'єкта дослідження історичної географії Гетнера, Рудницького, Яцунського, Гумільова, Жекуліна та ін.

Складові частини історичної географії. Історична географія і історія географії, принципи відмінності і наявні паралелі. Зв'язок історичної географії з іншими дисциплінами (історичною картографією, топонімікою, краєзнавством, історичною демографією, етнографією та ін.).

Два основних блоки історичної географії: історична фізична географія і історична суспільна географія. Структура історичної географії:

- політична географія (формування державних кордонів, політичний устрій, адміністративно-територіальний поділ, основні одиниці поділу і їх характеристика, зовнішньо- та внутрішньополітичні події);

- географія населення (етнічна, демографічна та міграційна);
- економічна географія (сільське господарство, ремісництво і промисли, промисловість, господарські зв'язки, шляхи сполучень і транспорт і т.д.);
- військова географія;
- географія релігії;
- географія культури.

Загальна оцінка і структура джерельної бази історичної суспільної географії України. Нерівномірність у забезпеченні історико-географічними відомостями з різних періодів і в розрізі певних регіонів. Систематизація історико-географічної інформації. Бібліографічні довідники (вітчизняні і зарубіжні). Корпус архівних матеріалів (вітчизняних і зарубіжних), їх публікація і класифікація. Історичні політико-правові і економічні (господарські) акти. Літописи. Свідчення очевидців і мандрівників. Статистично-довідкові матеріали. Словники та реєстри. Компюти та ревізії. Інші літературні джерела. Картографічні матеріали.

Обґрунтування методики дослідження. Система методів: загальнонаукові, загальногеографічні, спеціальні. Метод історико-географічних зрізів. Реконструкція і моделювання фізико-географічної та суспільно-географічної ситуації. Аналіз розвитку компонентів соціально-економічного простору. Просторово-часова модель формування і розвитку політико-адміністративної системи, особливостей розселення, господарства, духовної культури. Обґрунтування територіальної основи історико-географічних досліджень: сучасна державна територія, етнічний регіон. Єдність і особливості досліджень на макро-, мезо- і мікрорівнях. Перспективи створення історико-геоінформаційних систем. Історико-географічне районування.

Принципи виділення основних етапів формування соціально-економічного простору України.

Тема 2. Історико-географічні зрізи формування та розвитку суспільно-географічного комплексу України. Розкриття специфіки історико-географічного як взаємоузгодженого вивчення змін в природі та в суспільстві на певній території в наскрізній часовій перспективі. З'ясування генетичних рядів розвитку суспільно-географічних компонентів території. Особливості застосування методу історико-географічних зрізів для всебічного аналізу природи, населення, господарства, їх взаємодії на конкретній території впродовж певного періоду часу. Дослідження особливостей розвитку суспільно-географічних об'єктів та їх основних компонентів у розрізі історико-географічних зрізів в Україні представлені в працях К. Воблого, Я. Дашкевич, Ф. Заставного, І. Зільбермана, І. Ковальчука, М. Крилова, В. Круля, С. Романчука, С. Рудницького, О. Шаблія та ін.

Критерії виділення істотко-географічного зрізу: флуктації процесу опанування людиною території дослідження, державних та етнічних меж і кордонів; суттєві зміни у системі природокористування та антропогенного перетворення навколишнього природного середовища; демографічні переходи від одного типу відтворення населення до іншого; трансформації господарської структури, які ведуть до перебудови усієї системи просторових зв'язків територіальних комплексів; перетворення державних утворень на території України, які визначають напрями та особливості розвитку територіальних комплексів у межах України; просторові трансформації культурного середовища на території дослідження.

Виділення історико-географічних зрізів суспільного розвитку території України із визначенням основних трансформацій суспільного розвитку в їх межах.

Тема 3. Місце і роль природного середовища в суспільному розвитку. Генезис основних наукових підходів до розуміння місця і ролі природного середовища в

суспільному розвитку. Географічний детермінізм. Антропогеографія. Енвайронменталізм. Поссибілізм.

Проблеми впливу природного середовища на еволюцію суспільства в українській географічній літературі. Школа С.Рудницького. Конкретно історичні і компонентні особливості взаємодії природи і суспільства.

Загальна географічна характеристика природного середовища України, особливості його змін в історичний час і наслідки цих змін. Історичне природокористування. Особливості компонентного історико-географічного впливу природного середовища на динаміку суспільних процесів в Україні: моря, річкові долини і розселення; ґрунти, рослинність і розвиток суспільства; природні ресурси і формування суспільно-господарського простору України. Поняття історичної соціоекології.

Тема 4. Початок формування суспільного простору України. Географія початкового розселення людини на території України. Зв'язок природно-кліматичних ритмів з етапами розселення людини на земній кулі та в Україні. Демографічне зростання у мезоліті та неоліті (стоянки і поселення). Особливості заселення, етнокультурні та соціально-економічні процеси – відокремлення трьох геокультурних регіонів: Степ, Лісостеп, Полісся. Особливості опанування простору представника первісних суспільств.

Тема 5. Утвердження відтворювального типу господарства. Географія спільнот енеоліту на території України. Трипільська археологічна культура. Формування та розвиток системи розселення населення, аграрної економіки, ремесла, духовна та культурна спадщина. Представники індоевропейської спільноти на території України. Формування та розвиток системи розселення населення, аграрної економіки, ремесла, духовна та культурна спадщина.

Тема 6. Політико-географічна організація суспільства. Письмові, географічні, археологічні і лінгвістичні джерела вивчення. Карта Скіфії за Геродотом. Розташування, етнічна та соціально-економічна особливість “Сколотського царства” 6–4 ст. до н.е. Відомості про географію міст на території Скіфії, найбільші скіфські городища та кургани. Скіфські Герри. Війни з кіммерійцями, персами, фракійцями та ін.

Фізико-географічні особливості Скіфії: клімат, ландшафти, флора, фауна, ґрунти та ін. Наявність двох регіонів Скіфії: Степу та Лісостепу.

Географія населення: етнографія Скіфії, територіальний родоплемінний поділ: борисфеніти, скоти, паралати, скіфи-орачі та ін. Іраномовні племена Скіфії, царські скіфи.

Економічна географія: географія господарства – скотарство степових скіфських племен, землеробство лісостепових скіфів-орачів. Економічні взаємозв'язки населення Скіфії з античним світом. Географія торгівлі.

Сарматський період. Письмові (Тацит, Пліній Старший, Прокопій кесарійський, Йордан, Страбон, Птолемей), археологічні, географічні, лінгвістичні.

Політична географія: Європейська Сарматія на світових картах, Певтингерові таблиці, Римський ітинерарій 3 – 5 ст. н.е. Питання про “Державу Германаріха”, її кордони та етнічний склад. Географія Маркоманської війни – початку “Великого переселення народів”. Гуннська навала. Геополітичні поняття “Європейська Сарматія”, “Ойум”, “Готія”, “Країна Дорі”.

Географія населення: Етнонімія, топонімія, гідронімія Сарматії. Географія розселення слов'янських племен венедів (I – VI ст.), антів та склавінів (VI – VII ст.), іраномовних сарматських племен, скіфів, германських готів (II – IV ст.), фракійських і балтських племен. Напрямки міграцій різних племен Європейської Сарматії (слов'яни, готи, сармати, гунни).

Специфіка регіонального господарства населення Сарматії (землеробство, скотарство, ремесло, торгівля). Економічні зв'язки населення Сарматії всередині регіону та з римськими провінціями. Соціальне розташування населення Сарматії.

Географія античних міст-держав на території України. Заснування античних міст на території Північних Причорномор'я та Призов'я: Томі, Тіра, Ольвія, Херсонес, Фінагорія та ін. Чисельність та етнічна структура населення. Розвиток сільського господарства та ремесла. Географія зовнішньої торгівлі та її значення для розвитку економіки Скіфії. Промисли та ремесла. Формування східної межі європейської спільноти.

Тема 7. Формування внутрішньодержавних регіонів та посилення зв'язків між ними (IX - XV ст.). Етно- та моногенез українців. Географічні основи українського етносу, початки і рушійні сили етногенезу.

Географія племен українського антропографічного типу на початок нашої ери. Племені держави та їх межі.

Давня Русь. Територія. Державні кордони Київської Русі. Поняття Білої, Чорної та Червоної Русі. Географія князівств. Адміністративно-територіальні одиниці поділу та їх термінологічний зміст (земля, область, волость, стан, сотня, тисяча та ін.). Основні удільні політичні і економічні центри, специфіка їх розміщення. Зовнішньополітичні відносини Русі.

Етнографія племен за "Повістю временних літ". Географія слов'янського та іноетнічного населення Русі. Напрямки заселення території Русі. Особливості демографічних процесів.

Географія ремесла та промислів. Сільське господарство Київської Русі. Зовнішньоекономічні та зовнішньополітичні зв'язки.

Запровадження християнства на Русі. Географія конфесій. Географія культури. Галицько-волинська держава XIII – XIV ст.

Тема 8. Утвердження національно ринку (XVI - XVII ст.). Поділ українських земель між сусідніми державами. Зміна їх політико-адміністративного устрою. Кордони українських земель у складі Великого князівства Литовського та Королівства Польського. Поява Українських земель на картах Європи та світу. Кревська унія 1385 року. Ліквідація в Україні удільних князівств. Зміни адміністративно-територіального устрою. Поступова ліквідація давньоруської системи, формування нових адміністративних одиниць. Воєводства, повіти, староства, волості, округи. Особливості управлінської структури нових політико-адміністративних утворень і їх інститути. Зміни в сільському устрої: волоське, німецьке, шляхетське право. Географія Магдебургського права в Україні. Люблінська унія 1569 року і її наслідки.

Етнічний склад населення України в розрізі історико-географічних регіонів. Полонізація західноукраїнських земель. Демографічні зміни після монгольської навали. Етнічна структура Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Міське розселення. Занепад давніх міських центрів. Сільське розселення. Формування систем розселення в Карпатах, Причорномор'ї, Придніпров'ї і Поліссі. Кількість і густота населення. Демографія. Соціальні зміни. Міграційні процеси на Південь України. Зародження Січей, їх етносоціальний склад.

Регіональна спеціалізація господарства на Українських землях. Галузева структура господарства: землеробство, скотарство, лісові та річкові промисли, міське ремесло, цехи і їх розміщення, торгівля. Нові тенденції в сільському господарстві. Фільваркові господарства. Структура землеволодінь. Формування зон сільськогосподарської спеціалізації. Структура посівів. Агротехніка. Основні види ремесел і промислів. Виробництво поташу, паперу, виплавлення металу, виробництво селітри, видобуток солі. Територіальні відмінності в промислах. Торгівля і її форми. Ярмарки. Торгові шляхи. Транспорт. Географія релігії та культури.

Запорізька Січ як територіально-політичне утворення. Географія Січей: Хортицької, Базавлуцької, Томаківської, Микитинської, Чортомлицької, Олешківської, Кам'янської і Нової, або Підпільненської. Територіальна і управлінська структура Січей. Політичні відносини козаків із сусідніми країнами: Польщею, Туреччиною, Францією та Росією. Географія військових походів.

Реєстрові полки: територія, центри. Вплив на розвиток міст Середнього Подніпров'я. Держава Богдана Хмельницького: кордони, територіально-адміністративний устрій (полково-сотенний). Період Руїни в географічному вимірі. Гетьманщина: кордони, устрій. Правобережні полки на фоні польської політико-адміністративної системи. Слобожанські козацькі полки і їх адміністративно-територіальний устрій. Формування східних кордонів української етнічної території. Задунайська Січ.

Етнічний склад і структура населення України козацької доби. Географія хліборобства, скотарства, рибальства, мисливства, бджільництва, городництва і садівництва у запорізьких козаків. Торгівля, промисли і ремесла у запорізьких козаків.

Географія шляхів сполучень і засобів пересування. Торгівля із Росією, Польщею, Кримом, Туреччиною та іншими країнами. Значення українських військових утворень у формуванні соціально-економічного простору.

Тема 9. Демографічне зростання та зародження індустріального виробництва (XVIII - поч. XX ст.). Динаміка інкорпорації українських земель у складі Російської імперії. Зміни в адміністративно-територіальному поділі України у другій половині XVIII – поч. XX ст. (полки, намісництва, губернії, повіти, волості). Київська губернія і еволюція її кордонів. Харківська (Слобідсько-Українська) губернія, Херсонська (Миколаївська) губернія, Таврійська губернія, Катериноставська губернія, Чернігівське намісництва і губернія, Новгород-Сіверське намісництво, Подільська і Волинська губернія, Полтавська губернія. Стабілізація територіально-адміністративного устрою. Становлення сучасної етнічної території, її розміри і конфігурація. Географія населення. Населення українських земель у складі Росії: кількість, динаміка, соціальний і національний склад, механічний рух, переселенський рух у Поволжжя, Сибір, на Далекий Схід і його наслідки. Динаміка систем розселення і її Фактори.

Міста: темпи їх розвитку, національний склад та адміністративний статус. Географія розселення інших народів на території України (німців, поляків, чехів, греків, вірмен, болгар, угорців, молдаван, гагаузів та ін. національностей).

Формування нового типу продуктивних сил. Територіальна структура промисловості, географія промислових центрів. Донбас, формування металургійної бази, початки машинобудівної та хімічної промисловості. Цукро-бурякова промисловість. Однобічність промислового розвитку, територіальні диспропорції. Роль і значення кустарних промислів. Сільськогосподарське виробництво. Структурні проблеми землекористування, нові зрушення в агротехніці. Сільськогосподарські зони. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції. Формування переробної ланки сільськогосподарської сировини.

Хроніка формування залізничного транспорту і його вплив на функціональну структуру різних галузей суспільно-господарського життя. Модернізація водного транспорту. Транспортні вузли. Інші види транспорту.

Географія національного ринку України, його місце в загальноросійському ринку. Структура, обсяги і напрямки розвитку внутрішньої і зовнішньої торгівлі. Міста-центри торгівлі. Українські ярмарки і їх роль у внутрішній торгівлі. Торгівельні шляхи.

Географія культури і геокультурне середовище: новітнє українське національно-культурне відродження, національно-культурні центри і їх розміщення. Зміни в територіальній організації конфесій.

Поділи Польщі і політична інкорпорація Галичини, Буковини і частини Волині в склад Австрійської імперії. Зміни в адміністративно-територіальному поділі.

Невідповідність етнічних та політико-адміністративних границь. Зміщення західного етнічного кордону на схід у результаті колоніальної асиміляторської політики.

Демографічні процеси цього періоду. Особливості міграційних процесів. Національний склад і національні відносини. Прискорений розвиток міст, зростання частки міського населення. Зміни в сільському устрої і землеволодінні.

Промисловий переворот, його особливості і наслідки. Мануфактури і фабрики. Розробки Бориславського нафтового басейну. Зародження хімічної і машинобудівної промисловості. Поширення кустарних промислів. Регіональні диспропорції в розміщенні промислового виробництва.

Зміни в географії сільського господарства. Структура землеволодіння і структура посівних площ. Обсяги сільськогосподарського виробництва. Безземелля. Еміграція (причини, наслідки) і її географія.

Географія торгівлі. Міста і містечка – центри ярмаркової торгівлі. Основні торговельні шляхи і торгово-економічні зв'язки.

Формування мережі залізничного транспорту. Особливості конфігурації залізничної мережі. Залізничні вузли і центри. Львів як транспортний вузол. Зв'язки з іншими українськими землями.

Територіальна організація конфесій. Єпархії і церковно-адміністративно-територіальний устрій. Географія культури.

Тема 10. Утвердження індустріально-аграрного типу господарського розвитку (30-ті – 90-ті рр. ХХ ст.) Територіально-політичні зміни в українських землях в роки першої світової війни. Проголошення нових губерній. Депортація українського населення з Холмщини і Підляшшя. Кордони і територія новопроголошених держав на землях України. УНР (період Центральної Ради): новий територіально-адміністративний устрій, кордони за Брестським мирним договором. УНР (період Директорії). Західно-Українська Народна Республіка: кордони, центри. УРСР. Адміністративно-територіальний поділ України в 1917 – 1920 рр. Губернії, повіти, волості. Зміни державних кордонів України в 1917 – 1921 рр.

Зміни в адміністративно-територіальному поділі України в 20-30 рр. Центр, округ, район, сільська Рада (1923 – 1930 рр.). Центр, область, район, сільська Рада (з 1930р.). Адміністративне управління українськими землями в Польщі, Чехословаччині, Румунії.

Друга світова війна і воз'єднання Західної України, Буковини, Бессарабії та придунайських земель з Україною. Зміни в адміністративно-територіальному поділі. Воз'єднання Закарпаття з Україною в 1945 р. Зміни кордонів України в наслідок врегулювання відносин з Польщею по р. Зах.Буг. Утворення Кримської області в складі УРСР у 1954 р.

Демографічні та етнічні зміни в Україні. Зміни в системі розселення. Невідповідність державних кордонів України етнічному розселенню. Вплив на географію населення воєн ХХ ст., еміграційних та міграційних рухів населення в СРСР, депортацій, репресій, голоду 1932 – 1933 рр. Українська діаспора: особливості формування та розселення.

УРСР. Загальні риси господарського комплексу: особливості розвитку та структура господарства. Формування нового типу продуктивних сил. Територіальна структура промисловості, географія промислових центрів. Однобічність промислового розвитку, територіальні диспропорції. Сільськогосподарське виробництво. Структурні проблеми землекористування, нові зрушення в агротехніці. Динаміка розвитку АПК. Агропромислові зони. Розвиток транспортного комплексу. Транспортні вузли. Розвиток внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Економіко-географічні відмінності розвитку території УРСР.

Розвиток соціальної сфери: культурно-освітній комплекс, медичний, рекреаційний, науковий та ін. комплекси. Соціально-географічні відмінності розвитку території України. Економічне районування території УРСР. Економіко-географічна характеристика економічних районів України.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Жекулин В.С. Историческая география СССР – М., 1973.
2. Лановик Б. Д., Лазарович М.В. Економічна історія. – К., 2001.
3. Максаковський В.П. Историческая география мира. – М., 1999.
4. Мельничук А.Л. Історична географія / Навчально-методичний комплекс дисципліни. – 2011
5. Трубчанінов С. В. Історична географія України: Курс лекцій. — Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005.
6. Трубчанінов С. В. Історична географія України: Навч. посібник / Кам'янець-Подільський держ. ун-т. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003.
7. Яцунський В.К. Историческая география. – М., 1955.

Додаткова література:

1. Баран В.Д., Баран Я.В. Історичні витоки українського народу / НДІ українознавства Міністерства освіти і науки України; Інститут археології НАН України. – К. : Генеза, 2005.
2. Баран В.Д., Залізняк Л.Л., Зубар В.М., Німчук В.В., Отрощенко В.В. Етнічна та етнокультурна історія України: У 3 т. / НАН України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського / Г.А. Скрипник (відп.ред.) – К. : Наукова думка, 2005.
3. Гумилёв Л.П. По поводу предмета исторической географии. – Ленинград, Вест. Л.Г.У. Сер. геол. и геогр. литературы, 1965. вып.3.
4. Енциклопедія Українознавства у 3-х т. – К.: Глобус, 1993.
5. Заставний Ф.Д. Географія України у 2-х книгах. – Львів: Світ, 1994.
6. Заставний Ф.Д. Українська діаспора. Розселення українців в зарубіжних країнах. – Львів: Світ, 1991.
7. Заставний Ф.Д. Українські етнічні землі. – Львів: Світ, 1993.
8. Кубійович. В. Територія і людність українських земель. – Львів, 1935.
9. Кузнецов С.Г. Русская историческая география. – М., 1910.
10. Рудницький С. Коротка географія України. Фізична географія. – К., 1910. – вип.1, Антропогеографія України. – Львів, 1914. – вип. 2.
11. Українська народність. Нариси соціально-економічної і етнополітичної історії. – К.: Наукова думка, 1999.

Web-ресурси

1. Історія української географії. Всеукраїнський науково-практичний часопис. Електронна версія. <http://ukr-tur.narod.ru/istoukrgeo/isorukrgeo.htm>
2. Історичне джерелознавство. <http://elise.com.ua/ru/library/istorichne-dzhereloznavstvo>
3. Українські історичні землі. <http://ukrmap.su/uk-g9/902.html>

Навчальна програма дисципліни «Фізична географія України»

Укладачі: професор, доктор геолого-мінералогічних наук Г.П. Вінніченко

доцент, кандидат географічних наук О.В. Давидов

Нормативна навчальна дисципліна «Фізична географія України» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів напрямку підготовки «Географія*», за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Пояснювальна записка

Дисципліна «Фізична географія України» представляє собою базову дисципліну, яка формує комплексне уявлення про закономірності організації географічної оболонки в межах України. Вивчення даної дисципліни дозволить сформулювати уявлення про глобальні тектонічні, кліматичні та гідрологічні процеси, їх вплив один на одного та на закономірності поширення органічного середовища в межах території України. Саме тому вивчення фізичної географії України є необхідною ступеню в процесі підготовки майбутніх географів.

Мета курсу: вивчення закономірностей генезису, еволюції та розподілу складових компонентів географічної оболонки в межах України.

Завдання курсу:

Теоретичні: вивчити фізико-географічні умови, особливості розподілу природних умов та природних ресурсів, а також трансформацію геосфери в межах території України.

Практичні: навчити надавати характеристику фізико-географічним умовам та ресурсам, знати та вміти показати географічне розташування провідних об'єктів геосфери в межах України, навчити надавати характеристику фізико-географічним регіонам України.

Після вивчення даної дисципліни студенти екологи повинні **знати:**

1. Особливості генезису, еволюції та трансформації геологічного середовища України;
2. Природні особливості та сучасні тенденції клімату України;
3. Географічні особливості внутрішніх вод України;
4. Різноманіття природних зон України та сучасні тенденції їх розвитку.
5. Ґрунтовий покрив України, його різноманіття;

Після засвоєння даної дисципліни студенти екологи повинні **вміти:**

1. Охарактеризувати природні особливості, геологічного, метеорологічного та гідрологічного середовища України;
2. Проаналізувати закономірності поширення родовищ корисних копалин по території України;
3. Простежити тенденції кліматичних змін за певним статистичним матеріалом;
4. Визначити особливості трансформації внутрішніх вод, ґрунтового покриву та органічного середовища України;
5. Показати на географічній карті найбільш важливі природні об'єкти та надати їм стислої характеристики.

Після проходження даної дисципліни студент еколог повинен мати наступні **навички:**

1. Визначення регіональних особливостей навколишнього природного середовища України;
2. Орієнтування по фізико-географічній карті України;
3. Аналізу екологічних проблем в різних регіонах України.

Міждисциплінарні зв'язки. Фізична географія України є дуже важливою дисципліною яка об'єднує в собі різноманітні матеріали фундаментальних географічних дисциплін та дозволяє визначити певні регіональні особи екологічних проблем. Саме тому, відповідна дисципліна має тісні зв'язки із геологією, геоморфологією, метеорологією, кліматологією, гідрологією, ґрунтознавством, ландшафтною екологією,

заповідною справою та ін.

Зміст дисципліни

Вступ. Об'єкт, предмет і методи дослідження. Географічне положення України. Дослідження природних умов і природних ресурсів України.

Геолого - геоморфологічна будова і ресурси надр. Орографія та гіпсометрія. Тектонічна структура. Український кристалічний щит та інші тектонічні структури. Неотектонічні рухи. Геологічна будова. Основні етапи до четвертинної геологічної історії. Палеогеографія антропогену. Четвертинні зледеніння в межах України. Геоморфологічна будова. Геоморфологічні рівні. Геоморфологічне районування. Корисні копалини. Паливні корисні копалини. Рудні корисні копалини. Неметалічні корисні копалини.

Кліматичні умови і ресурси. Кліматоутворюючі фактори. Радіаційний фактор клімату. Циркуляційні фактори клімату. Земна поверхня як кліматоутворюючий фактор. Розподіл кліматичних показників. Температура повітря. Режим зволоження. Опади. Вітровий режим. Стихійні погодні явища. Сезонність погодних умов. Кліматичні ресурси. Кліматичне районування.

Моря, внутрішні води та їх ресурси. Фізико-географічна характеристика Чорного моря. Геологічна історія. Тектонічна будова. Геоморфологія дна та узбережжя. Кліматичні умови. Гідрологічні умови. Особливості органічного світу. Екологічні проблеми. Фізико-географічна характеристика Азовське моря. Геологічна історія. Тектонічна будова. Геоморфологія узбережжя. Кліматичні умови. Гідрологічні умови. Особливості органічного світу. Екологічні проблеми. Поверхневі і підземні води. Найбільші річки України. Найбільші озера України. Болота. Підземні вода. Штучні об'єкти. Екологічні проблеми внутрішніх вод. Водні ресурси і водний баланс. Гідрологічне районування.

Ґрунтовий, рослинний покрив і тваринний світ. Ґрунтовий покрив. Ґрунти рівнинної частини. Ґрунти Українських Карпат та Кримських гір. Рослинний покрив. Рослинні ресурси. Геоботанічне районування. Тваринний світ. Зоогеографічне районування.

Несприятливі природні процеси. Град. Смерчі. Суховії. Нагони. Заморозки. Ерозія. Абразія. Зсувні процеси.

Зміна основних компонентів природного середовища під впливом діяльності людини. Зміни в літосфері. Зміни в атмосфері. Зміни в гідросфері. Зміни в біосфері. Зміни в педісфері.

Ландшафти і фізико-географічне районування. Зміни ландшафтів за історичний час. Ландшафти України, їх типологія і класифікація. Типи і підтипи ландшафтів. Мішано лісові ландшафти. Широколистянолісові ландшафти. Лісостепові ландшафти. Степові ландшафти. Сухостепові ландшафти. Принципи і методи фізико-географічного районування.

Регіональні ландшафтні структури. Рівнинні ландшафтні структури. Зона мішаних хвойно-широколистяних лісів. Поліській край. Волинське Полісся. Житомирське Полісся. Київське Полісся. Чернігівське Полісся. Новгород-Сіверське Полісся. Зона широколистяних лісів. Волинська височинна область. Мале Полісся. Розтоцько-Опільська горогірна область. Західно-Подільська височинна область. Північно-Подільська височинна область. Прут-Дністровська височинна область. Лісостепова зона. Придніпровська височинна область. Київська височинна область. Придністровська височинна область. Лівобережно-Дніпровський лісостеповий край. Степова зона. Північностепова підзона. Середньостепова підзона. Південностепова підзона. Гірські ландшафтні структури. Українські Карпати. Кримські гори.

Геоекологічна ситуація в Україні. Природоохоронні території. Заповідники і природні національні парки. Геосистемний моніторинг навколишнього проривного середовища в Україні. Конструктивно-географічні засади регіонального природокористування.

Список рекомендованої літератури:

Основна література:

1. Геоморфология Украинской ССР. – К.: Выща шк., 1990.
2. Гидрогеология СССР. – Т. 5: Украинская ССР. – М.: Недра, 1971.
3. Жупанський Я. І. Історія географії України. – Л.: Світ, 1997.
4. Заморій П. К. Четвертинні відклади Української РСР. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1961.
5. Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізична географія України: Підручник – 3-те вид. – К.: Знання, 2006. – 511 с.

Додаткова література

1. Географічна енциклопедія України: В 3 т. – К.: Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1989 – 1993.
2. Історія української географії: Всеукраїнський часопис. – Т., 2000. – Вип. 1.
3. Маринич О. М. Внесок академіків АН України в розвиток природничо-географічних наук // Укр. геогр. журн. – 1993. – №3.
4. Українське Полісся: вчора, сьогодні, завтра: Зб. наук. праць. – Луцьк: Надстир'я, 1998.
5. Шаблій О. І. Академік Степан Рудницький. – Л.: Світ, 1994
6. Щипцов О. А. Україна – морська держава. – К.: Наукова думка, 1998.
7. Палиєнко В.П. Новейшая геодинамика и ее отражение в рельефе Украины. – К.: Наук. думка, 1992.
8. Природа Украинской ССР. Геология и полезные ископаемые. – К.: Наук. думка, 1990.
9. Природа Украинской ССР. Климат. – К.: Наук. думка, 1990.
10. Клімат України / За ред. В. М. Ліпінського, В. А. Дячука, В. М. Бабіченко. – К.: Вид-во Раєвського, 2003.
11. Стихийные метеорологические явления на Украине и в Молдавии. – Л.: Гидрометиздат, 1991.
12. Вишневецький В. І. Річки і водойми України. Стан і використання: Монографія. – К.: Віпол, 2000.
13. Водне господарство України / За ред. А. В. Яцика, В. М. Хорєва. – К.: Генеза, 2000.
14. Малі річки України: Довідник / За ред. А. В. Яцика. – К.: Урожай, 1991.
15. Природа Украинской ССР. Моря и внутренние воды / В. Н. Грезе, Г. Г. Поликарпов, В. Д. Романенко и др. – К.: Наук. думка, 1987.
16. Природа Украинской ССР. Животный мир. – К.: Наук. думка, 1985.
17. Природа Украинской ССР. Растительный мир / Т. Л. Андриенко, О. Б. Блюм, С. П. Вассер и др. – К.: Наук. думка, 1985.
18. Природа Украинской ССР. Почвы / Н. Б. Вернандер, Д. А. Тютюник и др. – К.: Наук. думка, 1985.
19. Физико-географическое районирование Украинской ССР. – К.: Изд-во КГУ, 1968.
20. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР. Теоретические и методические исследования / А. М. Маринич, И. А. Горленко, Л. Г. Руденко и др. – К.: Наук. думка, 1990.

Навчальна програма дисципліни «Економічна та соціальна географія України»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук Д.С.Мальчикова

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Економічна і соціальна географія України» є складовою нормативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр».

Метою курсу є засвоєння студентами знань про сучасну територіальну диференціацію господарського комплексу та населення України, вивчення принципів та факторів просторової організації суспільства України і передумов розвитку господарства.

Завдання вивчення дисципліни:

- розкрити вплив географічного положення України, історії її розвитку та наявного природно-ресурсного потенціалу на формування галузевої та територіальної структури господарства;
- проаналізувати геополітичні та гео економічні пріоритети України, виходячи з основних суспільно-географічних характеристик;
- проаналізувати запаси природних ресурсів України з точки зору раціонального природокористування;
- виявити основні геодемографічні особливості України, специфіку розселення та національного складу;
- дати загальну характеристику господарства України, проаналізувати особливості його галузевої і територіальної структури;
- проаналізувати чинники формування і функціонування, сучасний стан, територіальну організацію, проблеми та перспективи розвитку міжгалузевих комплексів України;
- розкрити основні види зовнішніх в'язків України, проаналізувати географію їх поширення;
- вивчити основні принципи та фактори районоутворення, розкрити особливості регіонів України (економічних районів) і показати територіальну диференціацію їх соціально-економічного розвитку;
- проаналізувати особливості суспільно-географічних макрорайонів України, їх спеціалізацію, структуру і місце в господарстві України.

Вимоги до знань та вмінь.

В результаті вивчення даного курсу студент повинен

знати:

- основні риси і особливості суспільно-географічного положення України, її геополітичні та гео економічні вектори;
- зміст, сучасний стан та регіональні особливості демографічних, розселенських, міграційних та етнічних процесів в Україні;
- особливості господарського освоєння території України;
- основні риси господарства України: сучасний стан, особливості його галузевої і територіальної структури;
- закономірності розміщення, географію та сучасний стан розвитку різних галузей виробничої та соціальної сфер;
- основні напрямки та риси різних видів зовнішніх зв'язків України;
- суспільно-географічну характеристику та специфічні риси розвитку макрорайонів України: історичні особливості господарського розвитку, природноресурсний, демографічний, працересурсний та виробничо-економічний потенціал, рівень економічного і соціального розвитку, сучасний стан та закономірності розміщення різних галузей виробництва, транспорту та соціальної сфери, рівень участі в територіальному поділі праці, інвестиційні можливості, проблеми та перспективи.

вміти:

- давати оцінку суспільно-географічного положення території;
- давати соціально-економічну оцінку природних умов і запасів природних ресурсів з метою раціонального природокористування;

- аналізувати демографічні, розселенські, міграційні та етнічні процеси в їх взаємозв'язку;
- аналізувати компонентну і територіальну структуру галузевих і міжгалузевих комплексів;
- здійснювати комплексний суспільно-географічний аналіз макрорайонів та визначати проблеми і перспективи їх розвитку.

Для засвоєння дисципліни «Економічна і соціальна географія України» студентам необхідно мати знання та навички з таких дисциплін, як геологія з основами геоморфології, метеорологія і кліматологія, загальна гідрологія, географія ґрунтів з основами ґрунтознавства, біогеографія, фізична географія України, соціальна екологія, історія України, історія ХХ століття (шкільний курс).

Зміст дисципліни

ВСТУП

Предмет економічної та соціальної географії України. Теоретичні та практичні її проблеми. Рівень розвитку цієї науки. Практичне значення економічної та соціальної географії України в сучасний період. Основні її завдання на перспективу. Аналіз основних літературних, статистичних та картографічних джерел. Історико-географічні аспекти формування території України. Оцінка сучасного географічного положення України, Територія країни, її кордони, взаємодія з прилеглими територіями.

УМОВИ І ФАКТОРИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Економіко-географічна оцінка природних умов і ресурсів.

Вплив природних умов і ресурсів на територіальну організацію господарства. Економіко-географічна їх оцінка. Склад і класифікація ресурсів. Природно-ресурсний потенціал різних областей, районів і ТВК. Рівень забезпеченості господарства України природними ресурсами, їх розміщення. Географічні проблеми раціонального природокористування.

Населення і трудові ресурси

Сучасні тенденції демографічних процесів на Україні та їх регіональні відмінності. Динаміка чисельності населення. Природний його рух. Міграція населення. Загальні та регіональні особливості національного окладу населення. Відмінності в густоті населення. Міське і сільське розселення в Україні. Процеси урбанізації і функціональна типологія міст. Проблеми розвитку малих і середніх міст. Географія сільського населення республіки, проблеми і перспективи, Культурно-освітній рівень народу і його вплив на розвиток господарства. Господарська культура української нації.

Господарська топоніміка України. Географія українських прізвищ.

Трудові ресурси України. Територіальні відмінності у їх забезпеченні і зайнятості населення. Соціальні фактори розселення. Основні проблеми раціонального використання трудових ресурсів в сучасних умовах.

Загальна характеристика народного господарства

Особливості розвитку народногосподарського комплексу України і його місце у внутрішньому та міжнародному географічному поділі праці. Функціонально-галузева і функціонально-територіальна структура господарства республіки. Територіальні зрушення у розміщенні продуктивних сил. Рівні економічного розвитку областей і регіонів. Основні проблеми територіальної організації виробництва. Географічні аспекти економічного суверенітету України.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА ГОСПОДАРСТВА, ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ГЕОГРАФІЇ ГАЛУЗЕЙ І МІЖГАЛУЗЕВИХ КОМПЛЕКСІВ

Географія промисловості

Загальна характеристика. Економіко-географічні умови і фактори територіальної організації промисловості. Структурні і територіальні особливості. Загальносоюзна спеціалізація промисловості України. Проблеми і перспективи.

Паливно-енергетичний комплекс

Загальна характеристика. Вугільна промисловість. Основні вугільні басейни. Донбас: проблеми і перспективи. Львівсько-Волинський та Дніпровський басейни. Соціально-економічні та екологічні проблеми.

Нафтова промисловість. Прикарпатський, Дніпровсько-Донецький та Причорноморський нафтогазоносні райони. Географія видобутку, переробки і транспортування нафти.

Газова промисловість. Географія видобутку, транспортування і переробки газу.

Електроенергетика. Фактори розвитку і розміщення. Районоутворююча роль галузі. Гідроенергетика і проблеми її розвитку. Дніпровський каскад ГЕС, проблеми і перспективи. Теплові електростанції. Атомні електростанції: соціально-економічні і екологічні проблеми розвитку. Наслідки аварії на Чорнобильській АЕС. Участь України в енергосистемах зарубіжних країн.

Комплекс галузей по виробництву конструкційних матеріалів

Загальна характеристика. Чорна металургія. Значення і проблеми розвитку. Сировинна база галузі. Територіальна організація чорної металургії. Придніпровський, Донецький, Приазовський металургійні райони. Перспективи розвитку галузі.

Кольорова металургія. Особливості і фактори розвитку і розміщення. Основні райони розміщення. Проблеми і перспективи.

Хімічна промисловість. Фактори розвитку і розміщення. Структура виробництва. Виробництво мінеральних добрив. Сірчаноокислою на промисловість. Виробництво соди, отрутохімкатів, лакофарбова і анілінофарбова промисловість. Виробництво синтетичних смол, пластмас і хімічних волокон. Нафтохімія і гумоазбестова промисловість. Спеціалізовані галузеві підрайони хімічної промисловості. Екологічні проблеми розвитку галузі. Перспективи.

Індустріально-будівельний комплекс

Значення і роль галузі у народногосподарському комплексі республіки. Особливості і фактори розміщення. Сировинні бази і райони споживання. Характер територіальної організації комплексу. Зв'язки з іншими галузями народного господарства. Соціальні аспекти розвитку. Екологічні проблеми. Перспективи розвитку.

Лісопромисловий комплекс. Лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловість. Особливості і фактори територіальної організації комплексу. Лісові ресурси, їх охорона і відновлення. Територіальна організація лісопромислового комплексу. Лісопромислові райони. Проблеми і перспективи розвитку комплексу.

Машинобудівний комплекс.

Склад і значення комплексу. Випереджаючі темпи розвитку. Високий рівень територіального поширення. Районоутворююча, системоутворююча роль машинобудування. Основні фактори територіальної організації. Функціонально-галузева структура. Спеціалізація і кооперування. Вертикальне комбінування в галузі та його наслідки. Територіальна концентрація виробництва і філіалізація. Спеціалізовані галузеві райони і машинобудівні вузли та центри. Проблеми і перспективи розвитку машинобудування в Україні.

Комплекс галузей по виробництву товарів народного споживання.

Загальна характеристика. Легка промисловість. Роль і місце в народногосподарському комплексі України. Фактори розвитку і розміщення.

Функціонально-галузева структура. Географія текстильної промисловості. Шкіряно-взуттєва та хутряна промисловість. Виробництво галантерейних виробів.

Поліграфічна та фарфоро-фаянсова промисловість. Принципи територіальної організації.

Місцева промисловість та її значення.

Проблеми і перспективи розвитку і територіальної організації галузей по виробництву товарів, народного споживання.

Територіальна організація галузей агропромислового комплексу України

Роль агропромислового комплексу в народному господарстві республіки і країни. Структура агропромислового комплексу. Агропромислові комбінати та об'єднання. Функціонально-галузева структура АПК України. Рослинницько-промислові комплекси. Зернопромисловий комплекс. Структура зернового господарства. Фактори розміщення. Географія хлібних, круп'яних, зернофуражних і бобових зернових культур. Територіальна організація борошномельно-круп'яної, хлібопекарної та кондитерської промисловості.

Географія технічних культур, фактори, що її зумовлюють. Структура посівних площ технічних культур. Зони вирощування цукрових буряків, соняшника, ефіроолійних культур, льону-довгунцю, конопель, тютюну та хмелю. Цукрова, олійно-жирова, конопледжутова, тютюнова, пивоварна промисловість.

Картопля, овочі і баштанні культури. Зони їх вирощування. Вплив соціально-економічних факторів на особливості географії цих культур. Географія садівництва, ягідництва та виноградарства. Природні та соціально-економічні передумови територіальної організації. Структура садівництва України.

Плодоовочеконсервна та виноробна промисловість.

Тваринницько-промислові комплекси м'ясопромисловий, молокопромисловий, птахопромисловий. Особливості фактори розміщення тваринництва. Кормова його база. Структура поголів'я. Територіальні відміни в спеціалізації тваринництва.

М'ясна та молокопереробна промисловість.

Соляна промисловість.

Зональні агропромислові комплекси: тваринницько-льонарсько-картоплярський (Поліський) з підприємствами переробної промисловості; тваринницько-буряково-зерновий (Лісостеповий) АПК з переробними підприємствами; тваринницько-зерново-соняшниковий (Степовий) АПК; виноградарсько-садівничо-тютюнницько-тваринницький (Кримсько-Карпатський) АПК передгірних і гірських районів.

Азональний приміський овочево-молочний АПК.

Географія транспорту і економічних зв'язків

Значення транспорту, як галузі матеріального виробництва у народногосподарському комплексі УРСР. Вплив транспорту на розвиток форм територіального зосередження виробництва. Взаємодія транспортної системи республіки в єдиній транспортній системі країни. Напрямки і структура перевезень пасажирів і вантажопотоків. Економіко-географічна характеристика основних видів транспорту (залізничного, автомобільного, морського, повітряного і трубопровідного). Основні транспортні вузли. Основні проблеми і перспективи розвитку і розміщення транспортної системи України.

Внутрішні та зовнішні економічні зв'язки України, їх роль у розвитку господарства країни.

Географія сфери послуг. Інфраструктура.

Сфера послуг, її вплив на географію виробництва і населення. Складна і розгалужена структура сфери обслуговування України. Реальні доходи населення та інфляційні процеси.

Територіальна організація житлово-комунального господарства, побутового обслуговування, внутрішньої торгівлі, громадського харчування і зв'язку. Розвиток і територіальна організація рекреації. Система охорони здоров'я. Фізична культура і спорт.

Народна освіта і наукове обслуговування. Перспективи розвитку географії послуг. Інфраструктура республіки, її вплив на розвиток і розміщення продуктивних сил.

ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Теоретичні основи суспільно-географічного районування.

Територіальний поділ праці і формування великих суспільно-географічних районів. Сучасне економіко-географічне районування України. Рівні економічного розвитку районів, проблеми міжрайонних зв'язків, удосконалення економіко-географічного районування республіки, господарської самостійності її регіонів.

Суспільно-географічні райони України: Донецький, Придніпровський, Північно-Східний, Столичний, Причорноморський, Центральноукраїнський, Волинський, Західноукраїнський, Подільський.

Характеристика районів за програмою:

Площа і населення району. Суспільно-географічна характеристика положення.

Природно-ресурсний потенціал району та його вплив на формування господарського комплексу.

Населення і трудові ресурси. Міське і сільське населення. Абсолютне зменшення населення в деяких областях і його причини. Проблеми і перспективи раціонального використання трудових ресурсів.

Місце і роль району в народногосподарському комплексі України.

Функціонально-галузева структура району. Комплекс виробничих циклів індустріальної і сировинної орієнтації.

Вугільно-енергетичний цикл. Видобуток і переробка кам'яного і бурого вугілля. Торфяна промисловість. Розвиток електроенергетики. Основні енергетичні вузли. ТЕС, ТЕЦ, ГЕС, ГАЕС, АЕС. Взаємодія їх з енергетичними системами інших районів і країн. Проблеми розвитку атомної енергетики.

Нафтогазохімічний цикл. Видобуток і переробка нафти, природного газу.

Гірничохімічний цикл. Видобуток і переробка калійних солей і сірки.

Металургійний цикл чорних металів (видобуток і збагачення залізної і марганцевої руд, нерудної сировини, коксохімічне виробництво, виплавка металу). Кольорова металургія (виплавка алюмінію, магнію, титану, нікелю, ртуті, цинку, обробка кольорових металів). Металургійні райони і вузли.

Машинобудування і металообробка. Зв'язки з сировинними базами і районами споживання. Машинобудівні вузли.

Цикл фарфоро-фаянсової промисловості (видобуток каоліну і виробництво фарфору, фаянсу і кераміки). Скляна промисловість.

Лісопромисловий цикл. Лісова і деревообробна промисловість Целюлозно-паперова і лісохімічна промисловість.

Індустріально-будівельний цикл (видобуток сировини, виробництво цементу, будівельних конструкцій). Територіальна організація виробництва.

Агропромисловий комплекс району. Умови і фактори розвитку і спеціалізації. Спеціалізовані, зональні та азонанальні АПК.

Рекреаційний комплекс (санаторно-курортне і туристичне господарство). Проблеми та перспективи розвитку.

Транспорт, внутрішні і міжрайонні зв'язки та проблеми їх раціоналізації. Структура вантажо- та пасажирообороту. Функціональні типи транспортних вузлів. Невиробнича сфера. Проблеми удосконалення економічних зв'язків різного рівня.

Функціонально-територіальна структура району. Господарські вузли і центри. Основні проблеми і перспективи розвитку територіальної організації господарства району. Екологічні проблеми.

Список рекомендованої літератури

Основна література:

1. Адміністративно-територіальний устрій України: історія та сучасність / За ред. В.Г. Яцуби. - К., 2002. - 269 с.
2. Доценко А. І. Адміністративно-територіальний устрій і розселення в Україні. - К.: РВПС України НАНУ, 2003.
3. Мальчикова Д.С. Економічна та соціальна географія України: Робочий зошит для практичних та семінарських занять. Навчальний посібник. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2011. – 96 с.
4. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. Економічна і соціальна географія України. Навч.-метод. посібн. - К.: ВПЦ "Київський ун-тет", 2010. – 239 с.
5. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. Суспільно-географічне районування України. - К.: ВПЦ "Київський ун-тет", 2000. – 228 с.
6. Паламарчук М. М., Паламарчук О. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. - К.: Знання, 1998. - 415 с.
7. Підгрушний Г. П. Промисловість і регіональний розвиток України: Монографія. - К.: Інститут географії НАНУ, 2009. - 300 с.
8. Пістун М.Д., Гуцал В.О., Провотар Н.І. Географія агропромислових комплексів: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1997. – 200 с.
9. Розміщення продуктивних сил України / За ред. Є.П.Качана. – К.: Вища шк., 1999. – 375 с.
10. Смаль І.В. Економічна і соціальна географія України: Навч. посіб. - Ніжин: Вид-во Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2007. - 278 с.
11. Соціально-економічна географія України: Навч. посіб. / За ред. О. І. Шаблія. - Л.: Світ, 2000. - 679 с.
12. Трансформація структури господарства України: регіональний аспект: Монографія / За ред. Г. В. Балабанова, В. П. Нагірної, О. М. Нижник. - К., 2003. - 404 с.

Додаткова література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. – К.: ВПЦ “Київ. ун-т”, 2001. – 395 с.
2. Василенко Ю.В., Василенко Д.Ю. Зовнішня торгівля України: чинники, моделі, тенденції. – К., 2007. – 310 с.
3. Географічна енциклопедія України. – Т.1-3. – К.: Українська енциклопедія, 1989-1993.
4. Голиков А.П., Дейнека А.Г., Казакова Н.А. Размещение производительных сил и регионалистика. – Харьков: Олант, 2002. – 320 с.
5. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до соціальної та економічної географії. – К.: Либідь, 1996.
6. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики: монографія. - Львів: Літопис, 2006. - 490с.
7. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні: Навчальний посібник.- Львів: Світ, 1997.-348с.
8. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: Світ, 1994. – 472 с.
9. Захарченко В. І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України: Монографія. - Вінниця: Гіпаніс, 2004. - 547 с.
10. Ішук С. І. Промислові комплекси України. Наукові основи територіальної організації. - К.: Вид-во Паливода А.В., 2003. - 248 с.
11. Ішук С.І. Територіально-виробничі комплекси і економічне районування (методологія, теорія). – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1996. – 244 с.
12. Комплексний атлас України. - К.: ДНВП "Картографія", 2005. — 96 с.

13. Маруняк Є. О. Глобалізація та її вплив на розвиток регіонів України. - К.: Реферат, 2007. - 224 с.
14. Масляк П. О. Географія України: Навч. посіб. - К. : Стафед-2, 2000. - 148 с.
15. Нагірна В.П. Тваринницько-промисловий комплекс України (територіальна організація та ресурсокористування). – К., 1995 – 137 с.
16. Пащенко Ю. Є., Шулькевич О. В. Сучасний стан і розвиток транспортного машинобудування в Україні. - К.: РВПС НАНУ, 2003. – 52 с.
17. Пістун М. Д., Мезенцев К. В., Тьорло В. О. Регіональна політика України: суспільно-географічний аспект: Монографія. - К.: ВПЦ "Київський ун-тет", 2004. - 130 с.
18. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах. – К.: ВД “К.-М. Академія” – Чернівці: Зелена Буковина, 1999. – 586 с.
19. Руденко В.П., Трофимчук О.М. Український природно-ресурсний потенціал: Серія оцінкових картосхем. – Ч.2 – К.: УІНС, 2000. – 186 с.: 149 с.
20. Руденко Л.Г., Лісовський С.А. Природно-ресурсний потенціал як чинник економічного зростання в Україні // Укр. геогр. журнал. – 2001. – № 3. – С. 17-27
21. Тарасова Н. В., Калініченко І. С., Романенко В. А., Єфетова К. Ф., Довбня В. М. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи / За ред. Б» М. Данилишина. - Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. - 307 с.
22. Тарасова Н. В., Калініченко І. С., Горський А. М., Зарудна О. С. Промисловий комплекс України: економічні трансформації та пріоритети розвитку / За ред. Б. М. Данилишина. - К.: Науковий світ, 2005. - 183 с.
23. Топчієв О.Г., Безверхнюк Т.М., Тітенко З.В. Регіональний розвиток України і становлення державної регіональної політики: Навч.-метод. посібник. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. – 224 с.
24. Яцуба В. Г., Яцюк В. А., Матвіїшин О. Я., Карпінський Ю. О., Куйбіда В. С. Адміністративно-територіальний устрій України. Шляхи реформування. - К., 2007. - 366 с.

Web-ресурси

1. <http://www.ua.all.biz/regions/>
2. <http://ukr-tur.narod.ru/turizm/regionukr/ukraine2.htm>
3. <http://ukr-tur.narod.ru/15pub/15publ.htm>
4. <http://www.library.univ.kiev.ua>
5. <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. <http://papers.univ.kiev.ua/geografija/articles>
7. http://old.niss.gov.ua/book/Krysachenko/6-1-Ukr_Socium.pdf
http://pidruchniki.ws/17280924/geografiya/ekonomichna_sotsialna_geografiya_ukrayini

Навчальна програма дисципліни «Основи наукових досліджень»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук Д.С. Мальчикова

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Основи наукових досліджень» є складовою варіативної частини циклу природничо-наукової підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр". Вивчення дисципліни передбачає передачу студентам знань, необхідних для формування культури наукових досліджень, і формування на цій основі дослідницьких вмінь і навичок та їх оформлення у відповідні форми наукових праць.

Мета курсу: дати майбутнім фахівцям систематизоване уявлення про теоретичне і практичне підґрунтя для ефективного проведення наукових досліджень, ознайомити студентів із методологією і методами дослідження, інформаційним забезпеченням науково-дослідної роботи, основними вимогами щодо оформлення наукових результатів, ввести елементи наукової творчості у професійно орієнтовані дисципліни, сформувати наукову культуру студентів.

Завдання курсу:

Теоретичні:

- вивчення методології науки, класифікації та організації наукових досліджень;
- вивчення напрямків наукових досліджень з проблем регіонального розвитку господарства;

Практичні:

- оволодіння студентами методами планування і організації наукових досліджень;
- ознайомлення студентів з підходами до нагромадження інформації та її географічного аналізу;
- набуття студентами навичок узагальнення та використання наукових досліджень у процесі підготовки курсових і випускних робіт.

Вимоги до знань та вмінь

Студент повинен **знати:**

- теорію наукових досліджень, зокрема критерії науковості знань, види наукових досліджень;
- організаційну структуру науки;
- особливості організації науково-дослідницької діяльності студентів;
- структуру і логіку наукового дослідження;
- загальну методологію наукової творчості;
- методи пошуку і обробки наукової інформації;
- загальні вимоги щодо підготовки, оформлення і захисту курсових (дипломних) робіт;
- форми наукової комунікації.

Студент повинен **уміти:**

- володіти методами і технологіями організації науково-дослідницької діяльності;
- проводити теоретичні і експериментальні дослідження у сфері реклами і зв'язків з громадськістю;
- оформлювати наукові результати згідно вимог Міністерства освіти і науки України та Вищої атестаційної комісії України;
- переводити наукові знання у площину практичного використання.

«Основи наукових досліджень» - комплексна навчальна дисципліна, що має значне світоглядне значення для студентської молоді і знайомить студентів з основами науково-дослідницької діяльності, теорією, методологією, методами, технологіями наукових досліджень, дає можливість оволодіння навичками дослідження під час написання рефератів, курсових, кваліфікаційних, магістерських робіт. Дисципліна формує необхідну основу для вивчення всіх дисциплін циклу професійної і практичної підготовки.

Зміст дисципліни

Тема 1. Специфіка науково-дослідницької діяльності. Організація науково-дослідної роботи студентів у вищій школі.

Предмет і завдання курсу. Наукові дослідження як вид творчої діяльності. Фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Основи наукознавства. Предмет, завдання і структура наукознавства. Критерії науковості знань. Основні поняття науки:

наукова ідея, гіпотеза, наукова теорія, поняття, термін. Класифікація наук. Результати наукових досліджень.

Науково-дослідна робота студентів як складова частина навчального процесу. Науково-дослідна робота у позанавчальний час. Творчість як форма мислення. Природа здібностей як психологічна проблема розвитку творчості.

Наукове дослідження творчих здібностей. Виховання творчих здібностей у студентів: його послідовність і умови.

Тема 2. Організація науково-дослідної діяльності в Україні.

Система науково-дослідницьких закладів України. Академічна, галузева наука та наука вищих навчальних закладів. Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів. Нормативно-правова база. Вища атестаційна комісія України як провідна державна структура, що здійснює атестацію наукових кадрів. Аспірантура. Докторантура. Здобувачі наукового ступеня. Наукова школа як головна неформальна структура науки. Її ідентифікація.

Організація і форми науково-дослідної роботи студентів; навчально-наукові семінари, НДР під час проходження виробничої практики, участь у наукових гуртках, конференціях студентського наукового товариства, конкурсах на кращу студентську роботу.

Поняття, зміст і функції науки. Науковий потенціал, кадри і управління наукою в Україні. Навчальні заклади та науково-дослідні установи, що безпосередньо діють в галузі територіальної організації суспільства. Тематична спрямованість науково-дослідної роботи студентів кафедри соціально-економічної географії.

Тема 3. Основні етапи проведення наукових досліджень. Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Пошук, накопичення і обробка наукової інформації.

Загальна схема наукового дослідження. Вибір теми наукової роботи. Актуальність. Формулювання мети і завдання. Визначення об'єкта і предмета дослідження. Методи дослідження. Галузі застосування результатів. Вивчення науково-теоретичної літератури. Хронологічне і проблемно-тематичне обмеження рамок дослідження. Визначення кола проблем, що підлягають розв'язанню, їх систематизація. Завершення наукових студій, формулювання висновків, вибір жанрової форми та складання плану-проспекту наукової праці.

Класифікація інформаційних наукових досліджень. Бібліографічні джерела і інформації. Інформаційно-пошукові мови бібліотечних фондів. Складання бібліографії з проблеми та напрямку наукового дослідження.

Первинна і вторинна інформація. Методи доказу достовірності: аналітичні, експериментальні, підтвердження практикою. Типологія письмових, образотворчих, архівних та інших джерел, методика їх пошуку та опрацювання. Інтернет-ресурси, специфіка їх використання. Наукові бібліотеки, їх організація і документальні ресурси. Бібліографічні видання. Архівні джерела дослідження. Бази даних сучасних інформаційних мереж.

Проблематика досліджень соціальних комунікацій. Принципи роботи з науковою літературою. Форми запису опрацьованого матеріалу (анотація, план, тези, конспект, цитування). Записи в зошитах, на окремих аркушах і на картках: особливості й переваги. Систематизація наукової літератури. Ведення досьє, організація картотек. Вирізки з періодики та ксерокопії, техніка їх зберігання і використання. Ведення робочого щоденника наукового дослідження. Фіксування робочих гіпотез, уточнення предмету дослідження, напрямків збирання матеріалів із урахуванням наявної інформації. Деталізація попереднього плану дослідження.

Тема 4. Планування і організація проведення наукових географічних досліджень.

Вибір пріоритетного напрямку наукових досліджень. Критерії актуальності наукової проблеми. Формування теми дослідження. Вивчення ступеню дослідженості обраної проблеми: визначення кола питань, що потребують розробки. Техніко-економічне обґрунтування теми пошукового дослідження. Розробка програми науково-дослідної роботи. Основні розділи програми: визначення об'єкту, предмету, мети та завдань дослідження; стан проблеми, що досліджується; зміст дослідження; методи дослідження; результати дослідження, що очікується та порядок їх використання; очікувана ефективність використання результатів дослідження; календарний план виконання робіт; кошторис витрат на виконання науково-дослідної роботи.

Формування групи виконавців науково-дослідної роботи. Розробка індивідуальних планів-завдань учасникам досліджень та організація контролю за їх виконанням.

Особливості планування і організації науково-дослідної роботи студентів, порядок його розробки та організації контролю за виконанням.

Тема 5. Методологія та методи наукового дослідження. Рівні наукового дослідження.

Загальні проблеми методології наукового дослідження. Розмежування методології та методів дослідження. *Фундаментальні* (філософські), *загальнонаукові*, *конкретнонаукові* методологічні принципи. Історичний підхід (історико-генетичний, порівняльно-історичний, історико-типологічний методи). Термінологічний підхід (методи термінологічного аналізу і операціоналізації понять). Системний підхід (структурно-функціональний, системно-діяльнісний, системно-генетичний аналізи). Системний підхід у ПР. Принцип теорії систем. Підсистеми та зверхсистеми. Організації як системи. Модель відкритих систем для ПР. Інформаційний підхід (метод соціальної інформаціології). Культурологічний, соціокультурний, аксіологічний підходи.

Два рівні наукового дослідження: емпіричний і теоретичний, їх основні методи. Аналіз документальної інформації (аналіз рекламних і ПР-текстів). Спостереження. Опитування (анкетування, тестування, інтерв'ю). Метод експертних оцінок. Експеримент. Метод імплікаційних шкал. Формування вибіркової сукупності у соціологічних дослідженнях. Вибірковий метод. Стихійна, квотна, проста, механічна, гніздова вибірки. Методика обробки одержаної інформації.

Розробка вихідної теоретичної концепції дослідження та його побічних гіпотез. Визначення об'єктів та предмету дослідження. Методи роботи з літературними джерелами. Формування інформаційної бази по темі дослідження. Забезпечення її повноти, надійності та достовірності. Методи визначення репрезентативності інформації. Методичні принципи, прийоми та технічні можливості обробки інформації. Використання ЕОМ для обробки економіко-статистичної інформації. Визначення вимог до результатів дослідження, що очікується отримати.

Методи обчислення очікуваного економічного ефекту від використання результатів наукового дослідження. Методичні прийоми апробації отриманих результатів.

Тема 6. Узагальнення результатів наукового дослідження.

Систематизація результатів наукових досліджень. Форми подання результатів науково-дослідної роботи. Загальні вимоги щодо оформлення результатів наукових досліджень. Структура наукового документу, основні елементи, композиція. Рубрикація. Таблиці, графічні та картографічні матеріали. Лексика наукового документу.

Оформлення результатів наукових досліджень у вигляді звіту, наукової доповіді, статті, курсової або дипломної роботи тощо. Звіт про наукову роботу. Вимоги щодо його структури, змісту та оформлення. Анотація наукового документу. Рецензія наукового документу і вимоги щодо її змісту та оформлення.

Студентські наукові роботи. Основні вимоги щодо їх структури, змісту та оформлення.

Тема 7. Курсові, дипломні, магістерські роботи. Підготовка наукових публікацій, рефератів і доповідей

Специфіка курсової (дипломної) роботи. Методичні прийоми викладу наукових матеріалів: послідовний, цілісний, вибіркового. Визначення загального обсягу роботи. Логічна послідовність викладу матеріалу. Літературне й технічне оформлення результатів дослідження. Мова і стиль наукової праці. Загальні вимоги до технічного оформлення. Бібліографічний опис: загальні вимоги та правила складання. Посилання. Додатки. Підготовка до захисту та захист курсової (дипломної) роботи. Керівництво курсовою (дипломною) роботою, її рецензування. Особливості магістерського кваліфікаційного дослідження.

Тема 8. Наукова комунікація. Робота над публікаціями, рефератами і доповідями. Реалізація результатів досліджень студентів у практичній діяльності.

Місце наукових комунікацій у сучасних масово-інформаційних процесах. Популяризація результатів наукових досліджень. Система фахової періодики для публікації результатів дослідження. Спеціалізована комунікація через Інтернет. Наукові семінари, конференції, конгреси: форми участі й обміну результатами наукових досліджень. Зв'язки науковців із громадськістю.

Функції та різновиди наукових публікацій. Підготовка тез доповіді: рекомендований обсяг, структура. Форми усного оприлюднення наукових результатів: доповідь і повідомлення. Структура тексту доповіді. Методика написання доповіді. Повідомлення. Вимоги до усного виступу. Реферат як наукова робота. Різновиди рефератів.

Основні вимоги щодо завершеної науково-дослідної роботи. Планування та організація використання результатів завершеної науково-дослідної роботи. Розробка плану впровадження результатів науково-дослідних робіт та організація контролю за його виконанням. Методика і форми впровадження результатів науково-дослідних робіт у практику.

Класифікація результатів науково-дослідних робіт за основними ознаками, що характеризують ефективність її використання. Літературне оформлення наукового твору.

Список рекомендованої літератури.

Основна література:

1. Білуха М.Г. Основи наукових досліджень: Підручник. - К.: Вища школа, 1997. - 271 с.
2. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посібник / О.В. Крушельницька. - К.: Кондор, 2003. - 192 с.
3. Кушнарєнко Н.М., Удалова В.К. Наукова обробка документів: Підручник. - 2-ге вид., випр. і доп. - К.: Знання, 2004. - 331 с.
4. Основы научных исследований. География / Под ред. проф. Н.Д.Пистуна и проф. Г.И.Швебса. - К.: Выща шк. Головное изд-во. 1988. - 192 с.
5. П'ятницька-Познякова І.С. Основи наукових досліджень у вищій школі: навчальний посібник / І.С. П'ятницька-Позднякова. - К., 2003. - 116 с.
6. Файбусович И.Я. Первые шаги в научных исследованиях по экономической географии. - Саратов: Изд-во Саратов ун-та, 1974. - 31 с.
7. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. - 4-те вид, випр. і доп. - К.: Знання, 2004. - 307 с.

Додаткова література:

8. Асонов Г.Ф. Желток Т.А. Информация в современном мире. - К.: УКРНИИТИ, 1991. - 40 с.
9. Добров Г.М. Наука о науке. - 3-е изд., доп. и перераб. - К.: Наукова думка, 1998. - 304 с.
10. Довідник здобувача наукового ступеню: Зб. нормат. док. та ін форм. матеріалів з питань атестації наук. кадрів вищої кваліфікації / Упоряд. Ю.І. Цехов; Попереднє слово Р.В. Бойка. - К.: Ред. "Бюл. ВАК України", 1999. - 64 с.
11. Иванов М.М. и др. США: управление наукой и нововведениями. - М.: Наука, 1990. - 191 с.
12. Лихачев М.Т. Организация делопроизводства в научных учреждениях. - М.; Экономика. 1986. - 64 с.
13. Методологические вопросы науковедения / Под ред. В.И. Оноприенко. - К.: Укр ИНТЭИ, 2001. - 323 с.
14. Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності: Закон України, прийнятий Верховною Радою України 13 грудня 1991 р.// Відомості Верховної Ради України.-1992. № 12.
15. Пузыня К.Ф. и др. Организация и планирование научных исследований и опытно-конструкторских разработок. /Учебн. пособие для студентов. - М.: Высш.шк. 1989. - 223 с.
16. Справочник научного работника./ А.Р.Мацюк, Э.К.Симорот, Я.Н.Шевченко и др. - К.: Наук. думка, 1989. - 328 с.
17. Штофф В.А. Проблемы методологии научного познания. - М.: Высш. шк., 1978. - 271 с.

Web-ресурси:

1. http://abc.vvsu.ru/Books/osnovy_nauchn_issled
2. http://tourlib.net/books_others/marcyn.htm
3. http://www.ksau.kherson.ua/lib-ksau/osnovy_nauk_dosl.pdf

Навчальна програма з дисципліни «Вступ до фаху»

Укладачі: кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Вступ до фаху» є складовою нормативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». Ця дисципліна за змістом є пропедевтичною. Важливого значення при цьому набуває засвоєння студентами теоретичного базису сучасної географічної науки, ознайомитись з методологією досліджень в географічній науці.

Мета курсу полягає у засвоєнні теоретичних основ сучасної географії.

Завдання курсу:

- формування уявлення про місце і роль географії в сучасному світі;
- вивчення методології географічної науки (в тому числі, окремих галузевих напрямків географії);
- формування знань про сучасні географічні процеси і явища;
- формування уявлення про основні галузеві напрямки географії, зокрема соціальної та економічної географії.

Вимоги до знань та вмінь:

Студент повинен знати:

- об'єкт, предмет та зміст сучасної географічної науки, окремих її галузевих напрямків;
- основи методології та методів географічних досліджень;
- основні етапи розвитку географічної науки;
- загальні відомості про територіальну організацію суспільства

Студент повинен **вміти**:

- володіти методами географічних досліджень, наводити приклади застосування окремих методів дослідження;
- аналізувати сучасні процеси розвитку територіальної організації суспільства

Зміст дисципліни

Об'єкт, предмет та зміст географічної науки

Специфіка наукового географічного знання. Об'єкти та предмети дослідження географії. Структура географічної науки. Місце географії в системі наук. Завдання сучасної географії. Географ в сучасному світі.

Методологія та методи географічних досліджень

Принцип загального взаємозв'язку та взаємообумовленості у географії. Комплексний географічний підхід та геосистемна концепція. Порівняльно-географічний метод. Хорологічна концепція та хорологічний підхід. Основні просторові географічні категорії. Час в географії та історичний підхід. Методи спостереження та інформаційне забезпечення географічних досліджень. Картографічний метод. Єдність традиційних та новітніх методів у географічних дослідженнях. Районування як метод географічного синтезу. Теоретичні узагальнення в географії. Закони та теорії в географії. Наукове пояснення в географії. Концепції та парадигми в географії. Вплив загальнонаукових концепцій на географію. Географічне прогнозування.

Основні етапи розвитку географічної науки

Географічні пізнання первісних народів. Географічні відомості давніх культурних народів. Географії античності. Географія часів середньовіччя. Епоха Великих географічних відкриттів. Розвиток теоретичної думки у 17-18 ст. Географія 19 ст. Основні напрямки розвитку географії у радянський період. Розвиток географічної думки в Україні.

Основи географії та економічної оцінки природних ресурсів та умов

Географічне середовище та його властивості. Проблеми взаємодії природи та людського суспільства. Основи географії мінерально-сировинних ресурсів. Основи географії земельних ресурсів. Основи географії водних ресурсів. Основи географії лісових ресурсів.

Політична карта світу. Населення Землі та основні демографічні процеси

Основні етапи формування політичної карти світу та її сучасний стан. Типологія країн за рівнем та особливостям соціально-економічного розвитку. Типологія країн за формами державного правління та адміністративно-територіального устрою. Виникнення людини та давнє розселення людей. Расовий та етнічний склад населення світу. Динаміка чисельності та відтворення населення земної кулі. Розміщення населення світу. Урбанізація, її причини та наслідки. Міграції населення, їх причини та наслідки. Територіальна організація суспільства.

Географія та господарство

Значення природних ресурсів для економіки. Географічний (територіальний) поділ праці. Економічна інтеграція. Територіальні виробничі комплекси. Основні принципи розміщення промислового виробництва. Географія промисловості. Галузі промисловості. Географія сільського господарства. Історія та основні центри виникнення культурних рослин. Географія та економічне районування.

Найважливіші глобальні проблеми сучасності

Антропогенний вплив на зовнішнє середовище. Антропогенний та культурний ландшафти. Розвиток екологічного підходу у географії. Глобальні екологічні проблеми. Проблеми нераціонального природокористування та охорони навколишнього середовища, підходи до їх вирішення. Моніторинг. Охоронні території. Проблеми забезпечення населення продовольчими ресурсами та підходи до їх вирішення.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терм. словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної та соціальної географії: Підручник / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – 320 с.
3. Жекулин В.С. Введение в географию: Учеб. пособие. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1989. – 272 с.
4. Исаченко А.Г. Теория и методология географической науки: Учеб. для студ. вузов / Анатолий Григорьевич Исаченко. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 400 с.
5. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. – К.: Вища школа, 1994 – 156 с.
6. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.

Додаткова література

1. География мирового хозяйства / Под. Ред. Б.Н. Зимина. – М.: Изд-во Рос. откр. ун-та, 1992. – 160 с.
2. Романова Э.П., Куракова Л.И., Ермакова Ю.Г. Природные ресурсы мира. Учеб. пособие. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 304 с.: ил.
3. Руденко В.Г. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – Львів: Світ, 1993. – 237 с.
4. Топчієв О.Г. Терміни і поняття в економічній географії. – К.: Рад. шк., 1982. – 160 с.
5. Харвей Д. Научное объяснение в географии: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1974. – 502 с.
6. Хорев Б.С. Территориальная организация общества. – М.: Мысль, 1981 – 320 с.

Web-ресурси

1. <http://geo2000.nm.ru/>
2. <http://geoknigi.com/>

Навчальна програма дисципліни «Дистанційне зондування Землі»

Укладач: кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Дистанційне зондування Землі» є однією з фундаментальних дисциплін для підготовки географів. Навчальний курс входить до нормативної частини циклу професійної науково-предметної підготовки фахівців

освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». Методи дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) сьогодні стали одним з найефективніших способів дослідження географічної оболонки. Галузі і сфери застосування цих методів різноманітні і з кожним роком кількість їх збільшується. Застосовуючи методи ДЗЗ, географ оцінює природні умови й особливості території, вивчає динаміку різних процесів, досліджує площі, зайняті ріллею, лісами, водоймами, населеними пунктами, робить оцінку і здійснює моніторинг екологічного стану місцевості і т. ін. Важливою властивістю аерокосмічних знімків – головного поняття дисципліни – є комплексне відбиття одночасно всіх компонентів географічної оболонки, тому знімки є добрим підґрунтям комплексних географічних досліджень, сприяючи закріпленню позицій географії як єдиної науки.

Дисципліна базується на знаннях з геодезії, картографії, землезнавства, ландшафтознавства, загальних географічних закономірностей, фізики, математики, геоінформатики.

Метою курсу є надання студентам основоположних знань про методи логічного обґрунтування й проведення дешифрування аерокосмічних знімків, навчання методам аналізу та практичного застосування в цілях географічних досліджень найсучасніших методів досліджень в природничих науках – дистанційних.

Завдання курсу:

Теоретичні:

- вивчення методології науки;
- вивчення принципів функціонування систем дистанційного зондування Землі.

Практичні

- оволодіння студентами методів візуального та інструментального дешифрування аеро- та космічних знімків;
- опанування основ географічного аналізу знімків різних типів, їх використання в різних областях географічної науки.

Вимоги до знань та вмінь

Студент повинен знати:

- принципи організації систем дистанційного зондування Землі;
- сфери застосування дистанційних методів зондування Землі для потреб науки та практики;
- загальні принципи дешифрування аерокосмічних знімків.

Студент повинен вміти:

- володіти основами просторово-територіального аналізу географічних об'єктів дистанційними методами зондування Землі;
- проводити дешифрування аерокосмічних знімків;
- працювати в спеціалізованих програмних комплексах з візуалізації та обробки даних дистанційного зондування Землі (ENVI, ERDAS);
- визначати вегетаційні індекси.

Зміст дисципліни

Аерокосмічні апарати для здійснення зйомки

Поняття про дистанційне зондування Землі. Технічні засоби аерокосмічної зйомки. Знімальна апаратура та її види. Штучні супутники Землі (метеорологічні, ресурсні, інші), космічні системи спостереження Землі, космічні кораблі, пілотовані орбітальні станції, автоматизовані міжпланетні станції. Точні фотографічні апарати, оперативні супутникові сканери, всепогодні радіолокаційні системи. Елементи орбіт космічних літальних апаратів. Класифікації орбіт.

Супутникове позиціонування – GPS та ГЛОНАСС. Основні принципи дії супутникових систем визначення місцеположення. Системи координат та часу, що використовуються у супутникових вимірюваннях. Координатні системи, властиві для GPS

та ГЛОНАСС. Особливості вирішення навігаційних завдань з використанням супутникових приймачів.

Природні умови аерокосмічної зйомки.

Фізичні основи аерокосмічної зйомки. Спектр електромагнітних хвиль. Багатоспектральний метод досліджень. Вплив атмосферних факторів на зйомку з космосу. Атмосферна або повітряна імла (серпанок) та її види. Оптичні властивості природних об'єктів – відбивна здатність (альbedo), коефіцієнти інтегральної та спектральної яскравості. Індикатриси відбиття. Фотографічна сенситометрія. Денситометр. Сенситометричні властивості знімка.

Методи реєстрації випромінювання. Фотохімічна реєстрація випромінювання. Електрична реєстрація випромінювання.

Види аеро- та космічної зйомки.

Візуальні (аеровізуальні) дослідження з космосу. Пасивні та активні методи ДЗЗ.

Фотографічний метод зйомки. Фотографічні системи. Негатив. Контактні відбитки. Фото схеми і фото плани. Способи фотографування земної поверхні за технікою зйомки та обробки фотоматеріалів. Види фотокамер.

Кольорове та спектрозональне фотографування. Спектрофотограмметрія. Метод спектрозонального фотографування.

Багатозональна зйомка. Телевізійна і сканерна зйомка. Фототелевізійна зйомка. Інфрачервона зйомка.

Зйомка в радіодіапазоні (мікрохвильова). Надвисокочастотний діапазон. Мікрохвильова радіометрична (радіотеплова) зйомка. Радіолокаційна зйомка. радіолокаційні системи та їх види (РЛС кругового, бокового огляду, підповерхневого зондування).

Міжнародні проекти досліджень в Космосі.

Першопрохідці Космосу родом з України (М. Кибальчич, Ю. Кондратюк, С. Корольов). Ракетно-космічна галузь в Україні за часи СРСР. Внесок М. Янгеля, В. Уткіна та О. Макарова у формування української космічної галузі. Національне космічне агентство України і напрями його діяльності. Національні космічні програми України. Склад космічної галузі України. Історія створення в Україні космічних засобів спостереження Землі. Українські супутникові системи. Основні напрями використання в Україні даних спостереження Землі із Космосу. Промислова політика у космічній галузі України. Правове забезпечення космічної діяльності в Україні. Міжнародні дослідження і проекти в космосі: GEOSS, GMES, CEOS. Міжнародні комерційні космічні проекти: “Морський старт”, “Наземний старт”, “Дніпро”, “Циклон-4”.

Космічні системи ДЗЗ

Космічні системи, оснащені оптичною апаратурою з високою просторовою роздільною здатністю

Система вивчення природних ресурсів Землі Landsat. Загальна характеристика програми Landsat. Орбітальний сегмент системи Landsat. Цільова апаратура штучного супутника Землі системи Landsat. Характеристики радіоліній передачі даних з штучного супутника (ШСЗ) Землі Landsat. Наземний сегмент системи Landsat. Типова продукція системи Landsat.

Система вивчення природних ресурсів Землі SPOT. Загальна характеристика програми SPOT. Орбітальний сегмент системи SPOT. Цільова апаратура космічних апаратів системи SPOT. Характеристики радіоліній передачі даних з ШСЗ SPOT. Наземний сегмент системи SPOT. Особливості обробки інформації у системі SPOT.

Індійська система дистанційного зондування Землі IRS. Бразильська космічна

програма МЕСВ. Китайсько-бразильська система вивчення природних ресурсів Землі СВЕРС. Російська система природних ресурсів Землі на базі космічних апаратів «РЕСУРС-О».

Космічні системи, оснащені радіолокаційною апаратурою ДЗЗ

Європейська система ДЗЗ ERS. Космічний апарат ДЗЗ ENVISAT-1. Японські космічні апарати вивчення природних ресурсів (JERS-1, ALOS). Канадська система вивчення природних ресурсів RADARSAT. Російська космічна програма «АЛМАЗ» по вивченню природних ресурсів Землі з використанням космічних апаратів. Російський модуль ДЗЗ «ПРИРОДА».

Метеорологічні системи з космічними апаратами на низьких приполярних орбітах. Супутникова метеорологічна система NOAA. Метеорологічний космічний апарат МЕТЕОР. Російська метеорологічна супутникова система «МЕТЕОР».

Метеорологічні системи з космічними апаратами на геостаціонарних орбітах. Геостаціонарна метеорологічна система GOES. Метеорологічна система METEOSAR. Японська метеорологічна система GMS. Індійська космічна система INSAT. Китайські геостаціонарні метеорологічні ШСЗ серії FY-2. Російський геостаціонарний метеорологічний ШСЗ «ЕЛЕКТРО». Програма ДЗЗ з космосу EOS.

Космічні системи моніторингу океану. Японські океанографічні ШСЗ серії MOS. Космічні апарати серії TOPEX/POSEIDON. Космічний апарат SEASTAR. Російсько-українська супутникова океанографічна система «ОКЕАН-О».

Космічні системи дослідження атмосфери землі. Космічний апарат дослідження верхніх шарів атмосфери UARS. Космічні апарати вивчення озонового шару Землі серії TOMS-EP. Американсько-японська космічна програма TRMM.

Властивості аерокосмічних знімків

Особливі властивості знімків. Знімки як моделі дійсності. Геометричні властивості знімків. Проекції знімків та їх види.

Сполучання та об'єднання зображень. Процедура сполучання зображень. Автоматизоване визначення положення наземних контрольних точок. Кореляція площадних об'єктів. Використання інших просторових елементів. Ортотрансформування. Цифрові моделі рельєфу з низькою та високою роздільною здатністю. Алгоритм ієрархічного деформування. Об'єднання зображень. Об'єднання зображень у просторі ознак. Об'єднання зображень у просторовій області. Багатомасштабне об'єднання. Приклади об'єднання зображень.

Елементи орієнтування космічних знімків. Генералізація зображення на знімках та її види. Фактори генералізації зображення на знімках. Масштаб та викривлення на знімках. Ортоскопія. Класифікація і типи знімків. Комплексна класифікація знімків. Класифікація знімків за просторовими показниками (за масштабом, оглядовістю, роздільною здатністю, детальністю зображення). Кореляція просторових класифікацій космічних знімків.

Загальні питання дешифрування аерокосмічних знімків

Поняття про дистанційні методи вивчення навколишнього середовища. Інформаційні особливості аерознімка. Логічна структура процесу дешифрування. Дешифрувальні ознаки. Психологічні та фізіологічні основи візуального дешифрування. Зорові пороги. Види та методика візуального дешифрування знімків. Надійність дешифрування.

Радіометричні засоби та комп'ютерна обробка цифрових знімків. Перетворення знімків та створення похідних зображень. Основні засоби комп'ютерної класифікації об'єктів за знімками. Додаткові засоби комп'ютерної класифікації. Комп'ютерна обробка різночасових знімків.

Геометричні засоби та фотограмметрична обробка знімків. Одиночний знімок.

Стереоскопічна пара знімків. Різночасові знімки.

Аерокосмічне картографування при географічних дослідженнях.

Географічні основи дешифрування

Ландшафти, їх компоненти та складові частини. Зовнішні та внутрішні елементи будови ландшафту. Індикатори внутрішньої будови ландшафту. Оптична характеристика ландшафтів, їх компонентів та складових частин. Непряме дешифрування на основі кореляційних зв'язків між об'єктами місцевості. Дешифрувальні еталони та дешифрувальні визначники.

Дешифрування аерознімків при топографічній зйомці та оновленні топографічних карт. Методи топографічного дешифрування. Застосування для дешифрування оптико-механічних приладів. Вимірювання об'єктів за аерознімкам при їх дешифруванні. Дешифрування різних топографічних об'єктів. Генералізація при дешифруванні.

Поняття про галузеві види дешифрування

Особливості галузевого дешифрування. Дослідження атмосфери. Дослідження гідросфери. Океани та моря. Сніги та льодовики. Води суші. Дослідження літосфери. Геологічна будова. Рельєф. Геологічне дешифрування. Дослідження біосфери. Ґрунтовий покрив. Рослинний покрив. Тваринний покрив. Ландшафти. Соціально-економічні дослідження. Сільське господарство. Сільськогосподарське дешифрування. Лісове господарство. Лісогосподарське дешифрування. Перетворення та статистична обробка аерофотозображення. Проблеми автоматизації дешифрування. Поняття про дешифрування нефотографічних зображень. Поняття про дешифрування космічних знімків. Антропогенний вплив на природне середовище та екологічні завдання.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Аэрокосмические методы в географических исследованиях / А.В. Брюханов и др. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. — 231 с.
2. Бабак В.П. Супутникова радіонавігація / В.П. Бабак, В.В. Конін, В.П. Харченко. — К.: Техніка, 2004. — 328 с.
3. Богомоллов Л.А. Дешифрование аэроснимков. — М.: Недра, 1976 с. —145 с.
4. Виноградов Б.В. Космические методы изучения природной среды. — М.: Мысль, 1976. — 320 с.
5. Волошин І.І. Дослідження Землі з космосу (космічне землезнавство): Навчальний посібник. — К.: Друкарня НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. - 115 с.
6. Гарбук С.В., Гершензон В.Е. Космические системы дистанционного зондирования Земли. — М.: Издательство «А и Б», 1997. — 296 с., ил.
7. Дешифрование многозональных аэрокосмических снимков: методика и результаты. — Москва - Берлин, Академи-Ферлог, Наука, 1982. — 83 с.
8. Дистанційне зондування Землі: Курс лекцій / Укладач Мальчикова Д.С. — Херсон: ПП Вишемирський, 2010. — 68 с.
9. Досвід використання інформації космічної системи спостереження Землі «Січ-1». — К.: НКАУ, 2005. — 16 с.
10. Дума Д.П. Космічні геодезисти. — К.: Наук. думка, 1969. — 69 с.
11. Изображения Земли из космоса: примеры применения: Научно-популярное издание —М.: ООО Инженерно-технологический центр «СКАНЭКС», 2005. — 100 с.: ил.
12. Кашкин В.Б., Сухинин А.И. Дистанционное зондирование Земли из космоса. Цифровая обработка изображений: Учебное пособие. — М.: Логос, 2001. — 264 с.: ил.

13. Книжников Ю.Ф. Аэрокосмические методы географических исследований: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Ю.Ф. Книжников, В.И. Кравцова, О.В. Тутубалина. — М.: Издательский центр «Академия», 2004. — 336 с., 32 с. цв. ил.
14. Космические летательные аппараты. Назначение, структура и основные этапы создания: Учеб. пособие / Под ред. А.Н. Петренко. — Д.: Системные технологии, 2005. — 124 с.
15. Кравцова В.И. Материалы космических съемок и их использование в географических исследованиях. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. — 98 с.
16. Красовський Ж.Я., Андреев С.М., Бутенко О.С., Крета Д.Л. Отримання геоінформації з мережі Інтернет для завдань космічного моніторингу екологічної безпеки регіонів. / Екологія і ресурси. Зб.наук.праць. — К.: Інст-т проблем націонал. безпеки, 2005. — Вип. 12. — С. 100-142.
17. Кронберг П. Дистанционное изучение Земли: Основы и методы дистанционных исследований в геологии: Пер. с нем. — М.: Мир, 1988. — 343 с.
18. Лабутина И.А. Дешифрирование аэрокосмических снимков. — М.: Аспект Пресс, 2004. — 184 с.
19. Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт із дисципліни «Аерокосмічні методи досліджень» / Укл.: Л.І. Зеленська, О.Є. Афанасьєв. — Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2006. — 32 с.
20. Навчальна програма курсу «Дистанційне зондування Землі» / Розроблена кафедрою фізичної та економічної географії Дніпропетровського національного університету. Упорядник – канд. геогр. н., доцент Афанасьєв О.Є.
21. Нові методи в аерокосмічному землезнавстві: Метод. посіб. по тематичній інтерпретації матеріалів аерокосмічних зйомок / Під ред. В.І. Лялька. — К.: ЦАКДЗ НАНУ, 1999. — 263 с.
22. Сердюков В.М. Аэрокосмические методы географических исследований / В.М. Сердюков, Г.А. Патыченко, Д.И. Синельников. — К.: Вища шк., 1982.— 224 с.
23. Смирнов Л.Е. Аэрокосмические методы географических исследований. — Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1975. — 304 с.
24. Шовенгердт Р.А. Дистанционное зондирование. Модели и методы обработки изображений. — М.: Техносфера, 2010. — 560 с., 32 с. цв. вкл.

Додаткова література

1. Аковецкий В.И. Дешифрирование снимков. — М.: Недра, 1983. — 374 с.
2. Багров М.В. Землезнавство / М.В. Багров, В.О. Боков, І.Г. Черваньов. — К.: Либідь, 2000. — 464с.
3. Генике А.А., Побединский Г.Г. Глобальные спутниковые системы определения местоположения и их применение в геодезии. Изд. 2-е, перераб. и доп. — М.: Картгеоцентр, 2004. — 355 с.: ил.
4. Гонин Г.Б. Космическая фотосъемка для изучения природных ресурсов. — Л.: Недра, 1980. — 319 с.
5. Картографічні ресурси Інтернет (методична розробка для студентів) / В.О. Шевченко, Е.Л. Бондаренко та ін. — К.: Вид-во Укр. Фітосоціологічного центру, 2001. — 28 с.
6. Космічна галузь України / Ю. Алексєєв та ін. — К.: НКАУ, 2006. — 46 с.
7. Космічна діяльність України: результати та перспективи / О. Негода та ін. — К.: НКАУ, 2005. — 50 с.
8. Космос – Україні: атлас тематично дешифрованих знімків території України з українсько-російського космічного апарата «Океан-О» та інших космічних апаратів / Під ред. В.І. Лялька, О.Д. Федоровського. — К.: НАНУ, НКАУ, 2001. — 106 с.

9. Смирнов Л.Е. Теоретические основы и методы географического дешифрирования аэроснимков. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1967. – 214 с.
10. Українська програма спостереження Землі із Космосу / О.П. Федоров, Є.І. Бушуєв та ін. – К.: ТОВ «СЕЕМ», 2005. – 96 с.
11. Українські дослідження на орбітальних космічних комплексах / О.Негода та ін. – К.: НКАУ, 2005. – 50 с.

Web-ресурси

1. <http://www.frw.ruu.nl/nicegeo.html> – Перелік серверів з ГІС та ДЗЗ.
2. <http://www.vtt.fi/aut/ava/rs/virtual> – Перелік WWW-серверів з ДЗЗ за каталогом віртуальної бібліотеки (Фінляндія).
1. <http://www.celestrak.com> – Про ДЗЗ; матеріали, посилання, супутники.
2. <http://www.terraspace.ru> – Фотограмметрична обробка аерокосмічних знімків.
3. <http://www.grz.ru> – Класифікація знімків за тематикою; відомості про персональну станцію приймання супутникової інформації «КОСМЭЖ».
4. <http://astra.geosys.ru> – Методика та перспективи створення автоматизованих технологій обробки матеріалів ДЗЗ з метою вирішення актуальних завдань природокористування.
5. <http://www1.etl.noaa.gov> – Методи ДЗ Світового океану з переліком публікацій та останніми новинами.
6. <http://www.cosmoworld.ru> – Інформаційний сайт «Космічний світ»: історія космонавтики Росії, про орбітальну станцію «Мир», космічні знімки супутника «Бігль-03».
7. <http://www.dataplus.ru> – Усе про ГІС. Дослідження у галузі ДЗЗ.
8. <http://www.uriit.ru> – Сайт Центру ДЗЗ: матеріали, статті, зображення.
9. <http://www.sitc.ru> – Програма «Методи обробки космічних знімків».
10. <http://gis-lab.info> – Сайт про ГІС і ДЗЗ.
11. <http://www.dzz.ru> – Сайт «ЮРІА – центру»: тематичний аналіз космічних знімків і створення на їх основі просторових баз даних.
12. <http://www.sovzond.ru> – Перелік статей про ДЗЗ.
13. <http://www.ire.rssi.ru> – Центр обробки і зберігання космічної інформації ІРЕ РАН; дистанційне зондування Землі
14. <http://www.gisa.ru> – Космічна програма ДЗ США 1960 – 1999 рр.(стаття); знімки військових об'єктів.
15. <http://www.foumlab.ch/earthview/vplanet.html> – Дослідження Землі та Місяця.
16. <http://www.hme.uk.com/Links.html> – посилання на адреси із джерелами даних (зображення Землі), опис різних супутників й датчиків, список організацій, геологічна інформація, ГІС, картування.
17. http://www.sti-government.com/Spectral_Imaging.html – сайт присвячений оглядовій спектрометрії (STI Government Systems).
18. <http://www.bsein.mhi.iuf.net> – Сайт Морського гідрофізичного інституту НАНУ, що містить знімки Чорного моря з супутників NOAA, SeaWifs, METEOSAT, Sich, Meteor.
19. <http://www.aari.nw.ru> – Космічні знімки Арктики та Антарктики.
20. <http://earth.esa.int> – Європейське космічне агентство з досліджень Землі.
21. <http://dgas.a.dn.ua> – Погодні карти та аерокосмічні знімки регіонів планети.
22. <http://sputnik.infospace.ru> – Метеорологічні супутники серії NOAA; карти температури морської поверхні Адріатичного, Балтійського, Баренцового, Білого, Каспійського і Чорного морів; композитні зображення хмарності Росії і Центральної Європи.
23. <ftp://daac.gsfc.nasa.gov/data/avhrr/continent/> – обширні і актуальні дані AVHRR (з 1981 р.) з дозволом 8 км, організовані по континентах і за роками.

24. <http://www.saa.noaa.gov/dataavilale.html> – Інтерактивний архів даних супутників NOAA і DMSP.
25. <http://www5.ncdc.noaa.gov/7777/plwebapps/plsql/goesbrowser.goesbrowsemmain> – архів даних супутника GOES з 1992 р.
26. <http://www.spotimage.fr> – Знімки з французьких супутників та знімальних систем SPOT.
27. <http://www.spotimage.com> – Сервер французької компанії SPOT Image Corp.
28. <http://www.coresw.com> – Сервер ImageNet, що забезпечує доступ до даних різноманітних фірм, які здійснюють космічний моніторинг планети.
29. <http://www.magnolia.com.ru> – Обробка, аналіз, інтерпретація й поширення даних ДДЗ, отриманих російськими і закордонними космічними апаратами.
30. <http://www.cr.usgs.gov/glis/glis.html> – Аерофотознімки Глобальної земельно-інформаційної системи (GLIS), США.
31. http://www.auslig.gov.au/acres/prod_ser/landdata.htm - супутники серії Landsat.
32. <http://www.flatoday.com/space/explore/probes/landsat7/index.htm> - супутник Landsat 7.
33. <http://www.ulrm.org.ua> – Український центр менеджменту Землі та ресурсів – проекти в галузі дистанційного зондування та ГІС, архів знімків Landsat, NOAA, SeaWiFS.
34. <http://www.rosaviakosmos.ru> – Сайт Російського авіаційно-космічного агентства; ДЗЗ
35. <http://www.nkau.gov.ua> – Сайт Національного космічного агентства України, цільова програма «ДЗ», зразки космічної техніки (AUOS, ОКЕАН-О, СІЧ-1).
36. <http://www.nottingham.ac.uk/meteosat/graphif.shtml/shtml> – новітні знімки супутника METEOSAT.
37. <http://www.speclib.jpl.nasa.gov/> – спектральна бібліотека Aster.
38. <http://www.space.com.ua> – Аерокосмічний портал України; концептуальні підходи до створення в Україні системи ДЗЗ.
39. <http://www.yuzhnoye.com> – Офіційний сайт Державного конструкторського бюро «Південне» ім. М.К. Янгеля (м. Дніпропетровськ) – історія космонавтики України, космічні програми, літальні апарати, ракетноносії, космічне знімання Землі, міжнародне співробітництво у космосі за участю України

Навчальна програма дисципліни «Рекреаційна географія»

Укладач: кандидат географічних наук Л.М. Богадьорова

Пояснювальна записка

Рекреаційна географія, як науковий напрямок в економічній і соціальній географії набуває у світі все більшого поширення. В Україні її цілеспрямоване вивчення і викладання у вузах з географічними спеціальностями розпочалося лише з 70-х років. Зважаючи на актуальність предмету, його теоретичне і практичне значення в підготовці вчителів географічних спеціальностей, рекреаційна географія, як нормативний курс включена до навчального плану.

Навчальна дисципліна «Рекреаційна географія» є складовою нормативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр".

Мета дисципліни “Рекреаційна географія” – вивчення теоретичних і методичних основ рекреаційної географії і набуття практичних навичок з територіальної організації рекреаційної діяльності.

Завдання:

- розкрити понятійно-термінологічний апарат рекреаційної географії;
- розкрити зміст рекреаційної діяльності і висвітлити соціально-економічну сутність рекреації;
- розкрити зміст рекреаційних ресурсів, засобів їх використання і оцінки;
- розкрити поняття територіальної рекреаційної системи (ТРС);
- висвітлити механізм рекреаційного районування;
- охарактеризувати сучасний етап розвитку рекреаційної діяльності на всіх ієрархічних рівнях.

У результаті вивчення курсу студенти повинні

знати:

- основні поняття і терміни рекреаційної географії;
- зміст і особливості рекреаційної діяльності;
- необхідні передумови розвитку рекреаційного процесу;
- сутність і склад рекреаційних ресурсів;
- механізм формування ТРС, їх основні властивості;
- основи рекреаційного районування, його призначення;
- рекреаційні райони світу, України;
- основи рекреаційного природокористування і охорона природи;
- особливості міжнародних рекреаційних потоків

вміти:

- аналізувати існуючий рекреаційний потенціал території щодо здійснення того чи іншого виду рекреаційної діяльності;
- виявляти регіональні особливості використання рекреаційних ресурсів і відповідну спеціалізацію рекреаційних районів;
- характеризувати і аналізувати стан розвитку рекреаційної індустрії в певних рекреаційних районах;
- давати рекомендації і пропонувати певні рішення з розвитку рекреаційних районів та ефективного розподілу туристських потоків;
- визначати можливості зарубіжних партнерів щодо розробки турів, укладати угоди із зарубіжними споживачами, використовуючи результати досліджень світового ринку послуг;
- розробляти проекти нових турів, пропонувати ефективні форми надання рекреаційних послуг, враховувати потенційний попит споживачів.

Зміст курсу сприяє підвищенню якості підготовки студентів до практичної діяльності як спеціалістів у галузі знань 0401 Природничі науки, спеціальності 6.040104 Географія. Він є необхідною тематичною складовою підготовки, оскільки на сучасному рівні розвитку України значна увага приділяється досконалому вивченню рекреаційного потенціалу держави з метою його раціонального використання для розвитку потужної рекреаційної галузі і заняття чільного місця на міжнародному туристському ринку.

Структура курсу має загально-теоретичну та регіональну частини. Остання розглядає конкретні особливості розвитку рекреаційного господарства світу, окремих країн та регіонів. Структурно програма курсу передбачає в собі основні розділи:

- система географічних наук та місце в ній рекреаційної географії. Предмет, об'єкт і методи дослідження та завдання науки; понятійний апарат (“Рекреаційні ресурси”, “рекреація” та ін.);
- територіальні рекреаційні системи (ТРС), як об'єкт вивчення науки (фактори формування, властивості, структура, класифікація ТРС);
- рекреаційні потреби, як основа територіально-часової організації рекреаційної діяльності, її структура та класифікація. Типи рекреаційних територій;
- рекреаційна галузь, умови та фактори її розвитку і територіальної організації;

- загальна характеристика розвитку рекреаційного господарства світу та окремих спеціалізованих регіонів;
- рекреаційно-туристичний регіон Європа, головні рекреаційні райони;
- рекреаційно-туристичні регіони Північної Америки, Латинської Америки, Азії, Африки, Австралії, Океанії, України

Зміст дисципліни

СИСТЕМА ГЕОГРАФІЧНИХ НАУК ТА МІСЦЕ В НІЙ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГЕОГРАФІЇ.

Рекреаційна географія, як наука.

Рекреаційна географія – як науковий напрямок, що вивчає географічні закономірності функціонування та розвитку територіальних систем організації діяльності людей поза робочим часом. Предмет та об'єкт дослідження. Територіальна рекреаційна система (ТРС) – як об'єкт дослідження рекреаційної географії. Визначення ТРС.

Методи досліджень в рекреаційній географії.

Поняття про рекреаційні ресурси.

Рекреація, як складне соціально-економічне явище. Зміст та сутність поняття.

Основні функції рекреації.

Зв'язок рекреаційної географії з іншими дисциплінами. Перспективні завдання рекреаційної географії. Провідні школи та видатні вчені в області науки.

ТЕОРЕТИЧНІ РЕКРЕАЦІЙНІ СИСТЕМИ ЯК – ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ НАУКИ, ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ, ВЛАСНОСТІ, СТРУКТУРА, КЛАСИФІКАЦІЯ ТРС.

Основні поняття рекреаційної географії. Співвідношення понять “рекреація” і “туризм”.

Поняття про рекреаційний потенціал, як необхідну умову розвитку рекреації.

Територіальна рекреаційна система, як складний об'єкт вивчення науки. Вивчення ТРС. Розгляд базової моделі щодо структури ТРС.

Фактори та групи умов формування ТРС.

Оцінка впливу природних та соціально-економічних факторів утворення та формування ТРС. (Обговорення конкретних прикладів та статистичних матеріалів).

Класифікація типів ТРС.

Характеристика окремих типів ТРС.

Оцінка природних ресурсів з метою визначення їх придатності до рекреаційної географії. Проблеми економічної оцінки природних рекреаційних ресурсів.

РЕКРЕАЦІЙНІ ПОТРЕБИ ЯК ОСНОВА ТЕРИТОРІАЛЬНО-ЧАСОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ЇЇ СТРУКТУРА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ.

Рекреаційні потреби. Поняття про суспільні, групові та особисті рекреаційні потреби.

Попит на рекреаційну діяльність.

Рекреаційна діяльність, її структура, класифікація.

Головні типи рекреаційних територій.

РЕКРЕАЦІЙНАТ ГАЛУЗЬ, УМОВИ ТА ФАКТОРИ ЇЇ РОЗВИТКУ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ.

Місце та роль у системі суспільного поділу праці, структура та управління.

Рекреаційне обслуговування – галузь невиробничої сфери. Поняття про “рекреаційну галузь” та “індустрію туризму”, співвідношення понять.

Класифікаційні одиниці рекреаційної галузі. Первинні, вторинні та теоретичні підприємства за ступенем зв'язку з суто рекреаційною діяльністю.

Умови та фактори територіальної організації рекреаційної галузі: а) природно-географічні; б) суспільно-економічні, їх зміст, приклади впливу на розвиток галузі.

Проблеми вивчення рекреаційної ємності території та її рекреаційне районування.

Головні визначальні ознаки рекреаційного району. Принципи соціально-економічного районування. Таксономічні одиниці сучасного рекреаційного районування. Поняття про рекреаційні пункти, мікрорайони, підрайони, райони, зони, їх розміри та значимість у таксономічній системі рекреаційних територій.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СВІТУ. ОСНОВНІ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕГІОНИ СВІТУ.

Рекреаційне країнознавство, як розділ загального країнознавства. Особливості розвитку рекреаційного країнознавства в країнах СНГ та країнах Західної Європи.

Фактори, що впливають на формування та географічну спрямованість міжнародних туристичних та рекреаційних потоків. Закономірність їх розподілу.

Основні рекреаційно-туристичні регіони світу. Європа, як головний регіон розвитку рекреаційних систем та міжнародного туризму. Характеристика країн з точки зору стандартів і особливостей рекреаційної діяльності. Особливості внутрішньої рекреації в кожному типі країн. Стандарти добового, тижневого, квартального та річного циклів рекреації. Особливості кожного із циклів у різних типах країн.

Головні рекреаційні райони Європи.

ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ УКРАЇНИ. РЕКРЕАЦІЙНЕ РАЙОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ.

Питання рекреаційного районування України.

Сучасні рекреаційні комплекси та ТРС. Питання подальшого раціонального освоєння території України з метою створення повноцінної галузі рекреаційного господарства, екологічні проблеми та охорона природи. Основні рекреаційні регіони України: Крим, Українські Карпати, рекреаційні системи Полісся, Лісостепу і Степу України. Більш деталізовано розгляд на прикладі однієї з ТРС.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.
2. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії. – К.: «Палитра», 1998. – 130 с.
3. Бейдик О.О. Українсько-російський словник термінів і понять з географії туризму і рекреаційної географії. – К.: РВЦ «Київський університет», 1997. – 300 с.
4. Географические аспекты исследования рекреационных систем. – М.: ГО СССР, 1979. – 180 с.
5. География рекреационных систем СССР. / Под ред. В.С.Преображенского, В.М.Кривошеева. – М.: Наука, 1980. – 219 с.
6. Зорин И.В., Квартальнов В.А. Энциклопедия туризма: Справочник. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 368 с.
7. Мироненко Н.С., Твердохлебов И.Т. Рекреационная география. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 208 с.
8. Николаенко Д.В. Рекреационная география: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 288 с.
9. Преображенский В.С., Веденин Ю.А., Лиханов Б.Н., Ступина Н.М. Рекреационное районирование территории СССР. // Градостроительство. Теория и практика курортно-рекреационного строительства, 1980. – Вып.28. – С.13–19.
10. Рекреационная география. / Под ред. В.С.Преображенского, Б.Н.Лиханова. – М., 1976.
11. Рекреационные системы. / Под ред. Н.С.Мироненко, М.Бочварова. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 136 с.

12. Твердохлебов И.Т., Мироненко Н.С. Систематизация основных понятий рекреационной географии. // Экономическая география. – 1979. – № 27. – С. 41–48.
13. Теоретические основы рекреационной географии. / Под ред. В.С.Преображенского. – М.: Наука, 1975. – 222 с.
14. Теоретические проблемы рекреационной географии. – М., 1989. – 182 с.
15. Теория рекреалогии и рекреационной географии. – М.: Наука, 1992. – 178 с.
16. Яковенко И.М. Рекреационное природопользование: методология и методика исследований. – Симферополь: Таврия, 2003. – 335 с.
17. Біла Г. В. Навчальна програма дисципліни “Рекреаційна географія” - К.: МАУП, 2005. — 15 с.

Додаткова література

1. В.Бабарицька, А.Короткова, О.Малиновська. Екскурсознавство і музеєзнавство. – К.: Альтерпрес, 2007. – 464 с.
2. Багрова Л.А., Подгородецкий П.Д. Физико-географические (природоведческие) основы рекреационной географии: Учебное пособие. – Симферополь: СГУ, 1982. – 63 с.
3. Бейдик О.О. Географія: Короткий тлумачний словник. – К.: Либідь, 2001. – 192 с
4. Веденин Ю.А. Динамика территориальных рекреационных систем. – М.: Наука, 1982. – 190 с.
5. Веденин Ю.А. Социально-экономические аспекты развития территориальных рекреационных систем: (Сборник статей). – М.: Наука, 1980. – 155 с.
6. Географічна енциклопедія України: В 3 т. / Під. ред. О.М.Маринич – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана., 1989–1993.
7. Гидбут А.В., Мезенцев А.Г. Курортно-рекреационное хозяйство (региональный аспект). – М.: Наука, 1991. – 94 с.
8. Дахно І.І. Країни світу: Енциклопедичний довідник. – К.: Мапа, 2004. – 608 с.
9. Долженко Г.П., Бесленко Н.Г. Рекреационная география и туризм. – Ростов-на-Дону, 1981.
10. Игнатенко Н.Г., Руденко В.П. Природно-ресурсный потенциал территории. Географический анализ и синтез. – Львов: Вища шк. Изд-во при Львов. ун-те, 1986. – 164 с.
11. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. – Чернівці: Книги–ХХІ, 2003. – 300 с.
12. Котляров Е.А. География отдыха и туризма. Формирование и развитие территориальных рекреационных комплексов. – М.: Мысль, 1978. – 238 с.
13. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. – Львів, 1997.
14. Навчальний атлас України. – К.: НВП «Картографія», 1997–1999. – 40 с.
15. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Теоретичні основи туризмології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Ніка-Центр, 2005. – 316 с.
16. Павлов В.І., Черчик Л.М. Рекреаційний комплекс Волині: теорія, практика, перспективи: Монографія. – Луцьк: Надстир'я, 1998. – 124 с.
17. Природно-заповідний фонд України загальнодержавного значення: Довідник. / Редкол.: В.Б.Леоненко та ін. – К., 1999. – 240 с.
18. Размадзе Н.А. Размещение, планировка и застройка горных рекреационных комплексов. – Тбилиси: Мецниереба. 1975. – 148 с.
19. Рекреационные территориальные системы: научные основы развития функционирования: Учеб. пособие. / А.Н.Игнатенко. – К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1989. – 88 с.
20. Рекреация: социально-экономические и правовые аспекты / Отв. ред. В.К. Мамутов, А.И.Амоша. – К.: Наукова думка, 1992.

21. Сенин В.С. Организация международного туризма: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 400 с.
22. Смаль И.В. Культурно-информационные системы как форма территориальной организации познавательной рекреации. // Экономическая география. – 1991. – № 43. – С.88–91.
23. Смаль І.В. Основи географії рекреації і туризму: навчальний посібник. – Ніжин: Видавництво НДПУ імені Миколи Гоголя, 2004. – 264 с.

Web – ресурси

1. www.tourism.gov.ua – Державна туристична адміністрація України
2. www.zakarpatty.com.ua
3. www.utg.net.ua
4. www.mfa.ua – Міністерство закордонних справ України
5. www.touregypt.net – Міністерство туризму Єгипту
6. www.toursalon.kiev.ua – Новини туріндустрії
7. www.ambafrance.kiev.ua – Посольство Франції в Україні
8. www.enit.it – Національне управління Італії по туризму
9. www.initaly.com – Туризм в Італії
10. www.budapest.ru
11. www.iape.ru/index.htm – Російська міжнародна Академія Туризма
12. www.vnto.org – Всеросійське Народне Туристичне Товариство (ВНТО)
13. www.archive.travel.ru

Навчальна програма дисципліни «Соціальна географія»

*Укладачі: кандидат географічних наук О.В. Машкова
кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов*

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Соціальна географія» входить до складу нормативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр».

Мета курсу: формування нового типу соціально-географічних знань, які відповідають рівню світової соціальної географії.

Завдання:

- ознайомитися з теоретичними основами формування та реалізації функцій соціальної географії, глобальні проблемами сучасного соціуму і можливостями соціальної географії в їх вирішенні;
- розглянути становлення та розвиток світової соціальної географії як науки про дослідження територіальних відмінностей соціального розвитку;
- ознайомитися з еволюцією просторових процесів і форм організації життя людей та їх регіональними відмінностями; територіально-часовими особливостями;
- вивчити зміст соціальних та соціально-географічних теорій, питань методології, методики та технології загальних та прикладних соціальних, соціально-географічних досліджень;
- навчитись аналізувати та досліджувати глобальні соціальні проблеми суспільства; розробляти структурні схеми управління соціально-географічним процесом через реалізацію нових функцій соціальної географії, пояснювати основні теоретичні аспекти соціальної географії, її завдання у зв'язку з новим соціальним запитом.
- навчитись складати математичні моделі розвитку соціально-географічного процесу.

- вміти використовувати на практиці результати емпіричних соціологічних досліджень;
- набути практичних навичок застосовувати загальнонаукові та спеціальні методи дослідження соціально-географічного процесу в Україні; скласти програми зазначених досліджень.

знати:

- теоретичні основи формування та реалізації функцій соціальної географії як результат відображення нового соціального запиту суспільства;
- глобальні проблеми сучасного соціуму і можливості соціальної географії в їх вирішенні;
- основні етапи історичного розвитку світової та вітчизняної соціально - географічної думки; розвиток основних наукових шкіл соціальної географії в світі та в Україні.
- про еволюцію просторових процесів і форм організації життя людей та їх регіональних відмінностей; територіально-часові особливості Формування менталітету соціуму в аспекті досліджень соціальної географії;
- зміст соціальних та соціально-географічних теорій, питань методології, методики та технології загальних та прикладних соціальних, соціально-географічних досліджень;
- методи інформаційного забезпечення соціально-географічних досліджень та методи аналізу емпіричних даних соціально-географічних досліджень.
- особливості формування глобального та регіональних соціумів, зокрема, відтворення населення і трудових ресурсів, особливостей територіальних спільнот людей та їх просторової організації, поведінки.
- особливості розвитку соціально-географічного процесу в Україні; особливості формування менталітету українського соціуму як основи переходу суспільства до стійкого розвитку; методику соціально-географічного дослідження менталітету соціуму.

вміти:

- аналізувати та досліджувати глобальні соціальні проблеми суспільства; розробляти структурні схеми управління соціально-географічним процесом через реалізацію нових функцій соціальної географії, пояснювати основні теоретичні аспекти соціальної географії, її завдання у зв'язку з новим соціальним запитом.
- пояснювати виникнення, становлення та розвиток соціальної географії, бачити взаємозв'язок соціальної географії з іншими суспільно-географічними та природничими науками.
- аналізувати соціально-географічні особливості просторових процесів та форм організації життєдіяльності сучасного соціуму;
- аналізувати особливості соціогеосистем як основних об'єктів дослідження соціальної географії;
- скласти математичні моделі розвитку соціально-географічного процесу.
- використовувати на практиці результати емпіричних соціологічних досліджень;
- користуватися методами інформаційного забезпечення та методами аналізу емпіричних даних в соціально-географічних дослідженнях.
- аналізувати особливості соціально-демографічного розвитку суспільства; скласти програми соціально-демографічних досліджень.
- застосовувати загальнонаукові та спеціальні методи дослідження соціально-географічного процесу в Україні; скласти програми зазначених досліджень.

Для засвоєння курсу «Соціальна географія» студентам необхідно **мати знання та навички з таких дисциплін, як:** «Історія України», «Всесвітня історія», «Географія населення», «Соціологія», «Геостатистика», «Геоінформатика»

Зміст дисципліни

ВСТУП

Соціальна географія як наука про територіальну організацію і регіональні закономірності соціальних процесів. Об'єкт і предмет пізнання. Визначення науки. Структура соціальної географії. Поняття "соціального" в структурі наукових знань. Функції соціальної географії в суспільстві. Група теоретико-пізнавальних функцій. Група управлінсько-перетворювальних і прогностичних функцій. Роль соціальної географії у вирішенні теоретичних і прикладних проблем суспільства. Місце соціальної географії в оточуючому світі. Соціальна географія в системі наук: географічних, економічних, соціологічних. Соціальна географія і регіональна соціологія. Завдання соціальної географії. Проблеми і перспективи розвитку.

СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ ЯК НАУКА ТА ЇЇ МЕТОДОЛОГІЯ

Становлення і розвиток соціогеографії в світі і Україні.

Економічні, соціально-політичні і наукові передумови виникнення соціальної географії. Особливості становлення та її основні віхи. Розвиток соціальної географії в зарубіжних країнах. Основні віхи розвитку в XIX - XX ст. Пошуки критеріїв у суспільному житті в природних факторах розвитку. Натуралістичні напрями в соціології. Географічний детермінізм. Розвиток соціальної географії в Україні. Основні етапи історичного розвитку соціологічної думки. Напрями, концепції, школи в соціальній географії: географія розвитку, географія сприйняття, часова, феміністична географія, географія спорту тощо.

Соціологія в XX ст. Сучасні соціологічні парадигми. Сучасний етап розвитку соціальної географії в Україні: наукові центри, організації, досягнення, проблеми розвитку. Соціологія українського відродження.

Теорія географічного і соціального простору та просторові властивості суспільства

Еволюція уявлень про географічний простір і діалектика розвитку геосистем в просторі і часі. Уявлення про соціально-географічний простір. Властивості геопростору. Сутність і структура соціального простору. Властивості соціального простору. Простір і життєве середовище. Особливості і тенденції просторової організації суспільства. Регіональна свідомість. Рівні організації простору. Соціально організований простір і його основні риси: об'ємність, розмірність, протяжність і т.д. Життєвий простір. Простір індивідуального буття. Фактори соціально-просторової диференціації суспільства. Соціальна дистанція. Умови і можливості життєдіяльності. Простір людського розвитку. Просторові зони і території людини.

Соціально-географічні дослідження: методологія, програма, методи.

Методологічні принципи соціально-географічних досліджень. Соціологічні підходи. Види і типи соціально-географічних досліджень. Соціологічні дослідження і суспільна практика. Принципи організації і проведення соціологічних досліджень. Програма досліджень, її значення і складові елементи. Основні дослідницькі стратегії. Методи прикладних соціологічних досліджень: вивчення документальних джерел, анкетні опитування та інтерв'ю, соціологічні спостереження і експерименти. Методика виборки та інформаційного забезпечення соціологічних досліджень. Поняття соціально-географічного факту. Розробка анкет і паспортів населених пунктів (регіонів). Специфіка анкетування як форми збору соціологічної інформації. Технологія обробки соціологічної інформації. Кількісні і якісні способи обробки і аналізу даних. Методи аналізу первинної соціологічної інформації. Оформлення результатів досліджень. Розробка практичних рекомендацій на основі результатів прикладних досліджень.

СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСНОВИ НАРОДОНАСЕЛЕННЯ

Географія соціально-демографічного розвитку

Соціальне відтворення населення. Види соціально-демографічних відносин. Основні фактори, що впливають на народонаселення. Динаміка і розміщення населення. Проблеми історичних та неісторичних народів. Природний рух населення.

Народжуваність, смертність, природний приріст. Тривалість життя. Здоров'я населення. Вікова структура населення. Покоління як специфічна соціальна спільність і суб'єкт суспільного життя. Групи несамодіяльного населення та їх місце в соціальній структурі. Молодь як соціально-демографічна група, її соціальні функції, позиції, протиріччя розвитку. Місце молоді в структурі суспільства, її характер як особливої соціально-демографічної групи. Соціальні проблеми виховання і освіти молоді. Статевий склад населення. Соціальні функції статей. Сімейний склад населення. Структура сім'ї та її функції. Фактори, які впливають на стабільність сім'ї. Якість шлюбів. Тенденції розвитку шлюбно-сімейних відносин. Якість населення. Основні положення еugenіки. Наслідки росту населення. Закон народонаселення Т. Мальтуса. Теорії і концепції народонаселення. Соціально-демографічна політика та її регіональні особливості. Проблеми розвитку народонаселення.

Соціальна структура суспільства в регіональному вимірі.

Соціальна структура суспільства та її основні елементи. Соціальна інтеграція і диференціація. Соціальна нерівність. Теорії соціальної стратифікації. Структурно-функціональний підхід до побудови моделі стратифікації. Ранжирування видів соціальної діяльності. Нерівність людей за здібностями і освітою. Соціально-класова структура. Соціально-професійна структура. Соціальні групи. Соціальна стратифікація українського суспільства.

Людський розвиток в регіональному вимірі.

Глобальна концепція людського розвитку. Оцінка рівнів людського розвитку і його регіональний вимір. Розвиток людських ресурсів. Проблеми людського розвитку в Україні. Людський потенціал. Перспективи сталого розвитку людини.

Гендерні дослідження в соціальній географії.

Теоретичні засади і джерела гендерної теорії. Значення і роль гендерних досліджень в соціальному розвитку. Гендерна стратифікація. Гендерний фактор відтворення людського капіталу. основні теоретичні напрями сучасного фемінізму жінки в історичному минулому як підгрунтя гендерних стереотипів. Гендерні дослідження становища жінок у сфері праці. Гендерний аспект у дослідженнях інституту сім'ї. Гендерні дослідження сфери політики і влади. Дослідження феномену насилля щодо жінок. Тенденції і перспективи гендерних досліджень.

Соціально-етнічні процеси

Основні поняття етносоціології і розвиток націй. Історичні форми і рівні етносів. Основи соціальної антропології. Племена, народності, нації. Раси і расовий склад населення. Етнічні групи, їх основні ознаки, умови формування і розвитку. Проблеми етнічних відносин в сучасній соціології. Етногенез. Нація як суб'єкт суспільного життя. Національні відносини: теорія і практика. Теорія ментальності. Націоналізм і національна ідея. Національний менталітет. Етнічна структура. Сучасний стан національних відносин в Україні, його історичні коріння і новітні процеси. Національні культури та їх соціологічні дослідження. Національна свідомість і загальнолюдські цінності. Проблеми міжнаціональних конфліктів та способи їх вирішення. Проблеми малих народів і національних меншин. Національна політика як складова частина соціальної політики.

Розселення населення.

Поселенська структура суспільства і поселенські спільності. Соціальна функція поселень. Історичні, економічні, політичні, культурні, екологічні умови формування різних типів поселенської структури. Сутність системи розселення. Форми і фактори розселення. Основні поняття розселення. Концепції розселення. Основні протиріччя розселення населення. Зональні і національні особливості розселення населення. Система розселення і науково-технічний й соціальний прогрес. Регіональні системи розселення і оцінка їх соціальної ефективності. Села. Міста. Агломерації. Конурбації. Мегалополіси. Система індикаторів розвитку поселень. Типологія соціальних і демографічних статусів поселень. Типи поселень. Міське розселення, його суть і особливості. Сільське розселення

і його форми. Соціальні проблеми розселення.

Соціально-географічні аспекти урбанізації.

Соціально-географічні закономірності урбанізації та її територіальні прояви. Просторова еволюція урбанізації. Фактори урбанізації. Періодизація урбанізації. Еволюція урбанізації. Розвиток міст. Зв'язок між сучасною урбанізацією, міжнародним поділом праці і НТР. Нові тенденції урбанізації: субурбанізація, рурбанізація. Соціальна справедливість і міста. Етапи урбанізації. Економічні і соціальні фактори зростання міст. Урбанізація і міська політика. Тенденції розвитку урбанізації. Механізм розвитку і перспективи урбанізації.

Міграція населення, як соціально географічний процес.

Міграція як соціальний процес, її види і функції. Проблеми свободи переміщення людей. Концепції міграції. Фактори і динаміка міграції. Інтенсивність міграційних потоків. Мігранти як біологічна зброя. Соціальні наслідки міграцій. Депортації. Імміграція, її сутність і тенденції. Сільсько-міська і міжрегіональна міграція. Міжнародна міграція. Тенденції міграції. Концепції регулювання міграції у відповідності з політичними, етнічними, соціально-культурними критеріями. Проблема нелегалів. Біженці, їх сутність і види. Соціальні проблеми виникнення біженців. Масштаби біженців і проблеми регулювання цього процесу. регіональні та національні особливості регулювання міграційних процесів. Управління міграційними процесами.

Соціологія міст.

Значення і сутність соціології міста. Місто як соціальний організм. Соціальні функції міст. Визначення, особливості і розвиток міст. Походження міст. Формування міського середовища. Міська екологія. Якість життя в містах. Міське самоврядування. Соціально-географічні аспекти приміських зон. Соціально-економічні проблеми міст. Проблеми управління приміськими зонами великих міст.

Соціологія села.

Сутність соціології села. Соціальні функції поселень. Соціально-економічні умови розвитку сіл в умовах ринку. Специфічні риси села. Особливості соціального розвитку села. Село в умовах трансформації форм власності. Соціальна структура українського села. Розвиток мережі поселень у сільській місцевості. Організація державних господарств. Пріоритетність соціального розвитку села. Перспективи соціології села.

ГЕОГРАФІЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І СОЦІАЛЬНОЇ ДИНАМІКИ

Суспільство як система і його функціонування в просторі і часі.

Поняття і види соціальних систем. Суспільство як система. Макросоціологічні теорії суспільств. Соціальні системи в поняттях системної теорії: будова, функціонування, розвиток. Еволюція суспільства. Концепції структуралізму. Основні принципи самоорганізації. Соціальні системи. Соціальні інститути і соціальні організації. Інституціоналізація суспільства. Зміст поняття "соціальний інститут" і його формальне вираження. Функції соціального інституту: регулятивна, інтегративна, реляційна. Взаємодія соціальних інститутів. Соціальна організація: поняття, основні ознаки – наявність цілі, власного органу, сукупність соціальних статусів і соціальних ролей. Види соціальних організацій, їх функції і будова. Місце соціальної організації в соціальній структурі суспільства. Типи соціальної динаміки. Соціальний прогрес. Типи суспільств. Соціальні взаємодії як основа соціальних явищ. Типи соціальних взаємодій. Закономірності еволюції соціуму. Суспільний прогрес і його критерії. Інтеграція і диференціація в сучасному світі та їх соціальні форми. Теорія розвитку суспільства: формаційний і цивілізаційний підходи. Еволюційний і революційний шляхи розвитку. Типологізація суспільств за рівнем культурно-економічного розвитку. Доіндустріальне, індустріальне і постіндустріальне суспільство.

Соціально-географічні засади цивілізацій.

Сутність поняття "цивілізація" та її роль в соціальних відносинах. Теорії цивілізацій. Центр і периферія цивілізації. Класифікація цивілізацій: європейська,

ісламська, індійська, буддійська, латиноамериканська, православна та ін. Хвилі цивілізацій в просторі і часі. Колонізація як феномен цивілізації. Культури і цивілізації в формуванні регіонів. Експансія європейської цивілізації. Географія цивілізацій. Цивілізаційні макрорегіони світу. Географічні основи розвитку цивілізацій. Взаємодія цивілізацій.

Соціально-просторові аспекти економічного життя населення і його трудової діяльності.

Загальні поняття про економічну соціологію. Економічні системи та їх типи. Соціальний вимір економіки. Роль праці в становленні людини і суспільства. Праця – головний фактор відтворення суспільства як цілісної системи, специфічний спосіб людського буття. Праця в системі соціальних цінностей, вираз суспільного багатства і культури. Галузевий і етно-регіональний поділ праці. Професії і професійна структура. Єдність праці і технології. Інноваційні процеси в сфері праці. Ринок праці. Проблеми зайнятості і безробіття. Трудові конфлікти і страйки. Соціальні аспекти збалансованості робочих місць і робочої сили. Соціальна регуляція трудової поведінки. Економічна поведінка і форми власності. Процеси приватизації. Форми і типи підприємницької діяльності. Структура, функції і типи трудових колективів. Соціальна мобільність. Організація як об'єкт соціології праці. Типологія виробничих організацій. Соціальні технології. Соціальні фактори економічного росту.

Географія рівнів соціального розвитку і якості життя населення в територіальному вимірі.

Загальні поняття про рівень соціального розвитку і якість життя населення територій. Основні групи та індикатори виміру соціального розвитку і якості життя населення. Економічні компоненти рівня соціального розвитку і якості життя населення: економічний добробут доход на душу населення, доля сімей, проживаючих вище лінії бідності, банківські депозити на душу населення, забезпеченість житлом і т.д.; політичні компоненти: індивідуальна активність тираж місцевих газет, забезпеченість телевізорами/, політичні переконання населення і політичні партії; екологічні компоненти: екологічні умови рівень вмісту в повітрі окремих видів поллютантів, ступінь забрудненості води, ступінь шумового забруднення і т.д., природно-кліматичні умови і природне середовище; компоненти охорони здоров'я і освіти; індивідуальні аспекти охорони здоров'я дитяча смертність на 1000 народжених, рівень смертності на 1000 чол., індивідуальні аспекти освіти середнє число років навчання серед осіб у віці 25 років і старше, кількість населення з вищою освітою тощо, стан охорони здоров'я число лікарів на 1000 жителів, число лікарняних ліжок на 1000 жителів, витрати місцевих властей на потреби охорони здоров'я на душу населення, стан освіти витрати місцевих властей на освіту на душу населення, забезпеченість школами і вчителями; соціальні компоненти: можливості для індивідуального розвитку доля зайнятих в загальній чисельності населення, доля населення, яке має власне житло тощо, соціальна справедливість по відношенню до особи і соціальний захист; умови життя доля житла без комунальних зручностей, доля жител без телефонів, число підприємств роздрібленої торгівлі на 1000 жителів, число фінансових закладів на 1000 жителів, культура число музеїв, симфонічних оркестрів, оперних театрів, драматичних театрів тощо, сфера відпочинку, безпека життя. Соціальна справедливість.

Соціальні аспекти сексуальності і географія типів сексуальних культур.

Становлення і розвиток сексології. Феномен кохання і ероса в історії людства. Види і типи кохання. Сексуальна культура і концепції сексуальності. основні тенденції розвитку сексуальної культури. Типи сексуальних культур і сексуальні культури цивілізацій. Сексуальна культура України. Цінності сексуальної культури. Еволюція статевої моралі. Порнографія і еротика. Сексбізнес в Україні.

Географія соціально-культурного розвитку в географічному вимірі.

Культура як соціальне явище: поняття, структура, функції. Рівень культури різних соціальних спільностей. Роль культури в життєдіяльності особи. Культурні норми і

цінності. Форми культури. Загальнолюдські цінності. Складові культури. Універсальні елементи культури. Динаміка культури. Соціально-культурна сфера життєдіяльності суспільства. Вплив культури на соціально-інтеграційні процеси і формування спільностей, соціальних груп. Етнокультура. Національні і релігійні особливості культури. Міська і сільська культура. Культура класів і соціальних груп. Молодіжна культура, проблеми і особливості її функціонування. Масова культура. Поняття вільного часу і його місце в діяльності людини і суспільства. Економічні, психологічні і культурні функції вільного часу. Вільний час і дозвілля. Дозвілля і масова культура. Культура дозвілля як спосіб його організації. Наукова організація дозвілля в масштабах суспільства, регіонів. Сфера культури. Діяльність закладів культури і дозвілля. Сітка і типи закладів культури і дозвілля та їх взаємодія. Проблеми оптимальних технологій культури і дозвілля. Технологія проектування культурно-відпочинкової діяльності. Ефективність культурного обслуговування: показники і нормативи, методи їх виміру і оцінка. Комп'ютеризація в культурі як елемент нової технології. Географія культурних ареалів. Соціокультурна характеристика українського суспільства.

Географія релігійного життя населення.

Географічні аспекти походження релігії. Соціальна доктрина церкви. Об'єкт релігії. Елементи релігії. Релігійний світогляд. Соціальні функції і концепції релігійної віри. Релігійний склад населення. Географія релігії і віровчень. Форми релігійної організації. Географія світових релігій. Географія племінних культів. Релігія в індустріальному і постіндустріальному світі. Християнська етика і християни в діловому житті України. Національні і релігійні особливості економічної поведінки. Соціальні завдання богопізнання. Тенденції розвитку релігії.

Географія соціальної інфраструктури і сфери послуг.

Сутність і функції соціальної інфраструктури. Структура соціальної інфраструктури. Роль соціальної інфраструктури в розвитку людини. Соціальні умови життя і соціальна інфраструктура. Нормативна база соціальної інфраструктури. Соціальна інфраструктура і ріст народного добробуту. Ефективність функціонування соціальної інфраструктури. Розвиток і розміщення соціальної інфраструктури. Регіональний розвиток соціальної інфраструктури.

Поняття про соціальну сферу. Місце соціальної сфери в суспільстві, її взаємодія з матеріально-виробничою, культурною і політичною сферами. Зміст соціальної сфери. Місце послуг в задоволенні особистих потреб населення. Діяльність об'єктів сфери обслуговування та їх територіальна організація. Сітка і типи закладів сфери обслуговування. Ефективність сфери обслуговування: показники, нормативи, методи їх виміру і оцінки.

Географічні аспекти рекреаційного розвитку.

Сутність рекреації. Рекреація і дозвілля. Соціальна і біологічна форми рекреації. Соціальні і психологічні функції рекреації. Поняття рекреаційного ефекту. Види рекреаційної діяльності. Типи рекреаційної поведінки: короткострокові, довгострокові, епізодичні. Відпочинок як структуроутворюючий фактор соціальної організації суспільства. Роль відпочинку в формуванні соціальних відносин, організації соціальних груп та інститутів. Форми рекреації. Територіальна організація рекреації.

Географія політичного життя і політичних процесів у територіальному вимірі.

Політика як соціальне явище. Політична сфера суспільства, її структура і основні функції. Суб'єкти і об'єкти політичних процесів і управління. Поняття про політичний простір і політичний час. Політико-географічні фактори в формуванні територіальної структури і організації суспільства. Територіальна розстановка політичних сил в країні. Територіально-політична організація і орієнтація суспільства. Політичний устрій і держава в політичній системі. Політична влада. Режими політичної влади: тоталітарний, авторитарний, демократичний, анархічний. Проблема прав і свобод людини в історії і сучасності. Політичні системи світу. Трансформація суспільства: сутність, види, значення.

Посткомунізм і політична трансформація комуністичних суспільств. Політична культура суспільства і людина. Географія впливу політичних партій. Залежності впливу партій від різних соціально-економічних факторів. Географічні відмінності в політичній культурі. Оцінка впливу різних просторово виражених процесів на розстановку політичних сил життя суспільства.

Географія злочинності і девіантної поведінки населення.

Соціальна сутність відхиляючоїся поведінки індивідів і груп. Слабкі, випадкові і стійкі форми відхиляючоїся поведінки та їх регіональні особливості. Системи соціальних санкцій. Проблеми соціальної адаптації і ресоціалізації. Соціально-економічні, правові, культурні, групові форми злочинності. Злочинність, її мотиви і причини. Територіальні особливості злочинності. Тероризм і злочини терористичної направленості.

Соціально-географічні проблеми взаємодії суспільства і природи. Соціальна екологія.

Соціологічна теорія оточуючого середовища. Суспільство і природа екологія. Регіональні дослідження екологічних проблем. Інвайронментальна соціологія. Екологічні права людини. Екологічні злочини. Рейтинги стану екології. Екологічна загроза здоров'ю людини. Екологічні проблеми національного масштабу, місцевого значення, проблеми світового масштабу. Шляхи вирішення екологічних проблем. Екологічна активність. Екологічна свідомість. Екологічні рухи. Екологічна освіта. Парниковий ефект. Екологічні біженці зараз 1,1 млрд. чол. живе в екологічно небезпечних районах; екологічний тиск буде посилюватися у зв'язку а глобальним потеплінням. Сталий розвиток і людина. Техногенно-природна безпека населення.

Соціоекологія як наука про гармонізацію взаємовідносин між суспільством і природою; специфіка її проблем і основні завдання розвитку. Система "людина - життєве середовище" як об'єкт соціального відтворення.

Географічні аспекти соціальних конфліктів і техногенних катастроф й стихійних лих.

Особливості соціальних конфліктів економічних, політичних, етнічних та ін. в сучасному світі. Теорія конфліктології. Функції конфлікту. Причини і механізми конфліктів. Поняття про соціальні катастрофи. Типи соціальних катастроф. Наслідки соціальних катастроф.

Географічний підхід до теорії катастроф. Проблеми виміру катастроф. Визначення екстремальних природних явищ, їх види, форми і взаємодія, основні закономірності стихійних лих, шляхи боротьби з ними і мінімізації втрат. Сутність техногенних аварій і катастроф, основні техногенні небезпеки, види техногенних аварій і катастроф. Напрями запобігання і упередження техногенних катастроф і зменшення втрат від них. Надзвичайні ситуації техногенного і природного походження, їх класифікація, економічні і соціальні наслідки. Геоінформаційні системи, попередження надзвичайних ситуацій. Регіональні екологічні кризи та їх попередження. Система запобігання і дій при надзвичайних ситуаціях техногенного і природного походження.

Соціальне районування і соціальні райони.

Розвиток теорії районування. Регіональні соціальні теорії. Функції соціального районування політична, соціальна, організаційна. Принципи соціально-економічного районування соціальний, економічний, екологічний. Районоутворюючі фактори. Поєднання соціально-економічного районування і адміністративно-територіального устрою. Методичні підходи до розробки схеми соціальних районів. Види соціально-економічного районування: макро-, мезо- і мікрорайонування. Райони-полюси росту. Соціально недостатньо розвинуті райони. Роль соціального районування у вирішенні загальнодержавних завдань, оперативного керівництва і управління територією. Соціальне районування як інструмент для прогнозного соціального проектування. Районування середовища і якості життя.

Глобальні соціальні проблеми людства в регіональному вимірі.

Глобальні проблеми людини. Глобальні соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-екологічні. Проблеми війни і миру. Проблеми хвороб, голоду, сталого розвитку людини. Конфлікти і війни в сучасному світі. Проблеми національної безпеки. Соціальні засади глобалізації. Продовольча проблема в сучасному світі.

ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ

Регіональна соціальна політика і соціальний захист населення в ринкових умовах.

Сутність соціальної політики та її основні завдання. Соціальний вимір ринкової економіки. Регіональна соціальна політика. Соціальна політика як цілеспрямована діяльність по регулюванню відносин між соціальними групами, входящими в них людьми і суспільством. Соціальні відмінності. Багатство і бідність. Основні принципи соціальної політики. Громадянське суспільство. Принцип соціальної спрямованості як регулятор соціальної політики і проблеми його здійснення. Соціальна справедливість і соціальна рівність. Соціальна сфера суспільства та її специфіка. Перехід до принципу заробляємості основних благ і послуг зайнятим населенням і гарантії держави для соціально незахищених прошарків населення. Проблеми соціального захисту особи та її гарантії.

Система територіального соціального управління.

Сутність і зміст соціального управління. Суспільний розвиток і соціальні системи як об'єкт управління. Закони, категорії і принципи соціального управління. Соціальний менеджмент. Теорії і концепції соціального управління. Наукові методи управління. Функції і принципи соціального управління. Самоврядування народу і шляхи його здійснення. Особливості тоталітарної, авторитарної і ліберальної систем соціального управління. Програмно-цільовий і комплексний підхід в соціальному управлінні. Технології соціального управління. Соціальне прогнозування і управління. Сутність, зміст і види соціальної управлінської інформації. Інформаційне забезпечення процесу управління. Типи і джерела соціальної інформації. Суть інформаційних систем.

Геофутурологія та соціальне прогнозування і проектування.

Геофутурологія, її функції і мета. Соціальні передбачення та їх значення. Сутність соціального проектування, можливості і межі його застосування. Прогнозне соціальне проектування в системі управління. Методологія прогнозного соціального проектування і виявлення соціальних вимог в системі життєзабезпечення. Технологія розробки прогнозно-соціального проекту. Прогнозне обґрунтування соціальних інновацій.

Список рекомендованої літератури

1. Айвазян С. А. Интегральные индикаторы качества жизни населения: их построение и использование в социально-экономическом управлении и межрегиональных сопоставлениях / Айвазян С. А. – М. : ЦЭМИ РАН, 2000. – 118 с.
2. Алаев З.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. - М., 1983. -- 350 с.
3. Багров Н.В. Региональная геополитика устойчивого развития. - К., 2002. – 256 с,
4. Власюк О. С. Индекс людського розвитку: досвід України / Власюк О.С., Пирожков С. І. / Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 1995. – 84 с.
5. Геттнер А. География. Ее история, сущность и методы. Л. – М., 1930. – 416 с.
6. Голиков А. П., Черванев И.Г. Математические методы в географии. – Х., 1996.
7. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії. – К., 1997.
8. Голубчик М.М., Евдокимов С.П., Максимов Г.Н. История географии. - Смо-ленск, 1998.-224 с.
9. Горленко І. О. Регіональна економічна політика у контексті переходу України до постіндустріального суспільства / І. О. Горленко, Л. Л. Тарангул, Г. П. Підгрушний // Україна : географічні проблеми сталого розвитку : зб. наук. пр. в 4-х т. – К. : ВГЛ «Обрії», 2004. – Т. 1. – 2004. – С. 88-95.

10. Гукалова И. В. Качество жизни населения : новое видение задач общественной географии / И. В. Гукалова // Новые географические знания и направления исследований. – К. : ИД «Академпериодика», 2006. – С. 44 – 50.
11. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. - Чернівці, 2003. - 392 с
12. Джеймс Т., Мартин Дж. Всевозможные миры. История географических идей. -М., 1988. -672 с.
13. Джонстон Р.Дж. География и географы: Очерк разв. Англо-амер. соц. географии после 1945 г.: Пер. с англ./Под ред. З.Б. Адаева. - М., 1987. – 368 с.
14. Дорогулезов С.І., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Теорії розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – К., 2001.
15. Заставний Ф.Д. Українські етнічні землі. – Л., 1993.
16. Капица С. П. Общая теория роста человечества. – М, 1999.
17. Крупные города и вызовы глобализации. / Под ред. В.А. Колосова и Д. Эккета. – Смоленск, 2003. - 280 с.
18. Лібанова Е. М. Людський розвиток регіонів України : методика оцінки та сучасний стан / Е. М. Лібанова, Н. С. Власенко. – К., 2002. – 123 с.
19. Лук'яненко Г. Я. Проблеми безробіття в Україні та шляхи їх вирішення. / Г. Я. Лук'яненко, Р. М. Ковтун // Актуальні проблеми економіки. – 2003 – №9. – С. 172-184.
20. Машкова О. Поняття якості життя в історичному аспекті / Ольга Машкова// Розвиток географічної думки на півдні України : проблеми і пошуки : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Мелітополь, 27-28 вересня 2006р.) / М-во освіти і науки, Мелітопольський держ. пед. ун-т. – Мелітополь : Вид-во “Мелітополь”, 2006. – С. 179-185.
21. Машкова О. В. Суспільно-географічний аналіз наукових підходів дослідження категорії “якість життя” / Ольга Машкова // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту імені М. Коцюбинського. Серія : Географія. – Вінниця, 2008 – Вип. 1. – С.108-114.
22. Мересте У.И., Ныммик СЯ. Современная география: вопросы теории. - М., 1984. - 296 с.
23. Немец Л.Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины). -Х., 2003. – 383 с.
24. Олійник Я. Б., Степаненко А.В. Вступ до соціальної географії: Навч. посіб. – К., 2000 -204 с.
25. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Онтологічний статус соціальної географії// Економічна і соціальна географія. – К., 1999.
26. Пилипенко І. О. Методи та методики суспільно-географічних досліджень: Навчальний посібник. / І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2009. – 156 с.
27. Рудницький С. Нинішня географія. - Львів, 1905.
28. Саушкин Ю.Г. Географическая наука в прошлом, настоящем и будущем. – М., 1980.-262 с.
29. Соціологія: терміни, поняття, персоналі. Навчальний словник-довідник. Укладачі: В.М. Піча, Ю.В. Піча, н.М. Хома та ін. - К., 2002. - 480 с.
30. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. – К., 2002.
31. Хаггет П. География: синтез современных знаний. -М., 1986
32. Шаблій О.І. Математичні методи в соціально – економічній географії: Навч. видання. – Львів, 2001.-744 с.
33. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України. Львів, 2000.
34. Щокін Г.В. Концепція соціального розвитку: висновки для України: Наукове видання. – К., 2002. - 72 с.

Навчальна програма дисципліни «Географія агропромислового комплексу»

Укладач: кандидат географічних наук Л.М. Богадьорова

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Географія агропромислового комплексу» є складовою нормативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр". Вивчення дисципліни передбачає засвоєння теоретико-методологічних основ територіальної організації і комплексно-пропорційного розвитку агропромислового процесу розвиток агропромислової інтеграції, особливості сучасного стану та розміщення продуктивних підкомплексів, основні елементи територіальної структури АПК України, стан управління, роль агропромислового комплексу в зовнішньоекономічній діяльності нашої держави та шляхи виходу з економічної кризи.

Мета курсу «Географія АПК» – вивчення теоретико-методологічних основ та набуття практичних навичок дослідження територіальної організації АПК. Для цього необхідним є виконання таких **завдань**:

- розкрити теоретико-методологічні основи функціонування АПК;
- охарактеризувати основні чинники територіальної організації АПК;
- визначити особливості територіальної організації основних сфер АПК;
- проаналізувати особливості розміщення рослинницько- та тваринницько-промислових підкомплексів;
- розкрити сутність продовольчої безпеки;
- розкрити сутність та механізм функціонування агропродовольчого ринку;
- охарактеризувати товарні ринки основних видів продовольчої продукції в світі та Україні;
- проаналізувати особливості ринкової інфраструктури агропродовольчого ринку України;
- охарактеризувати розвиток малого підприємництва в агробізнесі України;
- охарактеризувати агропромислові зони та райони України;
- розкрити географію основних видів зовнішньоекономічних зв'язків АПК України.

В результаті вивчення даного спецкурсу студенти повинні

знати:

- зміст, види, форми агропромислової інтеграції;
- сутність АПК, їх типізацію за різними ознаками;
- елементи функціонально-компонентної, функціонально-територіальної та організаційно-управлінської структури АПК;
- види функціональних зв'язків АПК;
- зміст основних методів агропромислових досліджень;
- зміст чинників територіальної організації АПК;
- особливості територіальної організації основних сфер АПК;
- зміст і основні загрози продовольчій безпеці;
- механізм функціонування та структуру агропродовольчого ринку;
- елементи ринкової інфраструктури агропродовольчого ринку;
- сучасні риси світового ринку сільськогосподарської сировини та продовольства, географію основних продовольчих товарних ринків світу;
- особливості територіальної організації продовольчих товарних ринків України;
- географію малого підприємництва в агро бізнесовій діяльності України;
- зональні, локальні та азональні елементи територіальної структури АПК України;
- основні види зовнішньоекономічної діяльності в АПК України;

вміти:

- використовувати методику та різноманітні методи вивчення АПК різних ієрархічних рівнів;
- виділяти і аналізувати різноманітні групи чинників формування і розвитку АПК;
- проводити економіко-географічні дослідження продовольчих товарних ринків;
- визначати елементи територіальної структури АПК;
- оцінювати рівень продовольчої безпеки регіону.

Зміст дисципліни

Вступ

Агропромислова інтеграція – важливий напрямок аграрної політики, засіб вирішення продовольчої проблеми.

Значення, основні завдання та шляхи удосконалення агропромислового комплексу (АПК). Місце СНД і України у виробництві основних видів продовольства і товарів народного споживання сільськогосподарського походження.

Подальше удосконалення економічного механізму – господарювання в АПК, створення нових видів агропромислових підприємств АПК як єдиний об'єкт вивчення, прогнозування, планування і управління.

Необхідність удосконалення територіальної організації і комплексно-пропорційного розвитку АПК – важливий резерв зростання ефективності його функціонування. Предмет вивчення і завдання географії АПК. З історії вивчення географії сільського господарства і АПК вітчизняними та українськими вченими.

Теоретико-методологічні основи функціонування агропромислового територіального комплексу

Агропромислова інтеграція – об'єктивна закономірність розвитку і розміщення продуктивних сил. АПК як форма виразу цієї інтеграції. З історії розвитку агропромислової інтеграції в вашій країні. Суть горизонтальної і вертикальної агропромислової інтеграції. Агропромисловий цикл та його стадії. Аспекти агропромислової інтеграції: виробничо-технологічний, планово-економічний, соціальний, організаційно-управлінський та екологічний.

Територіальна організація і комплексно-пропорційний розвиток матеріально-речовинних компонентів АПК.

Суть агропромислового територіального комплексу. Територіальні рівні його дослідження. Поділ АПТК за виробничою ознакою на два класи – продовольчі і непродовольчі. Суть і структура продовольчого і непродовольчого комплексів. Основні види АПТК - рослинницької і тваринницької орієнтації. Типи спеціалізованих продуктових комплексів.

Господарські форми агропромислової інтеграції: агропромислове підприємство, агропромислова фірма, агропромислове об'єднання, агропромисловий комбінат.

Функціональна структура АПТК, її суть та часткові аспекти: компонентна, територіальна, соціально-економічна та організаційно-управлінська.

Функціональні компоненти АПТК: галузі сфери діяльності, ланки, продуктові підкомплекси. Компоненти АПТК, що виникли на основі горизонтальної інтеграції: сільськогосподарське виробництво, виробництво засобів виробництва для всіх сфер АПТК, переробна промисловість, виробнича інфраструктура, соціальна інфраструктура, наука і підготовка кадрів. Головні компоненти АПТК, що виникли на основі вертикальної інтеграції – продуктові підкомплекси різних видів і типів. Зовнішній і внутрішні аспекти компонентної структури – територіальна спеціалізація і процес комплексотворення.

Суть територіальної структури АПТК, її головні елементи: зональні, приміські, регіональні і локальні. Зональні елементи АПТК: інтегральні і спеціалізовані зони та райони, приміські пояси агропромислової спеціалізації. Регіональні АПТК: держави, області, району. Локальні елементи: агропромислові вузол, "кущ", центр і пункт, елементарні та багатостадійні утворення.

Суть соціально-економічної структури АПК, її локальні і регіональні елементи, що базуються на відповідних системах розселення.

Суть організаційно-управлінської структури АПТК, її елементи: міністерство сільського господарства і продовольства обласне управління - районне управління - агропромислові господарства (підприємства, фірми, об'єднання, комбінати, асоціації кооператорів тощо).

Функціональні зв'язки АПТК: зовнішні і внутрішні. Роль зовнішніх (комплексоутворюючих) зв'язків, їх структура. Структура і суть внутрішніх (комплексоутворюючих) зв'язків: виробничих, соціально-економічних, природно-економічних та рекреаційних. Поділ агропромислових зв'язків за інтеграційним потенціалом, за масштабом (віддалю), часовою та управлінською ознаками. Територіальна стабільність всіх зв'язків - головний критерій делімітації границь АПТК.

Ознаки типізації АПТК за масштабом території, її економічним та політико-адміністративним рангом (регіональні і локальні); за характером поєднання умов і факторів функціонування і розвитку (зональні і приміські); за спеціалізацією агропромислової діяльності (виробничі, виробничо-торгові, виробничо-наукові); за споживчими якостями кінцевої продукції (продовольчі і непродовольчі) за змістом агровиробничого циклу (продуктові під комплекси); за рівнем комплексності і пропорційності функціонування (елементарні, багатостадійні); за формою власності; за характером участі в географічному поділі праці; за формою організації управління; за територіальною композицією.

Основні методи дослідження АПТК: системний підхід, структурний аналіз і синтез, економіко-математичні (лінійне програмування, розв'язок транспортно-економічних задач тощо), балансовий, статистичний, агропромислових циклів, картографічний, порівняльно-географічний експедиційний.

Умови і фактори територіальної диференціації процесів агропромислового комплексоутворення.

Природні умова і ресурси, способи їх врахування в процесі нормування АПТК, зональний розподіл Землі і агрокліматичних ресурсів, рельєф, прийоми їх комплексної інтегральної оцінки; вартісні і умовно-натуральні показники. Використання природно-ресурсного потенціалу і нормативів ресурсовіддачі для розміщення виробництва сільськогосподарської продукції. Екологічні проблеми АПК, особливості агропромислового природокористування.

Система суспільно-географічних факторів розвитку АПТК: забезпечення потреб країни продовольством і предметами широкого вжитку, сільськогосподарською сировиною; усупільнення виробництва, рівень розвитку продуктивних сил; науково-технічний прогрес. Економічна оцінка землі, рівень її агропромислового освоєння. Розміщення населення, характер його розселення і рівень використання трудових ресурсів; структура, рівень розвитку і характер розміщення переробної промисловості; розвиток транспорту і транспортно-географічне положення. Економічна політика держави (споживання продукції (держзакупки), капіталовкладення, ціноутворення, товарно-грошові відносини та інші економічні стимули) розвиток кооперації, впровадження орендних відношень.

Шляхи оптимізації функціональної структури АПТК на основі раціонального використання потенціалу території.

Особливості територіальної організації і комплексно-пропорційного розвитку основних сфер АПКР

Сировинна сфера, що визначає, основний територіальний рисунок АПТК, її господарське значення та особливості. Аграрно-територіальний комплекс (АТК) - основна форма територіальної організації сільського господарства.

Функціональна структура АТК, особливості її часткових структур. Галузі першого і другого порядку, міжгалузеві інтеграції як головні компоненти. Головні функціональні

аспекти - територіальна, концентрація, спеціалізація, комплексність та оптимізація виробничої структури. Виробничо-територіальні типи сільськогосподарських підприємств як засіб конструювання територіальної і комплексно-пропорційної організації АТК. Елементи, територіальної структури сільського господарства: зональні, приміські, регіональні і локальні АТК; сільськогосподарський район, підрайон., ареал сільськогосподарських підприємств, ВТТ господарства, його виробничі частини. Особливості і елементи соціальної та управлінської структури сільського господарства,

Шляхи оптимізації виробничої структура ВТТг: виробничі та економіко-математичні моделі, інші прийоми.

Сільськогосподарське районування і виробничо-територіальна типізація сільськогосподарських підприємств - головні методи аналізу особливостей територіальної організації АТК. Сировинні зони АПТК та шляхи їх оптимізації.

Виробництво засобів виробництва для всіх сфер АПТК. Значення галузей промисловості, що забезпечують засобами виробництва галузі АПТК, їх класифікація за видами використання: а) для сільського господарства (тракторне і сільськогосподарське машинобудування, виробництво мінеральних добрив, засобів захисту рослин і тварин, комбікормова, мікробіологічна промисловість тощо; б) для переробної промисловості - устаткування для харчової і легкої промисловості, виробництво синтетичних матеріалів, пакувальних засобів, тара та ін. в) для обслуговуючих сільськогосподарських галузей: устаткування для торгівлі і громадського харчування, виробництво елеваторного і спеціального складського устаткування, спеціалізованих транспортних засобів і т.д.; г) для ремонтних баз АПТК.

Виробництво засобів виробництва полівалентного рівня (міжгалузевого призначення), в тому числі і для АПК: постачання палива, енергії та води, машин загального призначення металовиробів, автомобілів, електротехнічних засобів і кабелів, продуктів нафтопереробки, основної хімії, гумово-технічних виробів, будівельних матеріалів і машин тощо. Система матеріально-технічного забезпечення і виробничого обслуговування сільського господарства. Комплексоформує і комплектує значення цих виробництв у функціонуванні АПТК, їх територіальні зв'язки з підприємствами інших сфер.

Переробна промисловість як головна інтегруюча сфера АПТК. Харчова промисловість, її роль в продовольчому комплексі та галузева структура. Рациональне використання сировини і необхідність забезпечення населення даної території харчовими продуктами - головні фактори її розміщення. Класифікація галузей за переважаючою роллю окремих факторів розміщення (сировинного, споживчого і змішаної дії).

Легка промисловість її роль, галузева структура, особливості сировинної бази (значення сільського господарства і хімічних виробництв). Роль споживчого і сировинного факторів в залежності від стадії виробництва і техніко-економічної специфіки відповідної галузі. Комплексоформує роль легкої промисловості у подальшому розвитку, агропромислової інтеграції.

Інфраструктура як фактор розміщення АПТК, її комплексний характер й мобільність. Рівні організації інфраструктури: полівалентний, консистентний, мікросистемний та інституційний.

Виробнича інфраструктура, її значення та особливості розміщення її елементів: об'єктів і споруд, транспорту, зв'язку, матеріально-технічного обслуговування, в тому числі енергозабезпечення, газо- і водо забезпечення та каналізації, заготівель сільськогосподарської продукції, повернення продукції до споживача.

Соціальна інфраструктура її роль та особливості територіальної організації її об'єктів: житлового комунального господарства, побутового обслуговування; дитячих дошкільних, позашкільних і шкільних закладів; будинків культури і клубів, видовищних і лікувально-профілактичних, спортивних закладів.

Наука і підготовка кадрів, їх роль у функціонуванні і організації АПТК. фактори, що зумовлюють розміщення наукових і навчальних закладів.

Територіальна і комплексно-пропорційна організація рослинницько-продуктових комплексів

Оцінка галузевої структури АПК (на прикладі України) та основних проблем його розвитку.

Рослинницько-продуктовий комплекс - основа формування; та функціонування АПК. Поділ рослинницько-продуктових під комплексів на продовольчі і непродовольчі загальні їх особливості.

Зв'язок рослинницько-продуктових комплексів з земельними та агрокліматичними ресурсами. Поняття про системи землеробства їх сівозміни, що формують структуру посівів. Екологічні проблеми.

Напрямки інтенсифікації рослинницько-продуктових комплексів: - технічне переозброєння, комплексна механізація і автоматизація виробництва; - підвищення родючості землі на основі хімічної та гідротехнічної меліорації; - використання досягнень науково-технічного прогресу і передового досвіду.

Характеристика рослинницько-продуктових підкомплексів: зерно продуктового, бурякоцукрового, плодоовочевого, картопле продуктового, винограднопродуктового, бавовно промислового, лубянопромислового, ефіроолійного, тютюново- і хмелепромислового за такою схемою:

- народногосподарське значення, обсяг виробництва сировини і готової промислової сировини та задоволення нею потреб населення; місце нашої держави в світі;
- склад і схема підкомплексу з його найважливішими зв'язками між сферами і зовнішнім середовищем;
- географія виробництва сировини: аналіз територіальної концентрації посівів, врожайності валових зборів, ефективності виробництва. Специфіка сировинних зон і шляхи їх оптимізації;
- географія переробної промисловості, її вплив на сировинні зони. Запровадження нових технологій обробки і переробки сировини, утилізація відходів, розширення асортименту вироблюваної продукції;
- виробництво спеціалізованих машин та іншого устаткування для потреб підкомплексу;
- інфраструктура підкомплексу. Наукове і кадрове його значення.

Територіальна і комплексно-пропорційна організація тваринницько-промислових комплексів

Значення та особливості тваринницько-промислових комплексів, умови і фактори їх територіальної організації.

Основні галузі продуктивного тваринництва (скотарство, свинарство і птахівництво) як сировинна база під комплексів. Інші галузі, що відрізняються специфікою кормової бази і вироблюваною продукцією. Виробничі напрями основних галузей тваринництва, їх територіальні відміни.

Кормова база, її значення, структура і особливості територіальної організації. Кормовий раціон, типи кормової бази.

Кормо формуючі властивості тваринницької сировини і багатогранність її зв'язків з іншими сферами АПК.

Характеристика м'ясопромислового, молоко промислового, птахопромислового рибпромислового та інших продовольчих під комплексів.

Характеристика підкомплексу:

- склад і господарське значення, обсяги і структура виробництва продукції, місце України у світі;
- принципова технологічна схема виробничого циклу

- територіальна концентрація і порівняльна ефективність розміщення базових галузей, міжгосподарська кооперація та індустріалізація виробництва сировини;
- географія переробних галузей, їх інтеграційні зв'язки;
- особливості сировинних зон переробних підприємств, комплексне використання сировини – важливий напрямок екологізації виробництва;
- географія виробництва машин і устаткування для його розвитку;
- наукове і кадрове забезпечення;
- напрямки удосконалення територіальної організації і комплексно-пропорційного розвитку підкомплексу на перспективу.

ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА АПК.

АПТК – сукупність територіальних відношень різних під комплексів, що виконують конкретні функції і поділі та інтеграції агропромислової праці.

Природно-господарські зони – матеріальна основа розвитку і спеціалізації агропромислового процесу.

Соціально-економічна характеристика основних зональних АПК СНД і України. Регіональні та приміські АПТК України, їх внутрішні відмінності.

Схема характеристики зонального регіонального і приміського АПТК:

- соціально-економічне положення;
- агропромислова оцінка комплексу природних умов і ресурсів;
- суспільно-географічні передумови формування і розвитку;
- характеристика сировинної сфери (розміщення і спеціалізація сільськогосподарського виробництва, зональні і виробничо-територіальні типи господарств);
- галузі і центри переробної промисловості, їх зв'язки з сировинними зонами та між собою⁴
- інфраструктурне забезпечення;
- шляхи поглиблення спеціалізації, комплексності і пропорційності на перспективу.

Управлінська структура АПК

Необхідність управління АПТК. Розвиток форм управління, їх оцінка. Сучасна функціонально-управлінська структура АПК України в умовах розвитку ринкових відносин.

Роль зовнішніх економічних зв'язків у розвитку АПК

Міжнародне співробітництво в області виробництва і переробки сільськогосподарської сировини.

СНД і Україна на світовому ринку товарів агропромислового виробництва.

Географічний розподіл експорту та імпорту харчосмакових товарів і сировини для їх виробництва, а також сировини і готових виробів легкої промисловості, виробництва машин, мінеральних добрив і засобів захисту рослин. Інші форми співробітництва з задоволення продовольчих і непродовольчих потреб населення.

Рекомендована література

Основна література

1. Аграрний бізнес менеджмент: Учеб. пособие / Сост. В.С. Сидоров. М.: Рос. академия менеджмента и агробизнеса, 1997. 444 с.
2. Агропромисловий комплекс України: стан та перспективи розвитку (1990-2000) /За ред. П.Г. Саблука, М.Я. Дем'яненка, М.Ф. Кропивка. К.:ІАЕУААН, 1999.252 с.
3. Балабанов Г. В. Агропромышленные комплексы: территориальный системно-структурный анализ (на материалах Украины). К., 1992.
4. Балабанов Г.В. Территориальная сегментация продовольственного рынка Украины. Зернопродуктовый комплекс Украины: структура и территориальная организация.

- К.: ГІАРР/ ПАП, 1999. 105 с.
5. Балабанов Г.В., Кобзєв О.М., Семенченко Г.В. Трансформація структури сільськогосподарського виробництва України: регіональний аспект. К.: ІАРР/ПАП, 2000. 29 с.
 6. Влах М.Р. Методичні вказівки до вивчення економічних зв'язків з курсу Географія АПК Львів: ЛДУ, 1991. 27 с.
 7. Гайдуцький П.І., Корольова О.Є. Формування ринкових відносин в агропромисловому комплексі. К., 1994. 175 с.
 8. Географічна енциклопедія України: В 3-х т. К., 1989—1993.
 9. Навчальна програма курсу «Географія агропромислових комплексів» КНУ ім. Тараса Шевченка упорядник М.Д. Пістун
 10. Нагірна В. П. Тваринницько-промисловий комплекс України (територіальна організація і природокористування). К., 1994. 37 с.
 11. Пістун Н. Д. Социально-географические аспекты формирования агропромышленных комплексов // Вопр. географии. М., 1980. Вып. 115.
 12. Пістун М. Д, Гуцал В.О., Проватор Н.І. Географія агропромислових комплексів К., 1994. – 200 с.
 13. Робоча програма курсу «Географія агропромислових комплексів» КНУ ім. Тараса Шевченка упорядник Мезенцева Н.
 14. Семенов В. Ф., Топчиев А. Г. Типы интеграционных процессов и формы их территориальной организации в областном АПК в условиях интенсивного сельского хозяйства юга Украинской ССР // Геогр. исследования для развития АПК. К. 1986.
 15. Семенов В.Ф. Шляхи підвищення ефективності реформування агропромислового комплексу регіону. К., 1998. 206 с.
 16. Семенов В.Ф., Деречин В.В. Региональній АПК: теорія, практика, проблеми. Одеса, 1995. 164 с.
 17. Соціально-економічна географія України / За ред. О.І.Шаблія: Навч. посібник. Львів: Світ, 2000.
 18. Территориальная организация агропромышленных комплексов / Под ред. М.М. Паламарчука. К., 1985.
 19. Худякова Т.М. Территориальная организация агропромышленного комплекса крупного экономического района. Воронеж: Изд-во Воронеж, ун-та, 1991. 152 с.

Додаткова література

1. Балабанов Г.В. Продовольчий ринок України та суть геомаркетингового підходу до його дослідження // Укр. геогр. журн. 1998. № 4. С. 8-13.
2. Балабанов Г.В., Кобзєв О.М., Семенченко Г.В. Трансформація структури сільськогосподарського виробництва України: регіональний аспект. – К., 2000.
3. Борщевський П.П., Ушкаренко В.О., Чернюк Л.Г., Мармуль Л.О. Регіональні агропромислові комплекси України. Теорія та практика розвитку. – К., 1996.
4. Голомша М.Є. Молокопродуктовий під-комплекс в перехідний період до ринку // Економіка АПК. 1998. №7. С 22-24.
5. Данилишин Б.М., Беженар В.Л., Лисецький А.С. Сільське господарство України: сучасний стан і перспективи розвитку. – К., 1998.
6. Дерев'янку О. Основні напрямки системного трансформування харчової промисловості України // Економіка України. 2000. № 1. С. 45-50.
7. Игнатенко Н.Г., Руденко В.П. Природно-ресурсный потенциал территории; Географический анализ и синтез. Львов: Вища шк., 1986. 162 с.
8. Михасюк І., Майовець Є. Аграрний сектор АПК: проблеми і шляхи вирішення. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001
9. Мукомель І.Ф. Сільськогосподарські зони Української РСР / Відп. ред.

- І.Н.Романенко. К.: Вид-во Київ, ун -ту, 1961. 395 с.
10. Пістун М.Д., Колесник Г.О. Географія сільського господарства СРСР: Навч. посібн. К.: Вищашк., 1983.302 с.
 11. Семенов В.Ф., Сіваченко І.Ю., Федоряка В.П. Загальний курс агробізнесу. – К, 2000.
 12. Хорунжий М.Й. Організація агропромислових комплексів. – К., 2001.
 13. Шубравська О.В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України. – К, 2002.

Web–ресурси

<http://www.wto.org/>
<http://www.fao.org/>
<http://www.unctad.org/>
<http://www.minagro.gov.ua/>
<http://agroua.net/>
<http://agroua.net/agroweb/index.php?sid1=2&sid2=...>
<http://www.lol.org.ua/>
<http://www.agropoisk.ru/>
<http://www.icp.org.ua/>
<http://elevator.com.ua/>
<http://fermer.ru/>
<http://top.fermer.info/>
<http://gryadka.at.ua/>
<http://cluboz.net/>
<http://agronomiy.ru/>

Навчальна програма дисципліни «Методи і методики суспільно-географічних досліджень»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук Д.С.Мальчикова

Пояснювальна записка

Проблеми взаємодії й взаємовпливу природи й суспільства є найбільш актуальними проблемами нашого часу. Суспільно-географічний підхід дозволяє вирішувати багато наукових і господарських завдань. Із цією метою для студентів географічних спеціальностей читається дисципліна «Методи і методики суспільно-географічних досліджень», завданням якої є навчити студентів методології й методиці комплексних суспільно-географічних досліджень.

Дисципліна «Методи і методики суспільно-географічних досліджень» є базовою для підготовки фахівців зі спеціальності «Географія». Вона орієнтована на ознайомлення з теоретико-методологічними основами, методами і методиками організації і проведення суспільно-географічних досліджень в різних умовах. Навчальна дисципліна «Методи і методики суспільно-географічних досліджень» є складовою нормативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр».

У процесі вивчення методики й методології суспільно-географічних досліджень студенти вивчать специфіку об'єкта, предмета й методів досліджень суспільної географії; характер, організацію й проведення суспільно-географічних досліджень; послідовно ознайомляться із принципами й методами наукового пізнання в суспільній географії; вивчать рівні й масштаби суспільно-географічних досліджень; опанують методику

вивчення територіальних соціально-економічних систем різних типів і рангів; методикою вивчення населення й трудових ресурсів тощо.

Метою курсу є дати студентам базові знання з організації суспільно-географічних досліджень, ознайомити з основними методами їх проведення та використання в конкретних умовах.

Основні завдання навчальної дисципліни:

- ознайомити з теоретичними і практичними аспектами проведення суспільно-географічних досліджень, з інструментарієм суспільної географії щодо способів збору та обробки суспільно – географічної інформації на різних таксономічних рівнях;
- оволодіти основними методами і методиками проведення досліджень за різних природних, соціально-економічних умов;
- сформулювати сучасне розуміння місця суспільства в навколишньому середовищі, його зв'язків з природними і техногенними складниками;
- навчити правильно використовувати отримані знання в географічних, екологічних, регіональних дослідженнях.

В результаті вивчення даного курсу студент повинен

знати:

- загальні принципи організації і проведення суспільно-географічних досліджень в різних умовах;
- можливу сферу застосування певних методів і методик для дослідження основних суспільно-географічних об'єктів, комплексів, систем;
- загальну схему реалізації обраного методу;

вміти:

- розробляти загальну програму суспільно-географічного дослідження, визначати предмет, об'єкт, формулювати мету і завдання дослідження, організувати за необхідності польові дослідження;
- використовувати джерела первинної інформації, збирати суспільно-географічні дані, представляти інформацію, здійснювати необхідні описи та вимірювання;
- обирати і застосовувати в різних умовах найбільш доцільні методи і методики дослідження основних суспільно-географічних об'єктів, комплексів, систем;
- доводити достовірність отриманих результатів дослідження і обґрунтовувати висновки.

Зміст дисципліни

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЇ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Мета і завдання курсу. Особливості дослідницької, планової і проектної діяльності.

Наукова картина світу. Наука і релігія. Науки природничі та суспільні. Наукова теорія. Методологія. Емпіричний та теоретичний рівні пізнання. Фундаментальні та прикладні дослідження. Методологія індуктивних та дедуктивних досліджень. Понятійно-термінологічний апарат. Об'єкт і предмет суспільної географії. Основні напрямки суспільно-географічних досліджень. Рівні і масштаби суспільно-географічних досліджень.

Методи дослідження

Наукові методи та їх систематика. Методи суспільно-географічних досліджень. Загальнонаукові методи в суспільно-географічних дослідженнях.

Картографічний метод. Метод ідеалізації. Метод формалізації. Математичні методи. Метод моделювання. Порівняльно-географічний метод. Методи класифікації та

типізації. Системний метод. Системний підхід. Методи аналізу взаємозв'язків і взаємозалежностей. Географічні інформаційні системи (ГІС). ГІС-технології.

Суспільно-географічні дослідження: методологічний огляд.

Особливості і принципи суспільно-географічних досліджень. Об'єкти суспільно-географічних досліджень. Польові та камеральні дослідження.

Організація польових досліджень. Джерела первинної інформації. Збирання суспільно-географічних даних. Представлення інформації. Опис та вимірювання. Якісні та кількісні характеристики суспільно-географічних об'єктів. Наукова географічна мова. Напрямки формалізації у географічних дослідженнях. Просторове впорядкування суспільно-географічної інформації. Систематика географічних об'єктів по вертикалі та по горизонталі. Специфіка оформлення наукових досліджень, вимоги до написання науково-дослідних робіт. Проблеми і перспективи розвитку методів суспільно-географічних досліджень.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ, КОМПЛЕКСІВ, СИСТЕМ

Геодемографічні і соціально-географічні дослідження

Методика аналізу геодемографічних процесів. Аналіз територіальної диференціації геодемографічних процесів. Геодемографічний прогноз. Методика геодемографічного районування. Аналіз демографічної ситуації. Геодемографічне районування. Дослідження систем розселення.

Вимір людського розвитку. Показники якості життя населення. Дослідження рівня життя населення.

Географічні дослідження міст

Цільові настанови та тематичні напрямки досліджень. Методологічні проблеми геоурбаністики. Ознаки міста. Класифікація міст. Функціональні типи міст. Місто як система. Паспортна характеристика міста. Дослідження природного середовища міста. Ландшафтно-архітектурний напрямок у містобудуванні. Містобудівна оцінка природних умов покомпонентний підхід. Містобудівна оцінка природного середовища: комплексні підходи. Ландшафтно-архітектурне зонування міста. Населення та трудові ресурси міста. Чисельність населення та її динаміка. Статеві-вікова структура населення. Трудові ресурси та їх використання. Розселення населення в місті.

Земельно-господарський устрій міста. Планування територіального розвитку міст. Генеральний план міста. Міський кадастр. Використання території та наявні елементи міського середовища. План земельно-господарського устрою міста. Екологічний стан міського середовища. Наявні джерела забруднення міського середовища. Техногенне навантаження на міське середовище. Моніторинг екологічного стану міста. Екологічний захист міського середовища. Затрати на екологічний захист та екологічне оздоровлення міського середовища. Функціональне зонування міста (зонінг). Оцінка якості міського середовища для життєдіяльності населення.

Дослідження промислових підприємств і вузлів

Понятійно-концептуальний апарат. Підприємство та його ознаки.

Співвідношення великих і малих підприємств. Організаційно-правові форми підприємств. Головні показники економічної діяльності підприємства. Засоби підприємства. Технології виробництва. Технологічні процеси. Технологічні цикли виробництв. Цільові настанови досліджень промислових підприємств і вузлів. Інформаційна база досліджень. Паспортна характеристика промислового підприємства. Програма обстеження підприємства. Аналіз місця і ролі промислового підприємства в господарському комплексі.

Зв'язки підприємства. Вплив підприємства на довкілля. Природоохоронна діяльність підприємства. Поглиблене дослідження технологічних циклів виробництв та технологічних процесів. Цикли нафтопереробки та нафтохімії. Технологічні процеси

переробки нафти. Технологічні схеми переробки нафти. Територіальна організація промислових підприємств і угруповань. Систематика промислових підприємств і угруповань. Територіальна організація промислового виробництва.

Дослідження сільськогосподарських підприємств

Цільові настанови досліджень. Вихідні матеріали. Програма дослідження сільськогосподарського підприємства. Рослинництво. Тваринництво. Економічні показники сільськогосподарського підприємства. Аналіз структури сільськогосподарського виробництва. Виробнича спеціалізація сільського господарства.

Дослідження водогосподарських комплексів

Цільові настанови і напрямки досліджень. Водні ресурси та їх державний облік. Характеристика якості води. Управління водними ресурсами. Споживання та використання водних ресурсів. Водогосподарський комплекс та його складові. Структурування водогосподарських комплексів. Функціонально-галузева структура ВГК. Функціонально-технологічна організація водогосподарського комплексу. Територіальні водогосподарські системи. Форми територіальної організації водного господарства. Річковий транспорт. Рибний промисел.

Транспортні та морегосподарські комплекси

Дослідження транспортних комплексів і мереж. Транспорт як галузь і як вид економічної діяльності. Дослідження морського порту. Загальна характеристика порту. Показники роботи порту. Класифікація морських портів і суден. Функціональна організація транспорту. Транспортні виробничі системи. Транспортна логістика. Природно-географічні умови судноплавства. Морські шляхи. Морські простори. Дослідження морегосподарських комплексів. Цільові настанови досліджень. Морегосподарський комплекс та його складові. Підприємства рибного господарства. Аналіз просторової територіально-акваторіальної організації МГК. Берегові зони

Рекреаційно-географічні дослідження

Цільові настанови рекреаційно-географічних досліджень. Особливості рекреації як виду економічної діяльності. Рекреаційний комплекс та його складові. Рекреаційні ресурси та їх класифікація. Систематика і класифікація рекреаційно-туристичної діяльності. Територіальна організація рекреаційного господарства.

Географічні дослідження для формування екологічних мереж

Концепція природних каркасів екологічної безпеки територій та відповідні напрямки географічних досліджень. Екологічні мережі. Мета та завдання програм формування регіональних екологічних мереж. Нормативно-правові засади розробки регіональних екологічних мереж. Складові елементи регіональної екологічної мережі. Напрямки формування регіональної екологічної мережі. Землі природно-заповідного фонду. Рекреаційні та курортні землі. Водно-болотні угіддя. Заболочені землі. Землі водного фонду. Деградовані і малопродуктивні сільськогосподарські землі. Лісові землі. Реконструкція та створення лісових насаджень. Збереження та відтворення природного стану елементів екологічної мережі. Каркас екологічної безпеки і принципи раціональної організації території

Дослідження будівельно-індустріальних і лісгосподарських комплексів.

Цільові настанови досліджень. Функціонально-галузева систематика будівельної індустрії. Структурування будівельно-індустріальних комплексів за видами економічної діяльності. Технологічні цикли будівництва. Лісове господарство як вид економічної діяльності. Дослідження лісопромислових комплексів.

Список рекомендованої літератури.

Основна література:

1. Гагіна Н. В. Методы геоэкологических исследований: Курс лекций / Н. В. Гагіна, Т. А. Федорцова. – Минск: БГУ, 2002. – 98 с.

2. Кілінська К.Й. Основи науково-дослідної роботи з географії: Навчально-методичний посібник. – Чернівці: Рута, 2001. – 112 с.
3. Коновалова Н.І. Методика соціальних та економіко-географічних досліджень: Навч. пос.. – Чернівці: Рута, 1998. – 87 с.
4. Мороз С.А., Онопрієнко В.І., Бортник С.Ю. Методологія географічної науки: Навч. посібник. – К.: Заповіт, 1997. – 333 с.
5. Пилипенко І.О., Мальчикова Д.С. Методи та методики суспільно-географічних досліджень: Навчальний посібник. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2009. – 156 с.
6. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.

Додаткова література:

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география : понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
2. Борисова Е. И. Интегральные показатели социально-экономического развития регионов / Е. И. Борисова // Вестник Московского университета. Серия 5. География. – 2005. – №4. – С. 24-30.
3. Дзенис З. Е. Методология и методика социально-экономгеографических исследований / Зигриде Дзенис. – Рига: Зинатне, 1980. – 262 с.
4. Дьяконов К.Н., Касимов Н.С., Тикуннов В.С. Современные методы географических исследований. – М.: Просвещение: АО “Учеблит”, 1996. - 207 с.
5. Исаченко А.Г. Теория и методология географической науки. М.: Академия, 2004. – 400 с.
6. Котовський І.М., Бойко В.М., Пилипенко І.О. Польові практики з географічних дисциплін. Методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл та студентів Інституту природознавства. Херсон: Вид-во ХДУ. – 2004. – 89 с.
7. Маергойз И. М. Методика мелкомасштабных экономико-географических исследований / И. М. Маергойз. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 140 с.
8. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. – К.: ВПЦ “Київ. ун-т”, 2005. – 253 с.
9. Павленко А. Ф. Основи регіональної діагностики: Навч. посібник / А. Ф. Павленко, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К.: ВГЛ «Обрії», 2003. – 70 с.
10. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. – К.: Вища шк., 1996. – 231 с.
11. Тойн П. Ньюби П. Методы географических исследований. Вып. 1. Экономическая география. – М.: Прогресс, 1971. – 271 с.
12. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: Підручник для студ. географ. спеціальностей. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.
13. Хаггет П. География: синтез современных знаний / П. Хаггет; [пер. с английск. Л. Н. Кудряшовой; под ред. В. М. Гохмана, Г. М. Игнатьева, Л. Р. Серебрянного]. – М.: Прогресс, 1978. – 685 с.
14. Харвей Д. Научное объяснение в географии. Общая методология науки и методология географии / Д. Харвей; [пер. с английск. В. Я. Барласа, В. В. Голосова]. – М.: Прогресс, 1974. – 504 с.
15. Шаблій О. І. Математичні методи в економічній географії. - Львів: Вища школа, 1984. – 135 с.
16. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії / О. І. Шаблій. – Львів: Вид. центр ЛНУ, 2003. – 744 с.
17. Шупер В. А. Методология географии на переломе эпох / В. А. Шупер // Известия РАН. Серия географическая. – 2003. – №4. – С. 27–35.

Web-ресурси:

1. <http://ecgeo.pu.ru/doc/Approach%20and%20method%20in%20social-economic%20geography.pdf>
2. http://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_rtp21.htm
3. <http://ukr-tur.narod.ru/istoukrgeo/allpubl/postati/suspgeopistun1.htm>
4. http://www.geo-vestnik.psu.ru/files/vest/240_sharygin.pdf
5. http://www.nbu.gov.ua/Articles/Kultnar/knp68/knp68_125-129.pdf
6. http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nzvdpu_geogr/2008_17/metodu%20sypilno-geografichnux%20doslidjen.pdf

Навчальна програма дисципліни «Суспільно-географічна районологія»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук І.О. Пулипенко

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Суспільно-географічна районологія» є складовою варіативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр».

Мета курсу – формування у майбутніх фахівців знань і навичок, необхідних для комплексного дослідження господарства регіонів, соціально-економічного районування територій різних масштабів.

Завдання курсу:

Методичні:

- розкрити методику дослідження структури суспільно-географічного району;
- розкрити зміст методу суспільно-географічного районування;
- охарактеризувати зарубіжний досвід районування.

Пізнавальні:

- розкрити понятійно-термінологічний апарат науки;
- проаналізувати історію формування вітчизняних районологічних знань;
- висвітлити наукові засади вивчення процесу суспільно-географічного районоутворення.

Практичні:

- визначити основні сучасні проблеми та перспективи розвитку суспільно-географічної районології;
- вміти самостійно обирати суспільні, природничі та екологічні ознаки і критерії для проведення галузевих та інтегральних суспільно-географічних районувань;

Вимоги до знань та вмінь.

В результаті вивчення даного курсу студент повинен:

знати:

- значення суспільно-географічної районології, її місце в структурі суспільної географії;
- понятійно-термінологічний апарат науки;
- історію і досвід вітчизняної та зарубіжної районологічної думки;
- суть, чинники та закономірності суспільно-географічного районоутворення;
- функціональну структуру суспільно-географічних районів;
- суть, принципи, критерії та показники суспільно-географічного районування;
- методику суспільно-географічного районування;
- види і рівні суспільно-географічного районування, їх принципові відмінності та спільні риси;

- концепції комплексного, збалансованого, сталого розвитку суспільно-географічних районів;

вміти:

- визначати спеціалізацію та рівень комплексності суспільно-географічних районів;
- аналізувати компонентну, територіальну та управлінську структури суспільно-географічних районів;
- виявляти елементи територіальної структури суспільно-географічних районів та визначати рівень сформованості опорного каркасу їх території;
- проводити суспільно-географічне районування території на різних таксономічних рівнях;
- проводити галузеве районування території, зокрема промислово-, агропромислово-, транспортно-, соціально-географічне районування;
- визначати тенденції, проблеми та перспективи розвитку суспільно-географічних районів.

Зміст дисципліни

Тема 1. Вступ до суспільно-географічної районології. Значення суспільно-географічної районології. Мета і завдання курсу. Місце суспільно-географічної районології в системі географічних знань. Зв'язок суспільно-географічної районології з іншими дисциплінами. Суспільно-географічна районологія та районознавство.

Об'єкт дослідження суспільно-географічної районології – суспільно-географічний район. Предмет дослідження – закономірності утворення та методи виділення суспільно-географічних районів.

Поняттєво-термінологічний апарат: ареал, район, регіон; геопростір, територія, геоторія; комплекс, система; територіально-виробничий комплекс, суспільно-географічний комплекс; суспільно-географічний район, суспільно-географічне районуутворення; економічне районування, соціально-економічне районування, суспільно-географічне районування.

Методи дослідження: суспільно-географічне районування; порівняльно-описовий, енерговиробничих циклів, картографічний, моделювання; історичний, літературний тощо.

Тема 2. Суспільно-географічний район як об'єкт дослідження. Розвиток уявлень про суспільно-географічний район. Період описової районології. Домінування принципу однорідності районів. Районування з пізнавальною метою. Описово-статистичні дослідження. Виділення господарських районів (К.Герман, К.Арсеньєв). Теорія району як реально існуючого утворення (М.Огарьов). Вивчення факторів районуутворення, розробка принципів, показників районування (П.Семенов-Тян-Шанський, Д.Менделєєв, В.Семенов-Тян-Шанський). Розробка наукових засад сільськогосподарського районування (Д.Ріхтер, О.Скворцов, О.Фортунатов, О.Челінцев та ін.). Період практичної районології. Ідея єдності економічного і адміністративного районування: адміністративно-господарське районування. Значення енергетичного принципу районування. Розробка наукових основ радянського економічного районування. Діяльність комісій Держплану та ВЦПК. Питання економічної завершеності районів, їх внутрішньої неоднорідності, переспективності, врахування національних меж (І.Александров, Г.Кржижановський, Л.Нікітін). Період теоретичної районології. Теорія району як виробничого комплексу з певною спеціалізацією загальнодержавного масштабу (М.Баранський). Вчення про типи економічних районів (С.Бернштейн-Коган). Вчення про районні виробничо-територіальні комплекси, метод енерговиробничих циклів (М.Колосовський). Раднаргоспівський принцип управління народним господарством. Розробка методологічних основ економічного районування (П.Алампієв). Питання об'єктивності існування економічних

районів, їх спеціалізації і комплексного розвитку, економічних зв'язків, галузевої структури, визначення таксономічних рівнів економічного районування (В.Кістанов, А.Колотієвський, І.Нікольський, В.Четиркін та ін.). Теоретичні узагальнення досвіду економічного районування (І.Белоусов, Т.Калашнікова, М.Пістун, Ю.Саушкін, Л.Смірнягін). Дробне внутріреспубліканське та внутріобласне районування (Б.Хорєв, М.Шаригін та ін.). Посилення ролі соціальних умов та факторів: соціально-економічне районування. Сучасний період районології. Розробка наукових основ української районології (М.Пістун, В.Поповкін, О.Шаблій, М.Паламарчук та ін.). Обґрунтування нових видів галузевого районування. Концепція суспільно-географічного районування. Проблема визначення методологічної бази сучасної української районології.

Сутність поняття „Суспільно-географічний район”. Підходи до розуміння та суть поняття “суспільно-географічний район”: суспільно-географічний район як частина господарства країни, суспільно-географічний район як комплекс, суспільно-географічний район як територія. Об'єктивність суспільно-географічних районів. Суспільно-географічний район та культурний (економічний) ландшафт. Властивості суспільно-географічного району: цілісність та специфіка.

Класифікація суспільно-географічних районів: за таксономічним рівнем, за повнотою охоплення людської діяльності на території, за рівнем розвитку, за суспільно-географічним положенням, за спеціалізацією, за проблемністю. Однорідний та вузловий райони.

Методологічні підходи до дослідження суспільно-географічних районів. Системно-структурний підхід: район як система, що має властивості цілісності, емерджентності, структурності, ієрархічності, функціональності, організованості, еволюційності. Біхевіористичний підхід: район як образ, що має властивості суб'єктивності, перцепційності, холістичності, стереотипності, самоідентичності. Синергетичний підхід: район як система, що само організується і має властивості нелінійності розвитку, динамічної ієрархічності, фіналізму, нерівноважності, хаотичності, дисипативності, фрактальності.

Тема 3. Процес суспільно-географічного районоутворення. Сутність та чинники суспільно-географічного районоутворення. Об'єктивність процесів районоутворення. Географічний поділ праці – головна об'єктивна передумова районоутворення. Історичні, природно-екологічні, економічні, соціально-культурні та психологічні, політико-правові умови суспільно-географічного районоутворення. Фактори районоутворення: потенціал суспільно-географічного положення, природноресурсний та працересурсний потенціал, системи розселення, рівень урбанізації, рівень економічного і соціального розвитку.

Географічний поділ праці як передумова суспільно-географічного районоутворення. Сутність ГПП. Абсолютний та відносний ГПП. Види ГПП: між районами як цілим, між районами як поліструктурними утвореннями. Масштаби ГПП: міжнародний, міжрайонний, внутрішньорайонний. Показники участі районів у ГПП: експортна, імпортна квота, зовнішньоторговельна квота.

Концепції географічного поділу праці. Меркантилізм. Класичні теорії: абсолютних та порівняльних переваг. Факторні теорії: теорема Хекшера-Оліна, „парадокс” Леонтьєва. Сучасні теорії: конкурентних переваг Портера, ефекту масштабу Кругмена, життєвого циклу товару Вернона, технологічного розриву Познера.

Закономірності суспільно-географічного районоутворення. Закономірності суспільно-географічного районоутворення як результат дії суспільно-географічних законів. Поляризація. Стадійність. Комплексність. Поняття “ядро районоутворення”. Стадії формування ядер районоутворення. Стадія рівномірного розміщення локальних ядер. Стадія моноядерної поляризації території. Стадія поліядерної поляризації території. Стадія рівномірного використання території.

Тема 3. Метод суспільно-географічного районування. Сутність та науково-практичне значення суспільно-географічного районування. Таксономізація. Види таксономізації: зонування, районування, картування ареалів. Відповідність районування закономірностям районоутворення. Постановка мета та суб'єктивність районування. Наукове та практичне значення. Вдосконалення АТУ на основі районування.

Принципи, критерії та показники районування. Поняття “принципи районування” та підходи до їх визначення. Принципи об'єктивної територіальної цілісності, історичності, перспективності, адміністративний (конгруенції). Проблема співвідношення сіток суспільно-географічного районування та адміністративно-територіального поділу. Критерії суспільно-географічного районування: підвищення рівня сформованості території шляхом розв'язання вузлових проблем, раціональність використання ресурсного потенціалу, ефективність економічного і соціального розвитку, поліпшення екологічної ситуації. Показники наявності та інтенсивності зв'язків між ядром та периферією.

Таксономічні рівні районування. Поняття про рівні районування. Макрорайонування: суть, значення, специфіка, визначальні чинники, показники. Мезорайонування: суть, значення, специфіка, визначальні чинники, показники. Мікрорайонування: суть, значення, специфіка, визначальні чинники, показники. Проблеми виділення топорівня суспільно-географічного районування. Типізація мікрорайонів. Внутрібласне та дробне районування.

Види суспільно-географічного районування. Підходи до визначення видів районування. Інтегральне районування. Міжгалузеве районування. Галузеве районування. Загальногалузеве і внутрішньогалузеве районування. Види галузевого районування. Промислове районування: суть, значення, специфіка, види. Промислові райони, вузли, центри, пункти. Агропромислове районування: суть, значення, специфіка, види. Агропромислові райони, вузли, центри, пункти. Транспортно-географічне районування: суть, значення, специфіка, види. Транспортно-географічні райони, підрайони, вузли. Соціально-географічне районування: суть, значення, специфіка, види. Торговельно-географічне районування. Рекреаційно-географічне районування. Культурно-географічне районування. Політико-географічне районування. Нові види галузевого районування.

Тема 4. Методика суспільно-географічного районування. Вимоги, способи та етапи районування. Вичерпність, неповторюваність, одномасштабність, гнучкість районування. Дедуктивний та індуктивний способи районування. Розрізнення, осмислення та розмежування районів.

Методика виділення ядер суспільно-географічного районоутворення. Математико-картографічні методи. Потенціал поля людської діяльності. Регіональні ядра. Внутрішньорегіональні ядра. Локальні ядра. Внутрішня та зовнішня периферія.

Методика делімітації суспільно-географічних районів. Виділення районів на основі аналіз зв'язків між ядром та периферією: і виробничо-технологічних, виробничо-реалізаційних, трудових, культурно-побутових, інфраструктурних, комунікаційно-інформаційних, адміністративно-управлінських. Накладання сфер впливу ядер. Оверлейний аналіз. Визначення буферних зон. Медіанний спосіб делімітації. Врахування адміністративних границь. Виділення районів шляхом побудови багатокутників Тіссена (геометричний метод). Врахування нерівнозначності впливу ядер районоутворення.

Тема 5. Дослідження суспільно-географічних районів. Компонентна структура суспільно-географічного району. Підходи до визначення компонентної структури району: за галузевою та функціональною ознаками. Чотири рівні галузевої структури району. Головні, базові, супутні, додаткові, місцеві, обслуговуючі галузі. Динамічні характеристики галузей району. Динамічні, нові (пропульсивні, комплексуючі), лідируючі галузі.

Методика визначення спеціалізації суспільно-географічних районів. Поняття спеціалізації районів. Міжрайонна та внутрішньо районна спеціалізація. Позарайонне споживання як сутність міжрайонної спеціалізації. Відмінність понять “галузь спеціалізації” та “профільююча галузь”. Показники районної спеціалізації: індекс спеціалізації, коефіцієнт відносної експортної спеціалізації, коефіцієнт товарності.

Територіальна (просторова) структура суспільно-географічного району. Елементи територіальної структури: точки, лінії, ядра, центри, фокуси, осередки, вузли, центри, пункти. Опорний каркас території району. Типи територіальної структури: радіально-кільцевий, прямокутно-регулярний, лінійно-вузловий, лінійно-фасадний, басейновий, змішаний. Підрайон. Полюси зростання району. Конфігурація району. Протяжність, компактність, симетричність.

Методика дослідження просторової структури району. Аналіз переміщень, мереж (каналів зв'язку), вузлів мережі, ієрархії вузлів, поверхонь, дифузії (П. Гагет). Аналіз вузлових утворень: ієрархія вузлів, класифікація за різними критеріями (генетична, функціональна, морфологічна класифікації), оцінка емпіричних залежностей („ранг-розмір”, „розмір-функції”), аналіз конфігурації системи вузлових утворень, аналіз еволюції вузлових утворень. Аналіз мереж: ієрархія мереж, класифікація за різними критеріями (генетична, морфологічна, галузева класифікації), оцінка доступності, зв'язності, вразливості мереж, аналіз густоти мереж, їх еволюції. Аналіз просторових взаємодій: аналіз опорного каркасу, визначення типу територіальної структури, аналіз взаємодій типу „центр-периферія”, аналіз еволюції просторової структури (визначення циклів, стадій).

Зв'язки в суспільно-географічному районі. Внутрішні та зовнішні зв'язки. Горизонтальні та вертикальні зв'язки. Виробничі, соціальні; виробничо-ресурсні, виробничо-соціальні, соціально-ресурсні, управлінські зв'язки. Комплексність суспільно-географічного району як максимальна тіснота зв'язків та відсутність диспропорцій. Поняття “комплексність”, “рівень комплексності”, “комплексний розвиток району”. Поняття “пропорційність”, “комплексно-пропорційний розвиток району”. Основні види пропорцій в районі. Поняття про регіональні диспропорції. Показники районної комплексності: показники зв'язків та диспропорцій.

Метод енерговиробничих циклів. Розвиток концепції енерговиробничих циклів. Класичне та сучасне трактування ЕВЦ. Структура енерговиробничого циклу. Систематизація енерговиробничих циклів СГР.

Тема 6. Зарубіжний досвід районологічних досліджень. Напрями зарубіжних районологічних досліджень. Хорологічна та позитивістська філософські концепції. Унікальність та універсальність районів.

Французька школа. Теорія унікальності районів як комплексів природних умов і способу життя людини (поняття “пеї”) (П. Відаль де ла Блаш, А. Деманжон). Теорія полюсів розвитку району (Ф. Перру, Ж. Будвіль).

Німецька школа. Теорії штандорту (Й. фон Тюнен, А. Вебер). Теорія центральних місць (В. Кристаллер, А. Льош).

Англо-американська школа. Теорія унікальності районів як логічних конструкцій (поняття “компаж”) (Д. Віттлсі, Р. Гартшорн). Теорія просторової взаємодії (В. Бунге, Б. Беррі, П. Гагет). Регіоналістика (В. Айзард, В. Леонтєв).

Сучасні зарубіжні районологічні концепції. Дифузійні, динамічні, поведінкові районологічні теорії (Т. Гегерstrand, А. Пред). Синергетичні теорії.

Тема 7. Центр і периферія як елементи геопростору. Гносеологічні аспекти дослідження систем «центр - периферія». Історіографія суспільно-географічних досліджень центрально-периферійних відношень і зв'язків. Основні динамічні й структурні характеристики центральних, напівпериферійних і периферійних територій. Концепт

периферії як елементу геопростору у суспільно-географічних дослідженнях. Суспільно-географічна сутність та специфічні риси периферії як елементу геопростору. Функціональні відмінності центру та периферії в контексті різних аспектів функціонування і розвитку. Принципова схема ієрархічної будови центрально-периферійних відношень у геопросторі. Геопросторова делімітація та метризація суспільно-географічних периферій на регіональному рівні. Геопросторове визначення периферії на основі використання гравітаційних моделей та оцінки відстаней. Делімітація території регіону з виділенням «центру» та «периферії» на основі показників динаміки чисельності населення. Делімітація території регіону з виділенням «центру» та «периферії» на основі показників територіального концентрування

Список рекомендованої літератури.

Основна література:

1. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. Суспільно-географічне районування України. – К.: ВПЦ „Київський ун-тет”, 2000.
2. Ішук С.І. Територіально-виробничі комплекси і економічне районування (Методологія, теорія). - К., 1996.
3. Количественные методы районирования и классификации / [Трофимов А. М., Заботин Я. И., Панасюк М. В., Рубцов В. А.]. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1985. – 120 с.
4. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку. – К.: ВПЦ „Київський ун-тет”, 2005.
5. Пістун М.Д., Мезенцев К.В., Тьорло В.О. Регіональна політика в Україні: суспільно-географічний аспект. – К.: ВПЦ „Київський ун-тет”, 2004.
6. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса: Астропринт, 2005.
7. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2003.
8. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. Навч.посібник. - К., 1996.

Додаткова література:

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география : понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
2. Блій Г. Географія: світи, регіони, концепти / Г. де Блій, Пітер Муллер, [пер. с англійськ. Д. Олесневич, О. Олесневич, Н. Стельмах, І. Босак, Передмова та розділ «Україна» О. Шаблій]. – К.: Либідь, 2004. – 740 с.
3. Гладкий О. В. Наукові основи суспільно-географічних досліджень промислових агломерацій: Монографія. / О. В. Гладкий; [за ред. С. І. Іщука]. – К.: ВГЛ «Обрії», 2008. – 360 с.
4. Грицай О. В. Центр и периферия в региональном развитии / О. В. Грицай, Г. В. Йоффе, А. И. Тревиш. – М.: Наука, 1991. – 168с.
5. Дудник І. М. Суспільно-географічні системи низового рівня (теоретичні та методичні аспекти) / Іван Дудник. – Полтава: Полтавський літератор, 1997. – 248 с.
6. Пилипенко І.О. Історичні аспекти становлення та розвитку концепції «центр – периферія» / І.О. Пилипенко // Наук. зап. Вінниць. держ. пед. ун-ту імені М. Коцюбинського. Серія : Географія. – Вінниця, 2008 – Вип. 1. – С.103-107.
7. Пилипенко І. О. Механізми формування суспільно-географічних периферій в контексті динамічних концепцій регіонального розвитку / І. О. Пилипенко // Культура народів Причорномор'я. – 2009. - № 162. – С. 23-27.

8. Пилипенко І. О. Суспільно географічний процес концентрування та його параметри як засіб делімітації території за ознаками «центр - периферія» / І. О. Пилипенко // Часопис соціально-економічної географії. – 2008. – Вип. 5 (2). – С.76-80
9. Пилипенко І. О. Суспільно-географічна сутність та специфічні риси периферії як елементу геопростору / І. О. Пилипенко // Часопис соціально-економічної географії. – 2009. – Вип. 6 (1). – С. 61-64.

Web-ресурси:

1. Каганский В. Центр - Провинция - Периферия – Граница / Владимир Каганский // Русский Журнал (Обзоры) – 2004. – Режим доступу до джерела: www.russ.ru/culture/20041026_kag.html
2. Учебник по программе STATISTICA <http://www.hr-portal.ru/statistica/index.php>

Навчальна програма дисципліни «Конструктивна географія»

*Укладачі: доцент, кандидат географічних наук О.В. Давидов
кандидат географічних наук Л.М. Богадьорова*

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Управління використанням природних ресурсів» є складовою варіативної частини циклу природничо-наукової підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр".

Метою курсу є формування уявлення про систему управління використання природних ресурсів та керування природоохоронною діяльністю (ПОД) на різних рівнях (міжнародному, загальнодержавному, місцевому) як основи стійкого розвитку території.

Завдання вивчення дисципліни:

- вивчити об'єкти керування в області охорони природи й природокористування;
- вивчити форми й види керування ПОД;
- розкрити структуру й функції органів керування ПОД;
- розкрити сутність законів природокористування як основи керування ПОД;
- розкрити принципи, завдання й зміст ПОД;
- розкрити методи регулювання ПОД;
- показати можливості оптимізації організації природокористування за допомогою системи керування ПОД.

В результаті вивчення даного курсу студент повинен

знати:

- сутність системи керування ПОД;
- механізми керування ПОД;
- правові й економічні основи природоохоронної діяльності;
- закони природокористування;
- адміністративні, правові й економічні методи регулювання природоохоронної діяльності.

набути вміння:

- добору й застосування відповідних адміністративних, економічних і правових методів керування ПОД на різних рівнях;
- застосування екологічних нормативів для регламентування різних видів природокористування;

- роботи з екологічними документами (законами, розпорядженнями, інструктивними листами й т.п.), а також їх аналізу й використання в керуванні й регламентації ПОД.

Зміст дисципліни

ВСТУП

Предмет, мета й завдання навчального курсу. Форми взаємодії суспільства й природи і їх розвиток на сучасному етапі. Історія керування природокористуванням і природоохоронною діяльністю. Зміна характеру керування природокористуванням на різних етапах розвитку суспільства.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТЕОРІЇ КЕРУВАННЯ.

Об'єкти керування. Керуючі пристрої. Сигнали керування. Програми керування. Завдання керування: стабілізація, виконання програми, спостереження й оптимізація. Регулювання по збурюванню й регулювання по відхиленню системи. Зворотні зв'язки: позитивні й негативні. Об'єкти керування в області охорони природи й природокористування. Поняття про об'єкти керування і їх функції. Навколишнє середовище як об'єкт керування. Територіальні системи як об'єкт керування. Господарсько-економічні райони. Земельні виділи. Річкові басейни. Ландшафтні системи. Природно-антропогенні системи. Міжнародні системи керування.

ОРГАНИ КЕРУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ (ПОД).

Форми й види керування в області охорони природи й природокористування. Рівні керування. Структура природоохоронної діяльності. Загальна характеристика екологічних функцій органів керування ПОД: адміністративні (контрольні, інспекційно-заборонні) і нормативні (проведення екологічних експертиз, консультацій, здійснення екологічної паспортизації, екологічної сертифікації й т.д.). Тенденції переходу від контролю нормально-обмежувального в системно-тлумачний і консультаційний. Структура центральних і місцевих органів керування в області природокористування й охорони природи. Міністерство охорони навколишнього середовища й радіаційної безпеки. Державні комітети й відділи з охорони навколишнього середовища й природних ресурсів. Правоохоронні органи в системі ПОД. Природоохоронні прокуратури. Екологічна міліція.

ЗАКОНОДАВЧІ Й ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Поняття й структура екологічного законодавства. Закони України й Криму "Про охорону навколишнього природного середовища". Принципи охорони навколишнього середовища. Механізми реалізації екологічного права. Проблеми розвитку екологічного законодавства. Міжнародне екологічне законодавство. Види відповідальності в області охорони навколишнього середовища: економічна, цивільна, адміністративна й кримінальна. Рівні охорони навколишнього середовища: міжнародний державний, місцевий.

МЕХАНІЗМИ КЕРУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ.

Прямі й непрямі методи керування. Керування через природоохоронні й інші сфери діяльності. Активні впливи на навколишнє природне середовище. Адаптивне, нормативне й активне керування. Адміністративні, правові й економічні методи керування.

ЗАКОНИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГЕОСИСТЕМ І ЕКОСИСТЕМ ЯК ОСНОВА КЕРУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ Й ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ.

Принцип загального взаємозв'язку ("усе зв'язано з усім"). Принцип Ле-Шательє-Брауна. Селективність взаємодій. Матеріально-енергетичні й сигнально-інформаційні взаємодії. Тригерні механізми. Правило біологічного посилення. Закони 1% і 10%. Ліміт 70%. Саморегулювання систем. Закон проходження фаз розвитку.

ЗАКОНИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК ОСНОВА КЕРУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ.

Закон обмеженості й вичерпності природних ресурсів. Правило міри перетворення природних систем. Закон падіння природно-ресурсного потенціалу. Закон зниження енергетичної ефективності природокористування (закон спадаючої віддачі Тюрго-Мальтуса). Закон спадаючої родючості ґрунту. Правило монокультури. Закон бумеранга ("ніщо не дається даром"). Закон непереборності відходів і побічних впливів ("все повинне кудись подітися"). Закон максимуму. Закон граничної врожайності. Закон оптимальності. Правило м'якого керування природою. Правило інтегрального ресурсу. Закони територіального екологічного розвитку.

ПРИНЦИПИ Й ЗАВДАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Прогнозно-попереджувальна профілактична орієнтація природоохоронної діяльності. Облік суб'єктно-об'єктних відносин. Ієрархія цілей природоохоронної діяльності: глобальних, регіональних і локальних; екологічних, економічних і соціальних; короткострокових і довгострокових. Узгодження цілей. Облік довгострокових перспектив. Відомчий і територіальний підхід до природокористування. Розмежування повноважень між органами влади різних рівнів. Необхідність переходу до природоцентристської ідеології. Стратегія взаємодії природи й суспільства. Коеволюція людини й природи.

ІНФОРМАЦІЙНІ ОСНОВИ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Способи й методи одержання екологічної інформації. Основні критерії й показник оцінки. Нормативний підхід до оцінки. Прогнозно-попереджувальний характер оцінки. Облік екологічних, соціальних і економічних аспектів при оцінюванні. Створення регіонально диференційованої нормативної бази. Еколого-соціально-економічний моніторинг. Геоінформаційні системи як основа керування природоохоронної діяльності. Кадастр природних ресурсів. Види кадастру: податковий, правовий, багатоцільовий.

МЕХАНІЗМИ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.

НОРМУВАННЯ ЯКОСТІ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Нормування якості навколишнього середовища: поняття, загальні вимоги, види. Санітарно-гігієнічні нормативи якості. Виробничо-господарські нормативи якості. Комплексні нормативи якості. Економічні механізми й методи регулювання природоохоронної діяльності. Фінансування. Платність природних ресурсів. Плата за забруднення й використання природних ресурсів. Рентні платежі. Плата за відтворення й охорону природних ресурсів. Штрафи за наднормативне забруднення й використання природних ресурсів. Необхідність обліку повних екологічних витрат при формуванні ціни на вироблені продукти й товари. Фінансування екологічних програм і заходів. Формування екологічних фондів. Підтримка екологічного підприємництва. Облік екологічних факторів при приватизації. Плата за викиди забруднюючих речовин від пересувних джерел. Проблема введення податку на викиди CO₂. Податкові пільги й пільгове кредитування. Розвиток ринку екологічних послуг. Екологічне аудиторство. Створення екологічних паспортів.

ВИЗНАЧЕННЯ ПЛАТИ ЗА ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Принципи визначення плати за природні ресурси: витратний, результативний, затратно-результативний, рентний, відновлювальний, монопольний-відомчий. Земельний податок. Плата за користування надрами. Плата за лісові ресурси. Плата за забір води. Плата за ліцензію на відстріл диких тварин.

Екологічні фонди: джерела, основні напрямки витрати. Екологічне страхування.

Екологічний контроль і екологічна експертиза як методи керування.

ЕКОЛОГІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.

Поняття, сутність, функції. Екологічні злочини. Кримінальна відповідальність за екологічні правопорушення. Адміністративна

відповідальність. Відшкодування шкоди навколишньому природному середовищу: принципи й механізми. Екологічний ризик. Відшкодування шкоди здоров'ю громадян.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.

Розміщення виробництва й навколишнє середовище. Роль територіальної організації господарської діяльності. Історія світового господарства. Екологізація промислового виробництва. Системи екологічних обмежень за граничними обсягами використання природних ресурсів. Системна оцінка запасів природних ресурсів. Інтегральний ресурс. Екологічне планування.

Керування природними й природно-господарськими системами. Регулювання якості атмосферного повітря. Керування водними ресурсами. Керування екологічними ситуаціями. Територіальне керування. Принципи регіонального розвитку. Оптимізація територіальної організації природокористування. Формування культурних ландшафтів. Соціокополіси. Організація охоронюваних територій. Концепція природно-господарських територіальних систем.

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД КЕРУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ.

Екологічне регулювання в Європейському Співтоваристві. Керування береговими зонами Великобританії. Регіональне керування береговими зонами в Японії. Екологічне регулювання в США.

Концепція керування природокористуванням на планетарному рівні. Міжнародні угоди. Концепція стійкого розвитку. Екологічні стратегії людства.

Рекомендована література:

Основна література

1. Балацький О., Лук'янихін В., Лук'янихіна О. Екологічний менеджмент: проблеми та перспективи становлення та розвитку // Економіка України. — 2000. — № 5. — С. 68–73.
2. Галушкіна Т. П., Харичков С. К. Экологический менеджмент в Украине: реалии и перспективы. — Одесса: ИПРЭИ НАНУ, 1998. — 107 с.
3. Галушкіна Т.П. Економіка природокористування. Навчальний посібник.-Харків: Буркун книга, 2009.-480 с.
4. Дибров А.С. Экономика природопользования с основами экологии: Учеб. Пособие. - Одесса: Друк, 2000. - 126 с.
5. ДСТУ ISO 14001-97. Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування. — К.: Держстандарт, 1998.
6. ДСТУ ISO 14004-97. Системи управління навколишнім середовищем. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення.
7. ДСТУ ISO 14001-97. Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування. — К.: Держстандарт, 1998.
8. Екологічне право України / за ред. В. К. Попова, А. П. Гетьмана. — Х., 2001. — 480 с.
9. Екологічний менеджмент: Зб. наук. пр. / За ред. В. А. Гайченка. — К.: МАУП, 2006. — 266 с.
10. Екологічний менеджмент: Навч. посіб. / За ред. В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк. — К.: Знання, 2006. — 366 с.
11. Екологія і закон: екологічне законодавство України: У 2 кн. /За ред. В. І. Андрейцева / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К.: Юринком Інтер, 1997. — 374 с.
12. Л.Г. Чернюк, Д.В. Клиновий. Розміщення продуктивних сил України. Навчальний посібник. – Київ ЦУЛ, 2002.-470 с.
13. Мельник Л.Г. Экологическая Экономика: Учебник. - Сумы: Из-во «Университетская книга», 2001. - 350 с.

14. Навчальна програма курсу «Управління природоохоронною діяльністю», розроблена ТНУ ім. В.І.Вернадського, упорядники - д.геогр.н., проф. Боков В. А і ас. Бобра Т.В.
15. Пахомова Н., Рихтер К., Эндрес А. Экологический менеджмент. — СПб.: Питер, 2004. — 352 с.
16. Реймерс Н.Ф. Природопользование. Словарь – справочник. – М: Мысль 1990.- 637 с.
17. С.І. Дорогунцов, А.М. Муховиков, М.А. Хвесик Оптимізація природокористування в 5- ти т.: Навчальний посібник. Т. 1 Природні ресурси: еколого-економічна оцінка. – К.: Кондор, 2004.-291 с.

Додаткова література

1. Андреева Н. Н., Харичков С. К. Ресурсно-экологическая безопасность предприятия: диагностика, стратегия, регулирование. — Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 1996. — 90 с.
2. Бюджетна та інвестиційна політика в сфері охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування / Отчет о НИР УЗАН. Сумское областное отделение; Рук. О. Ф. Балацкий. — Суми, 1997. — 47 с.
3. Воронкова О. М. Трансформація системи оподаткування в Україні // Фінанси України. — 2000. — № 1. — С. 118–123.
4. Генсірук С. А., Нижник М. С., Міщенко В. О. Еколого-економічні аспекти природокористування. — К.: Наук. думка, 1982. — 175 с.
5. Голуб А. А., Струкова Е. Б. Экономика природных ресурсов: Учеб. для вузов. — М.: Аспект Пресс, 1998. — 318 с.
6. Горев Л. Н., Дорогунцов С. И., Хвесик М. А. Естественно-экономические основы оптимизации экосред. — К.: Либидь, 1994. — Кн. 1. — 238 с.
7. Гофман К. Г., Лемешев М. Я., Реймерс Н. Ф. Экономика природопользования // Природа и экономика. — М.: Экономика. — 1975. — С. 5–12.
8. Лебединский Ю. П., Склянкин Ю. В., Попов П. И. Ресурсосбережение и экология. — К.: Политиздат, 1990. — 223 с.
9. Лук'янихін В. О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком: Монографія. — Суми: ВТД “Університет. кн.”, 2002. — 314 с.
10. Потравный И. М., Семенченко П. М. Формирование экологически ориентированной предпринимательской деятельности и оценка эффективности природоохранных мероприятий. — Мариуполь: Приазов. гос. техн. ун-т, 1999. — 83 с.

Web – ресурси

<http://www.ecoleague.net>
<http://ecoclub.kiev.ua>
<http://greenhome.com.ua>
<http://www.greenworld.org.ua>
<http://www.ecoport.org.ua>
<http://portaleco.ru>
<http://dt.ua>

Нормативно-правові акти

1. Водний кодекс України від 6 червня 1995 р.
2. Декрет Кабінету Міністрів України від 17 березня 1993 р. № 24-93 “Про податок на промисел” // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 19. — Ст. 208.
3. Закон України “Про об’єкти підвищеної небезпеки” // Уряд. кур’єр (Дод.). — 2001. — № 43. — с. 1. 51
4. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” (із змін. та допов.) від 25 червня 1991 р. № 1264-XII.

5. Закон України “Про плату за землю” (із змін. та допов.) від 3 липня 1992 р. № 2535-ХІІ.
6. Земельний кодекс України від 18 грудня 1992 р. № 561-ХІІ.
7. Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р.
8. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852-ХІІ.
9. Постанова Кабінетом Міністрів України від 6 липня 1998 р. № 1012 “Про затвердження Порядку справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду” // Офіц. вісн. України. — 1998. — № 27.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 вересня 1997 р. № 1014 “Про затвердження базових нормативів плати за користування надрами для видобування корисних копалин та Порядку справляння плати за користування надрами для видобування корисних копалин” // Офіц. вісн. України. — 1997. — № 38.
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 серпня 1999 р. № 1494 “Про затвердження Порядку справляння збору за спеціальне використання водних ресурсів та збору за користування водами для потреб гідроенергетики та водного транспорту” // Офіц. вісн. України. — 1999. — № 33.
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 1999 р. № 836 “Про затвердження нормативів збору за спеціальне використання водних ресурсів та збору за користування водами для потреб гідроенергетики та водного транспорту” // Офіц. вісн. України. — 1999. — № 20.
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2000 р. № 1682 “Про плату за користування надрами в цілях, не пов’язаних з видобуванням корисних копалин”.
14. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 липня 1997 р. № 732 “Про порядок фінансування природоохоронних заходів з державного та місцевих бюджетів” // Офіц. вісн. України. — 1997. — № 28.

Навчальна програма дисципліни «Геостатистика»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук І.О. Пилипенко

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Математично-статистичні методи в географії» є складовою варіативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр».

Мета курсу – формування у майбутніх фахівців з географії знань і навичок, необхідних для наукового передбачення суспільно-географічних аспектів соціально-економічного розвитку.

Завдання курсу:

Методичні:

1. оволодіти методикою геостатистичних розрахунків;
2. вміти аналізувати складні, масові суспільні та природні явища;
3. встановлювати взаємозв’язки та взаємозалежності між природними та суспільними процесами та явищами.

Пізнавальні:

1. ознайомитися с сучасною обчислювальною технікою та її можливостями щодо геостатистичного аналізу;

Практичні:

1. знати та володіти технологіями статистичного аналізу з метою подальшого їх використання надбанні географічної освіти;
2. Оволодіти сучасними методами обробки географічної інформації;
3. Оволодіти методами формування базами географічних даних з метою подальшого їх аналізу.

Вимоги до знань та вмінь.

В результаті вивчення даного курсу студент повинен:

знати:

- основні положення теорії статистики;
- основні етапи статистичного спостереження
- основні методи обробки географічної інформації

вміти:

- проводити статистичне спостереження географічних об'єктів та явищ;
- надавати географічну інтерпретацію отриманих результатів статичного спостереження;
- оволодіти первинними методами прогнозу розвитку географічних процесів.

Зміст дисципліни

Тема 1. Статистичний метод. Необхідність і сфера застосування методу. Одиниці явища і сукупності. Масові явища та їх характерні особливості. Основа побудови статистичного методу. Переваги і недоліки методу.

Метод групування. Клас задач, що вирішуються. Головна мета методу. Види групувань. Типологічне групування. Структурне групування. Аналітичне групування. Загальна техніка групування. Основа групування: якісні і кількісні ознаки. Інтервал групування. Рівні і нерівні інтервали. Правила вибору виду інтервалу. Розрахунок величини інтервалу.

Міри центральної тенденції. Метод середніх. Сфера застосування і умови реалізації методу. Види середніх та їх форми. Середня арифметична проста. Середня арифметична зважена, середня арифметична інтервального ряду. Правила вибору форми середньої арифметичної. Середня гармонійна проста і зважена. Умови реалізації та техніка розрахунку. Середня геометрична. Застосування і побудова. Принципи вибору виду середньої.

Показники мінливості варіаційного ряду. Метод варіацій. Практичне значення і сфера реалізації. Характеристика основних показників. Розмах варіації. Основні недоліки показника. Середнє квадратичне (стандартне) відхилення. Інтеграція результатів. Коефіцієнт варіації; розрахунки та аналіз результатів. Переваги показника.

Тема 2. Вимірювання в географії. Поняття про вимірювання ознак. Якісні і кількісні ознаки. Шкали вимірювання та їх типи. Номінальна шкала. Шкала порядку. Кількісна і пропорційна шкали. Одиниці вимірювання. Одиниці вимірювання кількісних ознак. Вимірювання якісних Ознак (кваліметрія). Точність вимірювання. Типи помилок вимірювання.

Тема 3. Графічне відображення геостатистичної інформації. Сфера застосування методу. Вибір масштабу, шкал та форми графіків. Лінійні графіки. Оцінка концентрації. Крива Лоренца: застосування, техніка побудови та інтерпретація. Кількісні оціночні параметри. Трикутна діаграма. Загальне призначення, побудова та пояснення отриманих результатів. Переваги і недоліки трикутних діаграм. Зіркова діаграма. Застосування і техніка побудови. Номограми: клас задач і особливості розв'язання. Загальні відомості про центрографічні методи.

Тема 4. Кореляційний метод. Сфера застосування і головні завдання. Попередні умови реалізації методу. Умова однорідності даних. Умова незалежності даних. Умова виконання закону, нормального розподілу даних. Оціночні параметри і критерії. Коефіцієнт асиметрії. Коефіцієнт ексцесу.

Параметричні коефіцієнти кореляції. Лінійна і нелінійна залежності. Види коефіцієнтів кореляції. Парна лінійна кореляція і сфера застосування і розрахункові формули. Інтерпретація та оцінка отриманих результатів. Оцінка значень коефіцієнту за критерієм Стюдента (t — критерій). Розрахунки стандартної помилки. Множинний коефіцієнт кореляції. Застосування і техніка розрахунків. Рангові коефіцієнти кореляції та сфера їх застосування. Види рангових коефіцієнтів: загальна характеристика. Коефіцієнт Фехнера. Методика розрахунків. Коефіцієнт Спірмена. Техніка розрахунків. Інтерпретація і оцінка отриманих результатів. Коефіцієнт рангової кореляції Кендела. Розрахунки, інтерпретація і оцінка результатів. Коефіцієнт конкордації. Техніка розрахунків і оціночні параметри.

Кореляція якісних ознак. Можливі сфери застосування. Загальна характеристика основних показників. Визначення критерію наявності зв'язку. Коефіцієнт асоціації. Техніка розрахунків, інтерпретація і оцінка. Коефіцієнт контингенції. Розрахунки та інтерпретація результатів.

Побудова карт ізокорелят. Методи побудови та аналізу. Географічна інтерпретація отриманих результатів.

Тема 5. Регресійний метод. Необхідність й сфера застосування методу. Основні завдання, які вирішує метод. Головні вимоги до реалізації. Загальна модель регресії (лінійної). Інтерпретація коефіцієнтів регресійного рівняння. Оцінка розрахункових параметрів рівняння. Середня квадратична помилка рівняння і коефіцієнтів. Часткові (чисті) коефіцієнти множинної регресії. Коефіцієнт детермінації та його пояснення. Специфіка інтерпретації коефіцієнтів множинної регресії. Техніка стандартизації і нормування вихідних даних. Оцінка точності, рівняння множинної регресії. Оцінка корисності введення додаткової змінної.

Нелінійна регресія і кореляція. Сукупність регресійних кривих. Оціночні параметри регресійних рівнянь. Кореляційне відношення: техніка та аналіз застосування. Канонічна кореляція та інтерпретація її результатів. Поняття про просторову регресію: сфера реалізації і основні висновки. Паліативний підхід до застосування регресійного методу при аналізі геосистем та комплексів.. Поверхня залишків регресії. Побудова статистичної поверхні залишків регресії. Географічна інтерпретація отриманих результатів.

Тема 6. Дисперсійний аналіз. Поняття про дисперсійний аналіз та сфера його застосування. Використання дисперсійного аналізу при однофакторних дослідах. Визначення і розкладання варіації. Визначення дисперсій. Аналіз дисперсій. Використання дисперсійного аналізу при двофакторних дослідах. Специфіка використання методу в суспільній географії. Обрахунки і аналіз машинної обробки даних методом дисперсійного аналізу.

Тема 7. Факторний аналіз. Загальні положення методу факторного аналізу. Поняття фактора в статистиці і суспільній географії. Сфера застосування факторного аналізу. Основна ідея методу. Головні типи задач, які вирішує факторний аналіз. Загальна розрахункова модель методу. Огляд підходів до вирішення задач методу. Головні умови застосування факторного аналізу. Нормування даних: необхідність і техніка реалізації. Проблема співвідношення між факторами та кількістю об'єктів спостереження. Головні результати факторного аналізу. Таблиця факторних навантажень та її інтерпретація. Числові критерії віднесення ознаки до фактора. Коефіцієнт детермінації як оціночний

критерій. Таблиця факторних ваг та її інтерпретація. Основні оціночні параметри. Побудова факторних графіків і карт.

Тема 8. Дискримінантний та кластерний аналіз. Сфера застосування і головна ідея методу дискримінантно-го аналізу. Отримання канонічних дискримінантних функцій. Інтерпретація канонічних дискримінантних функцій. Двокоординатні і однокоординатні графіки. Загальне поняття про стандартизовані і структурні коефіцієнти дискримінантного аналізу. Оціночні параметри методу. Процедури класифікації. Послідовний відбір змінних. Загальний огляд критеріїв відбору: статистика Уїлкса, Рао, Махаланобіса, та ін. Інтерпретація машинної обробки даних. Використання методу кластерного аналізу: перспективи і проблеми. Вибір змінних. Характеристика поняття подібності та її міри. Поняття про природу кластерів та техніка (способи) їх отримання. Ієрархічний агломеративний спосіб. Варіанти факторного аналізу (р-аналіз). Визначення числа кластерів. Методи перевірки обґрунтованості рішень.

Тема 9. Метод графів. Загальна характеристика методу. Використання графів в топологічному аналізі. Розрахунки міри зв'язності. Техніка розрахунків міри доступності. Загальні топологічні параметри сіток. Побудова графу сусідського положення. Багатокутові сітки: головні характеристики. Відношення і графи. Графи різних видів відношень. Відношення упорядкованості та їх графи. Графи причинно-наслідкових відношень. Графи як геометричне відображення класифікації. Загальний випадок побудови графу ієрархічної класифікації. Графи дихотомічної класифікації. Графи таксономізації.

Список рекомендованої літератури.

Основна література:

1. Голиков А. П. Экономико-географическое моделирование мирохозяйственных процессов: Учебн. пособие / А. П. Голиков. – Харьков: ХНУ, 2003. – 104 с.
2. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування. - К., КНЕУ,
3. Михеева В. С. Математические методы в экономической географии. Ч. 2. Приложение теории графов: Курс лекций — М., 1983.
4. Персекин В.М. Методи і методика суспільно-географічних досліджень // Програми підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр». – К. КНУ ім. Т.Шевченка
5. Теория статистики. Под ред. Проф. Г.Л. Громько. - М., Инфра-М, 2000.
6. Топчиев А.Г. Пространственная организация географических комплексов и систем / А. Г. Топчиев. – К. –Одесса: Головное изд-во издательского объединения «Выща школа», 1988. – 188 с.
7. Чекотовський Е.В. Графічний метод у статистиці на основі програми EXCEL - К., Знання, 2000.
8. Шаблій О. І. Математичні методи в економічній географії / О. І. Шаблій. – Львів : Вища школа, 1984. – 136 с.

Додаткова література:

1. Грицевич В.С. Збірник практичних робіт з курсу "Статистичні методи в соціально-економічній географії". -Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006.
2. Грицевич В.С. Статистичні ознаки та характеристики їхньої центральної тенденції: Тексти лекцій. -Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008.
3. Пилипенко І.О. Процедура використання теорії графів для встановлення просторових закономірностей / І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова // Географія в

- інформаційному суспільстві : зб. наук. пр. у 4-х т. – К.: ВГЛ «Обрії», 2008. – Т. 4. С. 85-86.
4. Пилипенко І. О. Застосування регресійного методу для визначення просторових закономірностей впливу факторів (на прикладі густоти населення Херсонської області) / І. О. Пилипенко // Часопис соціально-економічної географії. – 2007. – Вип. 3 (2). – С.125-128
 5. Пилипенко І. О. Методи та методики суспільно-географічних досліджень: Навчальний посібник. / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2009. – 156 с.
 6. Пилипенко І. О. Паліативний підхід до застосування регресійного методу в дослідженнях геосистем типу «центр-периферія» / І. О. Пилипенко, О. Г. Топчів // Український географічний журнал. – 2009. – № 2 (66). – С. 31-37.
 7. Пилипенко І. О. Суспільно географічний процес концентрування та його параметри як засіб делімітації території за ознаками «центр - периферія» / І. О. Пилипенко // Часопис соціально-економічної географії. – 2008. – Вип. 5 (2). – С.76-80
 8. Пилипенко І.О. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): Навчальний посібник / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с.
 9. Пилипенко І.О., Мальчикова Д.С., Пилипенко В.Д. Правило Зіпфа-Медведкова на прикладі міст Запорізької та Херсонської областей // Розвиток географічної думки на Півдні України: проблеми і пошуки. Мелітополь: „Видавництво Мелітополь”,. – С.112-116
 10. Полян П. М. Центрографический метод исследования территориальных структур: проблемы развития и применения / П. М. Полян, А. И. Трейвиш // Известия РАН. Серия географическая. – 1990. – №2. – С. 92–105.

Web-ресурси:

1. В.В. Шеломовский. Математическая статистика: - Курс лекций для студентов. <http://www.exponenta.ru/educat/systemat/shelomovsky/book.asp>
2. Орлов А.И. Прикладная статистика <http://www.aup.ru/books/m163/>
3. Учебник по программе STATISTICA <http://www.hr-portal.ru/statistica/index.php>

Навчальна програма дисципліни «Географія транспорту»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук Д.С. Мальчикова

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Географія транспорту» є складовою нормативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр».

Методологія вивчення дисципліни повинна виходити із принципу єдності фізико-економіко-географічних знань, який впливає із того, що рівень розвитку транспортних систем до певної міри може розглядатися як відносно автономний ресурс соціально-економічних територіальних систем, бо транспорт забезпечує зв'язки між усіма їх ланками. Більше того, завдяки транспорту територія і функціонує як соціально-економічна система. З огляду на це студенти повинні навчитися пов'язувати основні розділи дисципліни «Географія транспорту» з іншими географічними дисциплінами і конкретні методичні прийоми використати при написанні курсових і випускних робіт.

Мета курсу: оволодіння студентами знаннями різноманітних і складних проблем територіальної організації транспортних систем як регіональних, так і галузевих, а також теоретико-методичними основами структурного аналізу транспортних систем.

Завдання курсу:

- визначити специфічні особливості розвитку транспортних систем в територіально-виробничих комплексах, системах розселення, а також участь транспорту в процесі природокористування;
- характеризувати особливості транспорту як області суспільного виробництва, його вплив на розміщення промисловості, значущість кожного виду транспорту;
- сформулювати уявлення про транспортні мережі і транспортні системи, закономірності і типи їх розвитку, фактори формування;
- вивчити географію шляхів сполучення окремих видів транспорту.

Вимоги до знань та вмінь.

В результаті вивчення даного курсу студент повинен:

знати:

- основні терміни і поняття з географії транспорту,
- методи кількісного аналізу транспортних вузлів,
- специфічні риси розвитку транспорту як галузі народного господарства,
- структурні особливості транспортних систем світу,
- розміщення транспортних вузлів і магістралей в Україні і світі.

вміти:

- аналізувати і визначати транспортну забезпеченість території,
- здійснювати класифікацію і типологію транспортних пунктів і вузлів,
- визначати транспортну рухливість населення та оптимальні транспортно-економічні зв'язки,

Зміст дисципліни**РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТРАНСПОРТУ І ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ****Тема 1.1. Зародження та розвиток географії транспорту. Предмет, метод і завдання географії транспорту.**

Становлення та розвиток світових комунікацій як передумова виникнення окремого наукового напрямку – географії транспорту. Становлення географії транспорту та транспортної інфраструктури як окремого наукового напрямку в Україні. Географія транспорту як наука. Предмет вивчення географії транспорту. Місце географії транспорту в системі географічних наук. Методи і завдання географії транспорту як галузі економічної географії. Основні терміни і поняття географії транспорту: обсяг перевезень, вантажо- і пасажиропотоки, сезонна нерівномірність перевезень, транспортний баланс та його основні показники, густота шляхів сполучення, собівартість перевезень, дальність перевезень, транспортні тарифи тощо. Зв'язок географії транспорту з іншими економіко-географічними та економічними науками.

Тема 1.2. Особливості транспорту як галузі народного господарства. Транспортні мережі і транспортні системи. Фактори формування транспортних систем.

Транспорт як специфічна галузь матеріального виробництва (вантажний транспорт) і сфери обслуговування (пасажирський транспорт). Значення, функції і структура транспорту. Особливості транспорту як галузі народного господарства: специфіка вартості, створеної на транспорті, предмети праці на транспорті, особлива форма використання природного середовища, забезпечення транспортних зв'язків між галузями та районами виробництва, участь транспорту у повній вартості продукції. Види транспорту і транспортних мереж. Фактори формування транспортних систем і роботи окремих видів транспорту. Транспортний фактор у розвитку суспільства.

Транспортні мережі і транспортні системи. Закономірності і типи їх розвитку. Природно-екологічні та соціально-економічні фактори формування транспортних систем. Транспортна мережа як необхідна складова транспортних систем. Морфологія транспортних мереж. Структурні особливості транспортних систем. Трансформаційні процеси на транспорті в умовах реформування економіки України і переходу до ринку.

Функціональна організація транспорту. Транспортно-виробничі системи. Транспортна логістика.

Тема 1.3. Функціональна та організаційно-управлінська структура транспортної системи.

Поняття про функціональну структуру транспортної системи. Пасажирський і вантажний транспорт, магістральний і місцевий - як ланки функціональної структури транспортної системи. Поняття про транспортну інфраструктуру.

Специфіка організаційно-управлінської структури транспортної системи в нових умовах господарювання. Форми власності на транспорті. Схема управління окремих галузевих транспортно-виробничих систем (залізничного, автомобільного, морського, внутрішнього водного, повітряного і трубопровідного) та проблеми її вдосконалення. Взаємопов'язаність елементів територіальної, функціональної та організаційно-управлінської структури транспортної системи.

Тема 1.4. Функціонально-галузева структура транспортної системи.

Поняття про галузеву структуру транспортної системи, основні показники, які кладуться в основу при її визначенні. Раціональні сфери впливу окремих видів транспорту. Галузеві транспортні системи як специфічні транспортно-виробничі комплекси та як структурна ланка регіональних транспортних систем. Технічні та економічні особливості окремих видів транспорту.

Традиційні і нові види транспорту. Основні функції транспортних систем. Фактори, які визначають формування галузевої структури регіональних транспортних систем.

Тема 1.5. Дослідження транспортних комплексів і мереж. Показники роботи транспорту.

Поняття про територіальну структуру транспортної системи. Територіальна структура і територіальна організація транспортної системи. Лінійні, пунктові та ареальні елементи територіальної структури транспортної системи.

Методичні основи дослідження лінійних елементів територіальної структури транспортної системи. Показники забезпеченості території мережею шляхів сполучення : густина шляхів сполучення в розрахунку на одиницю площі території; формули Е.Енгеля, Ю.Успенського, Л. Василевського, М.Колосовського та ін. Поняття про транспортну доступність території. Класифікація транспортних магістралей. Основні критерії класифікації транспортних магістралей. Основні критерії класифікації залізниць, внутрішніх водних шляхів, морських шляхів, автомобільних шляхів.

Транспортні пункти і вузли як основні пунктові елементи територіальної структури транспортної системи. Класифікація залізничних станцій і вузлів, морських і річкових портів та пристаней, автотранспортних пунктів. Типологія транспортних вузлів. Методи кількісної оцінки географічного положення транспортних вузлів на магістралях. Специфіка утворення ареальних елементів територіальної структури транспортної системи. Фактори, які визначають територіальну структуру транспортної системи.

Географія транспортно-економічних зв'язків і вантажопотоків. Система транспортного обслуговування економічних районів. Транспортно-економічне районування.

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ З ТЕРИТОРІАЛЬНО-ВИРОБНИЧИМИ КОМПЛЕКСАМИ, СИСТЕМАМИ РОЗСЕЛЕННЯ ТА ПРИРОДНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ.

Тема 2.1 Транспортні системи і територіально-виробничі комплекси.

Матеріальне виробництво як фактор формування транспортних систем. Характер взаємодії територіально-виробничих комплексів і транспортних систем. Співвідношення елементів територіальної структури промисловості і транспортних систем. Формування виробничо-економічних зв'язків промислових систем, раціональної зони постачання сировиною, паливом та збуту готової продукції для їх реалізації. Надмірно далекі та зустрічні перевезення вантажів. Економічне районування та зонування перевезень. Критерії оптимальності і показники для вирішення транспортних задач. Застосування математичних методів для визначення оптимальних транспортно-економічних зв'язків.

Транспортні системи і агропромислові комплекси. Роль місцевої мережі шляхів сполучення в реалізації виробничо-економічних зв'язків АПК. Показники забезпеченості сільськогосподарської ланки АПК автомобільними шляхами. Кількісний вираз економічних збитків від бездоріжжя. Показники економічної ефективності шляхового будівництва в районах інтенсивного сільськогосподарського виробництва. Проблеми раціоналізації процесу перевезень в АПК на рівні "сировинна зона - переробне підприємство". Перевезення вантажів на короткі відстані і їх реалізація окремими видами транспорту.

Тема 2. 2. Транспорт і системи розселення.

Розвиток транспортних систем і систем міських і сільських поселень. Транспортна рухливість населення, її види та методи дослідження. Фактори, які визначають рухливість міського та сільського населення.

Пасажирські перевезення, їх класифікація, міські, міжміські та приміські пасажирські перевезення та їх реалізація окремими видами транспорту. Специфіка сільських пасажирських перевезень. Транспортні перевезення в районах масового відпочинку, рекреації і туризму.

Тема 2. 3. Транспортні системи і природно-територіальні системи.

Вплив природних умов та ресурсів на формування регіональних і галузевих транспортних систем. Транспортні системи як один із факторів антропогенного впливу на навколишнє середовище. Транспорт як споживач палива, джерело шуму та забруднення навколишнього середовища токсичними речовинами. Проблеми раціонального використання земельних ресурсів під транспортні споруди і шляхи сполучення. Методи економічної оцінки збитків, які завдають транспортні засоби навколишньому середовищу. Екологічні проблеми транспортних систем в Україні та шляхи їх вирішення.

Транспорт і зовнішньоекономічні зв'язки. Роль транспорту в зовнішній торгівлі.

РОЗДІЛ III. ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ТА ГАЛУЗЕВИХ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ І ШЛЯХИ ЇЇ РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

Тема 3.1. Транспортний комплекс України: сучасний стан та тенденції розвитку

Структурні особливості транспортної системи України.

Транспортна система України, специфіка її галузевої, функціональної та територіальної структур. Транспортні системи суспільно-економічних районів і підрайонів. Забезпеченість регіонів шляхами сполучення. Співвідношення вантажного і пасажирського транспорту, магістрального і місцевого. Інтегральні транспортні вузли та структура їх вантажообороту. Проблеми раціоналізації галузевої, функціональної та територіальної структур транспортної системи України та її регіонів.

Транспортно-комунікаційні коридори України. Сучасний стан розвитку транспортних коридорів в Україні. Проблеми і перспективи розвитку транспорту України в період становлення ринкової економіки.

Тема 3.2. Світова транспортна система.

Особливості розвитку і розміщення транспорту світу. Типологія світових транспортних систем.

Територіальна організація залізничного транспорту. Роль залізничного транспорту в транспортній системі. Географія залізничних вантажних перевезень. Проблеми територіальної організації залізничного транспорту та шляхи їх вирішення. Електрифікація залізниць. Ринкові економічні відносини на залізничному транспорті.

Територіальна організація автомобільного транспорту. Роль автомобільного транспорту в транспортній системі України та інших країн. Організаційно-управлінська структура автомобільного транспорту. Густота автомобільних шляхів та забезпеченість ними окремих регіонів. Основні напрями раціоналізації територіальної організації автомобільного транспорту.

Територіальна організація внутрішнього водного транспорту. Роль внутрішнього водного транспорту в транспортній системі країн світу. Роль магістральних і малих річок у внутрішніх водних перевезеннях, структура вантажних перевезень. Взаємодія внутрішнього водного і залізничного транспорту. Основні порти та пристані, структура їх вантажообороту. Пасажирські перевезення на водних магістралях. Основні проблеми вдосконалення територіальної організації внутрішнього водного транспорту на сучасному етапі.

Територіальна організація морського транспорту. Роль морського транспорту в транспортній системі країн світу. Характеристика морського транспорту по басейнах. Забезпечення морським транспортом зовнішніх і внутрішніх транспортно-економічних зв'язків. Основні морські порти, структура їх вантажообороту. Морські пасажирські перевезення, їх динаміка. Основні напрями перспективного розвитку морського транспорту. Проблеми модернізації і заміни морського торговельного флоту.

Територіальна організація повітряного транспорту. Роль повітряного транспорту в пасажирських перевезеннях країн світу. Конкурентна спроможність його із залізничним та морським при здійсненні перевезень на великі відстані. Мережа повітряних шляхів. Основні аеропорти, їх класифікація. Сезонна нерівномірність перевезень. Повітряний транспорт і міждержавне співробітництво.

Територіальна організація трубопровідного транспорту. Роль трубопровідного транспорту в транспортній системі країн світу. Географія нафто- і газопроводів. Проблеми територіальної організації трубопровідного транспорту та шляхи їх вирішення. Будівництво нових експортних трубопроводів і терміналів. Екологічні аспекти функціонування трубопровідного транспорту, його взаємодія з іншими видами транспорту (морським, залізничним тощо).

Типи транспортних систем світу. Транспортні системи європейського типу (Західна та Центральна Європа, Японія). Регіональні транспортні системи північно-американського типу (США, Канада, Австралія). Транспортна система країн СНД. Транспортна система азіатського типу. Транспортна система Латинської Америки. Транспортна система Африки.

Список рекомендованої літератури.

Основна література:

1. Бугроменко В.Н. Транспорт в территориальных системах . -М.: Наука, 1987. – 112 с.
2. Ефимова Е.Г. Транспорт в мировом хозяйстве. – М.: Анкил, 2007. – 352с.
3. Мальчикова Д.С. Географія транспорту. Курс лекцій. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2011. - 76 с.
4. Никольский И.В. География транспорта СССР. – М.: изд-во Московского ун-та, 1978. – 285с.
5. Проблемы развития транспорта Украины (экономика-географическое исследование). - К.: Наук. думка, 1997. - 155 с.

6. Тархов С.А., Шлихтер С.Б. География транспортных систем: Курс лекций. – М.: РОУ, ИГ РАН, 1995. – 148 с.
7. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2009. – 560 с.
8. Транспорт і шляхи сполучення. Навч. пос. – К.: Укр. трансп. ун.-т, 2002.
9. Транспортна система України в контексті європейської інтеграції. – К., 2001.
10. Транспортная система мира. Под ред. С.С. Ушакова и Л.И. Василевского. /ИКТП. – М.: Транспорт, 1971. – 216 с.
11. Транспортная система региона /Под ред. Л. М. Корецкого. К.: Наук. думка. 1989. – 204 с.
12. Шлихтер С.Б. География мировой транспортной системы. Взаимодействие транспорта и территориальных систем хозяйства. – М.: изд-во Московского ун-та, 1995. – 101 с.
13. Экономическая география транспорта /Под ред. Н.Г.Казанского. – М.: Транспорт, 1991.

Додаткова література:

1. Абрамов А. Й. Место транспорта в системе общественного производства.- М.: Высш. шк., 1982. -80 с.
2. Взаимодействие разных видов транспорта (примеры и расчеты)/ Под ред. Н.Правдина. – М., 1999.
3. География путей сообщения / Под ред. Н.Н. Казанского. -М.: Транспорт, 1975. – 240 с.
4. Гольц Г.А. Транспорт и расселение. - М.: Наука , 1981. - 248с.
5. Горелов Д., Толстанов М. Транспортно-комунікаційні коридори України // Бюлетень "Перевізник®". – №4(31)2009р., №1(32)2010р.
6. Громов Н.Н., Панченко Т. А., Чудновский А.Д. Единая транспортная система. - М. : Транспорт , 1987. - 304 с.
7. Дорошенко В.І. Навчальна програма курсу «Географія транспорту». – К.: КНУ ім. Т.Г.Шевченка.
8. Комплексное развитие и взаимодействие разных видов транспорта / Под ред. С.М.Розера. – М.: ВИНТИ, 1990.
9. Коценко К.Ф. Транспорт і його вивчення в курсі географії. -К.: Рад. шк., 1983. – 116 с.
10. Лаппо Г.М. Экономические линии в территориальной структуре хозяйства// Вопросы географии. – 1979. - № 112. – с.60-75.
11. Павлов Е.И., Бурачев Ю.В. Экология транспорта. – М.: Транспорт, 1998.
12. Пассажирские перевозки Украинской ССР (экономико-географическое исследование) / Под ред. В.М. Пелиха. - К. : Наук. думка, 1983.
13. Родоман Б.Б. Территориальные ареалы и сети: Очерки теоретической географии. – Смоленск: Ойкумена, 1999. – 256с.
14. Сыч Е.Н. Транспортно-производственные комплексы: Формирование и развитие. - К.: Наук. думка, 1991., - 144 с.
15. Тархов С.А. Эволюционная морфология транспортных сетей. – Смоленск – М.: Универсум, 2005. – 382с.
16. Цветов Ю.М., Льюенков В.А., Смелянский Ю.М. Организация совместной работы различных видов транспорта. - К. : Техника. 1985. - 191 с.

Web-ресурси:

1. <http://geoecologiya.ru/metodika-izucheniya-territorialnoy-organizatsii-obshchestvennogo-transporta-krupnom-gorode/>
2. http://geoeko.mrsu.ru/2009-1/pdf/12_Tarhov.pdf

3. http://geoeko.mrsu.ru/2009-2/pdf/semina_kustov.pdf
4. <http://geoeko.mrsu.ru/2011-1/PDF/Semina.pdf>
5. http://www.i-u.ru/biblio/archive/zcheltikov_ekonomihteskaja_geografija/09.aspx
6. <http://www.rechport.com/transport07.html>

Навчальна програма дисципліни «Історія географії»

*Укладач: доцент, кандидат географічних наук Д.С. Мальчикова
кандидат географічних наук Л.М. Богадьорова*

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Історія географії» є складовою варіативної частини циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня "спеціаліст".

Метою курсу є набуття студентами знань про процес формування і розвитку географічного знання, його змісту, основних напрямків та конкретних теоретико-методологічних досягнень в розрізі діяльності окремих вчених та наукових шкіл – від античних часів до початку XXI століття. При цьому головна увага звертається на формування і розвиток української національної географічної школи. Одночасно дисципліна має світоглядне, культурно-виховне і патріотичне значення.

Завдання курсу:

Методичні

1. Формування у студентів узагальнюючого уявлення про систему географічних наук, їх зародження, розвиток, взаємозв'язок, взаємовплив.
2. Сприяння формуванню у студентів на основі вивчення курсу цілісних поглядів на історію географії як методологічну основу системи географічних наук.
3. Сприяння усвідомленню студентами взаємозв'язків між розвитком суспільних формацій, зростанням виробничих сил, змінами територіального поділу праці і розвитком теоретичних географічних уявлень.

Пізнавальні

1. Вивчення основних етапів історії розвитку наукових географічних ідей.
2. Вивчення проблемних напрямів сучасної географічної науки.
3. Розкриття особливостей формування новітніх напрямків сучасної світової та української географії.

Практичні

1. Навчання прийомів застосування знань з історії географії при викладанні географії.
2. Створення основ для засвоєння головних географічних закономірностей.
3. Сприяння формуванню у студентів світогляду та загальнолюдських позитивних якостей.

У результаті вивчення даного курсу студенти повинні:

знати:

- основні періоди розвитку географічного мислення на загальноісторичному і культурному фоні життєдіяльності людей;
- географічні ідеї в античний і середньовічний період;
- географічні дослідження та їх ідеї у XVII-XVIII ст.;
- розвиток географічних досліджень та становлення географічної науки у XIX ст.;
- стан географічних досліджень в Україні у XX ст., зокрема аргументи реформування і подальшого розвитку української економіко-географічної школи

(А. Синявський, К. Воблий, В. Садовський, В. Кубійович та інші вчені – у 20-30-х роках; О. Діброва, П. Першин, А. Ващенко, І. Мукомель, О.Смирнов – у 50-60-х роках; М. Паламарчук, І. Твердохлебов, М.Ігнатенко, Ф.Заставний – у 70-80-х роках; сучасні доктори географічних наук – 90-х років ХХ – початку ХХІ сторіччя);

- оцінку галузевих, міжгалузевих та комплексних фізико- та економіко-географічних досліджень, їх конструктивний аспект;
- систему підготовки наукових суспільно-географічних кадрів;
- регіональну організацію географічних досліджень в Україні (наукові напрямки та їх лідери);
- основну географічну літературу;

вміти:

- давати оцінку процесам становлення і розвитку географічного мислення;
- аналізувати і узагальнювати науковий доробок провідних українських та зарубіжних вчених – географів, їх наукових шкіл – запоруку подальшого розвитку всіх аспектів географії у незалежній Україні.

Зміст дисципліни

ВСТУП

Завдання курсу та його особливості, зумовлені складністю виділення суспільно-географічної інформації із загальнонаукової та загальногеографічної; минулим територіальним розчленуванням України; політичною переоцінкою російського впливу на суспільно-географічну думку в Україні та недооцінкою теоретико-методологічного доробку українських вчених, що працювали в Україні та за її межами; необхідністю поєднання процесу розвитку цієї думки із загальноісторичним фоном життєдіяльності людей.

Зміст і принципова структура курсу, його зв'язок з теорією суспільної географії, історичною суспільною географією, історією географічних відкриттів та іншими суспільно-географічними дисциплінами.

Три основні якісні періоди розвитку суспільно-географічного мислення: 1) стихійно-описовий (від античних часів і до кінця ХVІ ст.); 2) цілеспрямовано-описовий (ХVІІ - ХVІІІ ст.); 3) власне економіко-географічний (ХІХ - ХХ і початок ХХІ ст.). Третій етап розглядається в плані становлення і розвитку української економіко-географічної школи.

Світоглядне, культурно-виховне і патріотичне значення курсу.

Оцінка основних джерел рекомендованої літератури.

ГЕОГРАФІЧНІ ІДЕЇ В АНТИЧНИЙ І СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ ПЕРІОДИ

Зародження географії у давніх державах Сходу, зокрема в країнах Середземномор'я – Фінікії, особливо в Греції і Римській імперії. Розвиток математико-географічного і описово-країнознавчого напрямків у давній Греції: роль наукових центрів (Мілет, Афіни, Олександрія) та досліджень Геродота, Гіппократа, Аристотеля, Ератосфена. Геродот про Скіфію (Сколотію) та її жителів.

Розвиток географічних ідей за часів Римської імперії у "Географії" Страбона, у працях Клавдія Птолемея та інших.

Середньовічна географія у Західній Європі та країнах Сходу (Арабського халіфату). Значення праць арабських вчених (Аль-Масуді, Аль-Біруні, Ібн-Баттута, Абу-Гамід та ін.). Роль Ганзійського Союзу та Монгольської імперії у розвитку досліджень-подорожей (Плано Карпіні, Віллем Рубрук, Марко Поло).

Стародавнє заселення території України і первісні географічні знання. Географічні відомості про українські землі. Географічні знання (ідеї) за часів Київської Русі, литовської та козацької держави та їх джерела (літописи, патерики, апокрифи, псалтирі тощо). Розширення зовнішніх зв'язків та інтересу іноземців до України.

Значення для розвитку господарства, науки і освіти формування української народності та утворення етнічного ядра українського народу у XIV - XV сторіччі.

Європейські хроніки XV - XVI століть про українські землі (Жільбер де Ланнуа, Джозафат (Йосафат) Барбаро, Альберт Кампензе, Зигмунд Герберштайн, М.Меховський (Меховіта), М.Литвин, Еріх Ляссота, Блез де Віженер, Себастьян Мюнстер, М.Кромер, М.Стрийковський та ін.). Країнознавча діяльність Юрія Дрогобича (Котермака).

Картографічна інформація про Україну. Становлення середньої та вищої школи і книгодрукування в Україні. Роль братських шкіл, колегій та Острозької і Замойської академій.

Вплив епохи великих географічних відкриттів на розвиток географічних знань (Васко да Гама, А.Нікітін, Христофор Колумб, Америго Веспуччі, Бальбоа, Магелан, пошуки нових морських шляхів, колонізація Сибіру тощо). Перетворення географії в одну з найважливіших галузей знань.

ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ІДЕЇ У XVII - XVIII СТОРІЧЧЯХ

Основні передумови формування географічної думки в Європі: вплив емпіричного природознавства та швидкий розвиток капіталістичних відносин.

Дальший розвиток концепції теоретичної географії Бернхардом Вареном (Varenus) в його книзі "Географія генеральна" (1650 р.).

Вплив ідеалістичної філософії Еммануїла Канта, політекономічних праць Вільяма Петті, соціологічних ідей Шарля Монтеск'є і Томаса Мальтуса на розвиток географії та економічної географії. Розвиток "політичної арифметики" і описового державознавства ("камеральної статистики") Ахенвалля і Бюшінга.

Особливості розвитку російської географії у XVII - XVIII сторіччях у зв'язку з посиленою колонізацією України, виходом Росії до Азовського і Чорного морів.

Розвиток комплексних географічних досліджень в працях С.П.Крашенінникова, економіко-географічних в працях І.К.Кирилова, В.М.Татищева, М.В.Ломоносова, М.Д.Чулкова, Х.А.Чеботарьова, С.І.Плещеева та ін. Країнознавчі праці Д.Кантемира та Б.Вахушті. Поява економічної географії як нової галузі знань.

Складне геополітичне становище України у XVII ст., поділ її території між - Польщею, Росією, Австрією, Молдовою, Туреччиною та Кримським ханством. Картографічні і географічні дослідження України Г.Л. де Бопланом, Т.Маковським та іншими.

Козацька держава, її зовнішні політичні та економічні зв'язки з іншими країнами. Ліквідація Росією козацької держави та Гетьманщини у XVIII ст.

Початок промислового розвитку України в складі Росії і Австрії. Високий рівень освіти в Україні, її вплив на російську культуру. Роль Києво-Могилянської академії (1632 р.) та Львівського університету (1784 р.).

Економіко-географічні дослідження України членами Російської академії наук, а також у переписних книгах міст, повітів і губерній. "Рум'янцевський опис" 1765-1769 рр. Геодезичні і картографічні дослідження України у XVIII ст.

Початок країнознавчого вивчення українцями інших земель В.Григоровичем-Барським та М.Козачинським.

РОЗВИТОК ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ У XIX СТ.

Особливості наукового пошуку в Європі у першій половині XIX ст. Вплив промислового перевороту на розвиток новітньої географії, що супроводжувався становленням економічної географії. Роль філософії Гегеля, політичної економії А.Сміта і Д.Рікардо, географічних ідей О.Гумбольдта, К.Ріттера, Й.Тюнена та ін. в цьому процесі.

Економіко-географічний синтез в працях К.І.Арсеньєва. Значення праць К.Ф.Германа, М.П.Огарьова, Д.П.Журавського, П.П.Чубинського, а також земських статистиків, етнографів та військових картографів.

Прискорений розвиток в Європі аналітичних географічних досліджень у другій половині XIX ст. Формування природничо-географічного, економіко- (антропо-) географічного, ландшафтного і хорологічного напрямків. Антропогеографічні ідеї в працях Ф.Ратцеля, Ф.Ріхтгофена, К.Дове, К.Заппера, Р.Лютгенса, К.Ріттера. Країнознавчі праці Є.Реклю і Л.Мечникова. Ідеї географічного ландшафту в працях П.Відаля де ла Блаша, О.Шлютера та ін. Хорологічна концепція А.Геттнера. Оцінка праць Х.Д. Маккіндера, Г.Г. Чісхольма, А. Вебера, В. Готца та інших.

Прискорений розвиток російсько-українських економіко-географічних досліджень у другій половині XIX ст., широке поширення терміну “економічна географія”. Формування нових напрямків розвитку економічної географії: етногеографічного, комерційно-географічного, галузево-статистичного, антропогеографічного та районного.

Етногеографічні дослідження В.Б.Антоновича, М.П.Драгоманова, П.П.Чубинського та його послідовників.

Комерційна географія в працях В.П.Безобразова, В.І.Чеславського, А.П.Суботіна, В.П.Семенова-Тяньшанського.

Розвиток галузево-статистичного напрямку в працях В.Е.Дена, О.Ф.Фортунатова, В.В.Докучаєва.

Розвиток антропогеографічних ідей в працях Д.М.Анучина, О.І.Воєйкова та В.П.Семенова-Тяньшанського.

П.П.Семенов-Тяньшанський - основоположник районного напрямку. Д.Ріхтер, О.Ріттіх, Д.Тімірязєв та Д.Менделєєв як його послідовники.

Економіко-географічна вивченість території України у загальноросійських виданнях (“Географічний словник Російської імперії”, багатотомна “Росія” (т.7 і 14), а також в працях земських статистиків, членів різних наукових товариств. Організація у 1873р. Південно-Західного відділу Російського (фактично українського) географічного товариства (м.Київ) та Наукового товариства ім. Шевченка (м.Львів), створення університетів.

Економіко-географічні дослідження західно-українських земель в працях вітчизняних та зарубіжних авторів.

Відомі українські вчені, культурні та політичні діячі на російській службі (А.П.Заблоцький-Десятівський).

РОЗВИТОК ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ У ХХ СТ.

Зародження на початку ХХ ст. української економіко-географічної школи, її наукові джерела (праці відомих економістів, зокрема політекономів, статистиків, фахівців з окремих галузей народного господарства; антропогеографічні та етнографічні дослідження; інші географічні відомості). Підготовка серії навчальних посібників з економічної географії для різних типів шкіл та вузів, створення навчального Географічного інституту в Києві, в якому були кафедри економічної і культурної географії.

Основні етапи розвитку цієї школи: дореволюційний, довоєнний, післявоєнний (50-60, 70-80 і 90 роки) та незалежний (з 1991 р.). Особливості розвитку економічної географії за радянські часи: посилення її зв'язків з практикою, інтенсивна підготовка кадрів, ідеологізація, замовчування та огульна критика зарубіжної соціальної географії.

Розвиток у перші роки радянської влади галузево-статистичного напрямку, його трансформація у районний і комплексно-прикладний.

Вплив робіт Держплану СРСР і УРСР, праць науковців московської та ленінградської шкіл, комісій з вивчення народного господарства при ВУАН на розвиток української економічної географії. Оцінка дискусій на початку 30-х років щодо предмету вивчення цієї науки. Заходи з розширення підготовки економіко-географічних кадрів. Утворення в 1927 р. Українського науково-дослідного інституту географії і картографії,

кафедр економічної географії у вузах, Ради з вивчення продуктивних сил УРСР (1936 р.) та відділу економічної географії в Інституті економіки АН УРСР.

Комерційна географія в працях В.В.Кістяковського.

Академік С.Л.Рудницький - фундатор української географії, його внесок у розвиток антропогеографії. Економіко-географічний внесок його соратників та учнів.

Академік К.Г.Воблій - фундатор української економічної географії, оцінка його творчого та організаційно-управлінського доробку. Внесок у розвиток цієї науки його соратників, послідовників та учнів.

Розвиток української географії у 40-70 рр., її участь у відбудові народного господарства, освіти та культури. Оцінка 2-томної праці "Нариси економічної географії УРСР" (1949, 1952 рр.), монографії "Українська РСР" (ч.1 - 1957; ч.2 - 1958 рр.), підручника О.Т.Діброва - "Географія Української РСР" (1954, 1958 рр.). Економіко-географічна оцінка робіт, виконаних під керівництвом акад. П.М. Першина, А.Т. Ващенко, І.Ф. Мукомеля, О.М. Смирнова та інших. Розвиток економічної картографії, захист кандидатських і докторських дисертацій.

О.Т. Діброва - лідер розвитку української економічної географії у 50-60-х роках, його навчально-методичний, науковий та організаційно-управлінський внесок. Основна оцінка наукового доробку його соратників, послідовників та учнів.

Подальший розвиток економіко- та соціально-географічних досліджень в Україні у 70-80-х роках. Підготовка наукових кадрів.

М.М. Паламарчук - лідер дальшого розвитку економічної і соціальної географії, його науковий, педагогічний, організаційний та методичний внесок. Оцінка наукового доробку його соратників, учнів та послідовників.

Переростання у 90-х роках соціально-економічної географії в суспільну, продовження традиційних та поява нових напрямків суспільно-географічних досліджень в умовах незалежності України. Кадровий науковий потенціал суспільної географії, оцінка основних праць.

Класифікація всіх суспільно-географічних досліджень в Україні на галузеві (аналітичні), міжгалузеві, комплексні і прикладні (синтетичні) та науково-методичні.

Оцінка галузевих економіко-географічних досліджень. Розвиток в Україні географії природних ресурсів і природокористування. Розвиток досліджень питань географії населення і розселення. Українська урбаністика і руралістика.

Інтенсивний розвиток досліджень з географії промисловості, нові теоретико-методологічні підходи. Вивчення промислових вузлів України. Картографічне моделювання промислових комплексів.

Розвиток агрогеографічних досліджень, їх нові напрямки. Картографування сільського господарства. застосування нових методів дослідження цієї галузі.

Транспортно-географічні дослідження, їх розвиток, напрямки і результати. Нові напрямки галузевих досліджень: географія сфери обслуговування та споживання, рекреаційна географія, географія торгівлі, науки і культури, політична географія тощо.

Підготовка кадрів з усіх цих напрямків, у першу чергу наукових.

Міжгалузеві економіко-географічні дослідження. Високий рівень розробки проблеми в Україні. Класифікація міжгалузевих утворень.

Економіко-географічна вивченість агропромислової і лісопромислової інтеграції, машинобудівного, паливно-енергетичного, хімічного, курортно-рекреаційного та водогосподарського комплексів України. Картографування міжгалузевих утворень. підготовка наукових кадрів з цієї проблеми.

Комплексні соціально-економічні дослідження, що охоплювали Україну в цілому, економічні і соціально-економічні райони, окремі області та великі міста, теоретико-методологічні проблеми.

Розробка і широке застосування системного підходу і структурного аналізу та синтезу, математико-географічних методів, моделювання.

Розвиток теорії господарського комплексоутворення. Роль Інституту географії НАН України у розвитку комплексних соціально-економічних досліджень.

Розвиток досліджень з економічного в соціально-економічного районування України (на макро-, мезо- і мікрорівнях). Основні дослідження Донецько-Придніпровського, Південно-Західного і Південного економічних районів. Проблема сучасного суспільно-географічного районування України.

Економіко та соціально-географічна вивченість адміністративних областей і міст України.

Комплексне суспільно-географічне вивчення території України на мікрорівні.

Комплексний підхід до вивчення України у вузівських і шкільних навчальних посібниках.

Конструктивно-географічні дослідження в Україні.

Формування та розвиток суспільно- та еколого-географічних досліджень в Україні.

Комплексні дослідження зарубіжних країн. Розвиток науково-методичних досліджень в Україні.

Спеціалізовані вчені ради та підготовка кадрів високої наукової кваліфікації з усіх напрямків суспільно-географічних досліджень.

РЕГІОНАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Загальна оцінка територіальної структури суспільно-географічної діяльності та її елементів.

Київський вузол суспільно-географічної науки. Суспільна географія в Київському університеті ім. Тараса Шевченка. Суспільно-географічні дослідження в Національній АН України (Інститут географії, рада з вивчення продуктивних сил). Суспільна географія у Київському педагогічному та економічному університетах та суміжних вузах. Оцінка їх наукових напрямків і провідних вчених. Координаційно-наукові і видавничі функції вузла.

Суспільно-географічні центри 1-го порядку: Львівський, Чернівецький, Харківський та Одеський, їх склад, наукові напрямки і провідні вчені.

Суспільно-географічні центри 2-го порядку: Сімферопольський, Тернопільський, Волинський, Дніпропетровський, Луганський, Вінницький, Полтавський, Херсонський, Сумський, Ніжинський, Мелітопольський, Криворізький, Донецький та інші; їх склад, наукові напрямки та провідні вчені.

Суспільні географи - члени державних та громадських академій наук, громадських організацій (Українське географічне товариство та ін.), учасники з'їздів, конференцій і симпозіумів.

Список рекомендованої літератури

Основна література:

1. Голубчик М.М., С.В.Евдокимов, Г.Н.Максимов. История географии. - Смоленск.: Изд. Смоленского ГУ, 1998.
2. Грегори К. География и географы. - М.: Прогресс, 1988.
3. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні. - Львів: Світ, 1997. – 264 с.
4. Исаченко А.Г. Развитие географических идей. - М.: Мысль, 1971.
5. Магидович И.П. Очерки по истории географических открытий. - Москва: Учпедгиз РСФСР, 1957. – 752 с.
6. Максаковский В.П. Историческая география мира. - Экопрос, 1997.
7. Мукитанов Н.К. От Страбона до наших дней: Эволюция географических представлений и идей. – М.: Мысль, 1985. – 237с.
8. Навчальна програма складена відповідно до навчальної програми курсу «Розвиток географічної думки», розробленої кафедрою економічної і соціальної географії КНУ ім. Т.Г.Шевченка, упорядники – проф. Пістун М., доц. Матвієнко В.

9. Поросенков Ю.В., Поросенкова Н.И. История и методология географии. - Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1991. – 224с.
10. Преображенский В.С., Александрова Т.Д., Максимова Л.В. География в меняющемся мире. Век XX. - М.: Институт географии, РАН, 1997.
11. Саушкин Ю.Г. Географическая наука в прошлом, настоящем и будущем. - М.: Просвещение, 1980.
12. Саушкин Ю.Г. География в прошлом, настоящем и будущем. – М.: Просвещение, 1980. – 268 с.
13. Саушкин Ю.Г. История и методология географической науки. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976.
14. Шальнев В.А., Савельева В.В. Введение в географию. - Ставрополь, СГПУ, 1994.

Додаткова література

1. IX з'їзд Українського географічного товариства / Україна: географічні проблеми сталого розвитку. Чернівці, 22-24 вересня 2004 р./ Зб. наук. праць. В 4-х т. – К.: ВГЛ Обрії, 2004.
2. Академік Степан Рудницький - основоположник української географічної науки: Зб. наукових праць / О.І. Шаблій (відп.ред.). — Львів, 1994. — 136 с.
3. Андреев А. Труды русских географов и путешественников XVII - XX вв. по изучению Украины// Известия Всесоюзного географического общества. – т.86, вып.2. – Л., 1954.
4. Балабанов Г.В., Гольцов А.Г., Горленко І.О., Качаєв Ю.Д., Нагірна В.П., Пироженко К.Г., Підгрушний Г.П., Яснюк Т.Є. Дослідження проблем розвитку господарства України// Укр. географ. ж-л, 1996. – № 2. – С.48-53.
5. Балабанов Г.В., Горленко І.О., Пістун М.Д. Суспільна географія в Україні// Укр. географ. ж-л, 1996. – № 2. – С.15-20.
6. Витвер И.А. Историко-географическое введение в экономическую географию зарубежного мира. Учебное пособие. 2-е изд. - М.: Географгиз, 1963. – 366с.
7. Вісник Київського університету ім. Тараса Шевченка. С. Географія. - К.: РВЦ “Київський університет”, 1998. – Випуск 43. – 83 с.
8. Географічна енциклопедія України - К.: Укр.енцикл., 1989. – Т.1; 1990. – Т.2; 1993. – Т.3.
9. Енциклопедія українознавства. – Львів, 1993-1999. – Т. 1-7.
10. Заставний Ф.Д. Географія України: у 2-х книгах. – Львів: Світ, 1994. – р.1,4.
11. Історія української географії і картографії. (Матеріали наук. конф., присвяченої 95-річчю від дня народження проф. Володимира Кубійовича, м. Тернопіль, 25-26 грудня 1995р.). – Тернопіль, 1995. – 275с.
12. Історія української географії. Наук. збірник. – Тернопіль. – Вип. 1-14.
13. Костиця М.Ю. І.А.Фещенко-Чопівський - автор праць з економічної географії України// Укр. географ. ж-л, 1997. – № 2. – С.65-66.
14. Краснопольський А.В. Отечественные географы (1917-1992). Библиографический справочник. Под ред. С.Б.Лаврова. - Санкт-Петербург, 1993. – Т.1. – 492 с.; – Т.2. – 449 с.
15. Кубійович Володимир. Том 1. Наукові праці// Упорядкування і вступна стаття проф. Олега Шаблія. - Париж-Львів: Фенікс, Українська академія друкарства, 1996. - 800с. Рис. – 59. Фото – 23.
16. Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Матейко Р.М. Історія господарства: Україна і світ: Підручник. - К.: Вища школа, 1995. – 480 с.
17. Лебедев Д. Очерки по истории географии в России XV и XVI вв. – М., 1956.
18. Маринич О.М., Палієнко В.П., Руденко Л.Г. Основні етапи і напрями географічних досліджень у Національній академії наук України// Укр. геогр. ж-л, 1998. – № 3 (23).

19. Матвієнко В.М. Теоретичні аспекти української економічної і соціальної географії. Автореф. дисертації. – К.: Знання, 2000. – 20 с.
20. Олена Степанів: Наукові праці. Есе. Спогади / О. Шаблій (ред.і упоряд.). — Л. : Видавничий центр Наукового товариства ім. Шевченка, 2003. — 607с.
21. Пістун М.Д. Географія у моєму житті: (До 70-річчя від дня народження). — К., 2003. — 56 с.
22. Пістун М.Д. Костянтин Григорович Воблий - видатний український економіко-географ / НАН України; Інститут географії. — К., 2006. — 35с.
23. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. – К.: Вища школа, 1996. – С. 140-171.
24. Пітюренку Ю.І. – 70 років// Укр. геогр. ж-л, 1998. – № 4. – С.67.
25. Професор Опанас (Афанасій) Ващенко / Олег Шаблій (упоряд.). — Л. : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. — 233 с.
26. Развитие географических исследований в Украинской ССР. – К.: Наукова думка, 1990.
27. Руденко Валерій Петрович. Професор Антін Синявський - подвижник української географії. - Київ: Видавничий дім “КМ Academia”, 1996. — 404 с.
28. Руденко Л.Г. Напрями географічних досліджень в Україні у сучасних умовах// Укр. геогр. ж-л, 1995. – № 1-2. – С. 7-11.
29. Рудницький С.Л. Чому ми хочемо самостійної України?// Упор., передмова О.І.Шаблія. – Львів: Світ, 1994. – 416 с.
30. Саушкин Ю.Г. Экономическая география: история, теория, методы, практика. – М.: Мысль, 1973.
31. Семчишин Мирослав. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу. 2-ге вид, фототипне. - К.: АТ “Друга ріка”, МП “Фенікс”, 1993. – 550с.
32. Синявський Антін Степанович. Вибрані праці// Упорядкування, передмова і покажчик імен С.І.Білокопя. - Київ: Наукова думка, 1993. - 383с.
33. Соціально-економічна географія України: Навч. посібник /За ред. проф.Шаблія О.І./ . - Львів: Світ, 1994 - розділ І.
34. Субтельний Орест. Україна: історія/ Пер. з англ. Ю.І.Шевчука; Вст. ст. С.В.Кульчицького. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.
35. Сучасні географічні проблеми Української РСР: Тези доповідей VI з'їзду Географічного товариства УРСР. - Київ, 1990.
36. Україна та глобальні процеси: географічний вимір. – К. – Л.: Вежа, 2000. – Т. 1. – 417 с.
37. Шаблій О.І. Академік Степан Рудницький - фундатор української географії. - Львів-Мюнхен: РВВ Львівського ун-ту, 1993. – 223 с.
38. Шаблій О.І. Валентин Садовський як український економіко-географ// Укр. геогр. ж-л, 1997. – № 1. – С. 51-55.
39. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. І.Франка, 2001. – 741 с.
40. Штойко Павло. Степан Рудницький (1877-1937). Життєписно-бібліографічний нарис. – Львів, 1997. – 180 с.

Web-ресурси

http://ru.wikipedia.org/wiki/История_географии

http://www.rusitc.ru/86_02hist

<http://geograf.at.ua/index/0-4>

http://pidruchniki.ws/13761025/geografiya/istoriya_geografichnih_vidkrittiv_doslidzhen

<http://compas.ucoz.com/news/1-0-3>

Навчальна програма дисципліни «Основи туризму»

Укладач: кандидат географічних наук О.В. Машкова

Пояснювальна записка

Метою курсу є сформувати у студентів систему знань з теорії та практики туристичної діяльності.

Завдання:

- ознайомитися з термінологією туризму згідно вимог міжнародних конвенцій та рекомендацій Всесвітньої туристської організації, національних норм та законодавчих актів;
- освоїти історію розвитку туризму в Україні і світі;
- розглянути види і форми туризму;
- зрозуміти галузеву структуру туристичної індустрії, діяльність окремих галузей;
- набути практичних навичок з безпеки туристичної подорожі;
- ознайомитися з різноманітними аспектами туризму: мотивацією туристичних подорожей, менеджментом і маркетингом туризму.

В результаті вивчення даного курсу студент повинен

знати:

- термінологію туризму згідно вимог міжнародних конвенцій та рекомендацій Всесвітньої туристської організації, національних норм та законодавчих актів;
- історію розвитку туризму в Україні і світі;
- види і форми туризму;
- галузеву структуру туристичної індустрії, діяльність окремих галузей;

вміти:

- дотримуватись правил безпеки туристичної подорожі;
- здійснювати мотивацію туристичних подорожей;
- використовувати методи менеджменту і маркетингу у туристичній діяльності.

Для засвоєння курсу «Основи туризму» студентам необхідно мати знання та навички з таких дисциплін:

- Історія України;
- Всесвітня історія;
- Фізична географія України;
- Рекреаційна географія.

Зміст дисципліни

ПОДОРОЖІ ТА ТУРИЗМ

Мандри. Паломництво. Перші відкриття. Туризм, його виникнення та розвиток. Визначення туризму. Види туризму. Цілі туризму. Суспільні цілі туризму. Цілі туриста та організаторів туризму. Організаційні форми туризму й основні категорії. Турист. Визначення поняття "турист", складові визначення. Права та свободи туриста. Внутрішній та міжнародний турист. Екскурсант.

ТУРИСТИЧНА ІНДУСТРІЯ

Організатори туризму. Перевезення. Готельна індустрія. Система громадського харчування. Розваги та система атракцій.

Інфраструктура туризму. Страхування. Банківські та фінансові послуги. Інформаційні послуги.

ТУРИСТСЬКІ ПОСЛУГИ, РОБОТИ, ТОВАРИ

Турист — споживач турпродукту. Склад туристських послуг. Роботи як різновид турпослуги. Туристські товари. Турпродукт. Стандартизація та сертифікація послуг. Джерела турпродукту. Рівні турпродукту. Складові турпродукту. Юридична складова турпродукту. Економічна сутність турпродукту.

РІЗНОВИДИ ТУРІВ

Тур і туристський маршрут. Тур і турпакет. Різновиди турів. Timeshare. Rural tourism. Hostel. Тур: реалізація, право.

ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ

Туристська зацікавленість. Туристичні ресурси. Екологія та туризм. Тематичні, національні парки, резервації.

БЕЗПЕКА ТУРИЗМУ

Умови підвищеної безпеки. Туристське страхування. Надзвичайні ситуації.

МАРКЕТИНГ ТА МЕНЕДЖМЕНТ У ТУРИЗМІ

Специфіка та комплексний характер туристського маркетингу. Види й цілі маркетингових досліджень. Етапи проведення маркетингу. Менеджмент туристичною діяльністю.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Калитюк В.А. Рекреаційно-туристичний комплекс в умовах ринку. -Львів, 1999. – 162 с;
2. Любіцева О. О., Панкова Є. В., Стафійчук В. І. Туристичні ресурси України. Навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.: іл., картосхеми.
3. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти)- 3-є видання з переробками та доповненнями - К.: "Альтерпрес", 2005. – 436 с;
4. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. - Львів, 1997. -259 с;
5. Рутинський М.Й. Географія туризму України. Навчально-методичний посібник. - К., 2004. - 160 с;
6. Смаль І. В. Основи географії рекреації і туризму: навчальний посібник. – Ніжин: Видавництво НДПУ імені Миколи Гоголя, 2004. – 264 с.
7. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності. Підручник / за ред. В.Д. Орлова - К.:Грамота, 2006.-264 с;
8. Чорненька Н.В. Організація туристичної індустрії: навчальний посібник. -К.: Атака, 2006.- 264 с;

Додаткова література

1. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу: Навчальний посібник.-Київ: Центр навчальної літератури, 2004. - 272 с;
2. Скопец М.М. Комп'ютерні інформаційні технології в туризмі: Навчальний посібник. - К.: КОНДОР, 2005.- 302 с.

Web-ресурси

1. <http://www.tourlib.net>;
2. <http://www.tourism.gov.ua>;
3. <http://www.world-tourism.org>.

Навчальна програма дисципліни «Туристські ресурси України»

Укладач: кандидат географічних наук О.В. Машкова

Пояснювальна записка

Метою курсу є сформувати у студентів фахового світогляду, базового рівня знань стосовно геопросторових аспектів організації, розвитку і функціонування національного туристсько-рекреаційного комплексу на базі ринкових механізмів, в контексті модернізації у відповідності до глобальних процесів, проблем та необхідності входження України в світову індустрію туризму.

Завдання вивчення дисципліни:

1. засвоєння теоретико-методологічних основ українознавчо-геотуристичних досліджень;
2. визначення природних та суспільно-історичних складових національного туристсько-рекреаційного потенціалу;
3. вивчення характерних рис та особливостей геопросторової організації туристсько-рекреаційного комплексу України;
4. виявлення основних проблем та перспектив розвитку туристичної індустрії України у відповідності до світових вимог та необхідності інтеграції держави в глобальну індустрію туризму.

В результаті вивчення даного курсу студент повинен

знати:

- теоретико-методологічні основи рекреаційної географії та географії туризму України;
- методи дослідження та чинники формування туристичного ринку;
- основні стратегії напрямки розвитку туристичної індустрії та рекреаційної сфери України.

вміти:

- пояснювати особливості розвитку рекреаційно-туристичної галузі України;
- визначати регіональні особливості держави щодо розвитку окремих видів туризму та рекреації;
- оцінювати перспективні напрямки розвитку туристичної галузі в окремих регіонах України.

Для засвоєння курсу «Туристичні ресурси України» студентам необхідно мати знання та навички з таких дисциплін:

- Географія населення
- Фізична географія України.
- Заповідна справа.
- Економічна і соціальна географія України
- Соціальна екологія.
- Краєзнавство і туризм
- Історія туризму
- Історія України (шкільний курс)
- Історія XX століття (шкільний курс).

Зміст дисципліни

ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ УКРАЇНИ ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

Туризм як провідний напрям розвитку ринку послуг і як галузь національної економіки. Об'єкт, предмет, основні завдання курсу. Понятійно-термінологічний апарат. Теоретико-методологічні особливості геотуристичних та рекреаційних досліджень. Функції туризму та рекреації. Роль та місце географії туризму в структурі географічних наук. Зовнішні та внутрішні чинники формування національного ринку туристичних послуг. Роль і значення туристсько-рекреаційного комплексу в суспільному виробництві нашої країни.

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ: ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Туристсько-рекреаційні ресурси: сутність поняття. Структура рекреаційно-туристських ресурсів України, їх поділ на основні групи: природно-географічні, природно-антропогенні, суспільно-історичні (за різними джерелами). Основні дослідники рекреаційної географії та географії туризму в Україні. Характеристика та методика оцінки рекреаційно-туристських ресурсів України. Місце України на ринку міжнародного туризму.

ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНІ РИСИ ГЕОПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

В'їзний та внутрішній туристичні потоки, їх часова динаміка, структурний та геопросторовий розподіл. Регіони України, які користуються найбільшою популярністю у туристів. Ресурсний потенціал туристсько-рекреаційного комплексу України. Геотуристичні аспекти організації та функціонування підприємств санаторно-курортного господарства України.

РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ

Територіальні рекреаційні системи. Суспільно-географічна характеристика регіональних диспропорцій розвитку національного туристичного комплексу. Причини регіональних диспропорцій. Туристсько-рекреаційні ресурси України (об'єкти всесвітнього, європейського, національного, регіонального значення). Поняття «туристсько-рекреаційний регіон» та «туристсько-рекреаційний район». Геотуристичне районування території України в єдиній концептуально-методологічній системі суспільно-географічного районування країни (за різними авторами). Ресурсно-рекреаційний рейтинг адміністративно-територіальних суб'єктів України. Ресурсно-рекреаційна паспортизація адміністративно-територіальних суб'єктів і рейтингове рекреаційне районування території України.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ

Рекреаційні регіони та їх характеристика. Законодавче забезпечення розвитку туристичного ринку України. Залежність подальшого розвитку туристичного ринку України від її природно-туристично-ресурсного потенціалу. Соціально-економічна ефективність використання туристсько-рекреаційних ресурсів. ЮНЕСКО як інститут захисту туристсько-рекреаційних ресурсів. Проблеми і перспективи туристичного бізнесу в Україні.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. - К, 2001. - 395 с;
2. Калитюк В.А. Рекреаційно-туристичний комплекс в умовах ринку. - Львів, 1999. - 162 с;
3. Любіцева О. О., Панкова Є. В., Стафійчук В. І. Туристичні ресурси України. Навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.: іл., картосхеми.
4. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти)- 3-є видання з переробками та доповненнями - К.: "Альтерпрес", 2005. – 436 с;
5. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. - Львів, 1997. -259 с;
6. Рутинський М.Й. Географія туризму України. Навчально-методичний посібник. - К., 2004. - 160 с;

7. Смаль І. В. Основи географії рекреації і туризму: навчальний посібник. – Ніжин: Видавництво НДПУ імені Миколи Гоголя, 2004. – 264 с.
8. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності. Підручник / за ред. В.Д. Орлова - К.:Грамота, 2006.-264 с;
9. Чорненька Н.В. Організація туристичної індустрії: навчальний посібник. -К.: Атака, 2006.- 264 с.

Додаткова література

1. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу: Навчальний посібник.-Київ: Центр навчальної літератури, 2004. - 272 с;
2. Скопец М.М. Комп'ютерні інформаційні технології в туризмі: Навчальний посібник. - К.: КОНДОР, 2005.- 302 с;

Web-ресурси

1. <http://www.tourism.gov.ua>;
2. <http://www.tourlib.net>.

Навчальна програма дисципліни «Географія міжнародного туризму»

Укладач: кандидат географічних наук О.В. Машкова

Пояснювальна записка

Метою курсу є вивчення концепції географії міжнародного туризму, що включає уявлення про територіальну диференціацію туристичного попиту та пропозиції; географічну структуру та інтенсивність туристських потоків; виробничо-технологічну спеціалізацію туристських центрів і типи територіально-галузевої організації туристського простору.

Завдання:

- Охарактеризувати міжнародний туризм в системі світових економічних зв'язків.
- Розглянути соціально-економічні та географічні чинники розвитку міжнародного туризму в умовах транснаціоналізації та глобалізації.
- Оцінити роль природно-рекреаційних, культурно-історичних та інфраструктурних ресурсів в територіальній організації туризму.
- Розглянути принципи і методи туристсько-рекреаційного районування.
- Провести економіко-географічний аналіз основних туристських регіонів світу.
- Розглянути систему координації міжнародного співробітництва у туризмі.
- Показати можливості довідково-інформаційного забезпечення індустрії міжнародного туризму в глобальній комп'ютерній мережі Internet.
- Сформувати у студентів систему знань з теорії та практики туристичної діяльності.

В результаті вивчення даного курсу студент повинен

знати:

- термінологію туризму згідно вимог міжнародних конвенцій та рекомендацій Всесвітньої туристської організації, національних норм та законодавчих актів;
- соціально-економічні та географічні чинники розвитку міжнародного туризму в умовах транснаціоналізації та глобалізації;
- природно-рекреаційні, культурно-історичні та інфраструктурні ресурси світу;
- принципи і методи туристсько-рекреаційного районування, рекреаційне районування світу;
- систему координації міжнародного співробітництва у туризмі.

вміти:

- охарактеризувати міжнародний туризм в системі світових економічних зв'язків;
- робити економіко-географічний аналіз основних туристських регіонів світу;

- використовувати можливості довідково-інформаційної глобальної комп'ютерної мережі Internet для забезпечення індустрії міжнародного туризму.

Для засвоєння курсу «Географія міжнародного туризму» студентам необхідно мати знання та навички з таких дисциплін:

- Основи туризму;
- Туристичні ресурси України;
- Рекреаційна географія;
- Статистика

Зміст дисципліни

КОНЦЕПЦІЯ ГЕОГРАФІЇ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Соціально-економічні фактори формування туристського попиту. Часова та територіальна структура туристського попиту. Методи вивчення туристського попиту і прогнозування туристичних потоків. Динаміка туристичних потоків і їх структура. Сезонність туристичних потоків. Географічні аспекти формування територіально-господарських утворень, що спеціалізуються на виробництві туристських послуг та задоволенні рекреаційних потреб. Туристські центри. Типи територіально-галузевої організації туристського простору. Типологія країн і регіонів по співвідношенню активного і пасивного туризму. "Приймаючі" і "відправлячі" регіони.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Економічна теорія світогосподарських зв'язків як інструмент аналізу позиції країни в міжнародному туристичному обміні, територіальної диференціації туристичного попиту і пропозиції, рівня розвитку туристської інфраструктури та інтенсивності туристських потоків. Теорія "абсолютної переваги". Теорія "порівняльних переваг". Теорія "співвідношення факторів". Теорія "життєвого циклу туристичного продукту". Теорія "подоби країн".

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ТУРИЗМІ

Транснаціональні компанії на ринку міжнародного туризму. Транснаціональні компанії в готельному господарстві. Вплив транснаціональних туристських компаній на національну економіку. Процеси глобалізації в міжнародному туризмі. Туризм як фактор сталого розвитку суспільства.

КОНЦЕПЦІЯ І КЛАСИ ТУРИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Індустрія міжнародного туризму. Інфраструктура та інфрасфера туризму. Готельне господарство. Ресторанні ланцюга. Повітряний транспорт. Круїзний відпочинок. Туроператори і агенти подорожей. Туристська інформація та реклама. Додаткові туристські служби (страхування туристів і подорожей, дорожні чеки, магазини безмитної торгівлі). Туристські періодичні видання та путівники. Види і різновиди туристської діяльності. Внутрішній, в'їзний і виїзний туризм. Пріоритетні види туризму. Культурно-пізнавальний туризм. Паломництво і релігійний туризм. Ностальгичний туризм. Сільський або зелений туризм. Міський туризм. Спортивний туризм. Пригодницький туризм. Караванінг. Бальнеологічний туризм. Діловий і науковий туризм. Промисловий туризм. Екстремальний туризм. Туризм заохочувальний. Політичний туризм. Подієвий туризм. Таймшер. Система уявлень про альтернативні, екологічно безпечні види туризму.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИДІЛЕННЯ ТУРИСТСЬКИХ РЕГІОНІВ

Системна концепція аналізу рекреаційної діяльності населення і туристського господарства. Концепція просторової поляризації світового туристського простору. Принципи туристського районування: об'єктивність, генетичність і др. Оцінка чинників утворення туристських регіонів: територіальної диференціації туристичного попиту, туристсько-рекреаційного потенціалу району, рівня розвитку туристської інфраструктури

та інтенсивності туристських потоків. Туристська функція і показники її розвитку (коефіцієнти Деферта, Шнейдера, Ховарда і ін.) Типологія туристських регіонів за рівнем розвитку туристської функції. Центри розвитку міжнародного туризму. Зони інтенсивного розвитку, периферійні зони екстенсивного розвитку і зони стагнації.

СИСТЕМА УЯВЛЕНЬ ПРО ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНЕ РАЙОНУВАННЯ СВІТУ

Районування як відображення процесу географічного (територіального) поділу праці на ринку туристських послуг, територіальної концентрації і спеціалізації. Особливості поділу праці, спеціалізації, концентрації і комбінування в туристському господарстві. Співвідпорядкованість виробничо-технологічної (галузевої) та територіальної структури туристичного господарства. Туристські макрорегіону світу за районуванням Всесвітньої Туристської Організації. Огляд схем туристського районування світу і окремих макрорегіонів. Методика комплексного економіко-географічного аналізу туристського регіону.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МАКРОРЕГІОН - ОСНОВНИЙ ТУРИСТИЧНИЙ РЕГІОН СВІТУ

Сучасні тенденції розвитку туризму в Європі. Інтенсивність міжнародних туристських потоків, їх територіальна і сезонна нерівномірність. Основні туристські мезорегіони Європи. Типологія країн Європи за співвідношенням активного і пасивного туризму. Індекс туристської активності, показники інтенсивності міжрегіональних і внутрішньорегіональних туристських міграцій як інструмент прогнозування перспектив розвитку туристичного ринку Європи.

ПІВНІЧНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТУРИСТСЬКИЙ МЕЗОРЕГІОН ПАСИВНОГО ТУРИЗМУ

Особливості розвитку туризму в Скандинавських країнах (Швеції, Норвегії, Фінляндії) і Данії. Круїзні лінії і туристські центри Балтійського узбережжя. Туристично-рекреаційний потенціал, основні туристські райони та центри туризму Великобританії.

ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТУРИСТСЬКИЙ МЕЗОРЕГІОН

Туристично-рекреаційний потенціал, географічна структура туристських потоків, основні туристично-рекреаційні райони і центри розвитку пляжно-курортного, екскурсійно-пізнавального і гірничо-спортивного туризму Франції.

ГІРНИЧО-ТУРИСТСЬКІ КОМПЛЕКСИ ТА КУРОРТИ АЛЬПІЙСЬКИХ КРАЇН – АВСТРІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ

В'їзний, внутрішній і виїзний туризм в Австрії і Швейцарії. Об'єкти туристського інтересу в Альпійських країнах.

ПІВДЕННОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТУРИСТСЬКИЙ МЕЗОРЕГІОН

Туристично-рекреаційні ресурси, туристські райони та центри розвитку туризму з метою відпочинку і розваг в Іспанії. Географічна структура в'їзного туристського потоку. Продуктово-маркетингова стратегія країн Південної Європи щодо "старіючого" туристського продукту.

Туристично-рекреаційний потенціал, туристські райони та центри розвитку пляжно-курортного, екскурсійно-пізнавального, спортивного та екологічного туризму в Італії. Природоохоронні туристські ресурси.

Туристично-рекреаційний потенціал, туристично-рекреаційні райони і центри розвитку екскурсійно-пізнавального, пляжного, оздоровчого, ділового, сільського та спортивного туризму в Греції. Туристська спеціалізація острівних територій Греції. Метеори Греції. Відвідування печер Греції. Екологічні проблеми в розвитку туризму Греції.

Особливості розвитку міжнародного туризму на острові Кіпр. Туристично-рекреаційні ресурси (джерела і види). Рівень розвитку туристичної інфраструктури. Основні туристські райони і центри пляжно-курортного, екскурсійно-пізнавального та

спортивного туризму. Географічна структура в'їзних туристичних потоків. Туристські формальності.

Туристично-рекреаційний потенціал, основні туристські райони та центри розвитку туризму з метою відпочинку та оздоровлення в *Хорватії і Чорногорії*. Співвідношення в'їзного та внутрішнього туризму в Хорватії.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Рекреаційно-туристський потенціал, основні туристські райони і центри культурно-пізнавального, курортно-оздоровчого, екологічного та гірничо-спортивного туризму в Чехії, Словаччині, Угорщині, Болгарії, Польщі, Румунії. Природоохоронні туристські ресурси в країнах Центрально-Східної Європи.

Розвиток міжнародного туризму в країнах *СНД і Балтії*. Огляд схем туристично-рекреаційного районування пострадянського простору. Рекреаційна спеціалізація районів та їх роль у розвитку міжрегіонального ринку туристських послуг. Райони з ресурсодефіцитом і з достатньою кількістю ресурсів. Географічна структура туристських потоків, їх спрямованість. Характеристика районів приморсько-оздоровчого (Чорноморсько-Азовський), гірничо-спортивного (Кавказький) та екскурсійно-пізнавального туризму (Північно-Західний).

АМЕРИКАНСЬКИЙ РЕГІОН – ЄМНИЙ РИНОК ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ТУРИЗМІ

Національні парки як форма поєднання природоохоронних і туристичних функцій. Американські інновації в туристській сфері (готельні ланцюги, тематичні парки розваг, морські круїзи, альянс туристського бізнесу з авіакомпаніями та ін.).

Туристично-рекреаційні ресурси США і регіональні особливості їх використання. Огляд схем туристично-рекреаційних районів США. Туристська спеціалізація Північно-Атлантичного, Приозерного, Південно-Східного, Північно-Західного, Кордильєрського, Флоридського, Центрально-Північного і Центрально-Південного районів, а також районів Огайо, Каліфорнії, Аляски і Гавайських островів.

Карибський мезорегіон - світовий район активного туризму. Особливості розвитку міжнародного туризму на островах Багамського архіпелагу, Великих і Малих Антильських островах. Туристично-рекреаційні райони і основні туристичні центри Куби, Ямайки, Гаїті.

Нерівномірність туристського освоєння країн Південної Америки. Південна і Центральна Америка як мезорегіон периферійної зони в стані стагнації. Передумови розвитку туристського господарства в Центральній Америці (Гватемала, Гондурас, Беліз, Сальвадор, Нікарагуа, Коста-Ріка, Панама). Перспективи розвитку міжнародного туризму в Південній Америці. Туристське використання пам'яток древніх цивілізацій Перу, Болівії, Колумбії; унікальних природних об'єктів Чилі, Болівії, Перу, Бразилії та самобутньої культури народів континенту. Туристично-рекреаційні ресурси, основні туристські регіони і центри розвитку туризму в Бразилії. Туризм як сфера, що використовує культурну спадщину країн Південної Америки і вносить свій внесок у його збереження і збагачення.

АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКИЙ РЕГІОН - ДИНАМІЧНО РОЗВИВАЄТЬСЯ ТУРИСТИЧНИЙ РЕГІОН СВІТУ

Північно-Східна Азія як туристичний регіон світу. Рекреаційно-туристський потенціал і географія активного і пасивного туризму в Японії.

Економічні реформи і політика активного розвитку міжнародного туризму в Китаї. Туристично-рекреаційний потенціал, туристично-рекреаційні райони та основні центри туризму в Китаї. Специфіка національного туристичного продукту Китаю. Роль колишніх європейських колоній Гонконгу і Макао в розвитку міжнародного туризму Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Тенденції розвитку міжнародного туризму в країнах *Південно-Східної Азії* (Таїланді, Малайзії, Сінгапурі, Індонезії). Рекреаційно-туристський потенціал і розвиток міжнародного туризму в Південно-Східній Азії. Соціально-економічні та політичні фактори, які стримують розвиток туризму в регіоні.

Близький Схід як макрорегіон периферійної зони екстенсивного розвитку. Паломництво до святих місць світових релігій. Туреччина, Єгипет, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія на світовому туристичному ринку. Політична нестабільність на Близькому Сході і спад міжнародного туристського обміну.

АВСТРАЛІЯ І ОКЕАНІЯ НА СВІТОВОМУ ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ

Туристично-рекреаційний потенціал, основні райони та центри розвитку туризму в Австралії. Національні парки та заповідні зони Австралії та Нової Зеландії. Тенденції туристського освоєння країн Меланезії, Полінезії і Мікронезії. Екологічність туризму і екологічний туризм в регіоні.

АФРИКАНСЬКИЙ РЕГІОН - ТУРИСТСЬКИЙ РЕГІОН СВІТУ, ЩО СТІМКО РОЗВИВАЄТЬСЯ.

Нерівномірність туристично-рекреаційного освоєння Африки. Розвиток туризму в країнах Північної Африки (Алжирі, Марокко, Тунісі). Економічне значення міжнародного туризму для країн регіону.

Західна, Центральна, Східна Африка - як мезорегіони периферійної зони в стані стагнації. Відмінності в рівні розвитку міжнародного туризму як віддзеркалення загального економічного розвитку країн. Природоохоронні природні території країн Східної Африки (Кенії, Танзанії, Замбії) як форма поєднання природоохоронних і туристичних функцій. Іноземний капітал в туристському секторі країн, що розвиваються.

Перспективи розвитку туризму в країнах Південної Африки. Туристично-рекреаційний потенціал, основні туристично-рекреаційні райони і центри розвитку туризму в Південно-Африканській Республіці. Діловий і конгресний туризм агломерацій Йоханесбурга і Кейптауна. Форми і види екологічного туризму в національних парках ПАР. Динаміка доходів від міжнародного туризму.

СИСТЕМА КООРДИНАЦІЇ ТА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Цілі і завдання міжнародних туристичних організацій. Основні групи міжнародних туристських організацій: міжурядові організації сфери ООН, регіональні міжурядові організації, неурядові спеціалізовані організації. Організаційна структура Всесвітньої Туристської Організації. Перетворення ВТО в спеціалізовану установу ООН. Міжнародні угоди, що регламентують здійснення міжнародних туристських міграцій. Спільна резолюція Римської конференції ООН з міжнародного туризму та подорожей, Манільська декларація по світовому туризму ВТО, Кодекс туриста і Хартія туризму, Гаазька декларація з туризму, документи Стамбульського семінару та Варшавської конференції, декларація Світового туристського форуму Всесвітньої конференції міністерств по туризму (Осака, Японія) .

ДОВІДКОВО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНДУСТРІЇ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Мультимедійні бази даних. Internet як електронна інформаційна і комунікаційна система. Використання мережі Internet в індустрії міжнародного туризму. Пошук інформації в мережі Internet. Доступ до довідково-інформаційних каталогів в мережі Internet. Тематичні каталоги ресурсів та пошукові інструменти. Internet і електронна торгівля в туризмі.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Александрова А. Ю. Международный туризм : учебн. / А. Ю.Александрова — М. : Аспект Пресс, 2004. — 470 с.

2. Бейдик О. О. Словник-довідник туристських термінів / О. О. Бейдик — К. : Палітра, 1998. — 470 с.
3. Исмаев Д. К. Работа туристической фирмы по организации зарубежных поездок / Д. К. Исмаев. — М. : ВШТГ, 1996. — 170 с.
4. Квартальнов В. А. Международный туризм: политика развития: учеб. пособ. / В. А. Квартальнов, А. А. Романов. — М. : Сов. спорт, 1998. — 230 с.
5. Любіцева О. О. Туристичне країнознавство: країни лідери туризму / О. О. Любіцева, В. К. Кіптенко, І. Г. Смирнов. — Київ, 2008. — 340 с.
6. Любіцева О. О. Туристичні ринки світу / О. О. Любіцева. — Київ, 2003. — 242 с.
7. Мальська М. П. Туристичне країнознавство. Європа : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. П. Мальська, М. З. Гамкало, О. Ю. Бордун. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 224 с.
8. Маринин М. М. Туристические формальности : учеб. пособ./ М. М. Маринин, В. С. Сенин, А. В. Хорошилов. — М. : МЗСИ, 1995. — 132 с.
9. Пузакова Е. П. Международный туристический бизнес / Е. П. Пузакова. — М. : Приор, 2001. — 274 с.
10. Сенин В. С. Организация международного туризма: учеб. / В. С. Сенин. — М. : Финансы и статистика, 1999. — 243 с.
11. Смаль І. В. Основи географії рекреації і туризму : навчальний посібник / І.В.Смаль. — Ніжин : Видавництво НДПУ імені Миколи Гоголя, 2004. — 264 с.
12. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу / І. В. Смаль. — Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. - 336 с.
13. Уваров В.Д. Международные туристические организации / В. Д. Уваров, К. Г. Борисов. — М. : Междунар. отношения, 1990. — 170 с.

Додаткова література

1. Бабарицька В.К. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи, сервісне забезпечення тур продукту : навч. посібник / В. К. Бабарицька, О.Ю. Малиновська. — 2-е вид., перероб. та допов. — К. : Альтерпрес, 2008. — 288 с.
2. Мальська М. П. Основи туристичного бізнесу : навч. посіб. / М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух. — Київ : Центр навчальної літератури, 2004. - 272 с.
3. Скопєць М. М. Комп'ютерні інформаційні технології в туризмі : навч. посіб / М. М. Скопєць. — К. : КОНДОР, 2005.- 302 с.

Web-ресурси

1. <http://www.tourlib.net>;
2. <http://www.tourism.gov.ua>;
3. <http://www.world-tourism.org>

Навчальна програма дисципліни «Туристичне країнознавство»

Укладач: доцент, кандидат педагогічних наук К.І. Ковальова

Пояснювальна записка

Об'єктом країнознавства є окремі країни. Об'єктом вивчення курсу є суспільно-географічні комплекси зарубіжних країн. Предметом вивчення є територіальна організація суспільства чи окремих його частин – населення, виробничої, соціальної, духовної чи природно ресурсної сфер.

Мета курсу – ознайомлення студентів із особливостями розвитку і розміщення економіки зарубіжних країн.

Завдання курсу:

- забезпечити усвідомлення основних підходів до типізації держав світу,

- ознайомлення із станом економічного розвитку провідних країн регіонів світу;
- навчити виділяти основні риси і проблеми розвитку окремих країн світу;
- складати характеристику країн світу за типовим планом;
- характеризувати сучасний стан розвитку економіки країни, аналізуючи її проблеми і перспективи.

Вимоги до знань і вмінь

Студент повинен знати: суспільно-географічну термінологію; сучасну політичну карту світу, історико-географічні регіони; підходи до типізації держав світу; сучасні тенденції в управлінських, функціонально-галузевих, територіальних структурах та зовнішньоекономічних комплексах держав різних типів; особливості розвитку і розміщення економіки окремих країн світу і їх складових.

Студент повинен вміти: орієнтуватися в сучасних процесах (глобалізація, інтеграція, інформатизація світового господарства), які суттєво впливають на географію господарських комплексів зарубіжних країн; розрізняти типи зарубіжних країн за рівнем соціально-економічного розвитку; аналізувати ПРП країн і проблеми його раціонального використання; показувати на карті основні центри окремих галузей промисловості; науково узагальнювати та обґрунтовувати фактичний матеріал.

Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, фізична географія материків і океанів, географія світового господарства, географія транспорту, історія, економіка, географія населення.

Зміст дисципліни

Вступ

Об'єкт і предмет країнознавства. Характеристика навчальної, допоміжної і популярної літератури, статистичних джерел та картографічних матеріалів. План вивчення країни, району, населеного пункту, галузі діяльності. Його необхідність і умовний характер. Теорії та концепції держав. Закономірності й принципи країнознавства. Концепції краєзнавчої науки. Історія розвитку географічного дослідження країн.

Німеччина. Кордони (історичний і сучасний аспекти). Географічні проблеми, пов'язані з розколом країни в 1949 р. і її об'єднанням в 1990 р.

Комплексна характеристика економічних районів. Північ. Північний Рейн-Вестфалія. Проблеми Руру. Прирейнський Південний Захід. Баварія. Саксонія і Тюрингія. Бранденбург і Берлін.

Франція. Загальна характеристика господарства та окремих економічних районів. Іль-де-Франс і Паризький басейн. Комплексна характеристика Великого Парижа. Північ. Схід. Схід-Центр. Середземномор'я. Захід і Південний Захід.

Велика Британія. Загальна характеристика господарства та окремих економічних районів. Південний Схід. Лондон як світовий фінансовий та промисловий центр. Східна Англія. Південний Захід. Західний та Східний Мідленд. Ланкашир і Чешир. Йоркшир і Хамберсайд. Північна Англія. Уельс, Шотландія та Північна Ірландія як автономні складові Об'єднаного Королівства.

Італія. Вплив історичного чинника на рівень розвитку окремих регіонів. Загальна характеристика господарства та економічних районів. Північний Захід. Ломбардія. Північний Схід. Емілія-Романія. Центр. Лаціо. Значення Риму в італійській та світовій політиці, економіці та культурі. Аbruцці-Молізе. Кампанія. Південь. Сицилія. Сардинія.

Туреччина. Особливості географічного положення. Природні умови та ресурси. Населення. Історичні особливості формування та розвитку. Державний устрій та участь у міжнародних інтеграційних об'єднаннях. Загальна характеристика господарства. Промисловість. Сільське господарство. Туризм. Внутрішні відмінності. Центральна Анатолія, Східна Анатолія, Південно-Східна Анатолія, Мармуроморський, Егейський, Середземноморський та Чорноморський економічні райони. Зовнішні економічні зв'язки.

Індія. Адміністративний поділ. Суспільний лад і державний устрій. Расова, етнічна і демографічна ситуація. Розміщення населення. Міста: типи, функції, проблеми. Сільське розселення. Спосіб та умови життя населення. Етапи розвитку. Місце в світі. Структура господарства. Зовнішні економічні зв'язки.

Сільське господарство. Промисловість. Транспорт.

Внутрішні відмінності. Північний Захід. Північний Схід. Захід і Центр. Південь.

Китай. Територія і кордони. Географічне положення. Природні умови і ресурси. Адміністративний поділ. Населення. “Демографічний вибух” другої половини ХХ ст. Державна політика планування сім'ї. Природні рубежі. Схід і Захід. Китайське місто. Сільське населення. Умови життя населення. Хуацяо. Конфуціанство, даосизм і буддизм.

Суспільний лад і державний устрій. Соціальна й економічна політика і головні етапи розвитку після 1949 р. Спеціальні економічні зони. Місце в сучасному світі. Виробничий і ресурсний потенціал (абсолютні й відносні показники). Структура господарства. Промисловість. Сільське господарство, його роль, характерні риси, структура. Сільськогосподарські зони. Транспорт. Нематеріальна діяльність. Зовнішні економічні зв'язки.

Китайська цивілізація; її історичне ядро і центри. Природна і культурна спадщина Китаю. Туристські маршрути.

Внутрішні відмінності. Схід: Північний Китай (басейн Хуанхе), басейн Янцзи, Південний Китай, Дунбей (Північний-Схід). Захід: Внутрішня Монголія, Сіньцзян, Тибет з Цинхаєм.

Сянган (Гонконг), Макао (Аоминь), Тайвань.

Японія. Територія. Географічне положення. Природні умови. Земля та інші природні ресурси. Сировинна залежність. Адміністративний поділ. Населення. Мегалополіс Токайдо. Георелігійна ситуація.

Загальна характеристика господарства. Політика самоізоляції. “Перше відкриття” Японії. Революція Мейдзі. “Друге відкриття” Японії – “японське диво” 50-60-х рр. ХХ ст. “Третє відкриття” Японії в 90-х рр. ХХ ст. Суспільний лад і державний устрій. Причини, можливість і умови перетворення в “другу” країну світу. Умови життя населення. Структура господарства. Промисловість. Енергетика. “Промисловий пояс” і його частини. Система науково-дослідних та конструкторських робіт і комплекси високих технологій.

Агропромисловий комплекс. Післявоєнна трансформація сільського господарства.

Транспортний комплекс. Зв'язки між островами. Нематеріальна діяльність.

Місце у міжнародному поділі праці.

Внутрішні відмінності та міста. Хоккайдо. Тохоку. Тюбу: Хокуріку, Тосан, Токай. Канто. Комплексна характеристика Токіо. Кінкі (Кансай). Кіото і Нара як історичні і культурні центри. Тюгоку, Сікоку, Кюсю. Природна і культурна спадщина Японії.

США – перша дійсно глобальна держава світу. Передумови становлення США. Формування території. Географічне положення. Особливості адміністративного устрою. Форма державного правління.

Природне середовище. Населення. Американці. Роль імміграції у формуванні американської нації та сучасного складу населення. Расово-етнічна структура населення. Демографічні процеси. Субурбанізація, контрурбанізація. Американське місто. Позаметрополітенське розселення. “Американський спосіб життя”. Українська діаспора в США.

Основні риси сучасного господарства. Державно-монополістичне регулювання. Багаточисельність центрів прийняття рішень. Роль науки. Транснаціональні корпорації. Гіперспеціалізація. Постфордизм. Військово-промисловий комплекс.

Промисловість. Структура. Високотехнологічні виробництва. Енергетика. Промислові райони.

Агропромисловий комплекс. Структура, головні галузі та райони спеціалізації. Ефективність та місце у МПП.

Транспортна система. Особливості формування транспортної мережі. Структура пасажиро- та вантажоперевезень. Роль окремих видів транспорту. Зв'язок і телекомунікації. Нематеріальна діяльність.

Характер, структура і географія зовнішніх економічних зв'язків. Природна і культурна спадщина.

Внутрішні відмінності. Північ. Мегаполіс Босваш. Нова Англія - класичний приклад старопромислового району. Середньоатлантичні штати. Комплексна характеристика Великого Нью-Йорка. Вашингтон. Північно-Східний центр. Чикаго. Північно-Західний центр. Південь. Південноатлантичні штати. Південно-Східний центр. Південно-Західний Центр. Захід. Гірські штати. Тихоокеанські Штати. Каліфорнія. Агломерації Лос-Анджелеса і Сан-Франциско. Аляска. Гавайї. Вирівнювання територіальних диспропорцій між Північчю, Півднем та Заходом.

Канада. Історичні особливості формування. Сучасний політико-адміністративний та державний устрій. Англо-французький дуалізм.

Географічне положення. Природні умови і ресурси. Мінерально-сировинні ресурси як основа участі у МПП.

Основні демографічні та соціальні характеристики населення. Українці в Канаді.

Структура господарства. Промисловість. Енергетика. Гірничо-видобувна промисловість. Металургійний комплекс. Лісопромисловий комплекс. Транспортне машинобудування. Сільське господарство. Транспортні проблеми.

Зовнішні економічні зв'язки. Роль США в зовнішньоекономічному комплексі. Природна і культурна спадщина.

Внутрішні відміни. Центр (провінції Онтаріо і Квебек). Степові провінції. Далекий Захід. Атлантика. Канадська північ.

Мексика. Територія. Географічне положення. Природні умови та природні ресурси. . Населення. Роль Мехіко.

Загальна характеристика господарства.

Транспортний комплекс.

Місце у міжнародному поділі праці.

Внутрішні відмінності та міста.

Бразилія. “Тропічний гігант”. Південний Схід, Північний Схід, Південь, Захід-Центр. “Наступ” на Амазонію. Ріо-де-Жанейро, Сан-Паулу, Бразилія.

Аргентина – найважливіша держава “Південного конусу”. Пампа, Захід, Північний Захід, Чако, Міжріччя, Патагонія.

Південна Африка – єдина високорозвинена держава Африки. Проблеми постапартеїдного розвитку.

Австралія. Географічне положення. Природний потенціал. Корінне населення. Українці в Австралії. Розміщення населення і міста. Суспільний лад і державний устрій. Адміністративний поділ.

Структура господарства. Особливості транспортної системи. Зовнішні економічні зв'язки. Експортні галузі сільського господарства і гірничої промисловості. Природна і культурна спадщина.

Внутрішні відмінності та міста: Південний Схід, Північний Схід, Захід-Центр, Північ, Тасманія.

Нова Зеландія. Коротка характеристика.

Океанія. Політична карта Океанії. Природне середовище. Населення. Рівень розвитку і місце в світі.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Безуглий В.В., Козинець С.В. Регіональна економічна та соціальна географія світу. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2003. – 688 с.

2. Гладкий Ю.И., Чистобаев А.И. Регионоведение. – М., 2001.
3. Европейский экономический бюллетень. – Нью-Йорк, Женева, 1995-2001.
4. Економічна і соціальна географія світу // Яценко Б.П., Любіцева О.О., Юрківський В.М. та ін. – К.: АртЕК, 1997.
5. Максаковский В.П. Географическая картина мира. – Ярославль: «Верхняя Волга», 1998.
6. Мироненко Н.С. Страноведение. – М.: Аспект Пресс, 2001.
7. Социально-экономическая география зарубежного мира / Под ред В.В. Вольского. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. – 592 с.
8. Соціально-економічна географія світу // За ред. С.П. Кузика. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. – 256 с.
9. Текст лекцій “Типізація країн світу” з нормативного курсу “Регіональна економічна і соціальна географія світу” для студентів географічних спеціальностей /В.М. Юрківський, М.Д. Пістун, Я.Б. Олійник. – К.: РВЦ “Київський університет”, 1998. – 15 с.
10. Юрківський В.М. Економічна і соціальна географія Англо-Америци, Великобританії, Франції, Німеччини і Італії. -К. 1997 (тексти лекцій).
11. Юрківський В.М. Країни світу: Довідник. – К.: Либідь, 1999. – 368 с.
12. Юрківський В.М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни: Підручник. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 2001. – 416 с.

Додаткова література

1. Авдокушкин Е.Ф. Международные экономические отношения. – М.: Юрист, 1999.
2. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М., 1983. – 350 с.
3. Атлас офицера. - М., 1984.
4. Витвер И.А. Историко-географическое введение в экономическую географию зарубежного мира. – М.: Географгиз, 1963.
5. Доклад о развитии человека за 2001 год. – Н.Ю.: Оксфорд юниверсити пресс, 2001. – 264 с.
6. Дмитриевский Ю.А. Африка: природа, население, хозяйство // География в школе. – 2001. - №2.
7. Економічна географія зарубіжних країн. Соціалістичні країни /Під ред. М.Д. Пістуна. – К.: Рад. Школа, 1981.
8. Економічна і соціальна географія світу. Атлас для 10-11 класів. - К.: Інститут передових технологій, 2002. – 48 с.
9. Етнополітична карта світу ХХІ ст. – Тернопіль, Мандрівець, 2000.
10. Экономическая география зарубежных стран // Под ред. Н.В. Алисова. 3-е изд. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1984.
11. Энъеди Д. Экономическая география социалистических стран Европы. – М.: Прогресс, 1986.
12. Лапшин А. Перемены в странах Восточной Европы: к чему они ведут? – М., 1991.
13. Липец Ю.Г. География мирового хозяйства. – М., 1999.
14. Максаковский В.П. Историческая география мира. –М.: Экопрос, 1999.
15. Малая энциклопедия городов. – Харьков: Торсинг, 2000.
16. Малая энциклопедия стран. – Харьков: Торсинг, 2000.
17. Отчет о мировом развитии. 2001. – Вашингтон, 2002.
18. Павлов С.В., Мезенцев К.В., Любіцева О.О. Географія релігій. – Київ: АртЕК, 1998. – 504 с.
19. Погорлецкий А.И. Экономика зарубежных стран: Учебник. Второе издание. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2001. – 492 с.
20. Родионова И.А. Политическая карта мира. – М., 2001.

21. Руденко Г.М. Україна дипломатична. – К., 2000.
22. Слука Н.А. Урбанистическая панорама мира на пороге XX века // Вестник МУ. – География. – 2000. - № 2. – с. 7-13.
23. Страны и народы. Научно-популярное географо-этнографическое издание: в 20 т. – М., 1978-1985.
24. Страны мира. Краткий политико-экономический справочник.- М.: Политиздат, 2001.

Навчальна програма дисципліни

«Основи геотектоніки»

Укладач: професор, доктор геолого-мінералогічних наук Г.П.Вінніченко

Варіативна навчальна дисципліна «Основи геотектоніки» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів напряму підготовки «Географія*», за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Пояснювальна записка

«Основи геотектоніки» представляє собою фахову дисципліну, яка формує комплексне уявлення студентів про тверду оболонку Землі, її генезис, еволюцію, структуру та закономірності розвитку. Оволодіння знаннями з геотектоніки дозволить створити у студентів логічне уявлення про закономірності розвитку Землі на планетарному рівні. Саме це дозволить розвинути у студентів географів широкий географічний кругозір, а це допоможе їм стати більш висококваліфікованими спеціалістами в області географії.

Мета курсу: сформувати у студентів уявлення про генезис, геологічну історію, еволюцію, структуру, процеси та закономірності розвитку земної кори та верхньої частини мантії.

Під час вивчення курсу перед студентами постають наступні **завдання:**

Теоретичні: отримати уявлення про генезис, геологічну історію та еволюцію верхньої твердої оболонки Землі; встановити залежність процесами мантійної конвекції та існуючими тектонічними процесами в межах земної кори; сформувати уявлення про палеотектонічні та неотектонічні методи дослідження.

Практичні: навчитися визначати тектонічні характеристики літосферних плит, провідних тектонічних процесів та їх наслідків; оволодіння методикою проведення палеотектонічного, неотектонічного аналізу, а також методиками складання тектонічних та палеогеографічних карт.

Студенти географи повинні **знати:** особливості генезису, геологічної історії, еволюції, структури верхньої твердої оболонки Землі; основні тектонічні процеси та закономірності їх розвитку; взаємозв'язок між процесами конвекції та геотектоніки;

Студенти географи повинні **вміти:** показати на карті місце розташування літосферних плит та їх кордонів; показати напрямок руху плит та їх геотектонічні наслідки.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Основи геотектоніки» має між предметні зв'язки з наступними предметами: «Геологія загальна та історична», «Геоморфологія та палеогеографія», «Фізична географія материків та океанів», «Фізична географія України», а також дисциплінами спеціалізації геоморфологія та палеогеографія: «Палеогеографія та палеогеографічні методи дослідження», «Геологія та геоморфологія дна Світового океану», «Геоморфологія суходолу», «Структурна геоморфологія», «Геоморфологія морських берегів» тощо.

Зміст дисципліни

Вступ. Предмет геотектоніки та її підрозділи. Методи геотектоніки. Основні етапи розвитку геотектоніки.

Загальні уявлення про тектоносферу. Джерела інформації о складі та будові тектоносфери. Загальні уявлення про склад та будову тектоносфери. Поверхня Мохоровичича та склад верхньої мантії. Літесфера та астеносфера. Ізостазія.

Концепція тектоніки літосферних плит. Історичний нарис розвитку данної концепції. Контракційна гіпотеза. Пульсаційна гіпотеза. А.Вегенер та його теорія «Дрейф континентів». Виникнення ідеї спрединга. Роботи Г.Хесса та Р.Дитца. Дослідження магнітних аномалій океанічного дна. Роботи Ф.Вайна, Д.Метьюза, Дж.Хейртцлер. Відкриття ситсеми глибинних розколин. Типи транс формених розколин. Роботи Г.Менарда. Нова глобальна тектоніка. Роботи Б.Айзека, Дж.Олівера, Л.Сайке, Д.Маккезни, Ф.Паркера, Дж.Моргана, К. Ле Пишона. Дослідження океанічного дна із судна «Гломар Челленджер». Сеймотомографія. Конвекційна циркуляція.

Основні положення тектоніки літосферних плит. Виділення літосфери. Поняття про літосферні плити, їх різноманіття. Характер взаємного руху літосферних плит. Поняття про дивергентні кордони, конвергентні та транс формені. Типи сочленувань кордонів літосферних плит. Виникнення субдукції. Колізія. Палеорекоконструкції. Тектоніка плюмів.

Сучасні тектонічні рухи, методи та результати їх дослідження. Методи дослідження вертикальних рухів. Метод повторного нивелірування. Методи вивчення горизонтальних рухів. Дослідження сучасного напруженого стану земної кори та літосфери.

Рифтогенез. Рифтова долина. Глобальна система рифтових зон. Континентальний рифтогенез. Геофізичні характеристики. Механізми рифтогенеза. Механізм гідравлічного розколення. Океанічний рифтогенез – спрединг. Формування океанічної кори в зонах спредингу. Лінійні магнітні аномалії та визначення швидкості спрединга. Сегментація зон спрединга, транс формені розколин. Продольне розростання та перескоки осей спредингу. Склад магматичних порід в зонах спредингу. Активний та пасивний рифтогенез.

Тектонічні процеси в межах конвергентних кордонів літосферних плит. Субдукція, її проявлення, режими та геологічні наслідки. Вираження зон субдукції в рельєфі. Тектонічні положення і основні типи зон субдукції. Геофізичне вираження зон субдукції. Зони Беньофа. Геологічне вираження зон субдукції. Вулканічні пояса та субдукція. Склад вулканітов та еволюція зони субдукції. Авулканічна субдукція. Кінематика субдукції. Ортогональна субдукція. Тектонічні режими субдукції. Сегментація зон субдукції. Обдукція. Колізія.

Внутрішньоплітові тектонічні процеси. Сучасні проявлення внутрішньоплітової та магматичної активності. Основні типи внутрішньоплітовий дислокацій. Планетарна трещиноватість. Лінеаменти. Глибинні розколинні. Внутрішньоплітові зони складчастих дислокацій. Кольцеві структури та їх природа. Метеоритні кратери та астроблеми. Головні структурні одиниці літосфери.

Палеотектонічний та неотектонічний аналізи. Аналіз фацій і потужностей. Об'ємний метод. Циклічність осадко накопичення. Аналіз формацій. Літодинамічні комплекси. Палеогеологічні карти. Невідповідності та їх типи. Палеомагнітні методи. Структурно-геоморфологічні методи. Орографічний та батиметричний методи. Дослідження морських узбереж, річкових долин та сіток. Дослідження поверхнею вирівнювання. Картографічний метод.

Внутрішні області океанів. Серединно-океанічні хребти. Трансформені розколинні. Абіссальні рівнини. Внутрішньоплітові височини та хребти. Мікроконтиненти. Вік та походження океанів.

Перехідні області. Будова та розвиток пасивних окрайок. Активні окрайки та їх розвиток. Трансформені окрайки.

Складчасті пояси континентів. Загальна характеристика складчастих поясів. Тихоокеанський пояс. Урало-Охотський пояс. Середземноморський пояс. Північно-Атлантичний пояс. Арктичний пояс. Внутрішня будова складчастих поясів. Зовнішні зони орогенів. Внутрішні зони орогенів. Концепція террейнов. Розвиток складчастих поясів. Закладення поясів. Початкова стадія розвитку рухомих поясів. Зріла стадія розвитку рухомих поясів. Орогенна стадія розвитку рухомих поясів. Тафрогенна стадія розвитку рухомих поясів.

Континентальні платформи. Загальна характеристика. Внутрішня будова та фундамент давніх платформ. Структурні елементи поверхні фундаменту та осадового чохла платформ. Стадії розвитку платформ. Еволюція структурного плану платформ. Платформений магматизм.

Області внутріконтинентального орогенезу. Загальна характеристика. Магматизм внутріконтинентальних орогенів. Внутрішньоконтинентальний орогенез – розподіл у часі.

Формування та еволюція структур земної кори. Корові складчасто-розривні дислокації: їх походження та розвиток. Кінематичні та динамічні умови утворення складок. Геологічні умови утворення складок. Ендогенна складчастість. Кліваж. Глубинна складчастість. Екзогенна складчастість. Корові розриви. Зброси. Взброси. Здвиги. Раздвиги. Надвиги. Тектонічні покрови. Розвиток тектонічних деформацій у часі.

Принципи тектонічного районування та тектонічні карти. Етапи розвитку тектонічної картографії. Тектонічні карти, задачі і методи їх складання. Спеціалізовані тектонічні карти.

Основні етапи та загальні закономірності розвитку земної кори. Основні етапи розвитку. Ранньоархейський етап. Середньо архейський етап. Пізньоархейський етап. Ранньопротерозойський етап. Середньопротерозойський етап. Пізньопалеозойський та райнньомезозойський етап. Пізньомезозойський та кайнозойський етап. Основні закономірності еволюції Землі та земної кори.

Джерела енергії глибинних процесів. Реалогічні властивості кори та мантії. Конвекція в мантії Землі. Сучасні уявлення про механізм тектонічних рухів та деформацій.

Список літературних джерел:

Основна література:

1. Хаин В.Е., Ломизе М.Г. Геотектоника с основами геодинамики (2-е издание, исправленное и дополненное). - М., Изд. МГУ, 2005.
2. Хаин В.Е., Ломизе М.Г. Геотектоника с основами геодинамики. - М., Изд. МГУ, 1995.
3. Хаин В.Е., Михайлов А.Е. Общая геотектоника. - М., Недра. 1985.
4. Гужиков А.Ю. Тектонический анализ геологической карты (практикум по геотектонике). - Саратов, Изд-во «Научная книга». 2002.
5. Наумов А.Д. Практикум по геотектонике. Саратов. - Изд-во СГУ. 1990.
- 6.

Додаткова література:

1. Баженова О.К., Бурлин Ю.К., Соколов Б.А., Хаин В.В. Геотектоническое распределение месторождений нефти и газа. – М., Изд. МГУ, 2000.
2. Кокс А., Харт Р. Тектоника плит. - М., Мир. 1989.
3. Конюхов А.И. Геология океана: загадки, гипотезы, открытия. - М., Наука, 1989.
4. Гаврилов В.П. Загадка геотектоники. - М., Наука, 1988.
5. Уеда С. Новый взгляд на Землю. - М., Мир. 1980

Навчальна програма дисципліни

«Структурна та динамічна геоморфологія»

Укладачі: професор, доктор геолого-мінералогічних наук Г.П. Вінніченко,

Варіативна навчальна дисципліна «Структурна та динамічна геоморфологія» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів напрямку підготовки «Географія*», спеціалізація «геоморфологія та палеогеографія», за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Пояснювальна записка

«Структурна та динамічна геоморфологія» представляє собою фахову дисципліну, яка та орієнтована на детальне ознайомлення з рельєфом України та його значенням у практичній діяльності. Отримані знання дозволять розширити у студентів географів географічний кругозір, а це допоможе їм стати висококваліфікованими спеціалістами в області географії. Саме тому вивчення геоморфології України є дуже необхідною ступеню в процесі підготовки майбутніх географів.

Мета курсу: сформувати у студентів уявлення про генезис, еволюцію, структуру, морфометрію, морфографію та динаміку рельєфу України.

Під час вивчення курсу перед студентами постають наступні **завдання:**

Теоретичні: вивчити особливості рельєфу України, його генезис, еволюцію, структурну зумовленість, морфографічні, морфометричні та динамічні характеристики.

Практичні: навчитися аналізувати геоморфологічні карти України, будувати геоморфологічні профілі та описувати рельєф різних територій.

Студенти географи повинні **знати:** провідні морфоструктури України, специфіку ендегенних та екзогенних процесів, географічне розташування провідних форм рельєфу, їх генезис та напрямки еволюції.

Студенти географи повинні **вміти:** аналізувати геоморфологічні карти, будувати відповідні профілі, описувати різноманітні форми рельєфу, їх структурні та тектонічні особливості.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Геоморфологія України» тісно пов'язана із такими дисциплінами як: «Геологія загальна та історична», «Гідрологія з основами океанології», «Геоморфологія та палеогеографія», «Фізична географія материків та океанів», «Фізична географія України», а також предметами спеціалізації: «Палеогеографія та палеогеографічні методи дослідження», «Геотектоніка», «Геоморфологія суходолу», «Структурна геоморфологія», «Геоморфологія морських берегів» тощо.

Зміст програми

Понятійно-термінологічна база структурної геоморфології. Визначення, мета, об'єкт та предмет структурної геоморфології. Особливості її формування як наукового напрямку. Структурно-геоморфологічні ідеї Ю. Мещерякова, І. Щукіна, І. Герасімова, В. Спірідована, В. Філософова, М. Ніколаєва, М. Флоренсова, В. Юшманова, Б. Лічкова, В. Бондарчука, В. Юшманова, Б. Лічкова, В. Бондарчука, В. Девіса, В. Пенка, Г. Худякова, Г. Уфімцева, С. Коржуєва, Н. Орлової, Л. Арістрахової. Українська школа структурної геоморфології. Поняття «морфоструктура», «морфологічна структура земної поверхні», «морфоструктурний аналіз» та неоднозначність їх трактування.

Принципи і методи структурно-геоморфологічного аналізу. Аналіз картографічних матеріалів та матеріалів аерокосмічної зйомки (МАКЗ): дешифрування топографічної основи, аналіз мегетрішинуватості, порівняльно-комплексне вивчення спеціальних картографічних документів структурно-геоморфологічного та тектонічного змісту, методика побудови і принципи аналізу морфометричних карт (за В. Філософовим), використання прийомів математичної статистики, структурно-геоморфологічне дешифрування МАКЗ земної поверхні. Аналіз полігенетичних поверхонь вирівнювання, метод планового співставлення різновікових похованих поверхонь. Аналіз повздовжніх

профілів річок і спектрів терас. Аналіз потужностей і фацій відкладів. Інтерпретація геофізичних матеріалів. Аналіз сучасних тектонічних рухів.

Морфоструктури як об'єкт дослідження структурної геоморфології. Лінійні (лінеamenti), лінійно-площинні, площинні морфоструктури. Морфоструктури центрального типу. Варіанти співвідношення різних типів морфоструктур. Принципи класифікацій морфоструктур.

Вступ до динамічної геоморфології. Предмет та методи динамічної геоморфології. Поняття про морфолітогенез. Основні механізми руху речовини і рельєфоутворення. Зв'язок рельєфоутворення з геологічною будовою, тектонічним режимом і кліматом.

Процеси ендегенного рельєфоутворення. Місце ендегенних чинників у системі процесів рельєфоутворення. Джерела ендегенних деформацій і їх рельєфоутворююча роль. Процеси метаморфізму. Магматичні процеси. Вулканічні процеси і морфолітогенез. Диз'юнктивна тектоніка і рельєф. Загальна денудація суші і ендегенне рельєфоутворення. Особливості ендеморфогенезу рівнинних гірських областей.

Участь космічних тіл у формуванні рельєфу.

Процеси екзогенного рельєфоутворення. Процеси вивітрювання в системі процесів морфолітогенезу. Класифікація процесів вивітрювання за геоморфологічними ознаками. Аналіз продуктів вивітрювання при геоморфологічних дослідженнях.

Схилі процеси і морфогенез на схилах. Поняття "схил" та "схилі процес". Особливості вивітрювання на схилах. Делювіальні процеси. Зсувні процеси. Обвальні та осипні процеси.

Флювіальні процеси та морфолітогенез. Основні поняття. Рушійні сили флювіального процесу і основні умови його розвитку. Відображення динаміки флювіального процесу у рельєфі і відкладах. Морфодинаміка річкового русла. Формування річкових долин. Морфологічні типи долин. Формування повздовжнього перерізу. Циклічність у розвитку долин. Формування межиріч. Геоморфологічні аспекти розвитку межиріч. Фактори і умови формування: роль структурно-літологічних, кліматичних умов та рослинного покриву. Фактор часу. Морфологічні типи межиріч. Морфодинаміка межиріч.

Річкові басейни як складна геоморфологічна система. Будова річкових долин. Закони Хортон. Співвідношення екзогенних процесів різпорядкових річкових басейнах. Взаємодія ендегенних та екзогенних чинників в історії розвитку річкового басейну.

Нівальні і лавинні процеси. Умови та фактори прояву та активізації. Геоморфологічний ефект.

Гляціальні процеси і морфолітогенез. Льодовики, їх типи та динаміка. Льодовикова ерозія (екзарація). Льодовикова акумуляція. Воднольодовикова ерозія. Воднольодовикова акумуляція. Гляціотектонічні процеси.

Кріогенні процеси та їх рельєфоутворююча роль.

Еолові процеси і морфолітогенез. Деструкційні процеси. Акумулятивні процеси. Форми еолового рельєфу та механізм їх утворення. Еволюція форм піщаного рельєфу. Відображення в динаміці еолового рельєфу літолого-структурних особливостей земної поверхні і тектонічних рухів.

Карстові процеси та їх рельєфоутворююча роль.

Озерні процеси та морфолітогенез.

Морфолітогенетична роль біогенних процесів.

Прибережно-морські процеси.

Гідрогенні процеси. Широтна зональність поширення хвильової енергії.

Припливні хвилі і течії. Хемогенні процеси. Біогенні процеси. Відображення процесів у відкладах берегової зони. Формування узбереж.

Рекомендована література

Основна

1. Башенина Н.В. Формирование современного рельефа земной поверхности. – М., Высшая школа, 1967. – 388 с.
2. Динамическая геоморфология: Уч. Пособие/ Под ред. Г.С. Ананьева, Ю.Г. Симонова, А.И. Спиридонова. – М., МГУ, 1992. – 448 с.
3. Мещеряков Ю.А. Структурная геоморфология равнинных стран. – М., Наука, 1965. – 390 с.
4. Морфоструктурные исследования: теория и практика. – М., Недра, 1990.
5. Николаев Н.И. Неотектоника и ее выражение в структуре и рельеф территории СССР. – М., Гостоптехиздат, 196. – 383 с.
6. Современный рельеф. Понятия, цели и методы изучения. – Нов., 1989. – 157 с.
7. Филосов В.П. Основы морфометрического метода поиска тектонических структур. – Изд-во Саратовского ун-та, 1975. – 232 с.

Додаткова

1. Аристархова Л.Б. Классификация методов структурно-геоморфологического анализа и оценка возможностей их применения в условиях платформенных равнин // Проблемы структурно-климатического подхода к познанию рельефа. – Новосибирск, Наука, 1982.
2. Тимофеев В.М. Бортник С.Ю. ін. До питання класифікації форм рельєфу та геологічних структур, що їх контролюють // Вісник КУ. Серія географія. Вип. 45. – 1999. – с. 41 – 43.
3. Тимофеев Д.А. Терминологический словарь по структурной геоморфологии. – М., 1988.
4. Проблемы методологии геоморфологии. – Нов., 1989. – 129 с.
5. Проблемы теоретической геоморфологии. – М., 1988. – 256 с.

Навчальна програма дисципліни «Палеогеографія четвертинного періоду»

Укладач: професор, доктор геолого-мінералогічних наук Г.П.Вінніченко

Варіативна навчальна дисципліна «Палеогеографія та палеогеографічні методи дослідження» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів напряму підготовки «Географія*», за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Пояснювальна записка

«Палеогеографія та палеогеографічні методи досліджень» представляє собою фахову дисципліну, яка формує комплексне уявлення студенту про особливості розвитку географічної оболонки в геологічному минулому. Оволодіння знаннями про розвиток географічної оболонки в минулі епохи, дозволить створити у студентів логічне уявлення про особливості розвитку геосфери на сучасному етапі. Саме це дозволить розвинути у студентів географів широкий географічний кругозір, а це допоможе їм стати більш висококваліфікованими спеціалістами в області географії.

Мета курсу: сформувати у студентів уявлення про розвиток фізико-географічних умов в геологічному минулому Землі.

Під час вивчення курсу перед студентами постають наступні **завдання:**

Теоретичні: отримати уявлення про еволюцію географічної оболонки протягом геологічної історії Землі, встановити залежність між літологічною та петрографічною будовою земної кори та змінами фізико-географічних умов минулого, сформулювати уявлення про фаціальний та формаційний аналізи. Вивчити різноманіття поглядів на еволюцію геосфери Землі протягом всієї геологічної історії.

Практичні: оволодіння методикою проведення фаціального та формаційного аналізу, методиками складання палеогеографічних, літологічних та фаціальних карт.

Студенти географи повинні **знати:** різноманіття речовинного складу Землі, фаціальні та формаційні умови формування осадових товщ, зміни палеотектонічних, палеокліматичних та палео-гідрологічних умов в минулому Землі та їх наслідки для розвитку геосфери.

Студенти географи повинні **вміти:** проводити фаціальний та формаційний аналіз та складати палеогеографічні, літологічні та фаціальні карти та описувати різноманітні форми палеорельєфу, їх структурні та тектонічні особливості.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Палеогеографія та палеогеографічні методи дослідження» має між предметні зв'язки з наступними предметами: «Геологія загальна та історична», «Гідрологія з основами океанології», «Метеорологія та кліматологія», «Фізична географія материків та океанів», «Фізична географія України», а також дисциплінами спеціалізації геоморфологія та палеогеографія: «Палеогеографія та палеогеографічні методи дослідження», «Геотектоніка», «Геоморфологія суходолу», «Структурна геоморфологія», «Геоморфологія морських берегів» тощо.

Зміст дисципліни

ПАЛЕОГЕОГРАФІЯ ЯК НАУКА. Визначення палеогеографії як науки. Предмет та об'єкт палеогеографії. Місце палеогеографії серед наук про землю. Виникнення та розвиток палеогеографії. Палеогеографія як комплекс наук. Палеогеографія загальна, глобальна, регіональна. Галузеві палеогеографічні науки: палеогеографія, палеотектоніка, палеогеоморфологія, палеопедологія, палеобіогеографія, палеогідрологія, палеокліматологія. Палеоландшафтознавство. Практичне значення палеогеографії.

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ГЕОЛОГІЧНОЇ ІСТОРІЇ ЯК ОСНОВА ПАЛЕОГЕОГРАФІЇ. Геологічні періоди фанерозою. Палеогеографічні ери фанерозою: каледонська, герцинська, альпійська. Схеми палеогеографічної етапності фанерозою. Періодизація четвертинного періоду. Схеми палеогеографічної етапності четвертинного періоду. Рангування та таксономія палеогеографічних етапів.

ПРИНЦИПИ ТА ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ ДАВНЬОЇ ПРИРОДИ. Товщі гірських порід і палеогеографічні документи. Поняття про палеогеографічні пам'ятники та палеогеографічні індикатори. Виявлені рештки давнього рельєфу, давніх рослин та тварин, давні ґрунти, кори звітрювання, гірські породи, корисні копалини як пам'ятники та індикатори компонентів давньої природи та палеоландшафтів. Поняття про неповноту палеогеографічного літопису як результат фрагментарності осадконагромадження і збереження відкладів, відбірковості та неповноти збереження решток організмів, нестійкості органічних решток.

Знання сучасної природи та її закономірностей – ключ до вивчення природи минулого, принцип актуалізму у палеогеографії. Мінливість та стійкість палеоландшафтів: успадкований та не успадкований розвиток палеоландшафтів та їх компонентів.

МЕТОДИ РЕКОНСТРУКЦІЇ ОБСТАНОВОК ОСАДКОНАКОПИЧЕННЯ. Палеогеографічна інтерпретація рядів фацій та формацій при дослідженнях давньої природи. Вивчення перерв в осадконагромадженні. Визначення давніх областей знесення. Визначення генетичних типів відкладів та їх палеогеографічне значення. Складання загальних палеогеографічних карт, їх наукове та прикладне значення.

МЕТОДИ ПАЛЕОГЕОМОРФОЛОГІЧНИХ РЕКОНСТРУКЦІЙ. Предмет та об'єкт палеогеоморфології, Палеогеоморфологічні пам'ятники та індикатори. Аналіз реперних поверхонь, гіпсометрії, потужностей та літолого-генетичного складу відкладів для палеогеоморфологічних реконструкцій. Вивчення генетичних типів давнього рельєфу, їх реконструкція, „зняття” пізніших змін і деформацій під дією тектонічних рухів. Вивчення палеотектоніки. Реконструкція давніх річкових долин за характеристиками алювіальних світ і терасами.

МЕТОДОЛОГІЯ ПАЛЕОПЕДОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. Предмет та об'єкт палеопедології, пам'ятники давніх ґрунтів та індикатори факторів ґрунтоутворення. Поняття про співвідношення ґрунтоутворення та осадконагромадження, ґрунтоутворення та формування кор звітрювання. Полі генетичні та моногенетичні, постседиментні та сидиментні ґрунти, кліматогенні та літо генні ґрунтові світи, педоліти та кліматоліти. Етапність та стадійність ґрунтоутворення. Виявлені ґрунти як індикатори давнього природного середовища.

МЕТОДИКА ПАЛЕОПЕДОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. Методика визначення ґрунтових світ та полі генетичних ґрунтів у розрізах. Польовий морфологічний аналіз профілю виявлених ґрунтів та будови ґрунтових світ. Стратифікація розрізів на основі палеопедологічного методу. Методи аналітичних палеопедологічних досліджень. Аналіз даних гранулометричного та хімічного аналізів виявлених ґрунтів та лесів. Аналіз факторів давнього ґрунтоутворення та палеопедологічні реконструкції. Палеопедологічні карти.

МЕТОДИКА ПАЛЕОБОТАНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. Макрботанічний та карпологічний методи. Спориво пилоквий аналіз. Методологічні засади реконструкції давньої рослинності за спориво-пилковими даними. Інтерпретація спориво-пилкових спектрів. Спориво-пилкові комплекси, паліозони. Вивчення етапності розвитку рослинності за паліонологічними діаграмами. Особливості методики реконструкції рослинності за діаграмами з різногенетичних відкладів. Реконструкції рослинних покривів. Картографування давньої рослинності.

МЕТОДИКА ПАЛЕОЗООЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. Макрофауни стичний, мікротеріологічний малакологічний методи. Вивчення екологічної мінливості та еволюційного розвитку груп давньої фауни. Показові види палеогеографічних етапів. Зв'язок між давньою флорою та фауною. Кореляція за даними вивчення морських, прісноводних та сухопутних молюсків. Закономірності еволюції органічного світу.

ПАЛЕОГІДРОЛОГІЧНІ ТА ПАЛЕОКЛІМАТИЧНІ РЕКОНСТРУКЦІЇ. Астрономічні та внутрішньо земні фактори зміни кліматів. Індикатори давніх кліматів та гідрологічних обстановок. Літологічні індикатори. Давні осадочні формації як показники палеокліматів та палеогідрології. Палеогеоморфологічний аналіз у палеогідрологічних та палеокліматичних цілях. Палеонтологічні рештки як індикатори давнього клімату. Виявлені ґрунти як індикатори давнього клімату. Методи визначення палеотемператур та кількості опадів за літологічними, ізотопними, спориво-пилковими та малакологічним методами. Загальна характеристика еволюції кліматів фанерозою та четвертинного періоду.

ПАЛЕОЛАНДШАФТНІ РЕКОНСТРУКЦІЇ. Методологічні основи, термінологічний апарат палеоландшафтознавства. Таксономія етапів розвитку давніх ландшафтів. Класифікація давніх ландшафтів. Палеоландшафтний аналіз пам'ятників та індикаторів компонентів давньої природи. Інформативність різногенетичних відкладів для палеоландшафтних реконструкцій різного рангу. Палеоландшафтний синтез. Палеоландшафтне картографування. Зональні та регіональні карти давніх палеоландшафтів.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПАЛЕОГЕОГРАФІЧНИХ РЕКОНСТРУКЦІЙ. Палеогеографічні умови та фактори утворення корисних копалин осадового генезису; поетапна реконструкція давніх природних умов – основа палеогеографічного прогнозування пошуків корисних копалин. Значення палеогеографічних реконструкцій для обґрунтування стратиграфічних схем, їх кореляції, геолого-знімальних та інженерно-геологічних робіт. Значення палеогеографічних досліджень для раціонального природокористування та збереження різноманіття ландшафтів. Палеогеографічні дослідження для історії формування сучасних ландшафтів та фізико-географічного районування. Вивчення палеогеографічної етапності для прогнозу майбутніх змін природного середовища.

Основна література

1. Атлас литолого-палеогеографических карт СССР. – М., М-во геологии СССР, 1967-1969, - т.1-4.
2. Атлас палеогеографічних карт України та Молдавії. – К.: вид-во АН УРСР, 1960. – 78 л. карт.
3. Веклич М.Ф. Палеогеография и ее основные задачи // Палеогеография. Палеоландшафты. – К.: Наукова думка, 1977. – С.3-66.
4. Веклич М.Ф. Основы палеоландшафтоведения. – К., Наукова думка, 1990, - 191с.
5. Веклич М.Ф., Матвишина Ж.Н., Медведев В.В. и др. Методика палеопедологических исследований. – К.: Наукова думка, 1979, - 272 с.
6. Веклич М.Ф. Основы палеоклиматологии. – К.: Наукова думка, 1987. – 272 с.
7. Верзилин Н.Н. Методы палеогеографических исследований. – Л., Недра, 1989. – 248 с.
8. Галицкий В.И. Основы палеогеоморфологии. – К.: Наукова думка, 1984. – 224 с.
9. Дашкевич З.В. Палеогеография. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1969, - 258 с.
10. Марков К.К. Палеогеография. – М.: Изд-во МГУ, 1960 - 258 с.
11. Рухин Л.Б. Основы общей палеогеографии. – Л.: Госптехиздат. – 1962, - 628 с.
12. Синицын М.Ф. Основы палеоклиматологии. – К.: Наукова думка, 1987. – 272 с.

Навчальна програма дисципліни

«Морська геологія та геоморфологія»

Укладачі: професор, доктор геолого-мінералогічних наук Г.П. Вінніченко,

доцент, кандидат географічних наук О.В. Давидов

Варіативна навчальна дисципліна «Морська геологія та геоморфологія» є складовою циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів напрямку підготовки «Географія*», спеціалізація «геоморфологія та палеогеографія», за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Пояснювальна записка

«Морська геологія та геоморфологія» представляє собою фахову дисципліну, яка формує уявлення студенту про генезис та еволюцію Світового океану, особливості ендегенних та екзогенних процесів, тектонічну структуру океанічного дна, генезис, еволюцію, морфометрію, морфографію та динаміку підводних форм рельєфу. Глибоке оволодіння знаннями з морської геоморфології та геології дозволить створити у студентів логічне уявлення про океанічне дно, підводні рельєфотворюючі процеси, форми рельєфу дна морів та океанів, їх генезис та еволюційні тенденції в часі. Саме це дозволить сформувати у студентів географів основу географічного кругозору, допоможе їм стати висококваліфікованими спеціалістами в області географії і дозволить використовувати дані матеріалів при вирішенні різних прикладних народногосподарських завдань. Саме тому вивчення морської геології та геоморфології є дуже необхідною ступенню в процесі підготовки майбутніх географів.

Мета курсу: сформувати у студентів уявлення про генезис, еволюцію, структуру, морфометрію, морфографію та динаміку дна Світового океану, на сучасному етапі та у геологічному минулому.

Під час вивчення курсу перед студентами постають наступні **завдання**:

Теоретичні: Сформувати логічне та глибоке уявлення про геологічні процеси розвитку морського дна, його структуру та різноманіття форм рельєфу, їх морфографічні, морфо метричні та динамічні характеристики. Вивчення різноманіття поглядів на розвиток та еволюцію рельєфу океану.

Практичні: Оволодіння методикою аналізу даних польових підводних геоморфологічних досліджень, розвиток вмінь камеральної обробки матеріалів польових досліджень та прогнозування розвитку рельєфу.

Студенти географи повинні **знати:** структуру океанічного дна, особливості геологічних процесів, різноманіття форм рельєфу, їх генетичні особливості та напрямки еволюції, а також методи морських геоморфологічних досліджень.

Студенти географи повинні **вміти:** аналізувати морські геоморфологічні карти, будувати відповідні профілі, описувати різноманітні форми рельєфу, їх структурні та тектонічні особливості.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Морська геологія та геоморфологія» має між предметні зв'язки з наступними предметами: «Геологія загальна та історична», «Гідрологія з основами океанології», «Геоморфологія та палеогеографія», «Фізична географія материків та океанів», «Фізична географія України», а також предметами спеціалізації: «Палеогеографія та палеогеографічні методи дослідження», «Геотектоніка», «Планетарна геоморфологія та палеогеографія», «Структурна геоморфологія», «Геоморфологія морських берегів» тощо.

Зміст дисципліни

Основні риси рельєфу і будови дна Світового океану. Великі риси рельєфу і будови дна океану і гіпсометрична крива. Батиметричні зони Світового океану. Типи та будова земної кори в межах Світового океану.

Підводна окраїна материків та її складові елементи (глибоководні котловини окраїнних морів, острівні дуги, глибоководні жолоби (тренчі)). Планетарна система серединно-океанічних хребтів. Їх рифтові (осьові) та флангові зони. Ложе океану, його котловини, підняття. Класифікація найбільш великих планетарних морфоструктур дна Світового океану.

Фактори формування рельєфу і геологічний вигляд дна океану. Космічні і планетарні фактори. Ендогенні фактори. Джерела енергії ендегенних процесів. Вертикальні та горизонтальні рухи земної кори в океанах. Видимі прояви ендегенних процесів – землетруси і вулканізм у Світовому океані. Екзогенні фактори – морські коливання, припливи, течії, замулисті потоки, підводні зсуви. Донні абісальні течії. Значення плавучого льоду. Геологічна і рельєфоутворююча роль морських організмів: організм як джерело осадового матеріалу: рифобудівники, каменеточці, мукоїди, організми-фільтратори. Типи коралових споруд. Значення вивчення коралових рифів та островів для палеогеографії океану.

Надходження, розподіл і диференціація осадового матеріалу в Світовому океані. Надходження осадового матеріалу в Світовий океан. Коротка характеристика надходження та складу теригенного, пірокластичного, біогенного та хемогенного матеріалу. Розподіл і диференціація матеріалу. Поняття про інтенсивність розподілу осадового матеріалу, різноманітне співвідношення цих величин для водойм різних типів. Основні типи седиментогенезу в морях і океанах.

Морські відклади. Класифікація морських відкладів за гранулометричним складом. Теригенні відклади – мілководні та глибоководні. Особливості осадків шельфу. Айсбергові та льодово-морські відклади високих широт. Турбідіти. Біогенні відклади. Вапнякові відклади на шельфі. Глибоководні вапнякові відклади (глобигеринові, птероподові, коколітофорові). Поняття про рівень карбонатної компенсації. Кременисті відклади шельфу. Глибоководні кременисті відклади (діатомові, радіолярієві, участь кременежгутикових організмів в глибоководному осадконакопиченні). Вулканічні відклади. Глибоководна червона глина. Хемогенні відклади. Загальні закономірності географічного розповсюдження морських відкладів різних типів. Рельєф і осадки. Про глобальне значення процесів осадконакопичення.

Деякі відомості з геохімії та мінералогії донних відкладів. Вміст хімічних елементів у воді, хімічний склад донних осадків. Кремнезем, карбонат кальцію, глинозем, залізо в морських осадках. Концентрація водневих іонів, лужність, лужно-хлористе співвідношення. Розчинні гази і органічна речовина. Грунтові розчини. Алотигенні й аутигенні мінерали в морських осадках. Мінеральний склад легкої та важкої фракції. Мінеральний склад глинистих утворень. Основні закономірності сучасного мінералоутворення в Світовому океані.

Швидкість осадконакопичення та будова осадового шару земної кори Світового океану. Швидкість осадконакопичення. Потужність осадового шару. Внутрішня будова осадового шару. Діагенез океанічних осадків. Фації та формації.

Підводна окраїна материків. Шельф, його визначення, основні риси рельєфу, геологічна структура. Субаеральний та реліктовий рельєфи. Сучасні геоморфологічні процеси, субаквальний рельєф й відклади шельфу. Типи рельєфу шельфу. Морфоструктури та класифікації шельфу. Шельфи в геологічній історії океану. Прикладне значення геолого-геоморфологічних досліджень на шельфі.

Материковий схил. Визначення, основні риси рельєфу і геологічної будови. Походження і класифікація материкових схилів. Материкове підніжжя. Бордерленди. Мікроконтиненти.

Підводні каньйони. Морфологія підводних каньйонів. Відклади і виходи корінних порід в підводних каньйонах. Зв'язок процесів, які протікають в підводних каньйонах, з режимом берегової зони. Системи підводних каньйонів і абісальних конусів виносу.

Перехідна зона. Сучасні геосинклінальні області. Морфологія і геологічні особливості котловин крайових морів, острівних дуг, глибоководних жолобів. Морфотектонічні типи перехідних зон – витязівський, маріанський, курильський, японський, середземноморський, карибський, східно-тихоокеанський.

Серединно-океанічні хребти. Планетарна система серединно-океанічних хребтів. Рельєф і геологічна будова Серединно-Атлантичного хребта та його арктичне продовження. Серединно-Індоокеанічні хребти. Серединні хребти Тихого океану. Гіпотези про походження серединних хребтів. Серединно-океанічні хребти й тектоніка літосферних плит.

Ложе океану. Загальні особливості рельєфу та геологічної структури. Морфологія дна океанічних котловин. Морфологія і типи океанічних піднять. Морфологія дна океанічних котловин. Морфологія і типи океанічних піднять. Морфологія підводних гір. Океанічні розломи.

Коралові рифи. Морфологія і типи коралових будов. Геологія коралових рифів. Атоли як індикатори вертикальних рухів земної кори.

Геологічні та геофізичні особливості ложа океану. Будова океанічної кори за даними глибоководного буріння та геофізичних досліджень. Рельєф, осадки, геологічна структура Тихого, Індійського, атлантичного і північного Льодовитого океанів.

Проблема походження і геолого-геоморфологічного розвитку дна океанів. Комплексність проблем походження та історії океану. Проблема походження та еволюції земної кори й рельєфу дна океанів. Стислий огляд гіпотези первинного походження океану та гіпотеза океанізації. Гіпотези мобілізму: А. Вегенера, „розширення Землі”, тектоніки літосферних плит. Розгляд головних рис історії розвитку океану з точки зору первинності походження океанів, гіпотеза океанізації та еволюції вод океану. Зміни рівня океанів у геологічному минулому. Походження і еволюція життя в океані.

Практичне значення геоморфологічного і геологічного вивчення дна Світового океану. Пошук та видобуток корисних копалин на дні морів і океанів. Берегова зона і гідротехнічне проектування. Дно океану і деякі інженерно-геоморфологічні проблеми. Значення геолого-геоморфологічних досліджень морського дна для рибного господарства, практичних питань навігації, льодових прогнозів.

Список рекомендованої літератури:

1. Геология континентальных окраин. В 3 Т. – М., 1972-1979.
2. Ильин А.В. Геоморфология дна Атлантического океана. – М., 1976.
3. Леонтьев О.К. Морская геология (Основы геологии и геоморфологии дна Мирового океана). – М., 1983.
4. Леонтьев О.К. Основы физической географии Мирового океана. – М., 1982.
5. Лисицын А.П. Осадкообразование в океанах. – М., 1974.
6. Логвиненко Н.В. Морская геология. – М., 1960.
7. Лонгинов В.Н. Очерки литодинамики океана. – М., 1973.
8. Морская геоморфология. Терминологический справочник. – М., 1989.
9. Страхов Н.М. Проблемы геохимии океанского литогенеза. – М., 1976.
10. Удинцев Г.Б. Геоморфология и тектоника дна Тихого океана. – М., 1972.
11. Шепард Ф.П. Морская геология. – М., 1976.

«Географічна експертиза та аудит»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук І.В. Охременко

Пояснювальна записка

Начальний курс «Географічна експертиза та аудит» є складовою нормативної частини циклу спеціальних дисциплін підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів «спеціаліст» та «магістр». Програма призначається для географічних спеціальностей вищих навчальних закладів. У ній відображені нові найважливіші наукові дані, підсилена професіональна направленість курсу.

Метою курсу є формування знань теоретико-методичної бази географічної експертизи і аудиту.

Завдання курсу

- **Теоретичні:**
 - вивчення теоретичних засад географічної експертизи та аудиту;
 - загальних вимог до проведення географічної експертизи та аудиту;
 - методичних аспектів проведення географічної експертизи та аудиту;
 - процедури та методики здійснення географічної експертизи та аудиту;
 - перспектив розвитку та впровадження геоекологічної експертизи та геоекологічного аудиту.
- **Практичні:**
 - оволодіння процедурою та методикою здійснення географічної експертизи та аудиту;
 - набуття умінь та навичок практичної реалізації географічної експертизи та аудиту.

Перелік знань та умінь студентів.

Студент повинен знати: теоретичні засади географічної експертизи та аудиту, загальні вимоги до проведення географічної експертизи та аудиту, методичні аспекти реалізації географічної експертизи та аудиту; особливості проведення геоекологічної експертизи та геоекологічного аудиту.

Студент повинен уміти: практично реалізовувати географічну експертизу і аудит.

Міжпредметні зв'язки.

Вивчення даної дисципліни базується на знаннях, набутих у результаті засвоєння курсів галузевих (компонентних) *фізико-географічних наук*: геоморфології, гідрології, метеорології, кліматології, ґрунтознавства тощо, комплексних: загального землезнавства, ландшафтознавства тощо, *економічної і соціальної географії* (у т.ч. регіональної); *основ хімії та біології*.

Зміст дисципліни

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГЕОГРАФІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА АУДИТУ

Методологічні засади географічної експертизи і аудиту. Умови виникнення. Історія становлення. Філософський базис. Об'єкт та предмет. Методи дослідження.

Поняття „експертиза”, „географічна експертиза”. Мета і завдання географічної експертизи. Співвідношення понять «експертиза» і «аудит».

Експертологія та географічна експертиза. Експертний метод дослідження. Класифікації експертів.

Географія і географічна експертиза. Географічна інформація і географічна експертиза. Природно-господарські територіальні системи (ПГТС) як основний об'єкт географічної експертизи. Концепція ПГТС. Компоненти ПГТС. Деструктивні процеси ПГТС.

ПГТС і середовище. Типи середовищ. Геоекотонізація. Середовиществорюючі геосистеми. Порційність потоків.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПЕРТНИХ ФОРМ ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Організація географічної експертизи. Процедура. Колективна думко-діяльність в системі географічної експертизи.

Загальні питання методики здійснення географічних експертиз.

Функціональні типи експертиз, особливості їх реалізації.

Співвідношення процедур екологічної та географічної експертиз. Експертиза природних компонентів при оцінці впливу на навколишнє середовище (ОВНС).

Процедура та методика здійснення екологічної експертизи та екологічного аудиту. Місце географічного підходу в експертній оцінці.

Процедура екологічної експертизи. Загальна схема методики здійснення екологічної експертизи.

Процедура екологічного аудиту. Загальна схема методики здійснення екологічного аудиту.

Геоекологічна експертиза та геоекологічний аудит як нові науково-практичні види діяльності. Співвідношення понять «екологічна експертиза», «географічна експертиза» та «геоекологічна експертиза». Теоретико-методичні основи геоекологічної експертизи та геоекологічного аудиту. Методичні аспекти реалізації передпроектних, проектних та постпроектних (функціонуючих ПГТС) геоекологічних експертиз.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Гохман О.Г. Экспертное оценивание / О.Г. Гохман - Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1991. - 150 с.
2. ДБН А.2.2-1-2003. Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будинків і споруд. – К.: Держбуд України, 2004. – 17с.
3. Дьяконов К.Н. Экологическое проектирование и экспертиза / К.Н. Дьяконов, Л.В. Дончева. – М.: Аспект-Прогресс, 2005. – 384с.
4. Звонкова Т.В. Географическая экспертиза в целях охраны природы / Т.В. Звонкова // Географическое прогнозирование и охрана природы. – М., 1990. – С.34-42.
5. Звонкова Т.В. Географическое прогнозирование / Т.В. Звонкова. – М.: Высшая школа, 1987. -192 с.
6. Космачев К.П. Географическая экспертиза. (Методологические аспекты) / К.П. Космачев. - Новосибирск: Наука, 1981.- 107 с.
7. Позаченюк Е.А. Экологическая экспертиза: природно-хозяйственные системы / Екатерина Анатольевна Позаченюк. – Симферополь, 2003. – 473 с.
8. Позаченюк Е.А. Экологический аудит территорий (на примере равнинного Крыма) / Е.А. Позаченюк, И.В. Завальнюк. - 2006. - 16,3 п.л. – Режим доступа: <http://dlc.crimea.edu/imon.gov.ua>
9. Реймерс Н.Ф. Методология научной (эколога-социальной-экономической) экспертизы проектов и хозяйственных начинаний (общие принципы) / Н.Ф. Реймерс. - М.: Экологический союз, 1990. – 86 с.
10. Швєбс Г.И. Контурное земледелие / Г.И. Швєбс. – Одесса: Маяк, 1985. – 55 с.
11. Шищенко П.Г. Концепция природно-хозяйственных территориальных систем и вопросы рационального природопользования / П.Г. Шищенко, Г.И. Швєбс // География и природные ресурсы. – 1987. – №4. – С. 30-38.
12. Швєбс Г.И. Природопользование: теоретические основы и методы управления / Г.И. Швєбс // Физич. география и геоморфология. - К.: Вища школа, 1988. – №35. –

С. 3-9.

Додаткова література

1. Боков В.А. Парциальность ландшафтных комплексов / В.А. Боков // Новые подходы к структурно-динамическим исследованиям геосистем. – Казань: Казанск.гос.ун-т, 1989. – С. 50-52.
2. Боков В.А. Пространственно-временная организация геосистем / В.А. Боков. – Симферополь: СГУ, 1983. – 56 с.
3. Географическое обоснование экологических экспертиз / Под ред. Т.В.Звонковой. - М.: Изд-во МГУ, 1985. – 208 с.
4. Залетаев В.С. Экотонные системы как географическое явление и проблемы экотонизации биосферы / В.С. Залетаев // Современные проблемы географии экосистем. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – С.53-55.
5. Залетаев В.С. Экологически дестабилизированная среда (экосистемы аридных зон в изменяющемся гидрологическом режиме) / Под ред. А.Г. Бабаева / В.С. Залетаев. – М.: Наука, 1989. – 146 с.
6. Кочуров Б.И. Экологическая экспертиза землепользования / Б.И. Кочуров, Ю.Г. Иванов // География и природные ресурсы. – 1988. - №2. – С. 23-27.
7. Экспертные оценки в научно-техническом прогнозировании. – К.: Наукова думка, 1974. – 160 с.
8. Щедровицкий Г.П. Организационно-деятельная игра как новая организация и метод развития коллективной мыследеятельности / Г.П. Щедровицкий, С.Н. Котельников // Нововведение в организациях. - М.: 1983.- с. 33-54.

Web – ресурси

1. <http://dlc.crimea.edu/imon.gov.ua>
2. <http://chitalka.info/>
3. <http://readbookz.com/>
4. <http://orel.rsl.ru>
5. <http://www.ecoline.ru>
6. <http://www.ukrntec.com>
7. <http://www.ecolife.org.ua>
8. <http://www.waste.com.ua/law/index.html>
9. <http://www.waste.com.ua/law/index.html>
10. <http://zelenyshluz.narod.ru/>
11. <http://proeco.visti.net/>
12. <http://greenfield.fortunecity.com/hunters/228/>

Навчальна програма дисципліни «Географія торгівлі і сфери послуг»

Укладач: доцент, кандидат педагогічних наук К.І. Ковальова

Пояснювальна записка

Метою курсу є ознайомлення студентів з основними поняттями з географії торгівлі і сфери послуг, надання цілісного уявлення про місце торгівлі у господарському комплексі України та окремих районів, її структуру, принципи територіальної організації і регіональні відмінності у рівнях торговельного обслуговування населення, виявити взаємозв'язки розміщення об'єктів внутрішньої торгівлі з розміщенням виробництва і розселенням населення.

Завдання курсу:

- вивчення сучасного стану і перспектив подальшого розвитку споживчого ринку, соціальних і економічних аспектів його функціонування в період трансформації суспільства, переходу до ринку, становлення принципово нових відносин у товарному виробництві, характері розподілу, обміну і споживання товарів.

- навчити виділяти основні риси і проблеми у розвитку торгівельних відносин між країнами світу, визначати торгівельний баланс України, чинники які впливають на його зміни.

Вимоги до знань і вмінь

Студент повинен знати: сучасний стан торговельного потенціалу України, його структуру; товарно-ресурсну (виробництво товарів народного споживання (ТНС) – продовольчих і непродовольчих); галузеву (особливості розвитку і розміщення підприємств торгівлі); територіальну (посадження виробництва і торгівлі ТНС на різних рівнях у вигляді регіональних споживчих комплексів); організаційно-управлінську.

Студент повинен вміти: аналізувати стан і тенденції розвитку торговельного обслуговування, регіональні зв'язки торгівлі з транспортом, промисловістю, сільським господарством тощо.

Міждисциплінарні зв'язки вступ до фаху, фізична географія материків і океанів, географія світового господарства, географія транспорту, історія, економіка, географія населення.

Зміст дисципліни

Географія внутрішньої і зовнішньої торгівлі як одна з галузевих суспільно-географічних дисциплін. Місце географії торгівлі у системі географічних наук і підготовці спеціалістів з проблем регіонального управління і викладання географії. Об'єкт вивчення географії торгівлі - торгівля як галузь народного господарства, її товарні ресурси і торговельне обслуговування населення; предмет - територіальні аспекти цієї діяльності. Внутрішня і зовнішня торгівля, їх взаємозв'язки.

Методи географії торгівлі. Статистика внутрішньої і зовнішньої торгівлі. Джерела знань курсу. Основні терміни і поняття географії торгівлі. Роздрібний товарообіг, забезпеченість населення торговельною площею, кількість підприємств торгівлі у розрахунку на 10 тис. жителів, фактичні і раціональні норми споживання продовольчих і непродовольчих товарів, "споживчий кошик", обсяги продажу окремих груп товарів та їх співвідношення тощо. Основні завдання курсу – вивчення товарних ресурсів торгівлі, формування і розміщення роздрібного товарообігу у територіальному аспекті, розміщення торговельної мережі у системах міського і сільського розселення, роль експортно-імпортних поставок у розвитку і реформуванні економіки України, виявлення територіальних відмінностей у рівнях виробництва, реалізації і споживання основних груп товарів.

Структура господарства, його поділ на матеріальне виробництво і невиробничу сферу. Торгівля як галузь матеріального виробництва і сфери обслуговування населення. Основні форми товарного обігу: товарний обіг засобів і знарядь виробництва; товарний обіг предметів споживання. Функції торгівлі у системі директивно-адміністративних і ринкових економічних відносин. Економічна роль торгівлі з доведення вироблених товарів до споживача і зміни форм власності з товарної на грошову; соціальна роль торгівлі - надання населенню торговельних послуг, підвищення рівня життя, раціоналізація використання позаробочого часу; виховні функції торгівлі - формування розумних потреб, вимог до споживчих якостей товарів, естетичних смаків. Місце торговельних систем як структурних елементів територіальних суспільно-географічних систем, їх взаємозв'язок з іншими підсистемами: природно-ресурсною, виробничою, інфраструктурною, розселенською та ін. Критерії раціональності тери Зв'язки торгівлі з іншими галузями господарства та їх роль у розвитку матеріально-технічної бази торгівлі. Особливості основних фондів торгівлі. Напрями удосконалення технологічних процесів у торгівлі. Класифікація міжгалузевих зв'язків на зв'язки з доставки товарів і формування товарних

ресурсів; забезпечення устаткуванням і обладнанням; забезпечення пакувальними, конструкційними та допоміжними матеріалами. Формування виробничо-торговельних комплексів.

Регіональні зв'язки торгівлі у системі "виробництво - торгівля - споживання". Класифікація регіональних зв'язків торгівлі: 1) з визначення попиту; 2) укладання договорів і контрактів за участю ярмарків, бірж, посередницьких структур; 3) з їх реалізації. Аспекти формування регіональних зв'язків: товарно-асортиментний, комерційно-правовий, територіально-функціональний та їх поєднання: товарно-комерційний, товарно-територіальний і комерційно-територіальний. Оптимізація регіональних зв'язків торгівлі через раціональне розміщення і спеціалізацію виробництва ТНС. Зміни у співвідношенні оптової і роздрібною ланок торгівлі в умовах ринкових відносин, підвищення ролі зовнішньої торгівлі у насиченні споживчого ринку. Зовнішньоекономічні зв'язки і торгівля.

Аспекти вивчення географії внутрішньої торгівлі: 1) як частини суспільного відтворення; 2) як самостійної галузі народного господарства і сфери обслуговування. Завдання першого аспекту - вивчення умов і територіальних особливостей формування товарних ресурсів і товарних потоків, торговельно-виробничих систем і комплексів; завдання другого аспекту - вивчення закономірностей, принципів і факторів розміщення, територіальних особливостей розвитку і організації торгівлі, формування регіональних торговельних систем і елементів територіальної структури торгівлі - торговельно-економічних зон, районів, центрів торговельного обслуговування населення різних рангів у містах і сільській місцевості. Групування факторів регіональної диференціації розвитку і розміщення торгівлі - виробничо-економічних, демографічних, соціальних, природно-екологічних.

Співвідношення понять "територіальна організація" і розміщення підприємств торгівлі. Вплив економічних законів суспільства на характер територіальної організації торгівлі. Закономірності як просторовий вираз дії економічних законів: раціональність, пропорційність, комплексність, рівномірність, соціальна пріоритетність. Принципи розміщення підприємств торгівлі: максимальна доступність торговельних послуг для всіх територіальних груп населення; узгодження динаміки і структури роздрібного товарообігу з чисельністю і структурою населення; вирівнювання територіальних відмінностей у рівнях розвитку торгівлі; врахування спеціалізації господарства району і участі в міжрайонних і міжнародних торговельно-економічних зв'язках; врахування інтересів охорони навколишнього природного середовища та ін.

Поняття "торговельний потенціал", його ієрархічні рівні. Дві складові структури торговельного потенціалу: товарно-ресурсна (обсяги і асортимент ТНС); територіально-галузева (особливості розміщення і забезпечення території закладами торгівлі). Зв'язок торговельного і економічного потенціалів. Джерела формування товарних ресурсів внутрішньої торгівлі. Підходи до класифікації ТНС. Поділ ТНС на товари повсякденного, періодичного, епізодичного і унікального попиту. Зміни у структурі споживання окремих груп ТНС в залежності від соціально-економічного становища і платіжоспроможного попиту населення.

Роль сфери послуг в суспільному відтворенні. Місце сфери послуг в країнах світу. Традиційні та нові види послуг. Сутність сфери обслуговування. Значення сфери послуг. Особливості сфери послуг.

Становлення географії сфери обслуговування населення як науки. Науковці, що займалися дослідженням соціальної сфери. Географія сфери обслуговування як галузь суспільної географії. Об'єкт та предмет дослідження. Кількісний та територіальний аспекти дослідження сфери послуг. Місце географії сфери обслуговування в системі географічних наук. Зв'язок з негеографічними науками (економіка та галузеві економічні дисципліни, комплекс наук про населення, соціологічні дисципліни)

Місце сфери обслуговування в невиробничій сфері. Структура сфери обслуговування, характеристика її складових: сфера обслуговування виробництва, сфера обслуговування населення. Сутність понять: сфера нематеріального виробництва (невиробнича сфера), сфера обслуговування (послуг), соціальна сфера. соціальна інфраструктура.

Сутність поняття «послуга», послуга - основа структуризації об'єкта дослідження. Економічна та соціальна сутність послуги. Характеристика послуг. Невідчутність послуг. Невіддільність від джерела. Мінливість послуг. Незбереження послуг.

Класифікації послуг за різними ознаками. Функціонально-компонентна структура сфери обслуговування населення: матеріально-побутовий, оздоровчий, культурно-просвітницький блоки, особливості їх організації та функціонування.

Статистика послуг. Джерела інформації. Класифікація показників. Вартісні, трудові та локалізаційні показники, їх розрахунок і оцінка. Статистичні, економіко-математичні, картографічні методи в географії сфери обслуговування. Принципи відбору показників, їх змістовна оцінка. Застосування кореляційного та факторного аналізу до оцінки впливу чинників на рівень розвитку галузей сфери обслуговування населення в цілому та на її територіальну структуру.

Терміни і поняття географії сфери обслуговування населення: центр обслуговування, поріг послуги, радіус і зона обслуговування, ієрархічність послуг і центрів обслуговування.

Розміщення підприємств послуг як процес і результат вияву певних законів, Закономірності територіального розміщення сфери послуг. Залежність рівня розвитку та структури сфери послуг від рівня розвитку та розміщення продуктивних сил суспільства. Територіальна диференціація розвитку сфери послуг. Територіальна концентрація підприємств послуг. Територіальна інтеграція в структурі регіонального господарського комплексу. Збалансовано-пропорційний розвиток територіального комплексу підприємств сфери послуг. Основні залежності, що відображають територіальний розвиток сфери послуг.

Принципи розвитку сфери послуг. Принцип економічної доцільності. Принципи соціальної ефективності. Принцип оптимальної доступності. Принципи відповідності потужності підприємства послуг та потреб зони обслуговування. Принципи нормативної збалансованості потужності (асортименту) послуг та рангу центру послуг. Принцип оптимізації мережі центрів послуг та величини (радіусу) їх зони.

Соціально-економічне середовище як основний фактор функціонування сфери обслуговування населення. Структурованість соціально-економічного середовища. Фактори розвитку і територіальної організації сфери обслуговування населення. Класифікація факторів. Динамічні та інерційні фактори.

Сутність управління територіальними системами послуг. Самокерованість територіальних систем послуг.

Формування цілей і засобів управління. Принципи управлінської діяльності територіальними системами послуг. Об'єкт управління. Мета та завдання управління територіальним розвитком сфери послуг.

Рівні управління. Механізм впливу на систему.

Сутність прогнозування розвитку сфери послуг. Основні етапи прогнозування. Методи прогнозування. Методи прогнозування. Основні прогнозні параметри сфери послуг.

Моделювання територіальних систем обслуговування. Картографічне моделювання. Потенціал поля обслуговування. Визначення напрямків удосконалення територіальної організації сфери обслуговування населення: удосконалення територіальної структури сфери обслуговування населення шляхом розвитку центрів обслуговування та підвищення їх комплексності; вирівнювання рівнів обслуговування

населення в регіональному і галузевому аспектах, удосконалення управління сферою обслуговування.

Сутність державного планування сфери послуг.

Джерела фінансування сфери послуг. Бюджетне і позабюджетне фінансування сфери послуг. Державні соціально-страхові фонди. Сучасний стан і проблеми фінансування сфери послуг. Завдання і напрямки покращення фінансування сфери обслуговування в Україні.

Специфіка функціонування світового ринку послуг. Поняття про послугу як продукт світового ринку. Структура світового ринку послуг: компонентна і територіальна. Комерційна угода як основа функціонування ринку послуг. Характеристика основних галузевих ринків: туристського, транспортного, готельних, ділових послуг тощо. Характеристика регіональних ринків послуг: ринок послуг країн ЄС, Центральноєвропейський ринок послуг тощо. Поняття про національний ринок послуг, ознаки його сформованості.

Список рекомендованої літератури

1. Гриненко А.М. Соціальна політика: Навч.-метод. Посіб. Для самост. Вивч. Дисципліни. – К.:КНЕУ, 2004.- 309 с.
2. Дудник І.М. Територіальна організація послуг. Курс лекцій. – Полтава ПІБ МНТУ, 2002.-100 с.
3. Заблоцька Р.О. Світовий ринок послуг: Підручник. – К.: знання України, 2003. -280 с.
4. Иванов Н.Н. Сфера услуг как объект исследования и управления.- СПб.: Изд-во С. - Петербург. гос. ун-та экономики и финансов, 2000. –22 с.
5. Котилко В.А. Сфера услуг и проблемы занятости населения. – М., 2001.
6. Кочерга А.И. Сфера обслуживания населения.– М.: Мысль, 1979.– 293с
7. Куценко В.І., Остафійчук Я.В. Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект.: Монографія/ За ред. С.І.Дорогунцова. – К.: Оріони, 2005.-400с.
8. Леонтьева Галина Григорівна. Географія сфери обслуговування населення (факультативний курс): Навч. посібник. — Суми : Слобожанщина, 1998. — 64с
9. Мазаракі Анатолій Антонович, Ващенко Наталія Петрівна, Воронова Євгенія Миколаївна, Гоголан Іван Кирилович, Іванова М. Г. Світовий ринок товарів та послуг: регіональна структура: Навч. посіб. / Міністерство освіти України; Інститут змісту та методів навчання; Київський держ. торговельно-економічний ун-т / Анатолій Антонович Мазаракі (заг.ред.). — К. : Видавничий центр КДТЕУ, 1998. — 168с.
10. Меркушева Л. А. География сферы обслуживания и населения (теория и методология). Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1989. – 184 с.
11. Новіков В.М. Організація і розвиток соціальної сфери (зарубіжний і вітчизняний досвід). К.: ІЕ НАН України, 2000. - 247 с.
12. Территориальная организация производства товаров и услуг. Монография в 2 т. / Под ред. А.И.Кочерги.- К.: Наукова Думка, 1987.- Т.2: Производство и потребление услуг / А.И.Кочерга, В.И.Куценко, Ф.С.Пятакова и др.- 223 с
13. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
14. Юрковский В.М. География сферы обслуживания: Учебное пособие., – Киев: УМК ВО, 1989. – 82 с.
15. Ягодка А.Г. Соціальна інфраструктура і політика: Навчальн. посіб. –К., 2000. – 210 с.

**Навчальна програма дисципліни
«Теорія регіонального розвитку»**

Укладача: кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Теорія регіонального розвитку» є складовою нормативної частини циклу професійної науково-предметної підготовки фахівців спеціальності «Географія» рівня «спеціаліст».

Мета курсу: формування цілісного уявлення про «регіон», ознайомити студентів з поглядами різних шкіл на проблеми раціонального використання територій.

Завдання курсу:

- ознайомити вивчення методології регіональної науки;
- сформуванню уявлення про основні теорії регіонального розвитку;
- вивчити підходи до аналізу структури виробництва регіону.

Вимоги до знань та вмінь.

В результаті вивчення даного курсу студент повинен **знати:**

- принципи та фактори розміщення продуктивних сил регіону;
- основні теорії регіонального розвитку
- методи регіонального аналізу.

Вміти:

- виявляти принципи та фактори розвитку регіону;
- проводити аналіз територіальної організації виробництва регіону.

Зміст дисципліни

Наукові засади управління розвитком регіону

Регіон як об'єкт управління. Поняття про «розвиток». Основні риси регіону як підсистеми народногосподарського комплексу. Методологічні положення сучасної теорії регіонального відтворення. Суспільно-географічні дослідження як основа індикативного територіального планування і управління комплексним розвитком регіону. Закономірності розвитку регіону. Методи регіональних досліджень. Цілі і задачі системи управління розвитком регіону.

Принципи регіонального управління. Вимоги до економічного механізму управління розвитком регіону. Система важелів управління розвитком регіону.

Наукові засади раціональної організації суспільного виробництва на території

Історичні корні теорії регіонального розвитку. Науково-обґрунтовані підходи до розміщення виробництва на території. Перший досвід регіональних наукових досліджень. Теорія сільськогосподарського штандарту Й. Тюнена. Кільця Тюнена. Теорія земельної ренти за місце розташуванням. Раціональний штандарт промислового підприємства В. Лаунхардта. Теорія промислового штандарту А. Вебера. Мінімізація загальних витрат виробництва. Основні орієнтації у розміщенні виробництва за Вебером (транспортна, робоча, агломераційна). Ізодапани. Теорія центральних місць В. Кристаллера.

Підходи до побудови загальної теорії розміщення. Теорія просторової економічної рівноваги (А. Льош). Стан рівноваги за А. Льошем. Теоретичні погляди О. Енгландера, Г. Рітчля, Т. Паландера. Класична модель загальної економічної рівноваги Л. Вальраса

Радянська школа регіональних економічних досліджень. Теорії економічного районування. Економічне районування СРСР. Планування розміщення продуктивних сил. Розробка методів територіального розвитку. Проблема раціональної територіальної організації господарства (М. Колосовський, М. Некрасов, В. Немчинов та ін.). Поняття про територіально-виробничий комплекс.

Формування сучасної регіональної науки

Школа просторового аналізу. Погляди У. Ізарда («Розміщення та економіка простору», «Методи регіонального аналізу»). Закон Ізарда. Нові об'єкти дослідження в регіональній науці (розміщення іновачій, телекомунікаційних та комп'ютерних систем). Нематеріальні фактори розміщення. Теорія циклу продукту. Теорія полюсів росту Ф. Перру. Економічне зростання

Закономірності та фактори розміщення економіки

Поняття про продуктивні сили регіону. Засоби виробництва Закономірності, принципи та фактори розміщення продуктивних сил регіону. Оптимальне розміщення ресурсів. Математична база сучасних теорії розміщення виробництва.

Основи регіональної спеціалізації та міжрегіональної торгівлі

Теорія абсолютних переваг А. Сміта. Теорія порівняльних переваг Д. Рікардо. Неокласичний підхід до міжрегіонального територіального поділу праці. Теоретичні положення Хекшера-Оліна. Парадокс Леонтьєва.

Теорія індустріальних районів Маршала. Теорія конкурентних переваг М. Портера. Поняття про «кластер».

Регіональні ринки та просторова теорія ціни. Автономні регіональні ринки. Нова економічна географія. Теорія Пола Кругмана («Географія та торгівля»).

Регіон як об'єкт аналізу та управління

Регіональна економіка як частина економіки країни. Регіон як підсистема національної економіки. Територіальний поділ праці. Регіональна спеціалізація виробництва. Економічні райони. Форми суспільної організації виробництва. Форми територіальної організації виробництва. Регіональна інфраструктура. Структура аналізу регіональної економіки. Аналіз територіальної організації господарства. Міжрегіональні порівняння. Крива Лоренца.

Показники, що характеризують міжрегіональні зв'язки країни. Валовий регіональний продукт. Зовнішньоекономічні зв'язки регіону та показники, що характеризують їх.

Теоретичні основи управління природно-ресурсним потенціалом регіону

Оцінка природно-ресурсного потенціалу території. Механізм управління ресурсним потенціалом. Екологія і економіка: проблеми пошуку шляхів забезпечення сталого розвитку регіону. Система критеріїв та показників екологічної ефективності управління природно-ресурсним потенціалом регіону. Шляхи удосконалення і розвитку нормативно-законодавчої бази та структури природно-ресурсних платежів. Економічні інструменти реалізації екологічної політики в регіоні.

Теоретичні основи управління трудовими ресурсами регіону

Соціально-трудові відносини в умовах перехідної економіки. Перехід від надцентралізованої до програмно-цільової системи регулювання трудових відносин. Аналіз попиту на працю і системи робочих місць в регіоні. Аналіз пропозиції робочої сили в регіоні. Проблеми безробіття і методи державного регулювання ринку праці. Інвестиційна політика по створенню нових робочих місць. Комплексний підхід до розробки стратегії по збереженню і створенню робочих місць в регіоні.

Теоретичні основи управління виробничим потенціалом регіону

Методологічні проблеми діагностики виробничого потенціалу регіону. Методологічні засади аналізу територіальної структури промислового виробництва регіону. Управління промисловим комплексом регіону. Управління агропромисловим комплексом регіону. Управління сферою послуг регіону.

Інституціональні проблеми управління розвитком регіону

Система вертикальних і горизонтальних управлінських зв'язків. Взаємодія регіональних і державних органів управління. Непрямі методи державного впливу (грошово-кредитна і амортизаційна політика, податкова система, використання позабюджетних цільових фондів). Міжрегіональне співробітництво. Перехід від галузевого до функціонального управління регіоном. Взаємодія регіону і місцевого самоуправління (міст, районів тощо). Проблеми формування організаційних структур управління різних територіальних рівнів та їх функції.

Методологічні підходи до оцінки сталості розвитку регіону

Сутність і поняття стратегії сталого розвитку території (регіону). Індикатори сталого розвитку регіону та аналіз підходів до загальної оцінки ситуації в регіоні на основі багатьох спеціальних показників. Оцінка сталості розвитку регіону.

Система планування та прогнозування розвитку регіону, її інструментарій

Сутність, форми і методи планування. Макропропорції розвитку господарського комплексу регіону як елемент планування та прогнозування. Довгострокові прогнози та програми. Середньострокові прогнози та програми. Короткострокові прогнози та програми. Бізнес-план підприємств та його місце в плануванні і розвитку економіки регіону.

Дослідження форм і методів регіонального управління

Аналіз та оцінка досвіду минулого в розвитку механізму господарського управління. Досвід країн з розвиненою ринковою економікою в управлінні територіальним розвитком. Досвід формування системи регіонального управління в країнах СНД.

Основні засади державної стратегії регіонального розвитку

Методичні засади аналізу стану і тенденцій регіонального розвитку. Чинники, що визначають стратегію регіонального розвитку. Принципи державної стратегії. Державні стратегічні пріоритети регіонального розвитку. Механізми реалізації державної стратегії.

Теорія формування і функціонування механізму регіональної політики

Поняття про механізм регіональної політики та його складові. Комплексний підхід та вимоги при формуванні механізму регіональної політики. Класифікація методів впливу на регіональний розвиток. Форми реалізації регіональної політики. Інститути регіональної політики. Економічні методи регіональної політики. Бюджетна, кредитна, податкова, цінова, митна, валютна політика. Адміністративні методи регіональної політики. Інструменти комплексного впливу на розвиток регіонів. Прогнозування, програмування, планування регіонального розвитку.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І. Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка). Навч. пос. 2-ге вид. перероб. та доп. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 688 с.
2. Васьков С.Т. Территориальное управление в новых условиях хозяйствования. — М.: Экономика, 1990. — 190 с.
3. Гликман Н. Эконометрический анализ региональных систем./пер. с англ. — М.: Прогрес, 1980. — 277 с.

4. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація /відп.ред. проф. Н.Р. Нижник. – К.: В-во УАДУ, 1997. – 488 с.
5. Дульщикова Ю.С. Региональная политика и управление. - М.: Изд-во РАГС, 2001. – 257 с.
6. Зайцева Л.М. Региональная система управления (организационно-методологический аспект). – Донецк: ИЭПНАУ, 1997. – 335 с.
7. Изард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах. – М.: Прогресс, 1966. – 660 с.
8. Інститути та інструменти розвитку територій на шляху до Європейських принципів.: КЦ Ін-ту Схід-Захід, 2001. – 244 с.
1. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.
2. Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. – К.: Наукова думка, 1993. — 218 с.
3. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком. – К.: Вища школа, 2000. — 223 с.
9. Топчієв О.Г. Теоретичні основи регіональної економіки: Навч. посібник. —К.: Вид-во УАДУ, 1997. —140 с.
10. Фетисов Г.Г., Орешин В.П. Региональная экономика и управление: Учебник. — М.: ИНФРА-М, 2006. — 416 с. — (Высшее образование).
11. Чумаченко Н.Г. Экономика региона: теоретические основы, функциональная деятельность. – Донецк, 1995. — 52 с.

Додаткова література

1. Некрасов Н.Н. Региональная экономика. Теория, проблемы, методы. – 2-е изд. — М.: Экономика, 1978. — 344 с.
2. Олійник Я.Б. Економіко-екологічні проблеми територіальної організації виробництва і природокористування. — К.:Лібра, 1996. — 208 с.
3. Павлов В.І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (теоретико-методологічні аспекти та механізм реалізації). — Луцьк: Надстир'я, 2000. — 165 с.
4. Симоненко В.К. Регионы Украины: проблемы развития.— К.: Наук. думка, 1997. — 263 с.
5. Управление трудом в регионе /под ред. Л.М. Шведовой. – Барнаул: Из-во АГУ, 1999. — 133 с.
6. Шнипер Р.И. Региональные экономические методы управления. — Новосибирск: Наука. Сибирское отделение, 1991. — 310 с.

Web-ресурси:

1. http://www.e-reading.org.ua/chapter.php/103873/73/Shevchuk_-_Ekonomicheskaya_teoriya_konspekt_lectsii.html - Прогнозирование регионального развития
2. <http://helion-ltd.ru/westtheories/> - Западные теории регионального развития
3. <http://www.regionalscience.org/> - Міжнародна Асоціація регіональної науки
4. <http://www.ersa.org/> - Європейська Асоціація регіональної науки

Навчальна програма дисципліни «Туристсько-рекреаційний комплекс Херсонської області»

Укладач: кандидат географічних наук О.В. Машикова

Пояснювальна записка

Мета курсу: сформувати у студентів знання стосовно геопросторових аспектів організації, функціонування і розвитку туристсько-рекреаційного комплексу Херсонської області.

Завдання курсу:

- **Теоретичні** – визначення природних, природно-антропогенних та суспільно-історичних складових туристсько-рекреаційного потенціалу Херсонської області, систематизація основних методичних прийомів дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів області, вивчення характерних рис та особливостей геопросторової організації туристсько-рекреаційного комплексу області, виявлення основних проблем та перспектив розвитку туристичної індустрії Херсонщини у відповідності до світових вимог та необхідності інтеграції в глобальну індустрію туризму.

- **Практичні** – аналізувати літературні, картографічні й статистичні дані про природу, історію й культуру рідного краю, оцінювати антропогенне навантаження на рекреаційно-туристичні ресурси області, розробляти різні види туристичних продуктів, просувати їх на туристичному ринку, виховувати бережливе ставлення до природи під час різних форм рекреаційної діяльності; розвивати вміння спостерігати і пояснювати природні явища, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, самостійно застосовувати теоретичні знання і навички під час пошукових експедицій та в різних проблемних ситуаціях, вміти проводити маркетингові дослідження ринку туристичних послуг.

Перелік знань та умінь студентів: *знати* природні, природно-антропогенні та суспільно-історичні складові туристсько-рекреаційного потенціалу Херсонської області, основні методичні прийоми дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів області, характерні рис та особливості геопросторової організації туристсько-рекреаційного комплексу області, основні проблеми та перспективи розвитку туристичної індустрії Херсонщини у відповідності до світових вимог та необхідності інтеграції в глобальну індустрію туризму; *вміти* аналізувати літературні, картографічні й статистичні дані про природу, історію й культуру рідного краю, оцінювати антропогенне навантаження на рекреаційно-туристичні ресурси області, розробляти різні види туристичних продуктів, просувати їх на туристичному ринку, виховувати бережливе ставлення до природи під час різних форм рекреаційної діяльності; розвивати вміння спостерігати і пояснювати природні явища, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, самостійно застосовувати теоретичні знання і навички під час пошукових експедицій та в різних проблемних ситуаціях, вміти проводити маркетингові дослідження ринку туристичних послуг.

Міждисциплінарні зв'язки:

- «Основи туризму»;
- «Туристичні ресурси України»;
- «Фізична географія України»;
- «Економічна і соціальна географія України»;
- «Географія Херсонської області».

**Зміст дисципліни
ВСТУП**

Поняття «туристсько-рекреаційний комплекс». Об'єкт, предмет, мета й завдання курсу. Історія формування туристсько-рекреаційного комплексу Херсонської області. Основні дослідники рекреаційної географії та географії туризму Херсонщини.

**ГЕОПРОСТОРОВІ ОСОБЛИВОСТІ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО
РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХЕРСОНЩИНИ**

Туристсько-рекреаційне районування Херсонської області. *Природно-географічні* рекреаційно-туристичні ресурси рідного краю: кліматичні, водні, земних надр і земної поверхні, бальнеологічні, біотичні, ландшафтні, природні унікалі. *Природно-антропогенні* рекреаційно-туристичні ресурси рідного краю: біосферні заповідники, національні природні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища,

дендрологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. *Суспільно-історичні* рекреаційно-туристичні ресурси рідного краю: архітектурно-історичні, біосоціальні, пам'ятки подій. Духовні рекреаційно-туристичні ресурси рідного краю. Місцеві особливості матеріальної культури Півдня України: приготування їжі, виготовлення одягу, народні промисли і знаряддя праці, організація житла. Генеалогія й геральдика в краєзнавчих дослідженнях для масового туризму. Суспільно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси області, занесені до Державного реєстру національного надбання. Оцінка антропогенного навантаження на рекреаційно-туристичні ресурси області. Методика дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів області. Організація краєзнавчих гуртків, туристських зльотів, змагань із спортивного орієнтування.

ТУРИСТИЧНА ІНДУСТРІЯ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Внутрішній, в'їзний та виїзний туристичні потоки, їх часова динаміка, структурний (по видам туризму) та геопросторовий розподіл. Доходи від туристичної індустрії. Місце Херсонської області на національному і міжнародному туристичному ринках. Організатори туризму. Перевезення. Готельна індустрія. Система громадського харчування. Розваги та система атракцій. Методика проведення екскурсій, туристичних походів і експедицій, розробки інших туристичних продуктів. Інфраструктура туризму: страхування, банківські та фінансові послуги, інформаційні послуги.

МАРКЕТИНГ ТА МЕНЕДЖМЕНТ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ ОБЛАСТІ

Діяльність державних і громадських установ, що організовують управління туристичною сферою області. Проблеми і перспективи туристичного бізнесу Херсонщини. Кластеризація туристсько-рекреаційного комплексу Херсонської області. Маркетинг рекреаційно-туристичного комплексу області. Інвестиційні проекти.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бойко М. Ф. Екологія Херсонщини / М. Ф. Бойко, С. Г. Чорний. – Херсон : Терра, 2001. – 210 с.
2. Бойко М. Ф. Растительный мир Херсонской области : Науч. – попул. очерк / М. Ф. Бойко, Н. В. Москов, В. И. Тихонов. – Симферополь : Таврия, 1987. – 144 с.
3. Емельянов Б. В. В помощь экскурсоводу / Б. В. Емельянов. – М., Профиздат, 1976. – 112 с.
4. Калитюк В.А. Рекреаційно-туристичний комплекс в умовах ринку/ В. А. Калитюк. – Львів, 1999. – 162 с;
5. Марус В. Крым. Карпаты. Херсонщина.Украинский туризм/ В.Марус//Гривна. – 2003. - №8. – 20 февраля. – С.6.
6. Пилипенко І. О. Географія Херсонщини : навч. посібник / І. О. Пилипенко , Д. С. Мальчикова, С. Л. Єрмакова та інші. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2007. – 221 с.
7. Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис / [Відп. ред. М. Ф. Бойко]. – Київ : Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.
8. Путешествие по Херсонщине : энциклопедия-путеводитель / [общ. ред. Ольга Алеферко]. – Херсон : Наддніпряночка, 2008. – 300 с., 1000 ил.

Додаткова література

1. Бабарицька В. К. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи, сервісне забезпечення тур продукту : навч. посібник / В. К. Бабарицька, О. Ю. Малиновська. – 2-е вид., перероб. та допов. – К. : Альтерпрес, 2008. – 288 с.

2. Бардачева С. Херсон и область могут привлечь громадные инвестиции, историки и археологи считают, что уникальные исторические памятники края дадут фору крымским /С.Бардачева//Херсонський вісник. 2003. – 30 січня. – С.4.
3. Башмакова О. Екологічний туризм. Перспективи та шляхи розвитку /О.Башмакова// Екологічний вісник Херсонщини. – Херсон, 2008.– №4. – С.5.
4. Башмакова О. Кооператив «Оберіг Херсонщини»: модель розвитку сільського туризму /О.Башмакова// Екологічний бюлетень. – 2009. – №1. – С.59-62.
5. Безкровна Н. Проект «Зелені хутори Таврії» /Н.Безкровна// Екологічний вісник Херсонщини. – Херсон, 2008. – №4. – С.3.
6. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України : методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. – К, 2001. – 395 с.
7. Бондаренко С. Шкільні краєзнавчі екскурсії / С. Бондаренко // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2009. – № 8. – С.11-18.
8. Дудник В. Чернівецькі святині. Розробка екскурсійного маршруту / Дудник В // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2009. – № 24 . – С. 3-10.
9. Любіцева О. О., Туристичні ресурси України : навч. посібник / О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – К. : Альтерпрес, 2007. – 369 с. : іл., картосхеми.
10. Мальська М. П. Основи туристичного бізнесу : навч. посібник / М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
11. Мальчикова Д. С. Оптимізація використання суспільно-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів Херсонської області / Географія та туризм : Наук. зб. / Д. С. Мальчикова, О. В. Машкова – К. : Альтерпрес, 2010 – С.50-53.
12. Машкова О.В. Экологический туризм: аспекты понятийно-терминологического аппарата /О.В.Машкова, Д.С.Мальчикова// Ученые записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. Серия: География. – 2010. – Т.23(62). – №3. – С.352–355.

Web–ресурси)

1. www.angelina.ks.ua
2. www.artkavun.kherson.ua
3. www.brigantinaua.com
4. www.chamber.ua
5. www.city.kherson.ua
6. www.dnepr.mz.ua
7. www.elena.ks.ua
8. www.fst.ks.ua
9. www.greentour.com.ua
10. www.hotel-diligence.com.ua
11. www.hotelfregat.com
12. www.imperial.kherson.ua
13. www.ires.at.ua
14. www.kovcheg-hotel.com.ua
15. www.meridian.bizcenter.com.ua
16. www.muscat.kherson.ua
17. www.mycity.kherson.ua
18. www.ninel.bizcenter.com.ua
19. www.oda.kherson.ua
20. www.premier-hotels.com.ua
21. www.pro100.com.ua
22. www.tourism.gov.ua
23. www.tourlib.net
24. www.turbiz.turistua.com

25. www.turmir.com
26. www.ukrstat.gov.ua
27. www.versal-hotel.com
28. www.zepelin.ks.ua
29. www.z-mir.ks.ua

Навчальна програма дисципліни «Географія Херсонської області»

*Укладачі: доцент кандидат географічних наук Д.С. Мальчикова,
кандидат географічних наук О.В. Машкова*

Пояснювальна записка

Мета курсу: формування у студента системи знань, які розкривають наукові основи становлення, функціонування і розвитку еколого-економічного комплексу Херсонського регіону.

Завдання курсу:

- **Теоретичні** – аналіз історичних особливостей заселення, формування і розвитку Херсонської області, суспільно-географічної оцінки природних умов та природних ресурсів як передумови розвитку господарства області, демографічної ситуації та розселення населення в області, загальні закономірності і територіальні умови відтворення економіки регіону, зокрема в системі єдиного економічного простору держави, зовнішніх економічних зв'язків регіону, екологічної ситуації.

- **Практичні** – робити глибокий, всебічний аналіз еколого-економічного розвитку регіонів як цілісних мікроекономічних просторових систем, на базі глибокого аналізу і регіональної еколого-економічної діагностики сучасного стану регіону передбачати перспективи економічного, соціального та екологічного розвитку Херсонської області у єдиному економічному просторі держави, розробляти конкретні проекти з охорони навколишнього середовища регіону.

Перелік знань та умінь студентів: *знати* історичні особливості заселення, формування і розвитку Херсонської області, суспільно-географічну оцінку природних умов та природних ресурсів як передумову розвитку господарства області, демографічну ситуацію та розселення населення в області, загальні закономірності і територіальні умови відтворення економіки регіону, зокрема в системі єдиного економічного простору держави, зовнішні економічні зв'язки регіону, екологічну ситуацію; *вміти* робити глибокий, всебічний аналіз еколого-економічного розвитку регіонів як цілісних мікроекономічних просторових систем, на базі глибокого аналізу і регіональної еколого-економічної діагностики сучасного стану регіону передбачати перспективи економічного, соціального та екологічного розвитку Херсонської області у єдиному економічному просторі держави, розробляти конкретні проекти для поліпшення демографічної, економічної ситуації і охорони навколишнього середовища регіону.

Міждисциплінарні зв'язки:

1. Раціональне використання природних ресурсів.
2. Економічна і соціальна географія України.
3. Основи суспільної географії.
4. Методи і методика суспільно-географічних досліджень.
5. Географія населення і розселення.
6. Географія міст України.
7. Основи регіональної політики.
8. Розміщення продуктивних сил.

Зміст дисципліни

ВСТУП

Об'єкт і предмет дослідження дисципліни. Мета, завдання і функції курсу. Історія формування сучасної території та адміністративно-територіальний поділ Херсонської області.

ПРИРОДНО-ЕКОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Природне середовище. Оцінка природного середовища якісний, кількісний аспект. Географічне положення території області. Вплив географічного положення та розмірів території країни на формування природних умов і ресурсів. Загальна оцінка фізико-географічного положення та конфігурації території Херсонської області. Природні умови як невід'ємний фактор розвитку та розміщення народного господарства. Класифікація природних ресурсів.

Природні умови та ландшафтні комплекси регіону. Тектонічна будова. Закономірності поширення гірських порід різного віку і корисних копалин різного походження по території області, роль ендегенних та екзогенних процесів у їх формуванні. Історія використання мінеральних ресурсів. Основні групи мінеральних ресурсів. Горючі, рудні, нерудні. Рівні розвідки мінеральних ресурсів. Прояви корисних копалин. Родовища корисних копалин. Оцінка господарського значення мінеральних ресурсів: балансові та позабалансові. Рівні вивченості запасів корисних копалин: промислові та прогнозні.

Характерні риси кліматичних елементів. Температурний режим. Середні місячні, середні річні та екстремальні температури повітря. Вологість повітря. Абсолютна та відносна вологість. Атмосферні опади. Просторова та часова диференціація опадів. Тип річного ходу опадів на території. Загальні закономірності розподілу опадів по сезонам року. Сніговий покрив. Вітровий режим. Несприятливі метеорологічні явища: грози, град, тумани, суховії, хуртовини, промерзання ґрунту, ожеледі, відлиги.

Водозабезпечення. Водогосподарський комплекс. Структура водних ресурсів. Оцінка водозапасаів. Забезпеченість регіонів водними ресурсами. Види забруднення водних ресурсів та особливості їх розподілу. Охорона водних ресурсів.

Особливості територіальної диференціації ґрунтів по території. Фактори, що впливають на формування, закономірності розподілу ґрунтів і зміни їх родючості. Рослинні і тваринні природні ресурси області.

Структура природно-рекреаційних ресурсів. Рекреаційне значення кліматичних, біологічних, гідрологічних, ландшафтних ресурсів, джерел мінеральних вод, лікувальних грязей. Регіональні відмінності у використанні природно-рекреаційних ресурсів території.

Ландшафти та фізико-географічне районування області. Географія несприятливих природно-техногенних явищ на території Херсонської області. Явища гідрологічного походження. Геологічні небезпечні явища.

Суть природного-ресурсного потенціалу (ПРП), структура і критерії оцінки. Цілісність ПРП і особливості зв'язків його елементів. Комплексність і ієрархічність ПРП. Природна відтворювальність ПРП. Компонентна, функціональна, територіальна і організаційна структура ПРП. Комплексна оцінка ПРП регіону.

ГЕОДЕМОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Демовідтворювальний регіональний комплекс, його функції і територіальна структура. Закономірності демографічних процесів. Єдність і протиріччя демографічного процесу. Демографічна ситуація та її оцінка. Динаміка чисельності, народжуваність, смертність, тривалість життя, природний приріст населення в Херсонській області. Розміщення і густота населення. Структура народонаселення: статеві-вікова, етнічна, шлюбна, релігійна, соціальна, економічна, сімейна, освітня, кваліфікаційна, культурна.

Теорії і концепції народонаселення. Територіальна спільність людей. Якість населення: суть, зміст, критерії. Соціально-демографічна політика.

ЗАГАЛЬНА СОЦІАЛЬНО – ЕКОНОМІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Структура економіки Херсонського регіону і особливості її трансформації. Смысловое поле поняття "структура економіки". Галузева структура господарства регіонів. Функціональна структура господарства. Міжгалузеві комплекси. Соціально-економічний комплекс регіону як система і його структура. Вплив НТР на структуру економіки і розміщення продуктивних сил. Реструктуризація економіки регіону: сутність, задачі і організація. Технологія реструктуризації виробництва. Міжгалузевий перерозподіл ресурсів. Вплив галузевих перетворень на структуру територіальних господарських комплексів. Диверсифікація економіки регіону. Динаміка і ефективність структурної трансформації економіки.

Рівні соціально-економічного розвитку регіонів. Рівні розвитку регіонів як об'єкт управління. Поняття "рівень розвитку регіону". Критерії зближення регіональних рівнів економічною розвитку. Засоби зближення регіональних рівнів економічного і соціального розвитку. Показники рівня економічного та соціального розвитку регіонів. Зарубіжний досвід визначення рівнів економічного розвитку регіонів. Територіальні пропорції і рівні соціально-економічного розвитку регіонів. Рівні економічного розвитку регіонів. Зближення рівнів розвитку регіонів. Зовнішні економічні зв'язки країн регіону.

Інфраструктура в системі економіки регіону. Інфраструктура в розширеному відтворенні. Розвиток послуг інфраструктури. Класифікація галузей інфраструктури. Ринкова інфраструктура. Методичні основи оцінки рівня розвитку елементів ринкової інфраструктури. Оцінка рівня соціально-економічного розвитку районів Херсонської області і господарське районування.

Оцінка рекреаційних ресурсів Херсонської області. Функціонально-компонентна структура територіально-рекреаційного комплексу Херсонської області. Структура територіально-рекреаційного комплексу Херсонської області. Функціональні види (напрями) рекреаційної діяльності: Лікувально-курортна рекреація. Відпочинок та праця на дачних ділянках. Туризм та пізнавальна рекреація.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК І ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Теоретичні основи сталого розвитку регіональних соціально-економічних систем. Концепція сталого розвитку: нова соціально-економічна парадигма. Регіональний рівень концепції сталого розвитку. Економіко-організаційний механізм сталого розвитку. Критерії і показники сталого розвитку.

Суть та принципи охорони природи. Види охорони природи. Класифікація природоохоронних заходів за напрямками природоохоронної діяльності, за видами витрат і за часом вкладення засобів. Екологічна інфраструктура. Охорона атмосфери. Забруднювачі атмосфери: механічні, хімічні, радіоактивні і природні. Антропогенні забруднювачі атмосфери і пов'язані з ними зміни в ній. Структура інгредієнтів забруднення. Вплив забруднення повітряного басейну на стан природних і соціально-економічних систем. Шляхи вирішення проблеми чистої атмосфери.

Охорона водних ресурсів. Основні споживачі води. Види забруднення поверхневих вод. Очистка стічних вод. Охорона мінеральних ресурсів. Охорона природи при розробці мінеральних ресурсів. Охорона земельних ресурсів. Вплив природних і антропогенних факторів на ґрунт. Захист ґрунтів від забруднення промислових підприємств, внесення мінеральних добрив, гербіцидів, видобутку корисних копалин. Охорона лісів. Заходи по охороні, раціональному використанні і відтворенні лісів. Захист від електромагнітних і радіаційних випромінювань. Адміністративні методи управління в галузі

природокористування і охорони навколишнього середовища. Економічні методи регулювання в галузі природокористування і охорони навколишнього середовища.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бойко М. Ф. Екологія Херсонщини / М. Ф. Бойко, С. Г. Чорний. – Херсон : Терра, 2001. – 210 с.
2. Бойко М. Ф. Растительный мир Херсонской области : Науч. – попул. очерк / М. Ф. Бойко, Н. В. Москов, В. И. Тихонов. – Симферополь : Таврия, 1987. – 144 с.
3. Географія Херсонщини : навч. посібник / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова, С. Л. Єрмакова та інші. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2007. – 221 с.
4. Історія міст і сіл Української ССР. Херсонська область / Касьяненко О.Є. та ін. – Харків : Головна редакція УРЕ АН УРСР., 1972.
5. Коробов В.К. Про стан соціально-політичного та соціально-економічного розвитку Херсонської області / В.К. Коробов, І. О. Пилипенко, Д. В. Білий, М. А. Гоманюк. – Херсон : Графіка, 2004.
6. Коробов В. К. Аналітичний звіт про соціально-політичну ситуацію на Херсонщині під час виборів 2006 р / В. К. Коробов, Д. В. Білий, М. А. Гоманюк, І. О. Пилипенко. – Херсон: ОЛДИ-плюс, 2006. - 119 с. Пилипенко І. О.
7. Мальчикова Д.С. Географічні основи кадастру сільськогосподарських земель Півдня України (на матеріалах Херсонської області) : Монографія / Д. С. Мальчикова. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2005.
8. Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства. Зб. наук. праць. – Випуск 1, 2, 3, 4.
9. Пам'ятники природи Херсонської області /Сост. Вирлич А. Э. – Симферополь: Таврия, 1984. Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис / [Відп. ред. М. Ф. Бойко]. – Київ : Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.
10. Путешествие по Херсонщине : энциклопедия-путеводитель / [общ. ред. Ольга Алеферко]. – Херсон : Наддніпряночка, 2008. – 300 с., 1000 ил.

Додаткова література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география : Понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983.
2. Богадьорова Л.М. Специалізація тваринництва господарств населення Херсонської області в межах зон впливу міських поселень // Науковий вісник Чернівецького університету : Зб. наук. праць. Географія / Л.М. Богадьорова, Д. С. Мальчикова. – Вип. 283 – Чернівці : Рута, 2006 – С. 125-131.
3. Бойко М.Ф. Заповідна справа : стан, проблеми, перспективи. Зб. наук. праць / За ред. М.Ф.Бойка. – Херсон, Айлант, 1999.
4. Географічна енциклопедія України: В 3-х томах /Редкол.: О. М. Маринич та ін. – К. : Укр. Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1989- 1993. – Т.1-3.
5. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – К. : Вища школа, 1993.
6. Заповідники і національні природні парки України / Гол. ред. З. Городиська. – К. : Вища школа, 1999.
7. Заставний Ф. Д. Географія України: у 2-х книгах / Ф. Д. Заставний . – Львів : Світ, 1994.
8. Игнатенко А.Н. Рекреационные территориальные системы : научные основы развития и функционирования / А. Н. Игнатенко. – К. : УМК ВО при Минвузе УССР, 1989.
9. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР. Теоретические и методические исследования / Маринич А. М., Горленко И. А., Руденко Л. Г. и др. – Киев : Наукова думка, 1990. – 200 с.

10. Леоненко В. Б. Атлас об'єктів ПЗФ України / В. Б. Леоненко, М. П. Стеценко, Ю. М. Водний. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2003.
11. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан. / Монографія підг. авт. колективом у складі: Лібанова Е. М., Власенко Н. С., Власюк О. С., та ін. – К.: ”СПД Савчина” 2002.
12. Малеев В. О. Водні ресурси та розвиток сільських населених пунктів Херсонської області // Матеріали Международной научно-практической конференции «Сбалансированное природопользование : современный взгляд, тенденции и перспективы», материалы и доклады / ред. Колегия : Пилипенко Ю. В., Корниенко В. А., ответственный редактор Яковлева Н. И.; Херсонский государственный аграрный университет / В. О. Малеев, О. В. Машкова. – Херсон : Колос 2010 С.56-58
13. Мальчикова Д. С. Оптимізація використання суспільно-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів Херсонської області / Географія та туризм : Наук. зб. / Д. С. Мальчикова, О. В. Машкова – К. : Альтерпрес, 2010 – С.50-53.
14. Мальчикова Д.С. Класифікація агроєкосистем Херсонської області за рівнем антропогенної трансформації // Географічна освіта і наука в Україні. Матер. II Міжнар. наук.-практ. Конф / Д. С. Мальчикова. – Київ, 2003. – С. 158-159.
15. Мальчикова Д.С. Соціально-екологічна адаптація систем сільського розселення до змін умов землеробства Херсонської області // Фальцфейнівські читання. Зб. наук. праць. В 2-х т / Д. С. Мальчикова. – Херсон : Терра, 2005. – Т.2 – С. 15-17.
16. Марченко О.А. Суспільно-географічне обґрунтування раціонального використання та охорони рекреаційних ресурсів Херсонської області : дис... канд. геогр. наук / Одеський національний ун-т ім.І.І.Мечникова / О. А. Марченко. — Одеса, 2000.
17. Машкова О. В. Районування Херсонської області за рівнем захворюваності сільських жителів як один з підходів визначення якості життя сільського населення / Ольга Машкова // Регіон–2007 : стратегія оптимального розвитку : матер. Міжнар. наук.–практ. конф. (Харків, 17–18 квітня 2007 р.) / М-во освіти і науки, Харк. нац. ун-т. ім. В. Н. Каразіна. – Харків: ХНУ, 2007. – С. 175-176.
18. Пилипенко І. О. Соціально-економічні портрети електоральних регіонів Херсонської області // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип.. 246: Географія / І. О. Пилипенко. – Чернівці : 2005. – С.181-188
19. Пилипенко І. Просторова оцінка змін чисельності сільського населення / І. Пилипенко, О. Машкова , В. Тихончук // Наук. записки Херсон. відділу Укр. геогр. товариства. – Вип.4. – Херсон : Вишемирський В. С., 2008. – С. 70-82.
20. Пилипенко І.О. Морегосподарський комплекс Українського Приазов'я: суспільно-географічне дослідження : Монографія / І. О. Пилипенко. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2005.
21. Регионы Украины : поиск стратегии оптимального развития // Под ред. Голикова А.П. – Харьков : 1994.
22. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах. Підручник. – К.: ВД «К.-М. Академія» - Чернівці: Зелена Буковина, 1999.

Web – ресурси

1. www.artkavun.kherson.ua
2. www.city.kherson.ua
3. www.mycity.kherson.ua
4. www.oda.kherson.ua
5. www.ukrstat.gov.ua

Навчальна програма дисципліни «Методика викладання економіки»

Укладач: доцент, кандидат педагогічних наук К.І. Ковальова

Пояснювальна записка

Курс «Методика викладання економіки» входить до складу інваріантної частини навчального плану підготовки фахівців зі спеціальності «Географія*». Це пов'язано із тим, що з усіх шкільних дисциплін, саме географія за навчальною програмою IX-X класів («Економічна і соціальна географія України», «Економічна і соціальна географія світу») найбільш наближена за змістом та тематикою до шкільного курсу «Економіка».

Програма курсу «Методика викладання економіки» розрахована на подальшу універсалізацію підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «Спеціаліст», спроможних по завершенню навчання викладати у середніх загальноосвітніх навчальних закладах та спеціалізованих закладах курс «Економіка» у IX-XI класах, а також проводити факультативні заняття з окремих розділів курсу.

Завданням курсу для студентів спеціальності «Географія*» є по-перше, оволодіння базовими знаннями з шкільного курсу економіки, а по-друге, напрацювання навичок самостійної навчально-методичної роботи та власне викладання економіки у школі.

Мета курсу полягає у підготовці випускників спеціальності «Географія*» до викладання курсу «Економіка» за навчальною програмою для загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженою Міністерством освіти і науки України.

Завдання курсу:

- забезпечити засвоєння теоретичних основ шкільного курсу економіки, осмислення досвіду кращих вчителів, сформувати знання про особливості процесу навчання в шкільному курсі економіки.

- навчити самостійно визначати зміст і методи навчання економіки, вміти диференціювати навчальну інформацію на основну (поняття, закономірності, світоглядні ідеї) та допоміжну, проектувати зміст навчання, здійснювати види навчально-виховного процесу, планувати різні види пізнавальної діяльності учнів і способи їх включення у процес навчальної діяльності, розв'язувати елементарні задачі економічного змісту, давати графічну інтерпретацію економічного процесу чи явища та доводити її до учнів.

Завдання курсу можуть керуватись та змінюватись в залежності від обсягу та змісту нової інформації економічного характеру, зміни шкільних програм з економіки, концептуального підходу до економічної освіти у державі.

Вимоги до знань і вмінь

Студент повинен знати: зміст шкільного курсу економіки; методи і засоби навчання економіки; форми організації навчально-виховного процесу з економіки; особливості процесу формування знань, умінь, навичок на уроках економіки; можливості застосування інтерактивних технологій при вивченні курсу.

Студент повинен вміти: аналізувати зміст і структуру навчальної програми з економіки; проектувати зміст навчання; конструювати урок, визначати його мету, структуру, систему методів навчання; здійснювати види навчально-виховного процесу; розв'язувати елементарні задачі економічного змісту, давати графічну інтерпретацію економічного процесу чи явища та доводити її до учнів; розробляти та проводити практичні роботи з окремих тем курсу.

Міжпредметні зв'язки. У процесі викладання курсу у студентів повинна сформуватися система знань та вмінь педагогічної роботи, достатня методична озброєність з врахуванням специфічності предмета економіки, особливості та виключності його міжпредметних зв'язків, насамперед з економічною та соціальною географією, а також з іншими дисциплінами – дидактикою, віковою психологією, економічною теорією, макро- і мікроекономікою, історією, математикою, правом, суспільствознавством.

Зміст дисципліни

1. Методика викладання економіки як наука

Предмет і задачі методики викладання економіки. Зв'язок методики викладання економіки з іншими науками. Сучасні проблеми методики викладання економіки. Структура методики викладання. Загальна методика і окремі методики викладання.

Вимоги суспільства до підготовки вчителя економіки. Особистісні якості вчителя як запорука підвищення інтересу до вивчення економіки.

Методи науково-педагогічних досліджень у шкільній економіці.

2. Принципи навчання економіки

Поняття про принципи навчання. Характеристика основних принципів навчання економіки: науковості навчання, систематичності і послідовності у навчанні, свідомості й активності у навчанні, зв'язку навчання з життям (зв'язку теорії з практикою), доступності навчання, індивідуального підходу до учнів у навчанні, наочності навчання, міцності засвоєння знань, умінь і навичок, емоційності навчання, виховного характеру навчання.

Поєднання і взаємозв'язок принципів навчання у навчально-виховному процесі з економіки.

3. Методи навчання економіки

Поняття про методи навчання. Методи і методичні прийоми. Класифікація методів навчання. Методи навчання за джерелами здобування знань: словесні, наочні, практичні. Характеристика основних методів за джерелами здобування знань. Дидактичні вимоги до розповіді і пояснення як різновидів усного викладу. Види бесіди, методика їх побудови. Шкільна лекція з економіки - основні етапи її підготовки і проведення.

Характеристика методів навчання за співвідношенням рівнів пізнавальної діяльності учнів: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемного викладу, частково-пошуковий і дослідницький.

Вибір методів навчання.

4. Засоби навчання економіки.

Поняття про засоби навчання. Класифікація засобів навчання: натуральні об'єкти, моделі натуральних об'єктів і явищ, описи і зображення об'єктів за допомогою символів, прилади для відтворення процесів і явищ.

Функції наочності. Вимоги до використання наочних посібників на уроках економіки. Технічні засоби навчання, ефективність їх використання. Методичні прийоми поєднання слова й наочності. Робота із підручником і статистичним довідником на уроці і вдома. Застосування у навчальному процесі з економіки логічно-опорних (ЛОС) і структурно-логічних (СЛС) схем.

5. Форми організації навчально-виховного процесу з економіки.

Урок як основна форма організації навчального процесу з економіки. Вимоги до сучасного уроку економіки. Типи уроків економіки та їх особливості. Залежність структури уроку від його типу.

Процес підготовки вчителя до уроку. Складання календарно-тематичних і поурочних планів. План-конспект-уроку, вимоги до його оформлення.

Нетрадиційні уроки економіки, їх особливості.

Підготовка і особливості методики проведення практичних і семінарських занять, навчальних екскурсій.

6. Процес формування знань, умінь, навичок на уроках економіки.

Методика формування системи економічних понять на уроці. Формування в учнів умінь і навичок роботи із графіками, діаграмами, статистичними даними тощо.

Задачі на уроках економіки, їх значення, алгоритм вирішення.

Роль самостійної роботи в формуванні стійких знань і умінь учнів.

7. Позакласна робота з економіки

Цілі та методи позакласної роботи з економіки. Форми позакласної роботи. Основні напрями позакласної та позашкільної роботи з економіки.

Тиждень економіки в школі, його підготовка і проведення.

Шкільна олімпіада з економіки. Методика її організації і проведення.

8. Особливості процесу навчання в курсі шкільної економіки

Проблемне навчання економіки. Поняття про проблемне навчання. Проблемне питання і проблемні ситуації. Методика «мозкового штурму».

Рольові та ділові ігри на уроках економіки. Значення економічних ігор, їх класифікація. Процес створення і проведення економічних ігор. Ефективність ігрових форм навчання.

Метод проектів. Сутність методу проектів. Вимоги до проективної технології навчання. Типи проектів, їх характеристика. Особливості застосування проективної технології при навчанні економіки.

Ситуаційна методика навчання економіки. Особливості кейс-методу. Організація роботи із кейсом в аудиторії. Оцінювання учнів при роботі із кейсом.

Комп'ютерне навчання економіки. Класифікація комп'ютерних програм за дидактичним цілями. Особливості використання персонального комп'ютера на уроці економіки. Застосування можливостей комп'ютерних програм при виконанні практичних робіт.

9. Контроль і оцінювання навчальних досягнень учнів з економіки

Дидактичні завдання контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів з економіки. Методика оцінювання і оцінки. Види контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів.

Педагогічні тести, їх класифікація. Перевага застосування тестів у порівнянні із усним опитуванням. Алгоритм складання тестових завдань.

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з економіки за 12-бальною системою оцінювання знань і вмінь.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Аксьонова О.В. Методика викладання економіки: Навч. Посібник. – К.: КНЕУ, 1998. – 280с.
2. Борисов Е.Ф. Основы экономики. Практикум. Задачи, тексты, ситуации. - М: "Высшая школа", 2001.
3. Ватаманюк З., Панчишин С. Економіка. Вид. друге. Посібник для 10-11 класів. - Київ: "Либідь", 2002
4. Горленко Г.О. Практикум з економіки для 10-11 класів., Посібник для вчителя. Кам'янець-Подільській: "Абетка - Нова", 2002
5. Гушулей Й.М., Вітенко І.М. Загальна методика викладання основ економіки. Пробний навчальний посібник. – Тернопіль: Астон, 2004. – 108с.
6. Ковальчук Г. Економічна освіта: організація навчальної діяльності молодших школярів. -Ж., "Географія та основи економіки в школі ", "Педагогічна преса", №1/2001, с.38-40.
7. Ковальчук Г.О. Активізація навчання в економічній освіті. Навч. Посіб. – Вид. 2-ге, доп. – К.: КНЕУ, 2003. – 298с.
8. Ковальчук Г.О., Мельничук В.Г., Огнев'юк. В.О.. - Економіка. Підручник для 10 класу. - Київ: "Навчальна книга", 2003.
9. Концепція змісту економічної освіти в загальноосвітній школі. // Географія та основи економіки в школі - Педагогічна преса - №6, 2001, с.2-10
10. Економіка: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.:Ірпінь, 2005. – 90с.

Додаткова література

1. Статті в методичних журналах «Географія і основи економіки і школі», «Економіка»
2. Варналій З.С. Основи підприємництва. - Київ: "Знання -Прес", 2002.
3. Мочерний С.В. Основи економічних знань. Запитання, відповіді: Феміна – Київ, 1996.
4. Прокопенко І.Ф. Людина у світі економіки та бізнесу - Харків: Основа, 1995.

5. Предпринимательство. Под ред. В.Я. Горфинкеля, Г.Б. Поляка, В.А. Швандара. "ЮНИТИ", М - 2000.

Web-ресурси

Неофіційний сайт КНЕУ. Режим доступу: <http://6201.org.ua/>

Преподавание экономики. Режим доступу: <http://festival.1september.ru/articles/subjects/26>

Навчальна програма дисципліни «Суспільно-географічне прогнозування»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук І.О. Пилипенко

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Суспільно-географічне прогнозування» є складовою варіативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр».

Мета курсу – формування у майбутніх фахівців з географії знань і навичок, необхідних для наукового передбачення суспільно-географічних аспектів соціально-економічного розвитку. Для цього необхідним є виконання таких завдань:

- розкрити поняттєво-термінологічний апарат суспільно-географічної прогностики;
- розкрити методологічні основи суспільно-географічного прогнозування;
- розкрити зміст наукової категорії „суспільно-просторові процеси” як об’єкту прогнозування;
- розкрити наукові та організаційні механізми суспільно-географічного прогнозування;
- розкрити методіку суспільно-географічного прогнозування.

Завдання курсу:

Методичні:

1. оволодіти методикою суспільно-географічного прогнозу;
2. вміти надати логічний, фактично підтверджений прогноз розвитку масових явищ.

Пізнавальні:

1. ознайомитися с сучасною обчислювальною технікою та її можливостями щодо наукового передбачення розвитку суспільно-географічних процесів та явищ.

Практичні:

1. знати та володіти технологіями статистичного аналізу з метою подальшого їх використання надбанні географічної освіти;
2. оволодіти сучасними методами обробки географічної інформації;

В результаті вивчення даного курсу студенти повинні

знати:

- сутність, значення та об’єкти суспільно-географічного прогнозування;
- історію становлення та розвитку суспільно-географічної прогностики;
- методологічні підходи та принципи суспільно-географічного прогнозування;
- сутність, класифікацію, чинники, закономірності розвитку суспільно-просторових процесів;
- види, методи та способи суспільно-географічного прогнозування;
- етапи та організаційні аспекти розробки суспільно-географічних прогнозів;
- сутність та можливості застосування динамічного моделювання для цілей прогнозування;
- методіку експертного, статистичного та оптимізаційного прогнозування;
- методіку прогнозування галузевих суспільно-просторових процесів;

вміти:

- визначати типи розвитку суспільно-просторових процесів;

- здійснювати статистичний аналіз динамічних рядів;
- розробляти декомпозиційні, трендові, кореляційно-регресійні моделі, застосовувати факторний та кластерний аналіз для цілей прогнозування;
- розробляти моделі лінійного програмування, математико-картографічні моделі;
- оцінювати рівень узгодженості думок експертів, визначати кількісні параметри експертних прогнозів;
- розробляти прогнози розвитку процесів формування та використання ресурсів, демопросторових та виробничо-просторових процесів.

Зміст дисципліни

Тема 1. Вступ до суспільно-географічного прогнозування. Об'єкти суспільно-географічного прогнозування. Регіон як онтологічний об'єкт суспільно-географічного прогнозування. Суспільно-просторовий процес як гносеологічний об'єкт суспільно-географічного прогнозування. Просторово-часова організація людської діяльності в регіоні як предмет дослідження суспільно-географічної прогностики.

Значення суспільно-географічного прогнозування. Конструктивний характер суспільно-географічних прогнозів. Суспільно-географічні прогнози як інформаційно-аналітична база обґрунтування заходів регіональної політики. Прогнозування як функція держави. Закон України „Про державне прогнозування та розроблення програм соціально-економічного розвитку”.

Тема 2. Методологічні основи суспільно-географічного прогнозування. Історія розвитку суспільно-географічної прогностики. Історія розвитку науки як еволюція дослідницьких програм. Етап становлення (1930-50-ті рр.): описово-регіоналістична та розміщенська дослідницькі програми. Етап формування теоретичних основ (1960-80-ті рр.): формально-математична та соціально-гуманістична дослідницькі програми. Сучасний етап (з 1990-х рр.): теоретичні, методологічні та методичні новації.

Методологічні рівні суспільно-географічного прогнозування. Філософська методологія. Загальнонаукова методологія. Системно-структурний, біхевіористичний, синергетичний міждисциплінарні підходи. Суспільно-географічна методологія. Методика і техніка суспільно-географічного прогнозування. Процедури та прийоми прогнозування.

Поняттєво-термінологічний апарат. Передбачення: наукове і ненаукове. Прогноз як наукове передбачення. Прогноз, прогнозування, прогностика. Відмінності у поняттях прогноз, план, програма, проект. Період (глибина) ретроспекції, тренд, прогнозний горизонт. Довірчий інтервал прогнозу. Прогностичний фон. Суспільно-географічний прогноз і прогнозування. Суспільно-географічне прогнозування як процес наукового передбачення змін у часі станів просторової організації людської діяльності у регіонах.

Принципи суспільно-географічного прогнозування. Світоглядно-філософські принципи: діалектизму, об'єкт-суб'єктної єдності, поліконцептуальності, рефлексії (самопізнання), ціннісної орієнтації. Загальнонаукові принципи: системності, холістичності, самоорганізації, еволюційності (поступальності), поліінформативності. Суспільно-географічні принципи: територіальної цілісності, просторово-часової єдності, територіальної ієрархічності, регіонального типологізму. Методичні принципи: історичності, цільової спрямованості, варіантності, аналогій, внутрішньої несперечливості.

Тема 3. Суспільно-географічні процеси. Поняття про суспільно-просторові процеси, їх класифікація. Поняття про процеси. Процес як послідовна зміна в часі станів розвитку об'єкту дослідження. Суспільно-просторові процеси. Класифікація суспільно-просторових процесів. Елементарні процеси. Базисні процеси: переміщення та локалізація. Основні процеси: територіальне концентрування, просторова дифузія,

районоутворення, територіальне агломерування. Інтегральні процеси: регіональний розвиток, регіональна стагнація, регіональна деградація.

Чинники розвитку суспільно-просторових процесів. Передумови розвитку: ресурсні фактори (природні, трудові, фінансові, технологічні), фактори місця (вигідність суспільно-географічного положення, наявність ефектів просторової взаємодії), умови розвитку (природне, економічне, соціально-культурне, політико-правове середовище). Управлінські чинники: раціональність прийняття управлінських рішень, вибір стратегій розвитку регіонів. Чинники самоорганізації.

Закономірності розвитку суспільно-просторових процесів. Циклічність. Стадійність. Гетерохронна коеволюційність. Комплексність.

Типи розвитку суспільно-просторових процесів. Динамічний ряд, просторовий ряд, матриця динамічно-просторової інформації. Індикатори динаміки розвитку суспільно-просторових процесів: абсолютний приріст, темп приросту, темп зростання, коефіцієнт зростання. Лінійний, експоненційний, асимптотичний та змішаний типи розвитку суспільно-просторових процесів, їх математичний вираз.

Тема 4. Види, методи та способи прогнозування. Види суспільно-географічних прогнозів: за метою (пошукові, цільові), за рівнем узагальнення (інтегральні, галузеві), за просторовими масштабами (глобальні, світорегіональні, національні, регіональні, локальні), за величиною прогнозного горизонту (довго-, середньо- та короткотермінові), за формою виразу результатів (кількісні, якісні), за кількістю використаних методів (сингулярні, комбіновані).

Систематизація методів суспільно-географічного прогнозування. Експертні методи, умови їх застосування. Методи індивідуальної та колективної експертизи. Фактографічні методи, умови їх застосування. Методи аналізу та прогнозування динаміки регіонального розвитку. Методи аналізу та прогнозування просторової взаємодії. Методи таксономічного групування, класифікації. Методи оптимізації розвитку регіонів.

Способи прогнозування: екстраполяційний, нормативний, комбінований. Екстраполяційне прогнозування: суть, умови застосування, переваги та недоліки. Нормативне прогнозування: суть, умови застосування, переваги та недоліки. Комбіноване прогнозування.

Тема 5. Механізм суспільно-географічного прогнозування. Етапи суспільно-географічного прогнозування. Початковий етап. Постановка мети, визначення завдань. Формулювання робочої гіпотези прогнозу. Обґрунтування прогнозних індикаторів. Вибір методів суспільно-географічного прогнозування. Їх залежність від мети, завдань, можливостей прогнозування; специфіки об'єкту прогнозування; повноти і достовірності інформації; довжини прогнозного горизонту. Визначення інформаційної бази, збір та систематизація даних.

Аналітико-розрахунковий етап. Побудова логіко-географічної моделі. Формалізація. Аспекти формалізації: семантичний, синтаксичний, прагматичний. Рівні формалізації: повна, неповна, часткова. Побудова географо-математичної моделі. Здійснення розрахунків. Інтерпретація отриманої інформації. Верифікація прогнозів. Пряма, непряма, інверсна, консеквентна верифікація. Достовірність та точність прогнозів. Похибка як міра точності прогнозів. Джерела похибок. Міра якості прогнозу. Абсолютна похибка прогнозу, квадратична похибка прогнозу, коефіцієнт розбіжності. Обґрунтування варіантів прогнозів.

Синтетично-конструктивний етап. Узагальнення часткових прогнозів. Обґрунтування оптимальної територіальної спеціалізації. Обґрунтування перспективної просторово-часової організації людської діяльності у регіонах. Делімітація територій, що потребують державної підтримки. Обґрунтування заходів регіональної політики.

Організація прогнозування. Вибір та затвердження виконавців прогнозування. Функції учасників державного прогнозування соціально-економічного розвитку.

Визначення основних прогнозних документів. Регіональні схеми планування території. Прогнози соціально-економічного розвитку регіонів. Поточні плани соціально-економічного розвитку регіонів. Визначення строків виконання прогнозування: за календарними строками та неперервне. Визначення форми організації прогнозування: „зверху вниз”, „знизу вверх”, комбінована. Матеріально-технічне та фінансове забезпечення прогнозування. Практична реалізація прогнозів: оголошення, поширення та використання прогнозів.

Тема 6. Динамічне географо-математичне моделювання як засіб прогнозування.

Поняття про моделі. Модель як спрощений вираз реального об'єкту дослідження, його „замінник”. Модель як джерело нової інформації про об'єкт дослідження. Систематизація моделей. Предметні та образно-знакові моделі. Предметні моделі: природні, штучні, предметно-аналогові. Образно-знакові моделі: образні, аналогово-знакові, формально-знакові. Статичні та динамічні моделі. Стохастичні та детерміновані моделі. Географо-математичні, геоінформаційні та біхевіористичні моделі. Функції моделей: психологічна, збірна, логічна, нормативна, систематизуюча, конструктивна, пізнавальна. Вимоги до моделей.

Моделювання як засіб наукового пізнання. Переваги та недоліки моделювання. Структура моделювання: суб'єкт пізнання, модель, об'єкт дослідження. Математичне моделювання. Математичні моделі в географії: географо-математичні моделі. Математична та змістова (географічна) структури моделі. Етапи динамічного моделювання суспільно-просторових процесів: побудова, вивчення та використання моделей.

Використання динамічного моделювання для цілей прогнозування. Ситуаційне моделювання. Побудова моделей сучасного стану розвитку процесів. Виявлення проблем та особливостей розвитку суспільно-просторових процесів. Ретроспективне моделювання. Побудова моделей ретроспективного аналізу розвитку процесів. Виявлення тенденцій та закономірностей розвитку суспільно-просторових процесів. Прогнозне моделювання. Побудова моделей прогнозу розвитку процесів. Виявлення можливих шляхів розвитку суспільно-просторових процесів.

Тема 7. Методика експертного прогнозування. Умови використання методів експертних оцінок. Незацікавленість експертів у результатах прогнозування. Отримання кількісно визначених відповідей експертів. Узгодженість думок експертів. Показники оцінки рівня узгодженості думок експертів: коефіцієнт множинної рангової кореляції, коефіцієнт конкордації.

Аналіз результатів експертного прогнозування. Медіанний спосіб. Спосіб із використанням вагових коефіцієнтів компетентності експертів. Коефіцієнти аргументованості, ступеня знайомства з проблемою.

Метод Дельфі. Ітераційність методу. Середні значення, медіани, нижній та верхній квартилі, інтерквартильний розмах. Метод „мозкової атаки”. Формування групи експертів. Складання проблемної записки учасника. Генерація ідей. Систематизація ідей. Руйнація ідей. Оцінка критичних зауважень. Обґрунтування прогнозу.

Тема 8. Методика статистичного прогнозування. Статистичний аналіз динамічних рядів. Стаціонарні та нестаціонарні динамічні ряди. Перевірка динамічного ряду на стаціонарність. Перевірка динамічного ряду на відповідність закону нормального розподілу. Статистичні параметри, що характеризують стаціонарний динамічний ряд: стандартне відхилення, стандартна помилка. Статистичний параметр, що характеризує нестаціонарний динамічний ряд: середньоквадратична помилка. Програмне забезпечення: Statistica for Windows (модуль Basic Statistics).

Декомпозиційні прогнози моделі. Сутність та сфера застосування. Нестационарні динамічні ряди як статистична база декомпозиційного моделювання. Складові нестационарного динамічного ряду: тренд, циклічні (регулярні) коливання, випадкові (нерегулярні) коливання. Методи побудови декомпозиційних моделей. Виявлення циклічних коливань. Спектральний аналіз. Програмне забезпечення: Statistica for Windows (модуль Time Series / Forecasting). Виявлення випадкових коливань. Згладжування динамічних рядів. Згладжування за допомогою ковзної середньої. Програмне забезпечення: Microsoft Excel (статистичні функції). Експоненційне згладжування. Програмне забезпечення: Statistica for Windows (модуль Time Series / Forecasting).

Трендові прогнози моделі. Сутність та сфера застосування. Нестационарні динамічні ряди як статистична база трендового моделювання. Методи побудови трендових моделей. Аналітичне вирівнювання. Апроксимація. Схема апроксимації динамічних рядів. Критерії апроксимації. Оцінка моделі. Похибка апроксимації. Обрахунок прогнозних параметрів. Довірчий інтервал прогнозу. Стрибок за довірчі границі екстраполяції. Програмне забезпечення: Microsoft Excel (підбір та побудова лінії тренду).

Прогнози моделі множинної регресії. Сутність та сфера застосування. Стационарні динамічні ряди як статистична база кореляційно-регресійного моделювання. Пошук тісноти зв'язку. Парний та множинний коефіцієнти кореляції. Псевдокореляція. Пошук форми зв'язку. Рівняння регресії. Параметри моделі. Оцінка побудованої моделі. Оцінка адекватності моделі реальному процесу: критерій Фішера. Оцінка статистичної достовірності параметрів моделі: критерій Стюдента. Оцінка повноти моделі: коефіцієнт детермінації. Обрахунок прогнозних параметрів. Довірчий інтервал прогнозу. Програмне забезпечення: Statistica for Windows (модуль Multiple Regression).

Використання факторного аналізу для цілей прогнозування. Сутність та сфера застосування. Оцінка чинників розвитку суспільно-просторових процесів. Факторні навантаження. Визначення кількості факторів. Критерії їх визначення: Кайзера, за кумулятивним відсотком, „кам'янистого осипу” Кеттеля. Оборнення осей координат. Критерії розподілу показників між факторами. Інтерпретація факторів. Оцінка сили впливу факторів. Факторні ваги. Регіональні відміни у впливі факторів. Програмне забезпечення: Statistica for Windows (модуль Factor Analysis).

Використання кластерного та дискримінантного аналізів для цілей прогнозування. Кластерний аналіз: сутність та сфера застосування. Групування регіонів за подібністю обраних показників. Критерії їх об'єднання у кластери. Поняття відстані між об'єктами. Агломеративні методи кластеризації. Методи одиничного, повного, „середнього” зв'язку, центроїдний. Дендрограма кластеризації. Визначення кількості та складу кластерів. Інтерпретація кластерів. Дивізивні методи кластеризації. Метод k-середніх. Вибір оптимальної кількості кластерів. Програмне забезпечення: Statistica for Windows (модуль Cluster Analysis). Дискримінантний аналіз: сутність та сфера застосування. Незалежні та групуючі змінні. Функції класифікації. Критерій визначення типу розвитку регіону. Програмне забезпечення: Statistica for Windows (модуль Discriminant Analysis).

Тема 9. Методика оптимізаційного прогнозування. Моделі лінійного програмування. Сутність та сфера застосування. Структура моделі: функція мети, система обмежень, що накладаються на невідомі змінні. Виробнича задача лінійного програмування. Симплексний метод лінійного програмування. Транспортна задача лінійного програмування. Закрита та відкрита транспортна задача. Виробничо-транспортна задача. Методи розподільні, потенціалів, диференціальних рент, розрахункових складових. Програмне забезпечення: QSB, PLP, TRANS.

Балансові моделі. Сутність та сфера застосування. Методи побудови балансових моделей. Загальний вигляд моделі. Моделі міжгалузевого балансу, “витрати-випуск”. Коефіцієнти прямих та повних витрат. Умовно динамічні (статичні) та динамічні

балансові моделі. Ресурсні обмеження. Баланси витрат трудових ресурсів, основних виробничих фондів.

Гравітаційні прогнози моделі. Сутність та сфери використання. Поняття „маси” географічних об’єктів. Відстані у гравітаційних моделях: геодезичні, затрат і зусиль, метафоричні. Методи теорії поля. Пошук емпіричних залежностей.

Математико-картографічні моделі. Сутність та сфера застосування. Просторові ряди як статистична база математико-картографічного моделювання. Методи побудови математико-картографічних моделей. Статистична поверхня. Побудова серій карт статистичних поверхонь. Метод поля потенціалів, індексний метод. Прогнози карти статистичних поверхонь. Трендова та залишкова поверхні. Побудова карт трендової та залишкової поверхонь. Просторова регресія. Просторове згладжування. Прогнози карти залишкових поверхонь. Програмне забезпечення: Surfer, Potent.

Тема 10. Методика прогнозування галузевих суспільно-просторових процесів. Прогнозування процесів формування та використання ресурсів. Методика прогнозування природних ресурсів: прогнози запасів та потреб, побудова балансів мінерально-сировинних, водних, земельних та лісових ресурсів. Методика прогнозування ресурсів праці. Методика прогнозування фінансових і технологічних ресурсів. Прогноз інтегрального ресурсного потенціалу.

Прогнозування демопросторових процесів. Інерційність демопросторових процесів. Залежність між масштабом території та прогнозним горизонтом. Методика прогнозування чисельності та складу населення. Методика прогнозування природного та механічного руху населення. Методика прогнозування розселення населення.

Прогнозування виробничо-просторових процесів. Методика прогнозування обсягів та структури промислового виробництва. Методика прогнозування розміщення промислового виробництва. Методика прогнозування площ та структури сільськогосподарських угідь регіону. Методика прогнозування обсягів, структури та продуктивності сільськогосподарського виробництва.

Прогнозування соціально-просторових процесів. Методика прогнозування забезпеченості населення регіону закладами соціальної інфраструктури. Методика прогнозування матеріально-побутового, культурно-освітнього та медично-рекреаційного обслуговування населення.

Тема 11. Програмне забезпечення для цілей суспільно-географічного прогнозування. MICROSOFT EXCEL. Загальний вигляд на екрані. Меню користувача. Панелі інструментів. Робоче поле. Аркуші. Закладки. Документи Excel, їх типи. Експорт-імпорт документів.

Вибір параметрів ячеек. Введення цифрової інформації. Вибір стилю цифр. Введення текстової інформації. Математичні операції з рядками чисел. Розрахунок за формулами. Блок статистичної обробки інформації. Стандартні функції. Математичні та статистичні функції.

Графічний блок Excel. Майстер діаграм. Побудова графіків, гістограм, діаграм. Стандартні і нестандартні діаграми.

Блок аналізу даних. Розробка сценаріїв. Розв’язок оптимізаційних задач. Кореляційно-регресивний аналіз.

STATISTICA FOR WINDOWS. Загальний вигляд на екрані. Меню користувача. Панелі інструментів.

Документи Statistica, їх типи. Експорт-імпорт документів. Робота з файлами. Введення нових даних.

Модуль “ Basic Statistics”. Розрахунок описової статистики. Побудова кореляційної матриці. Тести на відповідність нормальному розподілу.

Модуль “Multiple Regression”. Кореляційно-регресивний аналіз. Розрахунок рівняння регресії. Оціночні параметри.

Модуль “Cluster Analysis”. Кластерний аналіз. Об’єднавчі методи. Метод к-середніх. Побудова дендрограми. Модуль “Discriminant Analysis”. Дискримінантний аналіз. Розрахунок дискримінуючих та класифікаційних функцій.

Модуль “Factor Analysis”. Факторний аналіз. Вибір кількості факторів. Аналіз факторних навантажень. Оцінка факторних ваг.

Модуль “Time Series Forecasting”. Аналіз динамічних рядів. Перевірка динамічних рядів на стаціонарність. Виявлення тренду. Усунення автокореляції. Згладжування динамічних рядів. Експоненційне згладжування. Сезонне згладжування.

Список рекомендованої літератури.

Основна література:

1. Боровиков В.П. Популярное введение в программу Statistica. – М., 1998.
2. Боровиков В.П., Боровиков И.П. Statistica – статистический анализ и обработка данных в среде Windows.
3. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування. – К., 2001.
4. Ильина О.П., Макарова Н.В. Статистический анализ и прогнозирование экономической информации в электронной таблице Excel 5.0. – СПб, 2000.
5. Мезенцев К. В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія / К. В. Мезенцев. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 253 с.
6. Мезенцев К.В. Регіональне суспільно-географічне прогнозування// Програми підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр». – К. КНУ ім. Т.Шевченка
7. Операційна система Windows 98. – К., 2002.
8. Семенов М.И. Автоматизированные информационные технологии в экономике. – М., 2000.
9. Ситник В.Ф., Краєва О.С. Технологія автоматизованої обробки інформації. К., 1998.

Додаткова література:

1. Боровиков В.П., Ивченко Р.И. Прогнозирование в системе STATISTICA в среде Windows. Основы теории и интенсивной практики на компьютере. – М., 2000.
2. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування. – К., 2001.
3. Ильина О.П., Маркова Н.В. Статистический анализ и прогнозирование экономической информации в электронных таблицах Excel 5.0 Microsoft. – СПб, 1998.
4. Прогнозирование в экономической географии. – Казань, 1990.
5. Трофимов А.М., Шарыгин М.Д. Экономико-географическое прогнозирование. – Пермь, 1988.

Web-ресурси:

1. В.В. Шеломовский. Математическая статистика: - Курс лекций для студентов. <http://www.exponenta.ru/educat/systemat/shelomovsky/book.asp>
2. Орлов А.И. Прикладная статистика <http://www.aup.ru/books/m163/>
3. Учебник по программе STATISTICA <http://www.hr-portal.ru/statistica/index.php>

Навчальна програма дисципліни «Планування територій»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук Д.С.Мальчикова

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Планування територій» є складовою нормативної частини циклу професійної науково-предметної та практичної (професійно-орієнтованої) підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр».

Програмою дисципліни передбачено вивчення сучасних моделей та шляхів планування розвитку територій в Україні і Європі, стратегій розробки державних, регіональних, відомчих, галузевих, міжгалузевих програм у різних сферах державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування.

Вивчення дисципліни передбачає набуття студентами знань про планування територій як сферу науково-практичної і проектної діяльності людини, нормативно-правову базу планування, про взаємодію органів державної влади, управління, місцевого самоврядування різних рівнів у виробленні та реалізації політики регіонального розвитку в сфері планування територій, формування уявлень про сукупність проектно-планувальних робіт і місце в ній географічної науки. Під час вивчення дисципліни розкриваються можливості планування територій в сучасних соціально-економічних умовах України, теоретичні, методичні і прикладні аспекти дисципліни, практичні аспекти планування території регіону.

Метою вивчення дисципліни є надання студентам комплексного уявлення про планування територій як сферу науково-практичної і проектної діяльності людини, а також ознайомлення з нормативно-правовою базою планування, взаємодією органів державної влади, управління, місцевого самоврядування різних рівнів у виробленні та реалізації політики регіонального розвитку і планування територій.

Завдання курсу:

Теоретичні:

1) дати студентам загальне уявлення про сукупність проектно-планувальних робіт з планування територій і місце в ній географічної науки;

2) дати студентам уявлення про можливості планування територій в сучасних соціально-економічних умовах України, розкрити теоретичні, методичні і прикладні аспекти планування територій.

Практичні:

3) навчити студентів початковим основам планування територій.

Вимоги до знань та вмінь.

Всебічне опанування курсу дає можливість студентам знати:

- теоретичні, організаційні, інституційно-правові основи планування територій, його форми і методи для аналізу та вирішення регіональних проблем;

- основні напрями планування територій, його становлення в системі політики регіонального розвитку;

- практику планування територій, архітектурно-містобудівної діяльності, земельної, екологічної політики;

уміти аналізувати і використовувати:

- категорії планування територій, сучасні методологічні підходи до планування територій у складі державної регіональної політики та політики органів місцевого самоврядування;

- законодавчі акти, форми і методи планування територій, регулювання земельних відносин, охорони довкілля для аналізу та вирішення регіональних проблем;

- знання з різноманітних галузей географії для потреб містобудівного аналізу території

- проблеми, ресурсний потенціал і напрями планування територій регіону.

Зміст дисципліни

Вступ.

Поняття про планування територій як про науку і практику просторово-функціональної організації простору. Підходи до визначення планування територій. Особливості планування територій. Основні цілі і завдання планування територій. Загальна послідовність виконання проектних робіт. Структура і види проектно-планувальних робіт. Місце і роль планування територій в структурі проектно-планувальних робіт. Поняття про схеми і проекти планування територій.

Об'єкт і предмет планування територій.

Поняття про об'єкт планування територій як частину території країни (економічного району, області), що має подібні проблеми планувальної організації і спільні господарські зв'язки. Залежність розмірів території від деталізації дослідження. Поняття про територіальні планувальні системи як предмет планування територій. Склад і особливості планувальних систем, їх відмінність від соціально-економічних та виробничо-територіальних систем. Структура планувальних систем, їх основні підсистеми: промислові, сільськогосподарські, розселення населення, інженерних споруд та комунікацій, обслуговування населення, рекреаційні, резервні та ін.

Взаємозв'язки планування територій з іншими науками.

Зв'язки з науками географічного циклу: галузевими дисциплінами суспільної та природничої географії, картографією. Зв'язки з науками містобудівного циклу: архітектурою, містобудуванням, інженерно-технічними науками. Зв'язки з науками економічного циклу: розміщенням продуктивних сил, регіональною економікою, галузевими економічними дисциплінами, демографією. Зв'язки з науками медичного циклу: санітарно-гігієнічні дисципліни. Зв'язки з загальнотеоретичними та методологічними науками: наукознавство, загальна теорія систем, статистика, кібернетика, прогностика. Формування власної теоретичної бази науки, трансформація підходів і методів суміжних наук в специфічні методи і прийоми планування територій.

Історія виникнення і розвитку планування територій.

Передумови виникнення науки. Перші схеми і проекти планування територій найбільших західноєвропейських міст. Розвиток планування територій у Великій Британії, Німеччині, Франції, США та інших розвинених країнах. Виникнення планування територій в Радянському Союзі: план ГОЕЛРО, наступні плани соціально-економічного розвитку країни. Українська школа планування територій – одна з провідних шкіл колишнього СРСР. Етапи розвитку українського планування територій. Сучасний стан дисципліни в Україні та провідних державах світу.

Методологічні засади планування територій.

Основні властивості планувальних систем. Властивості складності, стохастичності, інерційності, поліієрархічності, динамізму, конфліктності ситуацій, географічної конкретності тощо.

Основні підходи до дослідження і конструювання систем. Системний підхід як напрямок пошуку найбільш загальних закономірностей, що дозволяють розробити стратегію досягнення поставленої мети. Кібернетичний підхід як напрямок автоматизації конструювання систем. Інформаційний підхід як напрямок, спрямований на збереження і накопичення інформації задля можливості оперативної корекції проектів.

Принципи конструювання планувальних систем. Поняття про принципи конструювання планувальних систем, їх зв'язок з властивостями систем. Основні принципи конструювання: загальної ефективності планування, субоптимізації, віддаленої перспективи, оптимізації ієрархічної структури, зональної організації, архітектурно-планувального оптимуму, резервної реакції, реалістичності у виборі критеріїв і оцінок, врахування географічної специфіки території та ін.

Аналіз території у плануванні територій.

Основні етапи аналізу території: аналіз природних умов і ресурсів; комплексна оцінка території; визначення демографічної місткості території і виділення ділянок під перспективне господарське освоєння.

Аналіз природних умов і ресурсів. Основні завдання даного етапу робіт. Особливості оцінки природних умов і ресурсів на територіях з різним функціональним використанням. Пофакторна оцінка природних умов і ресурсів: геологічні, геоморфологічні, гідрогеологічні, мінерально-сировинні, інженерно-геологічні, кліматичні, гідрографічні, ґрунтові, рослинні, ландшафтні тощо.

Комплексна оцінка території. Мета і завдання комплексної оцінки території. Оцінка часткова і повна. Антропогенні фактори, що враховуються при комплексній оцінці території. Категорії ділянок території за ступенем сприятливості умов: сприятливі, відносно сприятливі, несприятливі; підходи до виділення ділянок різних категорій. Способи оцінки сприятливості території: ранжування факторів, бальна оцінка, вартісна оцінка, комплексна оцінка.

Демографічна місткість території. Поняття демографічної місткості території як максимальної кількості жителів, що можуть бути розміщені в її межах за умов забезпечення найважливіших повсякденних потреб населення за рахунок власних ресурсів та за умови збереження екологічної рівноваги. Часткові та інтегральні показники демографічної місткості території.

Показники, що характеризують територію, рекомендовану до перспективного використання: прив'язка до місцевості, розмір, відомості про землекористувачів, інформація про природні умови і ресурси, наявність мінерально-сировинних, водних, трудових тощо ресурсів, відомості про транспортні та інженерні комунікації та ін.

Аналіз населення і трудових ресурсів.

Визначення основних демографічних показників території: загальна чисельність населення, розподіл на міське і сільське, відомості про природний і механічний рух, дані про статеву-вікову структуру тощо.

Прогнозування чисельності населення за демографічними показниками. Методи прогнозування: графічний, екстраполяції, регресійного аналізу, перестановки віків та ін.

Аналіз відношення населення до праці: баланс трудових ресурсів, відомості про освіту, кваліфікацію, зайнятість, трудову активність жінок тощо. Фактори, що впливають на зайнятість населення.

Поділ населення території на зайняте в містоутворюючих, містозабезпечуючих і містообслуговуючих галузях. Прогноз чисельності населення методом трудового балансу.

Перспективи розвитку господарства території.

Галузева структуризація господарської діяльності. Галузі матеріального виробництва: промисловість, сільське господарство, лісове господарство, транспорт, зв'язок, будівництво, торгівля, матеріально-технічне постачання та ін. Галузі невиробничої сфери: житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, освіта, наука, культура, мистецтво, кредитування і страхування, управління тощо.

Містобудівельна структуризація господарства. Поняття про містоутворюючі галузі як такі, що виконують зовнішню функцію поселення. Поняття про містозабезпечуючі галузі як такі, що забезпечують життєдіяльність поселення. Поняття про містообслуговуючі галузі як такі, що забезпечують потреби мешканців поселення.

Класифікація галузей за характером опосередкованості від природної підсистеми. Первинний сектор (сільське господарство і гірничо-видобувна промисловість); вторинний сектор (обробна промисловість); третинний сектор (сфера обслуговування); четвертинний сектор (наука і управління).

Прогноз розвитку господарства території. Виявлення найбільш ефективних галузей спеціалізації. Визначення ступеню перспективності спеціалізації. Визначення шляхів і

напрямків розвитку подальшої спеціалізації виходячи з наявних місцевих ресурсів і можливостей їх використання.

Аналіз промисловості.

Поняття про промисловість як галузь господарства, що має найвищий районоутворюючий та містоутворюючий потенціал, значною мірою визначає масштаби і ступінь розвитку поселень, виробничої і невиробничої інфраструктури.

Принципи розміщення промисловості: раціонального і комплексного розміщення, збалансованості і пропорційності, обмеженого централізму тощо. Передумови і фактори раціонального розміщення промисловості: природні, економічні, соціальні.

Етапи аналізу промисловості. Визначення профільності і збалансованості промислового виробництва, можливостей і напрямків вдосконалення спеціалізації, кооперації і комплексності підприємств території. Розробка пропозицій по розвитку і розміщенню нових підприємств, реконструкції і модернізації існуючих. Обов'язкове врахування ефективності групового розміщення підприємств на основі комбінування, різних видів кооперації, формування спільних систем розселення та інфраструктурного обслуговування.

Містобудівельні умови, що висуваються при розміщенні нових промислових комплексів: демографічна місткість території, баланс трудових ресурсів, обсяги водопостачання і водовідведення, наявність необхідних будівельних майданчиків, розміри санітарно-захисних зон тощо.

Аналіз сільського господарства.

Мета і завдання розробки розділу. Розмір території для схем і проектів розвитку сільського господарства. Аналіз сучасного стану розвитку сільськогосподарського виробництва: місце сільського господарства в економіці району; визначення спеціалізації сільськогосподарського виробництва; визначення ступеню використання земельного фонду; визначення обсягів валової і товарної продукції; чисельність працівників, зайнятих по окремих галузях сільського господарства; визначення рівня забезпечення населення сільськогосподарськими продуктами; обсяги вивозу продукції за межі території; види і обсяги місцевої сировини, що використовуються у харчовій і легкій промисловості; площі сільськогосподарських підприємств; обсяги капітального будівництва та ін.

Сільське господарство як структурний елемент агропромислового комплексу, що включає також галузі по обслуговуванню сільського господарства, галузі по зберіганню і переробці сільськогосподарської продукції, галузі соціальної інфраструктури АПК. Умови і фактори, що забезпечують створення АПК: високий рівень інтенсифікації, концентрації та спеціалізації сільськогосподарського виробництва, наявність високоінтенсивних сільськогосподарських культур та якісної племінної худоби, розвиток міжгосподарської кооперації тощо.

Принципи розміщення підприємств і закладів АПК: рослинницьких і тваринницьких комплексів на промисловій основі; підприємств по переробці і зберіганню сільськогосподарської продукції; підприємств і закладів обслуговування сільського господарства; міжрайонних будівельних і ремонтно-механічних баз.

Врахування потреб населення у сільськогосподарській продукції. Поняття про науково обґрунтовані норми споживання продуктів харчування.

Аналіз лісового господарства.

Визначення сучасного стану лісового фонду і лісового господарства, виявлення наявних недоліків і диспропорцій в умовах зростання лісів. Розподіл лісів за територіями. Поділ лісів на категорії в залежності від можливостей експлуатації. Напрямки ведення лісового господарства. Виявлення потреб господарства території в лісових ресурсах (для розвитку лісової та деревообробної промисловості, рекреаційні ресурси, санітарно-захисні зони, пожезахисні смуги тощо). Розробка пропозицій по перспективним напрямкам розвитку і розміщення лісового господарства.

Аналіз науки і наукового обслуговування.

Характеристика розвитку і розміщення існуючих закладів науки і обслуговування. Місце науки і наукового обслуговування в господарському комплексі території. Чисельності зайнятих в науці і науковому обслуговуванні, кількість слухачів і викладачів у Вузах і середніх спеціальних закладах. Кількість наукових закладів, їх типи, територіальне розміщення і значення в системі наукових закладів. Асигнування, що виділяються на проведення наукових досліджень і розробок. Профіль наукових досліджень і розробок закладів на території та їх відповідність основній спеціалізації регіону. Перспективи розвитку закладів науки і наукового обслуговування на території регіону.

Господарська класифікація закладів науки і наукового обслуговування: заклади, що проводять науково-дослідну роботу (НДІ), самостійні конструкторські і проектні організації, дослідні заводи, заклади по обслуговуванню наукових організацій.

Відомча класифікація закладів науки і наукового обслуговування: академічний, галузевий, Вузівський сектори.

Класифікація закладів науки і наукового обслуговування за місцем у територіальному поділі праці: фундаментальні і прикладні дослідження, конструкторські і проектні розробки, дослідні виробництва, система впровадження у масове виробництво.

Типізація населених пунктів – наукових центрів за ступенем концентрації і диверсифікації закладів науки і наукового обслуговування: комплексні наукові центри (вузли), поліфункціональні наукові центри, спеціалізовані наукові центри, вузькоспеціалізовані наукові центри.

Аналіз невиробничої сфери.

Класифікація невиробничої сфери за видами послуг: заклади і підприємства, що задовольняють матеріальні потреби населення (торгівля, громадське харчування, охорона здоров'я); заклади і підприємства, що задовольняють духовні потреби населення (учбово-виховні і культурно-просвітницькі заклади); заклади і підприємства, що задовольняють господарсько-побутові потреби населення (побутові і комунальні служби).

Класифікація невиробничої сфери за частотою попиту: заклади повсякденного періодичного епізодичного та спорадичного попиту.

Послідовність аналізу невиробничої сфери: аналіз попереднього розвитку; співставлення нормативних потреб у об'єктах і послугах з їх фактичною наявністю і обсягом; обґрунтування цільового прогнозу і орієнтири розвитку галузей сфери обслуговування; визначення необхідного обсягу відповідних капіталовкладень і будівельно-монтажних робіт.

Детальна характеристика кожної галузі невиробничої сфери за показниками: вартість основних фондів; чисельність персоналу; обсяг капіталовкладень і будівельно-монтажних робіт; потужність об'єктів; результати діяльності; ефективність діяльності.

Планувальна структура території.

Поняття планувальної структури території. Мета розробки планувальної структури. Послідовність робіт при розробці планувальної структури: аналіз сталого стану; виявлення головних тенденцій перетворення і господарського освоєння планувальної території; корегування і координація всіх перспективних планувальних пропозицій; побудова схеми перспективної планувальної структури.

Типи основних елементів планувальної структури: точкові (планувальні центри), лінійні (планувальні вісі), зональні (планувальні райони). Види елементів планувальної структури в залежності від генетичного походження. Види елементів планувальної структури в залежності від їх впливу на умови господарського освоєння прилеглої території. Визначення зон впливу елементів планувальної структури. Етапи розробки схем перспективної планувальної структури.

Функціональне зонування території.

Поняття функціональної зони та функціонального зонування. Мета та завдання функціонального зонування території: забезпечення державних нормативів; впровадження

до практики наукових рекомендацій; створення передумов для стійкої екологічної рівноваги; вибір і шляхи формування інженерно-транспортної інфраструктури тощо.

Типи функціональних зон за інтенсивністю господарського використання: інтенсивного освоєння і максимально припустимого штучного перетворення середовища; екстенсивного освоєння і незначного перетворення середовища; обмеженого освоєння і максимального збереження середовища. Режими використання територій з різним рівнем господарського використання.

Типи функціональних зон за основним видом господарської діяльності: промислові, сільськогосподарські, рекреаційні, спеціальні зони. Режими використання та особливості планування різних типів функціональних зон.

Організація проектування і склад проектних матеріалів.

Стадії проектних робіт: передпроектна; проектна; післяпроектна. Зміст передпроектного етапу (контракт з замовником, авторський колектив, зміст завдання, кошторис). Зміст проектного етапу (збір та аналіз інформації, прийняття рішень, докладний виклад всіх рішень по всіх питаннях). Зміст післяпроектного етапу (прийняття, затвердження, узгодження і т.п. проектних рішень).

Список рекомендованої літератури.

Основна література:

1. Білоконь Ю.М. Регіональне планування: теорія і практика. –К.: Логос, 2003.
2. Генеральна схема планування території України. –К.: «Дніпромисто», 2000.
3. Долішній М.І., Стадницький Ю.І., Загородній А.Г., Товкан О.Е. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. –Львів: Інтелект-Захід, 2003.
4. Комплексная районная планировка. /под ред. Белоусова В.Н. -М.: Стройиздат, 1980.
5. Комплексное региональное планирование и прогнозирование. /под ред. Федоренко Н. –М.: Наука, 89.
6. Кузнецов Г.А. Проектирование сельских районов. – Алма-Ата, 1989
7. Лаппо Г.М. География городов. – М.: ВЛАДОС, 1997.
8. Перцик Е.Н. География городов (геоурбанистика). – М.: 1992.
9. Перцик Е.Н. Районная планировка. – М.: Мысль, 1973.
10. Позаченюк Е.А. Территориальное планирование. –Симферополь: Доля, 2003.
11. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – К: ВД КМА – Чернівці: Зелена Буковина, 1999.
12. Справочник проектировщика. Градостроительство. – М.: Стройиздат, 1978.
13. Справочник проектировщика. Районная планировка. – М.: Стройиздат, 1986.
14. Тимчук, Пивоваров, Павлышин, Нудельман. Развитие районной планировки на Украине. -К.: Будівельник, 1982.
15. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика. – Одеса: Астропринт, 2005.

Додаткова література

1. Богорад Д.И. Конструктивная география района (Основы районной планировки). – М.: Мысль, 65.
2. Брайсон Д. М. Стратегічне планування для державних і неприбуткових організацій / Пер. з англ. А. Кам'янець. — Л.: Літопис, 2004. - 352 с.
3. Вакуленко В. М. Концептуальні напрями стратегічного планування економічного розвитку // Управління сучасним містом. — 2001. - №1-3 (1).
4. Вакуленко В. М., Мамонова В. В., Шаров Ю. П. Стратегічне планування на місцевому та регіональному рівнях: Навч. посіб. — Ужгород: Патент, 2004.
5. Дехтяренко Ю. Стратегія розвитку міста: територіально-планувальний аспект // Управління сучасним містом. — 2001. — №1-3. -С. 86-99.
6. Дробенко Г., Брусак Р., Свірський Ю. Стратегічне планування розвитку

- територіальних громад. — Л.: Сполом, 2001. — 118 с.
7. Завгородній Є.В. Стимулювання розвитку регіонів // Бюлетень Дніпропетровського обласного управління юстиції. — 2006. — № 1. - С. 27-32.
 8. Закон України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України" від 23.03.2000 № 1602-14. - 8 с.
 9. Запровадження стратегічного планування в Україні: Зб. документів і матеріалів / Уклад. В. Тертичка. — К.: НАДУ при Президентові України.
 10. Иодо И.А. Основы градостроительства. (учеб. пособ.). – Минск: ВШ, 1973.
 11. Кузнецов Г.А. Сельскохозяйственная районная планировка. – М.: Колос, 1974.
 12. Мамонова В. В. Концептуальні засади створення нової національної системи планування розвитку територій // Управління сучасним містом. - 2002. - 1-3(5). - С. 43-49.
 13. Омельчук В. В. Навчальна програма дисципліни “Планування розвитку територій” (для бакалаврів, спеціалістів). — К.: МАУП, 2007. — 26 с.
 14. Основы конструктивной географии. /под ред. Герасимова, Преображенского, Исакова. – М.: Просвещение, 1986.
 15. Островский В. Современное градостроительство. – М.: Стройиздат, 1979.
 16. Павлов В. І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (Теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації). — Луцьк: Надстир'я, 2000. — 580 с.
 17. Перцик Е.Н. Основы районной планировки. – М.: МГУ, 1971.
 18. Планировка и застройка новых городов. Сб. науч. труд. – К., 1974.
 19. Развитие сельских поселений. /под ред. Мучника И.Б. – М., 1977.
 20. Регіональне управління: Навч. посіб. / Л. М. Зайцева, С. М. Серьогін, Н. Й. Коніщева та ін.; За наук. ред. Л. М. Зайцевої. — Д.: ДФ УАДУ, 2000. - 240 с.
 21. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навч. посіб. - К.: Вікар, 2002. - 374 с.
 22. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком: Навч. посіб. - К.: Вища шк., 2000. - 223 с.
 23. Указ Президента України "Про впровадження системи стратегічного планування і прогнозування" від 30 квітня 1999 р. № 460/99.
 24. Успенский С.В. Планирование экономического и социального развития систем расселения и поселений. – Л., 1981.
 25. Функционально-планировочный анализ городов и систем расселения. Сб. науч. труд. – К., 1979.
 26. Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). — Харків: Право, 1996. — 164 с.

Web-ресурси

1. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3059-14>
2. http://www.slg-coe.org.ua/content/docs/Book_Reg_Rozv_ProstPlanuvan_final.pdf
3. <http://plancoast.sea.gov.ua/files/NationalReportUkr.pdf>
4. <http://www.csi.org.ua/www/?p=786>
5. http://ccc-tck.org.ua/text/service/left_menu/Civil_soc/CS8.html
6. Збірник «Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи» / В.С. Куйбіда, В.А.Негода // <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/cemat/compendium/UkraineDocs.pdf>
7. Нормативна база з планування територій та проекти нормативно-правових актів х планування територій. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України // http://www.minregion.gov.ua/index.php?option=com_k2&view=itemlist&task=category&id=192%3A%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-

%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B9&Itemid=5&lang=uk

8. Програма Ради Європи «Посилення місцевої демократії та підтримка реформ місцевого самоврядування в Україні»// <http://www.slg-coe.org.ua/ua/library/1>

Навчальна програма дисципліни «Методика викладання фахових географічних дисциплін у вищому навчальному закладі»

Укладач: доцент, кандидат педагогічних наук К.І. Ковальова

Пояснювальна записка

Процес підготовки і університеті магістрів з географії передбачає окрім опанування професійними знаннями та навичками, ще й формування знань та навичок викладача, методиста, психолога, які б сприяли формуванню фахівців із синтезованими знаннями та вміннями, що адекватні кваліфікаційними вимогам, які висуваються до них.

Мета: сформувати у магістрів систему педагогічних знань і навичок з підготовки публічних виступів на актуальні географічні теми, з викладання географічних дисциплін у ВНЗ; створення умов для стимулювання у слухачів прагнення до знань.

Завдання курсу:

методичні: усвідомлення нової парадигми освіти; визначення проблем, з якими стикаються молоді викладачі під час навчання слухачів географічних дисциплін, знаходження шляхів їх розв'язання;

пізнавальні: засвоєння "технологічного" процесу навчання, методів та форм вивчення спеціальних дисциплін; оволодіння знаннями щодо побудови лекцій і навичками публічних виступів, а також проведення різних видів занять із викладання географічних дисциплін; засвоєння сучасних активних форм навчання для підвищення ефективності навчального процесу.

практичні: сформувати вміння застосовувати різні форми проведення занять із викладання географічних дисциплін у вищій школі.

Вимоги до знань і вмінь

Студент повинен знати: особливості нової парадигми освіти та навчання; методи та форми вивчення спеціальних дисциплін; етапи підготовки лекційних занять, методикау їх проведення; сучасні активні форми навчання студентів ВНХ; структуру НМКД.

Студент повинен вміти: визначати проблеми, з якими стикаються молоді викладачі, знаходження шляхів їх розв'язання; проводити різні види занять із викладання географічних дисциплін; розробляти НМКД.

Вивчення даного курсу базується на знанні майже двох десятків географічних дисциплін, а також дидактики, психології.

Зміст дисципліни

Освіта і навчання в Україні у XXI ст. Мета і задачі дисципліни «Методика викладання фахових дисциплін». Концепція освіти і навчання в Україні у новому тисячолітті. Зміщення парадигми в освіті. Роль організатора навчання. Перспективи розвитку освітніх установ у світі.

Відмінності між традиційними і нетрадиційними слухачами і аналізуються організаційні форми навчання, які більш придатні для використання у навчальному процесі різних видів слухачів. Психологічні особливості навчання дорослих. Основні організаційні форми навчання, їх переваги і недоліки та можливості застосування. Принципи підвищення ефективності навчання.

Стиль викладання. Стилi викладацької діяльності.

Процес підготовки і проведення лекційних занять у ВНЗ. Поради щодо покращення запам'ятовування лекційного матеріалу. Варіанти початку і закінчення лекції з метою активізації пізнавального інтересу і розумової діяльності студентів. Вимоги, які ставляться до лекційних занять у ВНЗ.

Цілі і завдання активних форм навчання географічних дисциплін у ВНЗ. Теоретичні і практичні аспекти поведінки малих груп та робота в командах, етапи становлення команди і можливі моделі поведінки студентів на кожному із етапів. Методичні особливості окремих форм активного навчання і даються рекомендації для викладачів щодо їх застосування у навчальному процесі.

Типова структура навчально-методичного комплексу дисципліни із зазначенням змістовного наповнення кожної структурної складової. Особливості типової і робочої програм. Поради щодо створення конспекту лекцій з дисципліни.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: Навчально-методичний посібник. – К.: ВМН, 1996.
2. Заброцький М.М. Педагогічна психологія: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2000.
3. Майоров А.Н. Теория и практика создания тестов для системы образования.: М.: Народное образование, 2000.
4. Лихачев Б. Педагогика. – М.: Прометей, 1996.
5. Харламов И.В. Педагогика. – М.: Высшая школа, 1990.

Додаткова література:

1. Кремінь В. Філософія освіти ХХІ століття // Урядовий кур'єр, 6 лютого 2003.
2. Дейл Карнеги. Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей / Перев. с англ. – Рыбинск: ОАО "Рыбинский дом печати", 1997. – 800 с.
3. Козлов Н. Формула успеха, или Философия жизни эффективного человека. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2003. – 298 с.
4. Дж. Кришнамурти. Образование и смысл жизни. – К.: София, 2003. – 187 с.
5. Журнал "Географія та основи економіки в школі"
6. Часопис "Краєзнавство. Географія. Туризм".

Навчальна програма дисципліни

«Управління регіональними туристсько-рекреаційними комплексами»

(авторська, розроблена кафедрою соціально-економічної географії Херсонського державного університету, упорядник – к. геогр. наук Машкова О.В.)

Мета курсу: сформувати у студентів знання стосовно геопросторових аспектів організації, функціонування, розвитку і управління туристсько-рекреаційним комплексом Херсонської області.

Завдання курсу:

- **Теоретичні** – визначення природних, природно-антропогенних та суспільно-історичних складових туристсько-рекреаційного потенціалу Херсонської області, вивчення характерних рис та особливостей геопросторової організації туристсько-рекреаційного комплексу області, виявлення основних проблем та перспектив розвитку туристичної індустрії Херсонщини у відповідності до світових вимог та необхідності інтеграції в глобальну індустрію туризму, особливостей управління регіональним туристсько-рекреаційним комплексом.

- **Практичні** – аналізувати літературні, картографічні й статистичні дані про природу, історію й культуру рідного краю, оцінювати антропогенне навантаження на рекреаційно-туристичні ресурси області, розробляти різні види туристичних продуктів, просувати їх на туристичному ринку, виховувати бережливе ставлення до природи під час

різних форм рекреаційної діяльності; розвивати вміння спостерігати і пояснювати природні явища, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, самостійно застосовувати теоретичні знання і навички під час пошукових експедицій та в різних проблемних ситуаціях, вміти проводити маркетингові дослідження ринку туристичних послуг.

Перелік знань та умінь студентів: *знати* природні, природно-антропогенні та суспільно-історичні складові туристсько-рекреаційного потенціалу Херсонської області, основні методичні прийоми дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів області, характерні риси та особливості геопросторової організації туристсько-рекреаційного комплексу області, основні проблеми та перспективи розвитку туристичної індустрії Херсонщини у відповідності до світових вимог та необхідності інтеграції в глобальну індустрію туризму, особливості управління регіональним туристсько-рекреаційним комплексом; *вміти* аналізувати літературні, картографічні й статистичні дані про природу, історію й культуру рідного краю, оцінювати антропогенне навантаження на рекреаційно-туристичні ресурси області, розробляти різні види туристичних продуктів, просувати їх на туристичному ринку, виховувати бережливе ставлення до природи під час різних форм рекреаційної діяльності; розвивати вміння спостерігати і пояснювати природні явища, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, самостійно застосовувати теоретичні знання і навички під час пошукових експедицій та в різних проблемних ситуаціях, вміти проводити маркетингові дослідження ринку туристичних послуг.

Міждисциплінарні зв'язки:

- «Основи туризму»;
- «Туристичні ресурси України»;
- «Фізична географія України»;
- «Економічна і соціальна географія України»;

Зміст дисципліни

ВСТУП

Поняття «туристсько-рекреаційний комплекс». Об'єкт, предмет, мета й завдання курсу. Історія формування туристсько-рекреаційного комплексу Херсонської області. Основні дослідники рекреаційної географії та географії туризму Херсонщини.

ГЕОПРОСТОРОВІ ОСОБЛИВОСТІ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХЕРСОНЩИНИ

Туристсько-рекреаційне районування Херсонської області. *Природно-географічні* рекреаційно-туристичні ресурси рідного краю: кліматичні, водні, земних надр і земної поверхні, бальнеологічні, біотичні, ландшафтні, природні унікалі. *Природно-антропогенні* рекреаційно-туристичні ресурси рідного краю: біосферні заповідники, національні природні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, дендрологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. *Суспільно-історичні* рекреаційно-туристичні ресурси рідного краю: архітектурно-історичні, біосоціальні, пам'ятки подій. Духовні рекреаційно-туристичні ресурси рідного краю. Місцеві особливості матеріальної культури Півдня України: приготування їжі, виготовлення одягу, народні промисли і знаряддя праці, організація житла. Генеалогія й геральдика в краєзнавчих дослідженнях для масового туризму. Суспільно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси області, занесені до Державного реєстру національного надбання. Оцінка антропогенного навантаження на рекреаційно-туристичні ресурси області. Методика дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів області. Організація краєзнавчих гуртків, туристських зльотів, змагань із спортивного орієнтування.

ТУРИСТИЧНА ІНДУСТРІЯ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Внутрішній, в'їзний та виїзний туристичні потоки, їх часова динаміка, структурний (по видам туризму) та геопросторовий розподіл. Доходи від туристичної індустрії. Місце Херсонської області на національному і міжнародному туристичному ринках. Організатори туризму. Перевезення. Готельна індустрія. Система громадського

харчування. Розваги та система атракцій. Методика проведення екскурсій, туристичних походів і експедицій, розробки інших туристичних продуктів. Інфраструктура туризму: страхування, банківські та фінансові послуги, інформаційні послуги.

МАРКЕТИНГ ТА МЕНЕДЖМЕНТ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ ОБЛАСТІ

Діяльність державних і громадських установ, що організують управління туристичною сферою області. Проблеми і перспективи туристичного бізнесу Херсонщини. Кластеризація туристсько-рекреаційного комплексу Херсонської області. Маркетинг рекреаційно-туристичного комплексу області. Інвестиційні проекти. Управління організаторами туризму, перевізниками, готельною індустрією, ресторанним господарством, закладами системи розваг на регіональному рівні.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бойко М. Ф. Екологія Херсонщини / М. Ф. Бойко, С. Г. Чорний. – Херсон : Terra, 2001. – 210 с.
2. Бойко М. Ф. Растительный мир Херсонской области : Науч. – попул. очерк / М. Ф. Бойко, Н. В. Москов, В. И. Тихонов. – Симферополь : Таврия, 1987. – 144 с.
3. Емельянов Б. В. В помощь экскурсоводу / Б. В. Емельянов. – М., Профиздат, 1976. – 112 с.
4. Калитюк В.А. Рекреаційно-туристичний комплекс в умовах ринку/ В. А. Калитюк. – Львів, 1999. – 162 с;
5. Марус В. Крым. Карпаты. Херсонщина.Украинский туризм/ В.Марус//Гривна. – 2003. - №8. – 20 февраля. – С.6.
6. Пилипенко І. О. Географія Херсонщини : навч. посібник / І. О. Пилипенко , Д. С. Мальчикова, С. Л. Єрмакова та інші. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2007. – 221 с.
7. Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис / [Відп. ред. М. Ф. Бойко]. – Київ : Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.
8. Путешествие по Херсонщине : энциклопедия-путеводитель / [общ. ред. Ольга Алеферко]. – Херсон : Наддніпряночка, 2008. – 300 с., 1000 ил.

Додаткова література

1. Бабарицька В. К. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи, сервісне забезпечення тур продукту : навч. посібник / В. К. Бабарицька, О. Ю. Малиновська. – 2-е вид., перероб. та допов. – К. : Альтерпрес, 2008. – 288 с.
2. Бардачева С. Херсон и область могут привлечь громадные инвестиции, историки и археологи считают, что уникальные исторические памятники края дадут фору крымским /С.Бардачева//Херсонський вісник. 2003. – 30 січня. – С.4.
3. Башмакова О. Екологічний туризм. Перспективи та шляхи розвитку /О.Башмакова// Екологічний вісник Херсонщини. – Херсон, 2008.– №4. – С.5.
4. Башмакова О. Кооператив «Оберіг Херсонщини»: модель розвитку сільського туризму /О.Башмакова// Екологічний бюлетень. – 2009. – №1. – С.59-62.
5. Безкровна Н. Проект «Зелені хутори Таврії» /Н.Безкровна// Екологічний вісник Херсонщини. – Херсон, 2008. – №4. – С.3.
6. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України : методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. – К, 2001. – 395 с.
7. Бондаренко С. Шкільні красзнавчі екскурсії / С. Бондаренко // Красзнавство. Географія. Туризм. – 2009. – № 8. – С.11-18.
8. Дудник В. Чернівецькі святині. Розробка екскурсійного маршруту / Дудник В // Красзнавство. Географія. Туризм. – 2009. – № 24 . – С. 3-10.

9. Любіцева О. О., Туристичні ресурси України : навч. посібник / О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – К. : Альтерпрес, 2007. – 369 с. : іл., картосхеми.
10. Мальська М. П. Основи туристичного бізнесу : навч. посібник / М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
11. Мальчикова Д. С. Оптимізація використання суспільно-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів Херсонської області / Географія та туризм : Наук. зб. / Д. С. Мальчикова, О. В. Машкова – К. : Альтерпрес, 2010 – С.50-53.
12. Машкова О.В. Экологический туризм: аспекты понятийно-терминологического аппарата /О.В.Машкова, Д.С.Мальчикова// Ученые записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. Серия: География. – 2010. – Т.23(62). – №3. – С.352–355.

Web – ресурси

1. www.angelina.ks.ua
2. www.artkavun.kherson.ua
3. www.brigantinaua.com
4. www.chamber.ua
5. www.city.kherson.ua
6. www.dnepr.mz.ua
7. www.elena.ks.ua
8. www.fst.ks.ua
9. www.greentour.com.ua
10. www.hotel-diligence.com.ua
11. www.hotelfregat.com
12. www.imperial.kherson.ua
13. www.ires.at.ua
14. www.kovcheg-hotel.com.ua
15. www.meridian.bizcenter.com.ua
16. www.muscat.kherson.ua
17. www.mycity.kherson.ua
18. www.ninel.bizcenter.com.ua
19. www.oda.kherson.ua
20. www.premier-hotels.com.ua
21. www.pro100.com.ua
22. www.tourism.gov.ua
23. www.tourlib.net
24. www.turbiz.turistua.com
25. www.turmir.com
26. www.ukrstat.gov.ua
27. www.versal-hotel.com
28. www.zeppelin.ks.ua
29. www.z-mir.ks.ua

Навчальна програма дисципліни «Географічна комплексологія»

Укладач: кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов

Пояснювальна записка

Метою дисципліни є вивчення закономірностей, принципів і факторів розвитку господарських комплексів.

Завданнями курсу є:

- вивчення теоретичних основ формування та функціонування господарських комплексів;
- оволодіння методичними прийомами економіко-географічного аналізу інтегральних, міжгалузевих і галузевих територіальних систем;
- опанування елементами аналізу складу і структури комплексних утворень, взаємозв'язків їх елементів у процесі розвитку;
- вміння оцінювати сучасний стан розвитку і перспективи функціонування різних господарських комплексів виходячи з оцінки факторів комплексоутворення.

В результаті вивчення даного курсу студенти повинні

знати:

- основи теорії суспільно-господарської комплексології та концептуальні підходи до вивчення різних комплексних утворень;
- класифікаційні ознаки суспільно-географічних комплексів з метою виділення їх видів і підвидів;
- основні аспекти структурного аналізу комплексних господарських утворень з метою пізнання складу і співвідношення елементів системи та вдосконалення їх взаємозв'язків;
- напрямки вдосконалення територіальної організації суспільно-географічних систем з метою підвищення ефективності територіальної організації господарства.

вміти:

- застосовувати у процесі дослідження основи теорії суспільно-географічного комплексоутворення на рівні окремих галузей, їх груп і всього господарського комплексу країни;
- застосовувати основи теорії суспільно-географічного комплексоутворення при вивченні регіональних проблем розвитку господарства з метою вдосконалення управління територією;
- користуватись методикою економіко-географічного аналізу виробничих, галузевих, міжгалузевих, територіально-виробничих систем;
- застосовувати наукові підходи до оцінки умов і факторів комплексоутворення, прогнозування розвитку і функціонування господарських комплексів.

Зміст дисципліни

Вступ

Вчення про господарські комплекси. Взаємозв'язок господарської комплексології з суспільно-географічною районологією. Значення господарської комплексології для науки і практики, для розвитку теоретичних і прикладних досліджень в області територіальної організації господарства країни, суспільно-географічного районування, прогнозування розвитку економічних зон, адміністративних одиниць, господарських центрів і вузлів.

Терміни і поняття: господарський комплекс, суспільно-географічний комплекс, виробничо-територіальний комплекс, територіально-виробничий комплекс, міжгалузевий комплекс, галузевий комплекс, регіональний комплекс, локальний комплекс.

Об'єкти дослідження – господарський комплекс країни, суспільно-географічні комплекси районів, адміністративних одиниць, локальних утворень.

Предмет дослідження – вивчення закономірностей господарського комплексоутворення в умовах трансформації економіки України і переходу до ринкових відносин.

Методи дослідження: системний, структурного аналізу, енерго-виробничих циклів, районування, порівняльний, балансовий, моделювання, картографічний.

Структура курсу, огляд літературних, навчальних, наукових джерел, методичних розробок вітчизняних і зарубіжних вчених в галузі суспільно-господарської комплексології.

Основні етапи розвитку вчення про господарські комплекси

Перший етап (1920-1930 рр.). Роботи комісії по електрифікації Росії і формуванню районних господарських комплексів на базі «диригуючої» галузі – енергетики. План ГОЕЛРО, його значення і реалізація в районі Придніпров'я (Дніпробуд).

Другий етап (1930-1940 рр.). Розробка першого п'ятирічного плану, проекту міжрайонного Урало-Кузнецького комбінату. Розвиток вчення про районні комплекси-комбінати в роботах Александрова І.Г., Колосовського М.М. Розробка теоретичних і прикладних питань господарської комплексології в умовах планового господарства. Концепція формування цілісних комплексів. Ознаки виробничого комплексоутворення: технологічний взаємозв'язок між підприємствами; єдина система виробничої інфраструктури; єдине транспортне господарство; єдине постачання об'єктів виробничої, невиробничої сфер і населення; єдина мережа соціально-культурних і побутових закладів.

Третій етап (1947-1965 рр.). Оформлення стрункого вчення про виробничо-територіальні комплекси всіх таксономічних рангів. Значення роботи М.М. Колосовського «Виробничо-територіальне поєднання (комплекс) в радянській економічній географії» (1947 р.). Концепція про енерговиробничі цикли (ЕВЦ) як структурні утворення в районних комплексах. Дослідження українських вчених макрокомплексів України (Донецького, Придніпровського, Столичного, Карпатського, Причорноморського та ін.). Четвертий етап (1965-1990 рр.). Розвиток вчення про промислові і господарські вузли, що виступають ядрами формування територіальних виробничих комплексів (ТВК). Розробка класифікації і систематики ТВК у працях Алампієва П.М., Алаєва Е.Б., Сілаєва Є.Д., Паламарчука М.М., Агафонова М.П., Шаригіна М.Д. та ін. Вклад у розробку типізації ТВК колективу вчених Інституту географії НАН України, Київського Національного університету ім. Т.Шевченка, вчених Львівського, Чернівецького, Одеського, Харківського університетів.

Розробка питань комплексного розвитку взаємодіючих компонентів геосфери, оптимізації і управління господарськими комплексами у наукових працях українських вчених: Поламарчука М.М., Поповкіна В.А., Пістуна М.Д., Заставного Ф.Д., Шаблія О.І., Корецького Л.М., Горленко І.О. та ін.

П'ятий етап (1990-2000 рр.). Формування соціально-господарської комплексології як науки в умовах реструктуризації суспільного комплексу України. Суспільно-господарська комплексологія і регіональна політика в Україні. Конкретні завдання комплексології: вдосконалення комплексно-пропорційного соціально-економічного розвитку окремих природногосподарських регіонів; комплексний підхід до впровадження досягнень науково-технічного прогресу в регіонах; удосконалення управління регіональним розвитком на основі розробки прогнозів, схем та програм регіонального розвитку.

Фактори формування і функціонування господарських комплексних утворень

Поняття про умови і фактори комплексоутворення. Зміна умов в залежності від простору і часу. Ускладнення розвитку комплексоутворення в період посилення інтеграційних процесів в господарстві України та особливостей ринкової кон'юнктури в державі і за її межами. Функціонування господарських комплексів макрорайонів України в процесі трансформації економіки і формування нової регіональної політики.

Основні групи факторів суспільно-господарського комплексоутворення: 1) економічні (інфраструктура, наявність виробничих і невиробничих фондів, агломераційний ефект); 2) демографічні (населення, трудові ресурси, формування систем поселень, міграційні потоки населення); 3) соціальні (розвиток соціальної інфраструктури, культурно-побутове обслуговування населення, етнічні особливості, освітній рівень і т.ін.); 4) природні (природно-ресурсний потенціал території, особливості клімату); 5) техніко-економічні (матеріаломісткість, трудомісткість продукції, транспортабельність сировини, напівфабрикатів, готової продукції); 6) екологічні (стан навколишнього середовища, ступінь забруднення повітряного басейну, джерел водопостачання, ґрунтів);

7) часові (початковий етап формування, етап інтенсивного розвитку, завершальний етап розвитку).

Закономірності суспільно-географічного комплексоутворення

Закономірність як багаторазова повторюваність внутрішніх, суттєвих і необхідних причино-наслідкових зв'язків, що викликаються впливом факторів розвитку процесу комплексоутворення. Загальні і специфічні закономірності розвитку.

Система закономірностей формування і розвитку суспільно-географічних комплексів (СГК). Закономірність географічного поділу і інтеграції праці в процесі комплексоутворення. Формування територіальних суспільно-географічних комплексів різного масштабу і типу, розвиток взаємозв'язків між ними – результат географічного поділу та інтеграції праці. Закономірність комплексно-пропорційного розвитку компонентів СГК. Взаємозв'язок матеріального виробництва, сфери послуг, інфраструктури – необхідна умова комплексно-пропорційного розвитку СГК. Закономірність територіальної концентрації виробництва і населення. Формування господарських центрів, вузлів, агломерацій в результаті територіальної концентрації людської діяльності. Закономірність територіальної спеціалізації господарства СГК. Закономірність структуризації суспільно-географічних комплексів. Функціональна структура СГК та основні аспекти її прояву: комплексний, територіальний, управлінський. Закономірність ефективності функціонування і розвитку СГК як динамічних територіальних систем. Фактори і резерви росту ефективності функціонування СГК: народногосподарські, галузеві, виробничі, районні.

Класифікація і типологія суспільно-географічних комплексів (СГК)

Класифікація та типологія як процеси упорядкування, систематизації множини об'єктів і явищ, їх діалектичний взаємозв'язок. Аналіз, аналогія, порівняння і синтез як основні методи класифікації та типології. Значення класифікації і типології для розробки проектів і схем районних планувань, реконструкції матеріально-технічної бази СГК, господарського освоєння території, розвитку виробничої спеціалізації. Вклад М.М. Колосовського у розробку питань класифікації та типології виробничих комплексів.

Ознака вихідного виробничого процесу і виробничих структурних ланцюжків, що групуються навколо нього (енерговиробничі цикли). Виділення типів енерговиробничих циклів (ЕВЦ) на основі видобутку, збагачення і переробки мінерально-сировинних ресурсів, виробництва і переробки сільськогосподарської сировини, лісосировинних ресурсів, видобутку і переробки сировинних ресурсів морського походження.

Класифікація СГК за ознаками: територіальною, спеціалізацією, рівнем розвитку, ступенем завершеності технологічних процесів. Групування СГК за питомою вагою міського населення: високоурбанізовані, середньоурбанізовані, низькоурбанізовані.

Основні типи регіональних СГК. Класифікація комплексів суспільно-географічних районів за рівнем забезпечення сировинними, паливно-енергетичними і трудовими ресурсами. Регіональні макро- і мезокомплекси. Регіональні програми і процеси комплексоутворення.

Локальні територіально-виробничі комплекси. Моноцентричні, поліцентричні і доцентричні локальні ТВК. Групування локальних комплексів за виробничою ознакою. Основні типи: 1) переробної індустрії; 2) гірничо-металургійні; 3) енергопромислові; 4) нафтогазохімічні; 5) біопромислові.

Теоретико-методичні основи структурного аналізу СГК

Системний підхід і структурний аналіз при дослідженні СГК. Суспільно-географічний комплекс як система. Основні аспекти структурного аналізу СГК. Функціональна структура та її аспекти: компонентний (галузевий), територіальний, управлінський. Взаємозалежність між галузями спеціалізації, доповнюючими і обслуговуючими.

Основні ієрархічні рівні (ступені) в суспільно-географічному комплексі країни (району): 1) комплексні міжгалузеві інтегральні системи матеріального виробництва і

невиробничої сфери; 2) загальногалузеві підсистеми (промислова, аграрна, транспортна); 3) внутрігалузеві підсистеми (комплекси виробництва в рамках підгалузей); 4) виробничі підсистеми (комбінати, окремі підприємства).

Територіальні відміни у складі та зв'язках компонентів і елементів господарського комплексу. Єдність і взаємообумовленість цих компонентів на різних рівнях соціально-економічних спільностей (країна, район, економічний вузол, центр, підприємство). Поняття про територіальну структуру СГК. Основні типи територіальних структур. Елементи територіальної структури та їх класифікація за ознаками: а) ступінь складності елементів за їх внутрішньою структурою; б) ієрархічна упорядкованість елементів; в) розвиненість функцій елементів; д) інтенсивність і якісний рівень елементоформуєчих зв'язків; є) особливості просторової структури елементів.

Основні форми територіального зосередження промисловості, сільського господарства та транспорту. Промислові та агропромислові центри, вузли, райони. Транспортні пункти, центри, вузли.

Ієрархічні рівні структури управління в суспільно-географічному комплексі України: загальнодержавний, регіональний, локальний (місцевий).

Наукові основи територіальної організації міжгалузевих комплексів (МК)

Поняття про міжгалузевий комплекс як структурне утворення. Міжгалузевий комплекс як складна система економічно взаємопов'язаних галузей виробничої і (або) невиробничої сфери. Виділення міжгалузевих комплексів на основі виробничих зв'язків, що виникають при поставках сировини, напівфабрикатів, готової продукції, при комбінуванні виробництва, кооперуванні галузей і підприємств. Міжгалузеві комплекси широкої спеціалізації та вузькоспеціалізовані.

Видові ознаки міжгалузевих комплексів: вид зв'язку між галузями; територіальність як ознака МК; приналежність до певної сфери людської діяльності. Родові, видові і підвидові міжгалузеві комплекси. Топологія міжгалузевих комплексів за характером зв'язку між галузями. Міжгалузеві комплекси з послідовною переробкою певного виду сировини; з єдністю галузей, що можуть виробляти взаємозамінну продукцію; з сукупністю кількох галузей, завдяки якій розв'язується певна господарська проблема; з комплексом галузей, що пов'язані між собою заданою програмою. Типологія МК за виробничою і територіальною ознаками. Основні типи: промислові, агропромислові, лісовиробничі, акваторіальні. Регіональні і локальні міжгалузеві комплекси. Міжгалузеві об'єднання – форми організації і різновиди МК.

Комплексоутворення у промисловому та агропромисловому секторах економіки

Поняття про промислові комплекси (ПК). Види промислових комплексів. Локальні і регіональні промислові комплекси. Промислові центри і вузли, промислові агломерації, промислові райони і зони. Типи локальних і регіональних промислових утворень у суспільно-господарському комплексі України.

Основні ознаки промислових комплексів: а) територіальна єдність і взаємодія підприємств; б) "прив'язка" підприємств до певної території; в) відповідність ПК місцевим умовам і ресурсам; г) досягнення ефективності функціонування виробництва. Типологія промислових комплексів за ознаками: територіальною, за походженням і типами промислової сировини; за основною спеціалізацією.

Виробничі зв'язки у промислових комплексах: вертикальні та горизонтальні. Форми організації виробничих зв'язків. Взаємозв'язки між елементами виробництва, інфраструктури, природних і мінеральних ресурсів, трудових ресурсів.

Суть агропромислового комплексоутворення. Агропромислова інтеграція і формування агропромислових комплексів (АПК). Фактори розвитку АПК, функціонально-компонентна структура. Форми територіального зосередження підприємств: агропромислові пункти, центри, вузли, райони. Специфіка формування територіальної структури АПК. Класифікація агропромислових комплексів за різними ознаками. Поняття про зональні, районні, приміські АПК.

Методичні основи виявлення АПК. Вибір підприємств-інтеграторів виробництва; виявлення взаємозв'язків між переробними і сільськогосподарськими підприємствами; визначення оптимального варіанту умов вирощування, доставки і переробки сировини; встановлення сировинної зони підприємства на основі мінімальних витрат на виробництво і транспортування продукції.

Наукові основи економіко-географічного аналізу спеціалізації суспільно-географічних комплексів

Географічний поділ праці і його роль у формуванні територіальної спеціалізації господарства регіональних СГК. Фактори, що зумовлюють спеціалізацію СГК. Наукові підходи до виявлення галузей спеціалізації районних господарських комплексів. Показники спеціалізації: коефіцієнт локалізації, або концентрації даного виробництва в районному комплексі, коефіцієнт виробництва продукції галузі на душу населення; коефіцієнт міжрайонної товарності продукції даної галузі.

Ефективність спеціалізації господарських комплексів суспільно-географічних районів. Критерії ефективності спеціалізації: економія сукупної суспільної праці і максимальне підвищення її продуктивності; зниження собівартості виробленої продукції; зменшення капіталовкладень на одиницю приросту продукції; використання трудових ресурсів і ступінь зайнятості населення; транспортні витрати на доставку продукції в райони споживання.

Вдосконалення територіальної спеціалізації регіональних СГК України у зв'язку з реструктуризацією економіки, розвитком ринкових відносин, формуванням вузлів ринкової інфраструктури, технополісів та вільних економічних зон.

Економічна ефективність розвитку і функціонування суспільно-географічних комплексів

Критерії та показники економічної ефективності. Показник національного доходу і його застосування для визначення економічної ефективності цілісних СГК різних рангів. Визначення економічної ефективності функціонування СГК на основі відношення умовно чистої продукції до використання живої та уречевленої праці.

Фактори і резерви росту ефективності функціонування СГК. 1) Народногосподарські фактори (темпи пропорції економічного розвитку галузей СГК; науково-технічний прогрес; вдосконалення структури суспільного виробництва; зниження матеріало-, енерго-, трудо- та фондомісткості, вдосконалення якості продукції та управління, підвищення рівня підготовки кадрів). 2) Галузеві фактори (поглиблення галузевих наукових досліджень і прискорення впровадження наукових відкриттів у виробництво; вдосконалення управлінського апарату; поглиблення і розширення спеціалізації, кооперування, уніфікації та стандартизації, впровадження прогресивних форм використання устаткування, витрат сировини, палива, енергії). 3) Виробничі фактори (підвищення якості продукції, впровадження прогресивної технології, ріст комплексної механізації та автоматизації виробництва і праці, поліпшення використання основних виробничих і оборотних фондів підприємств).

Підвищення ефективності розвитку СГК на основі взаємозв'язків технологічно-споріднених виробництв в районних виробничих циклах.

Суспільно-географічне комплексоутворення і проблеми природокористування

Взаємодія суспільства і природи. Перетворення оточуючого середовища в процесі використання природних ресурсів. Екологічні аспекти розміщення продуктивних сил. Врахування екологічних факторів розміщення виробництва в передпланових дослідженнях. Проблеми природокористування в суспільно-географічних регіонах України. Екологічні аспекти урбанізації. Питання взаємовідношень виробництва і навколишнього середовища у комплексних планах розвитку міст.

Основні шляхи раціонального використання природних ресурсів в процесі розвитку СГК. Проблеми використання паливних, мінеральних, лісових, водних, сільськогосподарських ресурсів в районах з високим рівнем комплексоутворення та в

новоутворених СГК. Необхідність всебічної оцінки екологічної ситуації в районах формування потужних промислових комплексів та охорона оточуючого середовища. Використання відходів господарської діяльності як сировини для нових виробничих циклів, відновлення екологічної рівноваги в природі. Проблема зменшення шкідливих промислових відходів в атмосферу, утилізація відходів виробництва, очищення стічних промислових вод, рекультивація земель в місцях видобутку корисних копалин.

Прогнозування планування та управління суспільно-географічними комплексами

Завдання та шляхи вдосконалення територіального прогнозування і планування. Прогнозування розвитку. Пошукове і нормативне прогнозування.

Етапи прогнозування СГК. План розвитку СГК і його завдання. 1. Оптимізація територіальної організації виробництва. 2. Дотримання пропорційності між функціональними підсистемами: природно-ресурсною, населенням і його розселенням, виробничою і соціальною інфраструктурами. 3. Збереження пропорцій між енерговиробничими циклами, допоміжними, обслуговуючими, сполученими виробництвами. 4. Раціоналізація внутрішніх і зовнішніх економічних зв'язків. 5. Комплексне використання сировинних і паливно-енергетичних ресурсів, оптимізація природокористування, рекультивація і охорона природи. 6. Оптимізація системи розселення населення і використання трудових ресурсів. 7. Гармонійний розвиток виробничої інфраструктури, основних і допоміжних виробництв. 8. Науково обґрунтований розвиток об'єктів соціальної інфраструктури. 9. Обґрунтування зон збуту продукції.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил (теоретико-методологічні основи). – К.: УФІМБ, 1997. – 98с.
2. Іщук С.І. Територіально-виробничі комплекси і економічне районування (методологія, теорія). – К.: УФІМБ, 1996. – 242 с.
3. Навчальна програма з курсу «Суспільно-господарська комплексологія» / Упорядник професор С. Іщук. – Режим доступу: http://www.geo.univ.kiev.ua/2_8.html
4. Никольский И.В. Теоретические основы региональной экономической географии. – Минск: БГУ, 1976. – 80 с.
5. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. – К.: Вища школа, 1996. -232 с.
6. Пістун М.Д., Гуцал В.О., Провотар Н.І. Географія агропромислових комплексів. – К.: Либідь, 1997. – 198 с.

Додаткова література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Кистанов В.В. Территориальная организация производства. – М.: Экономика, 1981. – 232 с.
3. Колосовский Н.Н. Теория экономического районирования. – М.: Мысль, 1969. – 335 с.
4. Коваленко Ю.Н. Научные основы территориальной организации промышленных комплексов. – К.: Будівельник, 1977. – 176 с.
5. Паламарчук М.М., Тащук К.О. Територіальна структура промислового комплексу економічного району. – К.: Наукова думка, 1974. – 125 с.
6. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К.: Знання, 1998. – 416 с.
7. Савченко М.Е. Вопросы теории и методики изучения территориально-производственных комплексов. – Свердловск, 1980. – 87 с.

Web-ресурси

1. <http://www.geograf.com.ua/>
2. http://www.geo.univ.kiev.ua/2_8.html

Навчальна програма дисципліни «Геоecологічні основи туризму»

Укладач: кандидат географічних наук О.В. Машкова

Пояснювальна записка

Метою курсу є вивчення концепції екологічного туризму, а також територіальної організації природоохоронних об'єктів як основних ресурсів екотуризму.

Завдання:

- ознайомитися з термінологією екотуризму згідно вимог міжнародних конвенцій та рекомендацій Всесвітньої туристської організації, національних норм та законодавчих актів;
- освоїти історію розвитку екотуризму в Україні і світі;
- розглянути види і форми екотуризму;
- проаналізувати природоохоронні об'єкти як основний ресурс екологічного туризму;
- ознайомитися з різноманітними аспектами організації екотуризму – менеджментом, маркетингом, методикою підготовки до подорожі;
- узагальнити основні принципи екологічної освіти і виховання, набути практичних навичок з організації техніки безпеки під час екоподорожі;
- дослідити міжнародний досвід організації екотуризму;
- проаналізувати організацію екологічного туризму в Україні;
- навчитись оцінювати і мінімізувати негативні наслідки розвитку екологічного туризму.

В результаті вивчення даного курсу студент повинен

знати:

- термінологію екотуризму згідно вимог міжнародних конвенцій та рекомендацій Всесвітньої туристської організації, національних норм та законодавчих актів;
- історію розвитку екотуризму в Україні і світі;
- види і форми екотуризму;
- основні категорії природоохоронних об'єктів та вимоги до їх організації і функціонування;
- основні принципи екологічної освіти і виховання;
- територіальну організацію природоохоронних об'єктів України і світу.

вміти:

- планувати і здійснювати основні заходи екоменеджменту і екомаркетингу для природоохоронних об'єктів України;
- організовувати різні форми екотуризму;
- застосовувати практичні навички з організації техніки безпеки під час екоподорожі;
- оцінювати і мінімізувати негативні наслідки розвитку екологічного туризму.

Для засвоєння курсу «Геоecологічні основи туризму» студентам необхідно мати знання та навички з таких дисциплін:

- Основи туризму;
- Туристичні ресурси України;
- Рекреаційна географія;
- Географія міжнародного туризму.

Зміст дисципліни

ЗАРОДЖЕННЯ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

Історія виникнення екологічного туризму. Основні принципи екологічного туризму. Види екологічного туризму (науковий, пригодницький, тури історії природи, подорожі на територіях природно-заповідного фонду).

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

Антропогенний фактор, антропогенне навантаження, аншлаг, візит-центр, допустиме рекреаційне навантаження, екологічна естетика, екологічна етика, екологічний туризм, екологічна освіта, екологічне виховання, екологічна тропка, рекреаційна дигресія, туристичний маркетинг, туристичний аудит, туристичний менеджмент, туристичний продукт, сталий туризм.

ПРИРОДООХОРОННІ ОБ'ЄКТИ ЯК РЕСУРС ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

Біосферні заповідники. Природні заповідники. Національні природні парки. Регіональні ландшафтні парки. Державні заказники. Ботанічні сади. Зоологічні парки. Парки пам'ятки садово-паркового мистецтва. Науково-методичні основи менеджменту екологічного туризму. Планування туризму і відпочинку на особо охоронних природних територіях. Генеральний план розвитку. Бізнес-план розвитку туризму. Маркетинг. Маркетинговий аудит. Внутрішній аудит. Ліцензування. Оренда. Функції різних служб у зв'язку з регулюванням туризму і відпочинку: відділ туризму і рекреації, науковий відділ, відділ екологічної освіти, фінансова-економічна служба, господарська служба яка відповідає за облаштуваність території, служба охорони.

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА І ВИХОВАННЯ

Базові принципи екологічної освіти. Екологічні стежки. Візит-центри. Правила поведінки в природі. Техніка безпеки та правила поведінки у лісі. Техніка безпеки та правила поведінки на воді. Техніка безпеки та правила поведінки у горах. Основні форми екологічної освіти та методика їх організації.

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ У КРАЇНАХ СВІТУ

Вивчення міжнародного досвіду розвитку екотуризму. Екологічний туризм у Європейському туристичному макрорегіоні. Екологічний туризм у країнах Азійсько-Тихоокеанського макрорегіону. Екологічний туризм у країнах Америки. Екологічний туризм у країнах Африки. Екологічний туризм у Близькосхідному макрорегіоні. Екологічний туризм в Антарктиці.

ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Історія розвитку екотуризму в Україні. Розміщення природоохоронних об'єктів. Базові напрямки розвитку екологічного туризму. Державна політика в галузі створення нормативно-правової бази в галузі екотуризму. Заходи щодо покращення існуючої структури екологічного туризму. Всебічна охорона оточуючого природного середовища як основи існування екологічного туризму. Аналіз існуючих і прогнозування основних показників розвитку екологічного туризму в довгостроковій перспективі. Розробка територіальної організаційної стратегії, направленої на розвиток індустрії екотуризму.

НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

Вплив екологічного туризму на абіотичні компоненти середовища. Агресивна рекреація. Рекреаційна дигресія. Нормування антропогенного навантаження. Вплив екологічного туризму на біотичні компоненти середовища.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Борейко В.Е. Прорыв в экологическую этику / В.Е. Борейко. –К. : Киевский эколого-культурный центр, 2001. – 204 с.
2. Борейко В.Е. Введение в природоохранную эстетику / В.Е. Борейко. –К. : Киевский эколого-культурный центр, 1997. – 96 с.
3. Борисов В.А. Охраняемые природные территории мира : национальные парки, заповедники, резерваты / В.А. Борисов, Л.С. Белоусова, А.А. Винокуров. – Справочник. – Агропромиздат, 1985. – 310 с.
4. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм : сучасні концепції менеджменту і маркетингу : навч. пос. / О. Ю. Дмитрук. - К. : Альтерпрес, 2004. – 192 с.
5. Костюшин В.А. Воздействие рекреации на живую природу // НэцУ, Институт зоологии им. И.И. Шмальгаузена. – 1997. – 41 с.
6. Моралеева Н., Ледовских Е. Экологический туризм в России // Охрана дикой природы. - № 3 (22). - 2001. – С. 30 – 34.
7. Попович С., Стеценко М. Природно-заповідний фонд // Розбудова екомережі України. – К., 1999. – 230 с.
8. Попов В.Л., Фабижевская Е.Т. , Виноградова Н.С. Методические рекомендации «Управление национальными парками».
9. Русев И.Т. Основы Экотуризма. – Одесса. КП ОГТ, 2004. - 294 с.
10. Храбовченко В.В. Экологический туризм / В.В. Храбовченко. – М : Финансы и статистика, 2003. – 208 с.

Додаткова література

1. Ващенко Н.П. Проблемы розвитку туризму в національних природних парках України // Заповідна справа в Україні. – 1999. – Канів. - 187 с.
2. Кусков А. С. Особенности российской практики организации экологических и эколого-культурных туров / А.С. Кусков, Е.И. Арсеньева // Проблемы социального управления: Межвузовский сборник научных трудов. – Саратов: СГСЭУ, 2005. – Вып. 4. – С. 7-19.
3. Любичева О. О. До питання термінології в туризмі / О.О. Любичева // Географія та туризм: Наук. зб. / [Ред. кол.: Я. Б. Олійник (відп. ред.) та ін.] – К.: Альтерпрес, 2010. – Вип. 3. – С. 7-10.
4. Рутинський М. Й. Зелений туризм / М. Рутинський, Ю. Зінько. – К. : Знання, 2008. – 271 с.
5. Смаль В. Туризм і сталий розвиток / В. Смаль, І. Смаль // Вісник Львівського ун-ту. Серія географічна. – 2005. – Вип. 32. – С. 163 – 173.
6. Устойчивое развитие туризма: пособие для специалистов по местному планированию. – ВТО, Мадрид. – 1993. – 152 с.
7. Чижова В.П. Туристы в заповедниках // Охрана дикой природы. - № 3. (22) – 2001. – С. 35 – 38.
8. Чижова В.П., Добров А.В., Захлебный А.Н. Учебные тропы природы. –М.: Агропромиздат, 1989. – 159 с.

Web-ресурси

1. Бочкарева Т.В. Экотуризм: анализ существующего международного опыта / Т.В. Бочкарева // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://tourlib.net/statti_tourism/bochkareva.htm.
2. <http://www.tourlib.net>;
3. <http://www.tourism.gov.ua>;
9. <http://www.world-tourism.org>.

Укладач: кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов

Пояснювальна записка

Метою курсу є оволодіння методами ГІС-технологій для потреб просторового аналізу.

Завдання курсу:

- сформулювати уявлення про особливості застосування ГІС-технологій для потреб науки та практики;
- оволодіти методикою геоінформаційного аналізу

Студенти повинні **знати**:

- структури сучасних геоінформаційних систем;
- особливості застосування ГІС-технологій для вирішення теоретичних та практичних завдань;

Студенти повинні **вміти**:

- працювати у спеціалізованих ГІС-пакетах;
- вільно застосовувати знання для проведення просторового аналізу методами ГІС-технологій.
- вирішувати практичні завдання з використанням ГІС-технологій.

Зміст дисципліни

Вирішення аналітичних завдань у ГІС

Моделі даних у ГІС. Організація та обробка інформація у ГІС. Моделі представлення просторових даних. Принципи організації інформації у ГІС. Введення інформації у ГІС. Введення даних у ГІС з растровою моделлю даних. Помилки оцифрування мап. Аналіз інформації у ГІС. Буферизація. Оверлейні операції. Перекласифікація. Картометричні функції. Районування. Мережевий аналіз. Інші аналітичні операції. Підготовка звітів, мап, схем. Моделювання просторових задач.

Вступ до ГІС-аналізу

Сутність ГІС-аналізу. Просторові (географічні) об'єкти. Типізація просторових об'єктів. Дискретні об'єкти (точкові, лінійні, площинні). Неперервні явища. Узагальнені за площею явища. Позиційні та атрибутивні дані (категорії, ранги, кількість, величина, відношення). Способи представлення просторових даних. Робота з таблицями даних. Вибірка. Обчислення. Статистичний аналіз.

Аналіз місця розташування об'єктів

Що дає аналіз місця розташування об'єктів? Способи відображення об'єктів на мапі. Підготовка даних. Присвоєння географічних координат. Присвоєння категорій. Нанесення на мапу однотипних даних. Групування об'єктів. Відображення об'єктів за категоріями. Групування категорій. Вибір умовних позначень. Складення легенди мапи. Аналіз розподілу об'єктів.

Аналіз розподілу числових показників

Мапи розподілу числових показників. Вибір об'єктів для нанесення їх на мапу. Відображення кількості. Кількість та величина як узагальнені характеристики географічних об'єктів. Відношення. Класифікація. Використання класів. Створення класів вручну. Використання традиційних схем класифікації. Природня розбивка. Квантиль. Різні інтервали. Середньоквадратичне відхилення. Аномальні значення.

Створення мапи

Вибір типу мапи. Використання шкали символів. Використання шкали кольорів. Використання діаграм. Використання ізоліній. Створення тривимірних перспективних відображень. Точка спостереження. Z-фактор. Джерело світла. Відображення перспективи. Пошук закономірностей.

Мапи щільності

Навіщо потрібні мапи щільності? Відображення щільності на мапі. Оцінка вихідних даних. Два способи відображення щільності. Відображення щільності розподілу об'єктів. Створення поверхні щільності. Вибір методу. Визначення величини щільності для дискретних областей. Створення мапи щільності точок. Створення поверхні щільності. Розрахунок величини щільності. Використання шкали кольорів. Використання ізоліній.

Пошук об'єктів всередині області

Значення пошуку об'єктів всередині області. Постановка аналізу. Кількість досліджуваних областей. Аналіз дискретних та неперервних об'єктів. Шляхи визначення об'єктів всередині області. Побудова просторового запиту. Аналіз шляхом накладання шарів. Вибір методу. Візуальне співставлення. Створення мапи. Точки та лінії. Дискретні області. Неперервні об'єкти. Використання результатів. Загальне число. Частота Узагальнення числових атрибутів. Накладання областей на дискретні об'єкти. Накладання області на неперервні категорії та класи даних. Векторний метод. Растровий метод. Що доцільніше використовувати – вектор чи растр? Використання результатів. Одна область та множинність категорій. Багато областей з одним класом об'єктів. Декілька областей та множинність категорій. Співставлення дискретних областей з неперервними величинами.

Аналіз оточення

Необхідність аналізу оточення. Пошук та оцінка оточення. Оцінка віддаленості за відстанню до об'єкта або часом його досягнення. Оцінка оточення за відстанню до об'єкта або витратами на його досягнення. Концентричні зони. Окремі області. Три способи оцінки оточення. Найкоротша відстань. Відстань чи витрати за мережею. Витрати по поверхні. Створення буферної зони. Аналіз оточення декількох джерел. Вибір об'єктів в межах заданої відстані. Оцінка віддаленості об'єкту. Створення променевих діаграм. Створення дистанційної поверхні. Визначення максимальної відстані. Вимірювання відстаней чи витрат за мережею. Елементи мережевого шару. Оцінка параметрів вуличної мережі. Оцінка витрат на переміщення. Встановлення параметрів руху. Визначення зупинок та поворотів. Обчислення витрат по поверхні. Модифікація поверхні витрат. Використання бар'єрів.

Аналіз просторових змін

Значення аналізу просторових змін. Типи змін. Зміни місцеположення. Зміна розмірів або властивостей об'єкту. Типи об'єктів. Рухомі об'єкти. Об'єкти, що змінюють властивості або розміри. Час спостереження. Моделі часового ряду. Розподіл часу спостереження. Вибір часової шкали. Оцінка масштабу зміни. Оцінка швидкості зміни. Три способи нанесення на мапу змін. Створення часових рядів. Створення мап спостереження. Кількісна оцінка змін.

Список рекомендованої літератури

Основна література

13. Митчелл Энди. Руководство по ГИС-анализу. Часть 1: Пространственные модели и взаимосвязи. – Издательство ESRI, 2000. – 179 с.
14. Геоинформатика. Толковый словарь основных терминов / Под ред. А.М. Берлянта и А.В. Кошкарева. – М.: ГИС-Ассоциация, 1999. – 204 с.
15. Берлянт А.М. Геоинформационное картографирование. – М.: 1997. – 64 с.
16. Зейлер М. Моделирование нашего мира (руководство ESRI по проектированию базы геоданных). – М.: МГУ, 2001. – 255 с.
17. Картография с основами топографии: Учеб. пособие для студентов педагогических институтов по специальности «География». Под ред. Г.Ю. Грюнберга. – М.: Просвещение, 1991. – 368 с.
18. Самардак А.С. Геоинформационные системы. – Владивосток, 2005. – 124 с.

19. Світличний О.О., Плотницький С.В. Основи геоінформатики. Навчальний посібник / Загальна ред. О.О. Світличного. – Суми: Університетська книга, 2005. – 320 с.
20. Гитис В.Г., Ермаков Б.В. Основы пространственно-временного прогнозирования в геоинформатике. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2004. – 256 с.

Додаткова література

3. Серапинас Б.Б. Математическая картография: Учебник для вузов / Балис Балио Серапинас. – М.: Издательский центр «Академи», 2005. – 336 с.
4. Peterson Gretchen N. GIS Cartography: A Guide to Effective Map Design / Gretchen N. Peterson. – Boca Raton – London – New-York: CRC Press, 2009. – 227 p.

Web-ресурси

5. <http://gisa.ru>
6. <http://www.gisok.spb.ru/>

Навчальна програма дисципліни «Методика проведення екскурсій»

Укладач: доцент, кандидат педагогічних наук К.І. Ковальова

Пояснювальна записка

Об'єктом даної дисципліни є екскурсії та екскурсійна діяльність при вивченні географічних дисциплін. Предметом вивчення є методика організації екскурсій на природні та господарчі об'єкти з метою підвищення пізнавального інтересу до вивчення географії.

Мета курсу – ознайомлення студентів із особливостями розробки і проведення навчальних екскурсій.

Завдання курсу:

- ознайомлення із особливостями екскурсій як однієї із форм навчально-виховної роботи;

- навчити розрізняти основні групи і види екскурсій;
- розглянути структуру екскурсій, основні етапи її підготовки;
- навчитись складати маршрут навчальної екскурсії.

Вимоги до знань і вмінь

Студент повинен знати: місце і значення екскурсій в шкільному курсі географії, класифікацію екскурсій, відмінності між основними групами і типами екскурсій, основні етапи організації екскурсій.

Студент повинен вміти: обирати об'єкт екскурсії, розробляти екскурсію у відповідності до вимог щодо її організації, проводити навчальну екскурсію за розробленим маршрутом.

Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, методика викладання географії, психологія, географія Херсонщини, географія туризму.

Зміст дисципліни

Екскурсії. Їх місце і значення в шкільному курсі географії. Класифікація екскурсій. Групи екскурсій: навчальні екскурсії, краєзнавчі екскурсії, загальноосвітні екскурсії. Типи екскурсій: екскурсії в природу, екскурсії в сферу господарської діяльності, екскурсії в сферу культурної діяльності народу.

Мета проведення екскурсії і особливості методів її проведення. Вимоги екскурсійної методики. Методичні прийоми, їх класифікація. Організація екскурсії, її етапи. Об'єкт дослідження, вимоги до нього. Класифікація екскурсійних об'єктів. Підготовка вчителя до екскурсії. Розробка маршруту екскурсії. «Портфель» екскурсовода.

Підготовка учнів до екскурсії: теоретична, практична, організаційна.

Проведення екскурсії, її основні етапи. Показ екскурсійних об'єктів. Послідовність показу екскурсійних об'єктів. Розташування екскурсійної групи. Прийом екскурсійного аналізу. Особливості розповіді екскурсовода. Техніка мовлення екскурсовода. Рух на екскурсії.

Закінчення екскурсії. Підбиття підсумків. Оформлення звітів. Узагальнення екскурсії. Використання зібраних матеріалів у навчально-виховному процесі з географії.

Методичні основи розробки і проведення оглядової навчальної екскурсії.

Список рекомендованої літератури

1. Душина Л.М., Понурова Г.А. Методика преподавания географии. - М.: Просв., 1997. -202 с.
2. Методика викладання географії в школі (За.ред.. С.Г.Коберніка). - К. Стафед-2, 2000.-317 с.
3. Методика позакласної роботи з географії / за ред. М.П. Откаленка. – К: Радянська школа, 1974. -192с.
4. Панчешникова Л.М. Методика обучения географии в средней школе. М.: Просв., 1983.-317 с.
5. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія 6-11 класи. - К.: Перун, 2005.- 90с.
6. Статті в методичних журналах «Географія і основи економіки і школі», «Рідна школа», «География в школе», «Географія»
7. Замковий В.П. Майстерність учителя географії. – К.: Рад. Школа, 1972. – 172 с,
8. Круглик Л.І. Методика вивчення географії у 8 класі. – К.: Рад. школа 1977. – 92 с.
9. Чернишова Е.Я. Учебные экскурсии по географии. – М.: Просв., 1980 – 111с.